

*Escolma
de Poesía
Galega*
I

ESCOLA MEDIEVAL
GALEGO-PORTUGUESA
(1198-1346)

II

A POESÍA
DOS SÉCULOS XIV A XIX
(1354-1830)

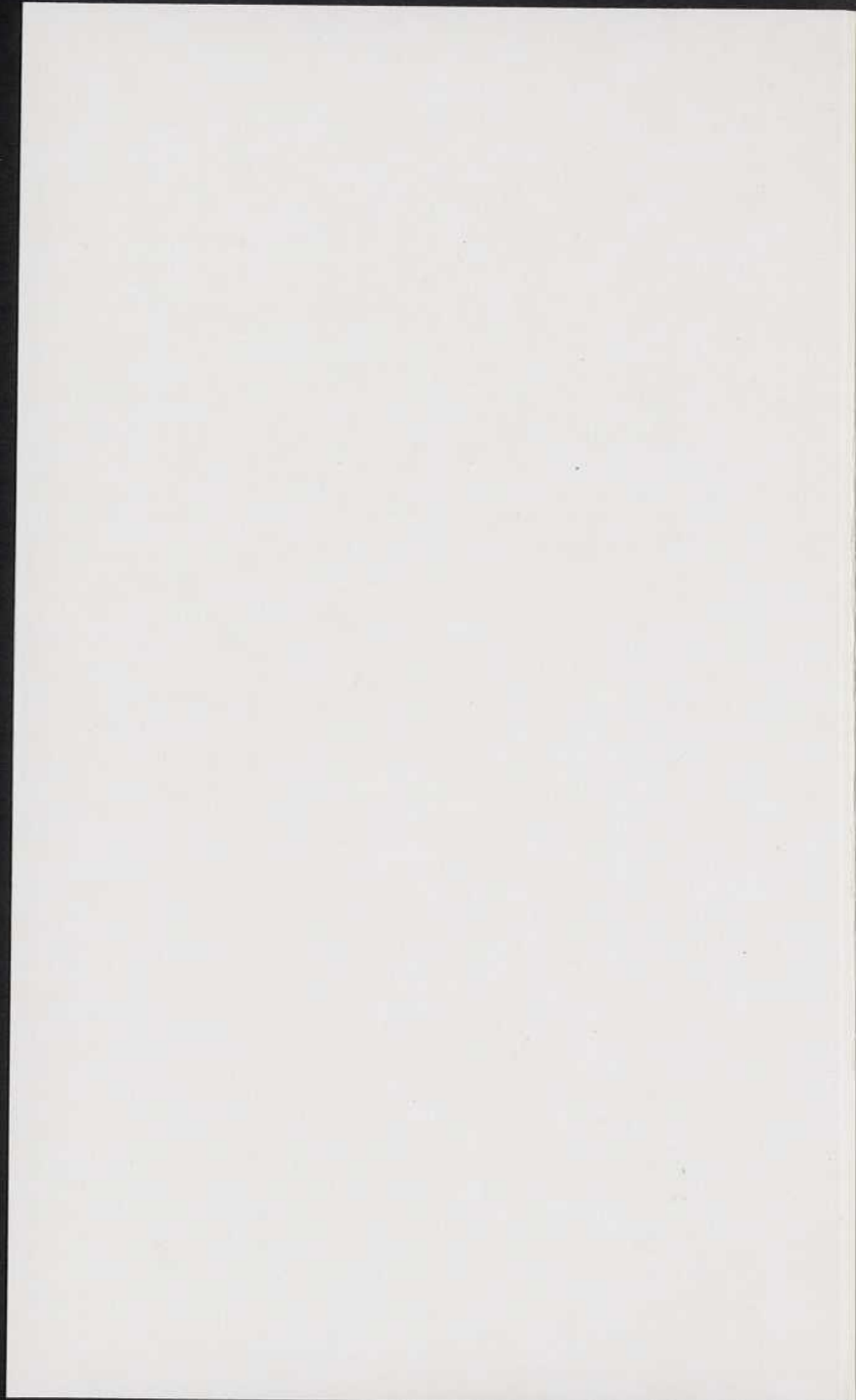
GALAXIA

Escolma
de Poesia
Galega

Do s. XIV ó s. XIX

GALAXIA

85 18059 -II

1871

1871

1871

1871

1871

ESCOLMA
DE POESIA GALEGA

ORGANIZADA, ESTIMADA E NOTAS POR
D. MANUEL ALVAREZ VARELA

**ESCOLMA
DE POESIA GALEGA**

IMPRESION EN LA VARELA, S.A.

R 40528

Galaxia

traco 20/05/08

*Desta edición facsimilar coeditada por Editorial Galaxia
e a Real Academia Galega, conmemorativa do Día das Letras Galegas
do ano 2008, dedicado a Xosé María Álvarez Blázquez,
imprimíronse 750 exemplares.*

ESCOLMA
DE POESIA GALEGA

1ª edición, 1959

2ª edición, 2008

© HERDEIROS DE XOSÉ MARÍA ÁLVAREZ BLÁZQUEZ

© EDITORIAL GALAXIA, S. A. 1959

Avenida de Madrid, 44 - baixo. 36204 Vigo

www.editorialgalaxia.com

ISBN 978-84-9865-097-6

Depósito legal VG-577-2008

IMPRIME GRÁFICAS VARONA, S.A.

ESCOLMA DE POESIA GALEGA

LIMAR II

A POESIA DOS SECULOS XIV A XIX
(1354-1830)

ORDEACION, ESTUDOS E NOTAS POR

XOSÉ M.ª ALVAREZ BLÁZQUEZ

Consideramos, et se quer, que Mariluz os seus...

ESCOLA GALGA
DE POESIA GALEGA

II
A POESIA DOS SECULOS XIV A XIX
(1504-1830)

ORGANIZACION, ESTILOS E NOTAS POR
XOSÉ M. ALVAREZ BLÁZQUEZ

ESCOLA GALGA
DE POESIA GALEGA

1971
2ª edición

IMPRESO EN GALICIA POR A. GARCÍA S. A.

© EDITORIAL GALGA, S. A. 1970

Avenida de Galicia, 10 - 15001 Vigo

www.editorialgalga.com

EDITORIAL GALGA
S. A.

EDITORIAL GALGA S. A.

LIMIAR

Iste segundo volume da ESCOLMA DE POESÍA GALEGA abrangue un longo período de tempo, pois pasa, dende o nacemento ao renacemento da nosa lírica, por un escuro canle soterraño de coásique cinco séculos. Poderíase reducir tan desmedida longura, contando con que o feixe de poetas que encerta o presente tomo está aínda vencellado á Escola Medieval, non sómentes atendendo aos casilleiros cronolóxicos ao uso, senón tamén á vixencia de certas constantes poéticas devanceiras.

Mais no arte non é doado, nin cicáis seña lícito, afastar as tempás unhas das outras, con cortes ou sulcos, cando é ben sabido que as escolas e modas interfirense mutuamente, polo menos en intres tanxenciaes, ao xeito que acontez cos mudamentos progresivos da flora e fauna nunha terra de chan ascendente. Antre bisbarra e bisbarra, antre un tempo e outro tempo, hai zonas medias, nas que a camada de embaixo penetra na de enriba, con máis ou menos pulo e louzanía. De tal xeito, pódese afiuzar que o arte ven sendo, en certo modo, un longo adelgazarse das forzas iniciais, con súpetos engrosamentos e retornos, reveladores da presenza de unha seiva non perdida. A idea poderá semellar simprista por demáis, pra espricar certos fenómenos artísticos, mais no poético—e, concretamentes, no poético galego—coidamos nós é valedeira pra unha teoría das supervivintes formas paralelísticas. Niste volume o lector poderá rastrear connosco isa abuída liña poética a traveso dos tempos, dende os troveiros aos nosos días.

Consideremos, si se quer, que Macías e os seus coe-

táneos poideron ter cabida no volume primeiro da ESCOLMA. Pero eles tampoco son un fito final, sendo, con todo, os epígonos de unha escola e de unha sociedade. O popular galego, o enxebre do lirismo que aportan, viña de atrás e vai acolá de eles. Se a mallaxe das letras galegas non tivera sido tanta, hoxe enxergariamos con plenitude o que somentes nos é dado albiscar; isto é, que Galiza non esqueceu xamáis a súa fala poética, que os sons de Xohán Zorro e Martín Codax non se perderon tan axiña; que outras voces isoladas, en suma, cantaron de seu a dor, a ledicia, o amor e a morte, nos fondos vales da terra.

A labourea dos poetas eruditos galegos, escoleres e homes de letras, que escribiron dende pormediado o século xv ao comén do xix, terásese perdido na meirande parte, porque apenas foi impresa. Mais a tal perda compénsase de abondo: é, precisamentes, nista longa xeira de silencio académico cando agroma, froitifica e madurez o pomar deleitoso, longal e fresqueiro, da poesía popular galega. É o tempo dos vellos romances, belidos e saudosos, coma un falar de namorada; é o tempo das cantigas, cas súas infindas motivacións e formas, ca súa miragreira sinxeleza; é o tempo dos contos, das adiviñas, dos refráns... Semella que o pobo, conscente da súa orfandade, por falla de uns centros reitores da ordeazón lírica—que outrora foran Compostela ou León, Lisboa ou Coimbra; cada vila, cada pazo ou cada adral—apréstase a manter o prestixio poético da fala, ao modo de un exército afervoado que tivese perdido os seus capitáns. Isa poesía anónima, non oral, senón coral—incluso porque é nada no corazón do pobo—alumea, atal que un facho grandioso, aquela escuridade académica, oficial e burguesa, pola que andamos atoutiñando. Ela ten de ser ouxeto de outros estudos e outros volumes de celmosa escolleita, que Fermín Bouza-Brey, con máis autoridade que nós, levará a termo, coma obrigado complemento da ESCOLMA. Por razóns de sistema, a poesía popular, contemporánea da erudita que nos ocupa, non pode ter cabida no presente volume.

Recollendo con teimosa unción canto aínda é posible recuperar nas arcas do iforado, dende a lamentosa morte de Macías ao mencer augural de Pastor Díaz, enchimos iste tomo de poesía galega *escrita*. Máis que unha escolma, no senso seleitivo que unha colleita rica imporía, é un «corpus» poético de varios séculos, sin pretensións exhaustivas, pero froito, sí, de demoradas esculcas e adicacións. A escasa calidade literaria de

algunha das composicións que damos, sálvase polo interés filolóxico, polo dato novedoso ou aneidótico, pola incorporazón do autor á nómina dos cultores do galego. Temos a espranza de que, aínda cas súas chatas, o presente volume resultará grato—e cicáís solprendente—pra os amantes da nosa Literatura. A recolleita da poesía galega dos séculos XIV a XIX fora proieitada hai anos pra facer en colaboración con Fermín Bouza-Brey, mestre en tantos terreos da erudición e da crítica. Naquíl volume teríase de dar cabida tamén á fresqueira e zumosa poesía popular. Acollida logo a ideia pola EDITORIAL GALAXIA de facer unha escolma ampla da poesía galega, se nos encomendóu a nós a tarefa de escribir os dous primeiros volumes, desglosando diste segundo a poesía anónima do pobo.

O noso traballo—xa que outros méritos non ten—foi longo. Moito máis o tería sido, caso de tratar de ampliálo deica as lindes rastreadas, tarefa na que estamos empeñados de por vida. Pero unha felís conxunción de vontades—de boas vontades—fixo a laboura outamente ledizosa, tanto pola aportazón material de textos con que os amigos do colector o favoresceron, coma polo valor moral de unha simpática ordeazón de esforzos. Nista exemplar conducta, tanto estimamos o persoal servizo coma o que os xenerosos colaboradores fan á cultura galega. Iste volume non tería sido posibre sin a aportazón de algunhas pezas desconecidas, o alento e as sempre certeiras orientacións de Fermín Bouza-Brey. Na mesma medida de cálida axuda e paciente pesquisa, son merescentes á gratitude do colector Xesús Carro García, Xohán Gil Armada, Xosé Filgueira Valverde, Fr. Gumersindo Placer, Carlos Martínez Barbeito, Xohán Naya Pérez, Alvaro Cunqueiro Mora, Xosé Luis López Cid, Xesús Alonso Montero e Luis Viñas Cortegoso.

Grato é certificar coma tantos i escolleitos homes de letras galegos axuntaron o seu intelixente esforzo ao servizo da cultura común, en roda de quen pouco merecía e nada lles daba en pago.

Vigo, San Miguel de 1958.

Il est intéressant d'analyser en détail les méthodes employées
dans les différents pays de l'Europe, ainsi que les résultats
obtenus. Les données sont présentées sous forme de tableaux
et de graphiques, ce qui facilite la comparaison entre les
différents pays. Les conclusions sont tirées de ces données
et sont présentées sous forme de paragraphes. Les auteurs
ont essayé de rendre l'ouvrage aussi intéressant que possible
par une description détaillée des faits et des chiffres.
Le langage est simple et clair, ce qui rend l'ouvrage
accessible à tous. Les illustrations sont nombreuses et
claires, ce qui aide à la compréhension des données.
L'ouvrage est bien structuré et facile à lire. Les
auteurs ont fait un travail sérieux et minutieux. Les
données sont précises et fiables. Les conclusions sont
fondées sur des faits et des chiffres. L'ouvrage est
une excellente référence pour tous ceux qui s'intéressent
à ce sujet. Les auteurs méritent beaucoup de reconnaissance
pour leur travail. L'ouvrage est un véritable chef-d'œuvre.
Il est un plaisir de lire ce livre. Les auteurs ont
réussi à rendre un sujet complexe aussi intéressant
et accessible que possible. Les données sont présentées
de manière claire et concise. Les conclusions sont
pertinentes et utiles. L'ouvrage est un excellent
exemple de ce qu'un livre peut être. Les auteurs ont
fait un travail remarquable. Les données sont précises
et fiables. Les conclusions sont fondées sur des faits
et des chiffres. L'ouvrage est une excellente référence
pour tous ceux qui s'intéressent à ce sujet. Les auteurs
méritent beaucoup de reconnaissance pour leur travail.

Il est intéressant de noter que les données sont présentées
de manière claire et concise. Les conclusions sont
pertinentes et utiles. L'ouvrage est un excellent
exemple de ce qu'un livre peut être. Les auteurs ont
fait un travail remarquable. Les données sont précises
et fiables. Les conclusions sont fondées sur des faits
et des chiffres. L'ouvrage est une excellente référence
pour tous ceux qui s'intéressent à ce sujet. Les auteurs
méritent beaucoup de reconnaissance pour leur travail.

I

OS DERRADEIROS TROVADORES

(1354-1491)

Aqui se encontram os derradeiros trovadores galegos, os últimos representantes de uma arte que se extinguiu com o tempo. Estes poetas, que viveram nos séculos XIV e XV, foram os últimos a escrever em galego, e a sua obra é considerada uma das mais preciosas da literatura galega. A sua poesia é caracterizada pela simplicidade e pela beleza, e reflete o espírito da época.

Como em todo o mundo, a poesia galega sofreu uma transformação durante o Renascimento. Os trovadores passaram a escrever em castelhano, e a sua poesia tornou-se mais sofisticada e menos popular. No entanto, a poesia galega continuou a ser escrita, e os seus poetas continuaram a ser admirados.

A poesia galega do Renascimento é caracterizada pela simplicidade e pela beleza. Os poetas galegos do Renascimento continuaram a escrever em galego, e a sua poesia é considerada uma das mais preciosas da literatura galega. A sua poesia é caracterizada pela simplicidade e pela beleza, e reflete o espírito da época.

I

OS DERRADEIROS
TROVADORES

(1924-1901)

Aquila vizosa frorazón, que conecemos co nome de Escola Lírica Medieval Galego-Portuguesa (1198-1350), desaparece cásique supetamente, borrada a súa belida voce do concerto poético da Península, cando as condicións internas de Portugal máis axeitadas poidesen semellar á súa permanenza e ulterior renovo. Galiza, polo contrario, vai caer logo nas fonduras de unha grande postración política e cultural, en virtude das revoltas sociaes interiores e a desbandada, cara aos rechamantes eidos cortesáns, da nobreza secular e eclesiástica, principiada ao pormediar o século xiv. Isto parece indicar que tiña sido o xenio artístico galego o que emprestara a millor seiva ao árbore lírico galego-portugués, cuíras ramas, nos tempos idos, daban sombra a toda a ancha pel de touro ibérica.

Coma un fenómeno natural no proceso das anovacións vidales, foi daquela, coincidindo co agoniar da lírica galega, cando comenzou a cobrar pulos de vida propia a lírica castelán. Mais, coma é tamén natural, aínda o vello tronco non estaba de todo consumido no intre en que, a carón seu, xermolaba o fresqueiro gromo. E iste, tanto coma da común terra nutricia, alimentábase e gañaba azos a custa da linfa residual que a anterga cachoupa gardaba aínda.

A dereita filiación producida de tal xeito na lírica castelán, leixaría nila craros sinais, que se teñen mantido deica os nosos días, atal que os estigmas indelébeles do herdo biolóxico. Tal é, por non lembrar máis que un sabido caso, a graciosa presenza na poesía cas-

telán das formas paralelísticas populares, tan enxebremente galegas, e tamén, certo é, tan xentil e propiamente arraigadas no novo chan.

Por espazo de século e medio (1350-1490) puido manterse aínda aquela convivencia do antergo árbore co vizoso gromo, dando lugar á que, con dubidoso acerto, vense chamando «Escola galego-castelán» (1). Denantes de facer un sinxelo estudo das súas particularidás, é mester lembrar as causas que motivaron o devalar da Escola Galego-Portuguesa, pois iste recordo axudará a comprender millor o novo período. «O propio desenrolo de ista lírica en castelán leva consigo a decadencia da escola galega, que tiña topado tarreo axeitado na comunidade de expresión poética, rota agora pola vontade da fala da meseta a se exercitar en todos os xéneros e a tendencia a unha poesía «pra ler», que esquene pouco a pouco os canles melódicos. Outros feitos, de carácter social, axudan á estinzón da nosa xografía: o quebranto da pelerinaxe e con ela o da corte eclesiástica compostelán; o caótico estado de Galiza, envolveita en loitas exteriores e desgarrada internamente por liortas feudaes durante os séculos XIV e XV; a ocupazón bélica e conspiradora dos señores, alleos xa ao cultivo das artes; a falla do mecenádego de reis e magnates troveiros, e aínda as mesmas pervivenzas que, dentro da Península i en pobos denantes hirmandados por vida e tarefas comúns, suscitan dispares evolucións das crases e contrapostas situacións históricas: Alxubarrota, máis que un choque de nacións, é un alcontro antre nobreza e burguesía» (2).

Istas razóns, non embargantes, teñen pouca validez pra nos espricar o fenómeno decadente en Portugal, endebén non fose tan fondo e acusado coma en Galiza. Outras causas máis complexas, e de non doada interpretación, terán sido as motivadoras de que na terra hirmán se tivese dado un proceso parello, con isócrona gravidade. O Prof. RODRIGUES LAPA sinalóu as tres causas principaes do feito, a saber: 1.ª, a quebra do mecenádego rexio, finados os grandes inspiradores da Escola, que foran D. Alfonso X en Castela e D. Denis en Portugal, a quenes emulaban os nobres, empurrados por un fenómeno de «contaxio literario»; 2.ª, un «novo senso da vida, volto de cara ás realidás concretas», que «non favorescía certamente o traballo da imaxinación», coma resultas da pacificazón do reino e o logro da súa unidade xeográfica, que capacitóu á nación pra se lanzar polas roitas do comercio e da conquista; 3.ª, a «reaizón castelán», cuia fala viña madurecendo día a

día pra a expresión lírica; razón favorecida pola nemiga política entre casteláns e portugueses, cumiada en Alxubarrota (1385). Iste feito crucial na historia de ambos pobos privou á lingua galego-portuguesa de unha importante masa de cultores (3).

De todos xeitos, esta derradeira razón é, no noso modesto criterio, a máis feble das tres, pois unha tan fonda rotura de relacións literarias, por motivos meramente políticos, impediría do mesmo xeito—en contra do que en realidade sucedeu—que fosen daquela os portugueses quenes emprinciásen a escribir en castelán, sin que supoñesen impeitizos pra elo as rivalidades nacionaes. Por triste que seña confesalo, é mester afiuzar que houbo un outro motivo, da meirande forza, e valedeiro por igual pra Portugal e Galiza: o estancamento a que tiña chegado a Escola Galego-Portuguesa, a súa escasa axilidade pra o ensaio de novos temas e formas de expresión, a súa incapacidade, en suma, pra acollerse—coma outrora soupo facer ca corrente ocitánica—aos novos vieiros renacentistas. A fala de Castela, pola contra, maniovróu con habilidade e, apenas xurdida á pubertade lírica, soupo vidalizarse cos ares alleos e topar a súa madurez entre as resoanzas do Renacemento. Diste xeito acadou axiña un papel hexemónico na Penínsua, porque, sen dúbida algunha, tiñalle chegado ao castelán o seu longo e fecundo turno no concerto literario ibérico. Era, en todo caso, algo moi semellante ao que, séculos atrás, acontecera no Noroeste, cando os seus poetas recolleron, con pronto e aberto espírito, os ecos domiñantes da poesía provenzal.

A ESCOLA EPIGONAL

En realidade, máis que unha Escola literaria propiamente dita—pois falla eiquí calesqueira elemental nota de orixinalidade que a caracterice—o novo período representa o agoniar da cultura poética medieval galego-portuguesa. Os seus valores, coma propios de un tal estado de caducidade, son xa cási que todos de siño negativo. Eisí, no orde ao aporte humán, namentras cen ou douscentos anos atrás, na sabida frase do Marqués de Santillana, «qualesquier deçidores e trovadores destas partes, agora fuesen castellanos, andaluçes o de la Extremadura, todas sus obras componían en lengua gallega o portuguesa» (4), a partir do 1350 québrase aquí unánime vencello lírico e xurde un longo tempo

de confusionismo, no que se produz unha cádruple es-
cisión.

Os poetas deste novo tempo pódense repartir, ne-
feito, en catro grupos: 1.º, os galegos apegados á vella
Escola (Macías e outros cuxa obra tense perdido: Vas-
co Pérez de Camoes, Ferrán Casquiño); 2.º, os caste-
láns, andaluces, etc., fideles á tradición galego-portugue-
sa, pero que tamén usan xa a súa fala nativa, leixan-
do en algúns casos longa obra bilingüe (coásique todos
os incursos no *Cancioneiro* ordeado por Lang); 3.º, os
portugueses que escriben en castelán (os Pimentel,
Xohán de Merlo, Xil Vicente, etc.); 4.º, os casteláns, e
aínda algún galego, que o fan na fala da meseta, mais
usando o estilo da anterga Escola Galego-Portuguesa
(Rodríguez del Padrón é o exemplo máis acusado, no
tocante a Galiza).

Froitos de tales tendenzas, os *Cancioeiros* do novo
tempo, acarón de composicións nunha e outra fala,
mostran as máis estranas formas intermedias, coma
creacións de quenens, ao non dominaren por enteiro
ninguna das dúas, non eran capaces de se ceibar de
certos «clichés» e resoanzas de unha lírica trisecular,
que tanto pesaba aínda. Iste curioso problema dos poe-
tas casteláns galeguizantes foi estudado por Rafael La-
pesa, quen, por voltas, aporta intelixentes ouservacións
pra o seu escrarecemento (5).

No tocante ao contido da poesía producida nistes
cen anos, é, agás moi contadas excepcións, de cativa
calidade. Macías, o poeta máis representativo do grupo
e o único que conqueiriu celebridade, máis debe esta
sona á súa lexendaria vida de punxente namorado que
á obra literaria. Os troveiros da corte de D. Xohán II
páganse de todos os vicios cortesáns. O seu arte é re-
tórico, esticado, mañeiro. Impera un cerebralismo cal-
mo e pesadento, que afánase en procurar pra a poesía
comprexidades métricas e consoanzas bizantinas. Falla
toda frescura e zigosidade; xa non se entoan cantigas
de amigo, que pasan de esguello á beira dos poetas de
nome conecido, pra seren recollidas na inxel arpa dos
anónimos. Cántase por encarga, e hai un troveiro—Al-
varez de Villasandino, sen dúbida o máis inspirado da
trínca—que incurre no que denantes tería sido témera
herexía: vende os seus versos.

Un dato abonda pra nos facer apreixar as caraiter-
ísticas do mudamento habido. Namentras os poetas da
vella Escola galega termaban acotío, pra espresaren a
total servidume do seu amor, da verba «señor», referi-
da á amada nun senso masculino, de valor xerárquico,

indicador de unha «devotio» feudal, os dista nova tempá esquencen cásiqúe por inteiro o termo, e dan xa á muller que din amar o apelativo de «señora». Iste feito, que semella tan sinxelo, prestaríase, non embargantes, pra tecer a seu redor unha teoría compreta da evolución sufrída, tanto no tarreo artístico, coma no social e político (6).

«De calquer maneira, a escola galego-castelán—chámémoslle eisí—ten importancia literaria, non pola calidade dos seus poetas sinon polo feito de atestar a sobrevivenza da anterga tradizón lírica. Época de confusión, ten aínda eisí interés, porque a traveso dela asistimos á imprantazón do verdadeiro estilo lírico peninsuar, que resistiu máis tarde a todas as inovações forasteiras e alcanzóu na redondilla de Camoens o seu acabamento máis perfecto» (7).

O CANCIONEIRO DE LANG

Contra do que cicáis compría agardar de semellante estado de cousas, o número de poetas que naquíl século cantaron, mal ou ben, na Peninsua foi grande. De moitos deles terase perdido deica a memoria; de outros (os citados Pérez de Camoens e Ferrán Casquício), cula obra en galego tanto nos interesaría hoxe conecer, non resta máis noticia que os seus nomes. Perdérase o gosto na poesía, mais non pola poesía. Puido moi ben o cabaleiro inglés Matews de Gournay rirse ás gargalladas na corte de D. Pedro I de Portugal, polo malamente que cantaban os seus xograres; mais non houbese podido, en xustiza, laiarse de que alí, coma en Castela, en Cataluña ou en Aragón, non se mantivese aínda vivo o culto á poesía. A anéidota, que ten sido traguida con oportunidade polo Prof. R. LAPA (8), pra facernos comprender a triste realidade de un estado de decadenza, no tocante ao gosto—certamente máis acusado en Portugal que en Castela—podería espicarse tamén a traveso de un fenómeno evolutivo que daquela se encerta: o desleixo da poesía escrita pra sere cantada. Os millores troveiros non compuñan xa co intento de someteren a súa letra a unha música previa ou elaborada aposta. Coma unha resultante lóxica do crecente cerebralismo, a poesía era escrita pra ler. O devalar da xografía iniciase por ista causa, pra caír axiña no esquencimento. Fica tan solo, cásiqúe deica os nosos días, a melancónica ,saudosa e inxel xograría popular dos zanfonistas, violinistas e cantores de romance.

En troques, multiplicanse os libros de lectura, os cancioeiros, que, pesia ao nome, somentes en contadas ocasións amosan emparellada á letra a música da cantiga. Sen desbotar a idea de que unha boa parte das coleccións poéticas recollidas durante o século xv se teñan perdido pra sempre, conforta saber que hoxe se conservan non menos de trinta e cinco cancioeiros de aquela data. MUSAFFIA primeiro (9) e derradeiramente FRANCISCA VENDRELL DE MILLÁS (10), ofrescéronos descripcións pormiudas de trinta e tres deles, os cales teñen sido ouxeto de estudos por especialistas de todo o mundo. Vintaoito son manuscritos, a meirande parte en letra do século xv, e tres impresos na mesma centuria. Pero non se inclúen nistas cifras máis que os cancioeiros xeraes; algúns dos particulares, que recollen a obra dos poetas máis sobresaíntes, foron editados no século xvi e outra boa parte, recollidos por eruditos modernos e dados ao prelo nos derradeiros cen anos (11).

Outros tres cancioeiros, que importan ao noso fin, non foron incluídos nos traballos de Musaffia e da Sra. Vendrell: o *Cancioneiro Musical e Poético da Biblioteca Pública Hortensia de Elvas* (12), o *Cancionero de Upsala* (13), e o *General*, de García de Resende (14).

Ante a abondosa frorazón, non sempre fermosa nen síquera ben olinte, da suma poética comprendida nos cancioeiros polilingües do século xv e comén do xvi, tópanse escondidos os derradeiros broches da roseira lírica galego-portuguesa.

Ao seren verquidas ao papel ou á vitela por copistas casteláns istas composicións galego-portuguesas, sufreron cási que arreo os estragos do desconecimento da fala, quedando ás vegadas reducidas a calamitoso estado, onde o que menos importa xa é o agre bilingüismo e o que máis a perda do senso lóxico, da rima e da medida. Non embargantes, coma queira que nos cancioeiros citados abonda a materia común, é doado, ás vegadas, topar limpo nalgún deles o que nos demáis ofrécese estragado e confuso. De outra banda, compre sospeitar que, en certos casos, os galeguismos con que figuran esmaltados os poemas casteláns respondan á conscente ou involuntaria man do propio autor, infruído pola latente forza lírica de unha fala aínda prestixiosa.

Con todos os riscos que supón unha tarefa semellante, o Prof. HENRY R. LANG encárouse ca meritosa empresa de restituir ao galego as deturpadas cantigas que lle pertescían, ascóndidas ante a fronda dos cancioeiros casteláns (15). Si algúns reparos compre opo-

ñer á súa tarefa (16), máis teñen de ser, en xustiza, as loubanzas. Porque, grazas ao seu esforzo, a Literatura Galega conta hoxe cun cabido máis, suxestivo e animado, no que xogan importante papel nomes ilustres das letras casteláns daquíl tempo. Sin atal visión de conxunto que o *Cancioneiro galego-castelán* de Lang amosstra, non sería doado comprender cabalmente a trasfusión lírica de Galiza a Castela, operada ao rematar a Edade Media.

Algúns párrafos do coleitor axudarannos a comprender o arriscado da súa tarefa: «Non preciso decir que esta colección non quer ser a definitiva. Máis de unha poesía terá fuxido á miña atenzón ou pode haber sido desbotada por erro no meu xuízo...». «Debe tamén lembrarse que, por causa das liberdades que se tomaban escribas e poetas, topámonos ás veces con textos híbridos, cuia forma orixinal é dificultoso adiviñar. Ao devolver ao texto a súa forma primitiva, procuréi usar, sempre que puiden, formas puramente galegas, consocentes ca fala que se mostra en documentos coetáneos ou máis antergos... Por ista razón, a uniformidade no uso da língoa que se ouserva no noso *Cancioneiro* é algo artificial, mais inevitabre. Aprobarase, de segu-ro, que teña adoutado unha ortografía uniforme» (17).

Vel eiquí a nómina da colección axuntada por Lang, no mesmo orde en que aparez no seu libro: Pero González de Mendoza, Macías o Namorado, O Arcidiago de Toro, Pedro de Valcárcel, Garci Fernández de Xerena, Alfonso Alvarez de Villasandino, Un Bachiller e Mestre en Artes de Salamanca, Pero Veles de Guevara, Don Pedro Infante de Portugal, Don Iñigo López de Mendoza, [Antón de] Montoro, Pedro de Quiñones, Pedro de Santa Fe, Don Alvaro [¿González de Alcántara?], Gómez Manrique, Gonçalvo de Torquemada, Estamariú, Dous Portugueses anónimos, e catro cantigas paralelísticas, tamén anónimas. En total, enchen o *Cancioneiro* setenta e catro composicións.

Mais ista cifra non se podía considerar definitiva, asegún xa o propio coleitor advirtíu. MENÉNDEZ PIDAL, por exemplo, recrema pra o castelán a fermosa cantiga «Al alba venid, buen amigo» (18), e D.ª CAROLINA MICHAËLIS opón tamén reparos á lexitimidade de algunhas restitucións, namentras, por contra, sinala a posibilidade de que o contido da obra de Lang seña enriquecido. Nós coidamos, sinceramente, que as composicións de Estamariú e Gonçalvo de Torquemada non son galegas (19). Certo é, por outro lado, que o profesor devandito non tivo ocasión de repasar, demoradamente,

a impresionante morea de poesía contida nise cási que medio centenar de coleccións, repartidas polas bibliotecas de Europa, algunha incluso desconecida no tempo en que il traballóu. A súa atenzón tívose de centrar naqueles cancioeiros de meirande sona, tales coma os de Baena, Palacio e San Román, onde a materia se lle ofrescía dabondo. LANG deu un primeiro e meritísimo paso; compre continuar a súa tarefa, reitificando os seus erros e sumando as novas aportacións posíbeles, pra fixar o «corpus» poético galego, no tempo que val dende a morte do Conde de Barcelos (1354) á de Gómez Manrique (1491).

Non bastarán as esculcas nos códices de sona. É preciso descer ás coleccións mínimas, mesmo aos cancioeiros particulares, aos raros libros musicas, xa manuscritos, xa editados a traveso do século XVI, pois niles é seguro que pódense topar pequenas pezas tardeiras. Na escasa medida das nosas forzas, conseguimos nós a restitución de algunhas composicións desconecidas ou iñoradas, que insertamos no presente volume, ca pertinente xustificazón.

(1) Cf. M. RODRIGUES LAPA: *Lições de Literatura portuguesa. Época Medieval* (Lisboa, CEF, 1934), p. 279.

(2) J. FILGUEIRA VALVERDE: *Lírica medieval gallega y portuguesa*, en *Historia General de las Literaturas Hispánicas* (Barcelona, 1949), T. I, p. 612.

(3) Op. cit., pp. 277 e ss.

(4) MARQUÉS DE SANTILLANA: *Carta e Proemio al Condestable de Portugal*. Iste interesante ensaio de historia literaria, servíu pra que o noso P. Sarmiento intuíse toda a cabal magnitude da poesía galega medieval, non conecida aínda no seu tempo.

(5) R. LAPESA: *La lengua de la poesía lírica desde Macías a Villasandino* (*Romanische Philology*, 1954).

(6) JOSÉ M.^o ALVAREZ BLÁZQUEZ: *Sobre la voz «señor» en los trovadores. Concepto del amor servil*, en *Cuad. de Est. Gall.*, fasc. XV, pp. 87-104. — Santiago, 1950.

(7) R. LAPA, op. cit., p. 297.

(8) *Ibidem.*

(9) A. MUSSAFIA: *Per la bibliografia del Cancioneros spagnuoli*, en *Denkschriften der Kultur Akademie der Wissenschaften in Wien*, caderno XLVII, 1902.

(10) FRANCISCA VENDRELL DE MILLÁS: *Los Cancioneros del siglo xv*, en *Hist. Gral. Lit. Hisp.*, T. II, pp. 55-70. Barcelona, 1951.

(11) Cf. JOSÉ MANUEL BLECUA: *Los grandes poetas del siglo xv*, en *Hist. Gral. Lit. Hisp.*, T. II, pp. 157-160. Nun recente reconto, ANTONIO RODRÍGUEZ MOÑINO eleva o número de cancioeiros manuscritos do século xv a cincoenta e cinco, dos que sete están perdidos ou en desconecido paradeiro ;en algúns casos parez se trata de copias. (Cf. a ed. facsímil do *Cancionero General recopilado por Hernando del Castillo*, feita pola Real Academia Española; *Introducción Bibliográfica, índices y apéndices*, por... , p. 10. — Madride, 1958).

(12) MANUEL JOAQUIM, en ed. do «Instituto para a Alta Cultura» publicóuno co título seguinte: *O Cancioneiro Musical e Poético da Biblioteca Publica Horténsia, com Prólogo, transcripção e notas de...* — Coimbra, Tip. Atlántida, MCMXL. Iste cancioeiro contén poesías de autores casteláns, e ofrez particular interés por mostrar certas curiosas sobrevivencias da vella escola.

(13) Foi publicado con iste nome, reproducindo o único exemplar conecido, por RAFAEL MITJANA DE GORDÓN (Upsala, Akademiska Bokforlaget, 1909). Trátase da obra *Villancicos de diversos autores, a dos y a tres y a quatro y a cinco bozes, agora nuevamente corregidos. Ay mas ocho tonos de canto llano, y ocho de canto de organo para que puedan aprovecharse los que a cantar començaren*. Venetlis, MDLVI. — Hai niste raro libro dúas composicións galegas.

(14) GARCÍA DE RESENDE: *Cancioneiro Geral*. Hai ex. da 1.ª ed. (1516) na Biblioteca Nacional, de Lisboa. A derradeira, e máis asequível que a de KASLER (Stuttgart, 1846-1852), e a do Dr. Gonçalves Guimarães (Coimbra, Imp. da Universidade, 1910-1917). Trátase da compilazón máis voluminosa feita en Portugal da poesía dos séculos xv e comén do xvi. Contén, ademáis das lusitanas, moitas composicións de poetas españoles e portugueses en castelán.

(15) HENRY R. LANG: *Cancioneiro gallego-castellano*, New York, Charles Scribner's Sons, 1902.

(16) C. MICHAËLIS fixo un estudo da obra de Lang na *Zeitschrift für romanische Philologie*, T. XXVII, pp. 200-231 (1904). R. MENÉNDEZ PIDAL, pola súa parte, opón certos reparos: *La primitiva poesía lírica espa-*

ñola, en *Estudios Literarios*, p. 252 da ed. «Austral» (Buenos Aires, 1944). Cf. tamén, R. LARA, *Lições*, páxinas 283-84.

(17) Seguimos a versión castelán do *Prefacio*, que publicou F[ernando] M[artínez] M[orás] no *Bol. de la R. A. Gall.*, T. I, núm. 5.—*Coruña*, 1906.

(18) Op e loc. cit.

MACIAS O NAMORADO

(1340 ? — 1370 ?)

Nascéu Macías O Namorado en terras de Padrón, promediado o século XIV e morréu novo, afastado do chán, de morte turdía e famosa. A maliaxe e a fortuna emparéllanse na vida deste trovador, pois son sabidas de todos as tristuras da súa pasión amorosa e os lauros da súa lembranza póstuma. A persoalidade de Macías, difusa e confusa, foi estudada con singular acerto e copia bibliográfico-crítica por CARLOS MARTÍNEZ BARBEITO (*Macías el Enamorado y Juan Rodríguez del Padrón. Estudio y Antología*, Santiago, Bibliófilos Gallegos, 1951). No seu traballo, Martínez Barbeito encara os probremas da nacencia de Macías e desfáí a lixeira argomentazón que concretaba a patria de Macías na freiguesía de Carcacía, según teoría postulada por P. FITA e acollida logo por CARRÉ ALDAO e o P. ATANASIO LÓPEZ (Op. cit., pp. 22-23). Certo é que non hai por qué dubidar fose Padrón a súa bisbarra nadal, seguindo a testemuña de Xohán Rodríguez del Padrón, no seu sabido verso *una tierra los crió*.

Respeito ao verdadeiro nome do troveiro, coidamos non se ten reparado aínda en que iste ben poidera estar oculto, en forma de anagrama, no persoaxe *Gadisan*, con que Rodríguez del Padrón nomea a Macías, na súa novela *Siervo libre de amor*. *Gadisan* é, nefeito, forma anagramática de *Sandiag[ol]*, e, non sendo que Xohán Rodríguez representase niste nome, tan galego, a esenza racial do seu coterráneo, haberá que ademitir coma moi verosímil que iste tivese por nome Santiago Macías, e por alcuñe O Namorado.

Sen sere un grande trovador, Macías foi e sigue sendo o prototipo dos amantes trovadores, e aínda que non vivéu no tempo do noso frolecer lírico medieval, as máis das xentes persoalizan nil as esenzas abuídas do sentimento poético galego. Macías pasóu á inmortalidade por ter morto a resultas de un amor. De amor—e non de lanzada—morreran tempos atrás D. Xohán Soares de Pavía e Pedro Rodríguez de Palmeira; de amor degoiraba morrer aquíl coitado Roi Queimado, a quen encirrrou os cáns—que medio o esfolaron, atal que a Piere Vidal, o tolosán—un fidalgo avarento, ao que pe-

díu lle pagase con pan o ouro das súas cantigas; de amor, en fin, morreron, ou teimaban morrer, os escuros pregoeiros do amor servil, postos de corpo e ialma baixo o dominio feudal das súas «señores». Pero ningún deles alcanzou a fama que lle coupo a Macías. I é que a súa figura está arrodeada polos limbos caprichosos da lenda. Ista lenda está contida en dúas versións, das que facemos a seguir rápida síntese.

Na *Sátira de felice e infelice vida*, que escribiu Don Pedro, Condestable de Portugal, polos anos 1453 a 1455, cóntase que Macías estaba ao servizo de unha outa e fermosa dona, da que o coitado se namorou perdidamente. Certo día, indo ambos dacabalo, ao pasar por unha ponte, a mula que levaba á xentil dona guindou con ela ás fondas augas do río. Macías lanzouse a salvara e arrincou o corpo amado da morte segura. O ter aquila frol cobizada nos brazos, afondou máis aínda o segredo e ardente sentimento do namorado. E—o que son as cousas—dalí a pouco a «súa soia señoría» casaba cun fidalgo cabaleiro. Seguiu amánda Macías de casada como a amara de solteira, e xa noite e día cantaba pra ela. Camiñando certa serán, topáronse os dous. Falaron, a dona foise e o triste namorado xa non quixo afastarse do camiño, por non leixar o sitio onde a dona pisara. Chegou neste o marido, que algunha cousa tería albiscado, e sabedor do motivo que alí mantiña, coma entoñado, ao amador, atravesoulle o peito cunha lanza. Macías, co sangue que se lle ía do corpo, cantaba as derradeiras coitas do seu amor.

O sonado Comendador Grego, Fernán Núñez de Toledo, fai a Macías xentilhome e criado do Mestre de Calatrava, o cal tiña na casa unha fermosa doncela, da que Macías se namorou. O Mestre, sabedor ou non das ansias do seu criado, casou á doncela cun certo fidalgo, pois naquíl tempo os señores dispuñan en todo. O noso troveiro non deu folgo ás súas queixas de amante. O marido, cheo de ciumes, denunciou ao Mestre o que acontecía; o Mestre tratou de temperar a Macías; «mais Macías, preso do amor da dona, non se poido retraer de a amar». O amo e señor mandou prender en dura cárcere a Macías. E aconteceu que o triste namorado máis outo cantaba na cadea—atal que fan os paxaros engaiolados. Todo o mundo escoitaba na noite os laios rimados e postos en solfa de Macías O Namorado. O fero marido concertouse co carceleiro de Macías, rubiu ao tellado da súa negra prisión, e, por un burato que fixo no teito, guindoulle afiada lanza, que atravesou o corazón do amador. Isto aconteceu en Ar-

xonilla, cinco légoas de Xaén—a que loubara Charriño—e dalí foi levado o corpo do troveiro galego á ermida de Santa Catarina, onde o sepultaron baixo unha lousa que decía:

«Aquí yace Macías el amante»

Atribúense a Macías vinte e unha cantigas, das que dez semellan ter sido escritas orixinariamente en galego e once en castelán. Figuran nos *Cancioneros* de Baena, Palacio e, illadas e maltratadas, en cási que todos os «corpus» poéticos peninsulares do século xv. RAFAEL LAPESA (*La lengua de la poesía lírica desde Macías a Villсандino*, en *Romanische Philology*, 1954), somentes considera indudablemente galegas as composicións *Cativo de miña tristura* e *Provéi de buscar medida*, afirmando que as súas outras composicións, pesia a estare inzadas de galeguismos, tratounas o troveiro de escribir en castelán, cousa que non conseguiu permanentes, polo hábito de manexar a língoa matria, ou ben por un fenómeno de «herdo poético». É curioso, non embargantes, que, en certo número de trovas, o castelán empregado por Macías seña redondo e cabal, sen vacilacións léxicas de ningunha caste. O caso non é, pois, tan sinxelo, e moita culpa do que acontez cas versións da obra galega dos poetas diste tempo haberá que seguirlla botando, dentro de toda razón, aos copistas casteláns.

«A estrela de Macías se non ten escurecido no decorrer de máis de cinco centos anos. A súa inmortalidade parez asegurada, e seu verso atopará lectores, eisí coma o seu tráxico destino hachará simpatía, namentras non morra toda lenda e non desapareza todo sentimento diste mundo» (HUGO H. RENNERT, *Macías O Namorado. A Galician Trobador*. Filadelfia, 1900).

Non é Macías un innovador. Recolle a tradición lírica galega, amóldaa en certo xeito aos módulos pacescos do seu tempo, e, ca súa morte exemprar de namorado, faina consustancial co máis duradeiro dos temas líricos. Ninguén, dempóis dil, pode «falar en amor» sen ter no ouvido as resoancias do seu laúde.

1

Cativo de miña tristura
xa todos prenden espanto
e preguntan qué ventura
foi que me tormenta tanto.

5 Máis non sei no mundo amigo

a quen máis de meu quebranto
diga desto que vos digo:

*Quen ben see, nunca debía
al pensar, que fas folia.*

- 10 Cuidéi sobir en altesa
por cobrar maior estado,
e caí en tal pobresa
que moiro desamparado,
con pesar e con deseio,

- 15 que vos diréi, malfadado,
o que eu ben sei e veio:

*Cando o loco quer máis alto
sobir, prende maior salto.*

- Pero que provéi sandeçe,
20 porque me deba pesar
miña locura así cresce,
que moiro por me torvar;
pero máis non haberéi
se non ver e deselar,

- 25 e, por én, así diréi:

*Quen en cárcel sol viver
en cárcel deseia morrer.*

- Miña ventura, en demanda
me pos en atán dultada
30 que meu corazón me manda
que seia sempre negada;
pero máis non saberán
de miña coita lasdrada
e, por én, así dirán:

- 35 *Can rabioso é cousa brava,
de seu señor sei que trava.*

(C. BAENA, 306)

5: "amigo", no senso antergo de amator: 'non conozo no mundo amator'.—8: "see", de "seder", 'estar'.—22: No C. B. lése "por en torvar"; o senso é escuro; ¿"torvar" = 'turbar', 'entolecer aínda máis'? M. Barbeito acelta "en torvar", que cicáis espresse, niste caso, a aición de 'poñerse torvo'.

2

Provéi de buscar mesura
ú mesura non falesçe,
e por mingoadá ventura
houbéronmelo a sandeçe.

- 5 Por ende, diréi des í
con cuidado que me creçe
un trebello, e dis así:

*Anda meu coraçõn
mui triste, e con rasõn.*

- 10 Meus ollos tal fermosura
foron ver, por qué peresçe
meu coraçõn con tristura
e amor non me guaresçe,
nin me pon atal consello
15 porque eu prenda ledeçe.
Por én, digo este trebello:

*Ben pode Deus faser
tras gran pesar, plaser.*

- Estos trebellos cantéi
20 con coita desde aquel día
que mesura demandéi
e eu vi que me falesçia.
Mesura morréi chamando
e dicendo a gran porfia
25 tal trebello, sospirando:

*Meus ollos morte son
de vós, meu coraçõn.*

- Pois mesura non hachéi
ú falesçer non soía
30 mesura, o olvidéi
e canto plaser había.
Con pesar que teño migo
e tristesa todavía,
aqueste trebello digo:

- 35 *Bon Deus, me faz veer
por gran pesar, plaser.*

(C. BAENA, 310)

2: No C. B. lése "o mesura"; Lang interpreta "e mesura". = 11: "qué", pronome persoal, 'quen'. — 23: "morréi", forma antergra de 'morreréi'. — 29: No C. B. outra vegada "o falescer", que Lang lé agora "ú". — 35-36: Non está o "trebello" final en C. B., pero sí en Gallardo, I, 531.

3

Pois me falesçeu ventura
en o tempo de pracer,
non espero haber folgura
mais por sempre entristecer.

- 5 Turmentado e con tristura,
clamaréi ora por mí:

*Deus meu, elí, elí,
elí lama sabac thaní.*

- 10 Quen mías coitas entendese
e meu dolor e quebranto
e de min se adolescese,
comigo faría pranto;
quanto máis se ben soubese
o gran ben que eu perdí:

- 15 *Deus meu, elí, elí,
elí lama sabac thaní.*

(C. PALACIO, 247)

Seguimos, en xeral, a versión de Lang, quen consultou tamén a Mussafia, p. 104. O retrouso, moi deturpado no C. Pal., foi restituído por Lang á súa forma aramea, pois tales son as verbas que Noso Señor dixo ao espirar na Crus, e que Macías toma atrevidamente co gallo do seu amor.

PERO GONZALEZ DE MENDOZA

(1340 ? - 1385)

Nobre castelán, abó de D. Iñigo López de Mendoza, o primeiro Marqués de Santillana e tamén o primeiro lírico de Castela.

Pola rúbrica do *Cancioneiro de Baena* conécese un trecho da súa vida, certamente poético. Dí así o colector: «Aquí se comiençan las cantigas é desires muy graçiosos é bien fechos que fiso é ordenó en su tiempo el honrrado é novle cavallero Pero Gonçales de Mendoza, padre del Almirante Don Diego Furtado, e primeramente se comiençan las cantigas qu'él fiso por amor é loores de una gentil donçella que mucho amava, por amor de la qual dis que mandó faser el Monesterio de Santa Clara de Guadalfajara do se metyó monja»

Morréu Don Pedro no ano 1385, ao poñer a salvo a vida do seu rei, Xohán I, na sonada batalla de Alxubarrota.

Das tres cantigas que González de Mendoza adica á doncela que se metéu freira, unha, a que eiquí damos, está indudablemente escrita en galego. As outras dúas teñen moitos galeguisms e, sendo a intenzón única, ben semella que sufrirían en máns dos copistas as costumadas deturpaciós. LANG recolle a primeira e máis a segunda, pero non a derradeira, *Pero te sirvo sin arte*, atribuída en algunhas coleccións a Macías, que o propio neto do autor, na conecida *Carta Prohemio*, cita como orixinal de González de Mendoza; logo intercala os primeiros versos dela na súa *Querella de amor*.

LAPESA, ca súa particular postura, coida que os galeguismos, ben abondosos por certo, diste autor débense ao peso da lírica galega amorosa.

González de Mendoza ensaia con felicidade o metro de arte maior. De ser certa a anéidota que deu pé ao poema, un pouco frío nos semella o seu desafogo lírico, en tempos en que Macías tan arroutadamente carpiá as amorosas desespranzas.

Por Deus, señora, non me matedes,
que en miña morte non gañaredes.

Mui sen enfinta e mui sen desdén
vos améi sempre máis que a outra ren,
5 e se me matedes por vos querer ben
¿a quén vos desama, qué lle faredes?

Servívos sempre a guis de leal,
por vós sofrendo ccitas e gran mal;
vós non seiades tan descomunal
10 pois a mí en voso poder teded.

Quando alogado de vós eu sei
matarme quere o voso deseio,
e des í moiro por vós, espeio,
¿tan adonada me parescedes!

15 Quando a la fala vós me chamastes,
de todo engano me segurastes.
¿Tende, señora, o que me xurastes,
se non de mí gran pecado habredes!

(C. BAENA, 251)

14: "adonada", 'chea de dons, de gracias ou virtudes'.

ARCIDIAGO DE TORO

(c. 1340 - c. 1405)

Non se conez con certidume o seu nome. Cóidase seña o Arcidiago chamado Gonzalo Rodríguez, que figura de testemuña no acordo dos esponsales de Don Xohán I con Dona Baetriz, en 1383. Non sería de estranar, pois, coma poeta aúlico que foi, buliu na corte de Don Xohán, onde os troveiros eran sempre ben acollidos. Caso de sere o poeta do *Cancioiro de Baena* o mesmo Arcidiago Gonzalo Rodríguez, coma atinadamente supón AUBREY BELL, viviría aínda no ano 1402, daquela Arcidiago de Almazán, pois nesta data aparez de testemuña nun xuramento da cidade de Burgos á Infanta Dona María.

O seu fondo conecimento da fala galega indica que o Arcidiago, moi posiblemente, era galego tamén.

Baena recolléu na súa colección seis composicións do Arcidiago de Toro, i é pena que non as acompañara de algunha das súas acraratorias notas encol do autor. Somentes unha cantiga semella ter sido concebida en castelán, presentando, aínda así, abondosos galeguismos.

É o Arcidiago un dos máis rexos poetas galegos diste tempo, tido en moita estima polo Marqués de Santillana. El é, realmente, o primeiro poeta da Península que, na nosa fala, estrénase con soltura na versificación de arte maior.

«É inxenioso o seu testamento satírico, e non carez de gracia e primor a espedida do amor e da poesía» (MENÉNDEZ Y PELAYO). Por voltas, adiviñase nistas sentenciosas estrofas a futura voce de Xorxe Manrique. No dito testamento, o Arcidiago leixa a súa «boa arte de lindo trovar» a Lopo de Porto Carreiro; nistas verbas fai o poeta unha sintética auto-crítica da súa poesía. A primeira cantiga é un exemplo logrado do vello leixaprén.

1

De quen cuido e cuidéi
haber ben, se cobraría
pracer do que deseíei
sol un día.

- 5 Sol un día de cuidar
meu corazón non se parte,
deseiando o lugar
ú non poso haber parte,
porque soo en outra parte
10 apartado de quen sei.
En aquesto cuidaréi
se vería.

- Se vería miña cuita
en algún tempo partida,
15 onde dela soffro muita
xa en aquesta partida;
pensando en miña partida
cando será, ou do hei
meu cor, eu non diréi
20 quén sería.

- Quén sería que sobeio
meu corazón atormenta,
e o corpo con deseio
sofrío e sofre tormenta.
25 Cando eu fui en tormenta
de amor, nunca çeséi
de loar a quen loéi
todavía.

(C. BAENA, 313)

4-5: "sol", 'somentes'. — 8: No C. B. lése "o non poso", que Lang transcrebe "e non podo". — 18: C. B. di "será o do hey", que Lang leu "será ou de ú hei". — 24: "sofrío", 'sofríu'.

2

A Deus, Amor; a Deus, El Rei
que eu ben serví;
a Deus, a Reina a quen loéi
e obedesçi.

- 5 Xa máis de min non oierán
amor loar,
nin amadores me verán
muller amar.

- A Deus, donas de bon lugar,
10 que eu quero morir;
de vós me veño despedir
pois que é así.

A Deus, donselas fermosas,
que tempo é

- 15 de me partir destas cosas
por boa fé;
ca veio parecer por qué
faço rasón
de nunca máis meu coraçón
- 20 partir de mí.
A Deus, cantos ben amaron
e amarán;
a Deus, cantos ben falaron
e falarán;
- 25 a Deus, cantos ben serviron
de bon talén,
que eu non quero servir ninguén
por canto ví.
A Deus, amigos señores
- 30 que muito améi;
a Deus, os trovadores
con quen trovéi,
que xa non digo nin diréi
nin mal nin ben,
- 35 que outro camiño me convén
tomar aquí.
A Deus, mundo enganador,
que eu xa me vou
para Deus Noso Señor,
- 40 que me chamóu;
eirme hei ú me El mandóu
sen máis tardar,
que non me convén morar
xa máis en tí.

(C. BAENA, 314)

5: Lang transcribú "oirán", mais en Baena está "oye-rán", forma anterga e graciosa no verso. — 17: "veio", ¿'viu', 'acontecéu mostrarse a razón por qué...? Lang trancrebe "vexo".

3

Ora me convén este mundo leixar
pois que sofro coitas e mui gran pesar.

- A la máis fermosa de quantas eu vi
améia mui forte por gran mal de mí,
- 5 e non sei por qué falescéume así.

Mui pouco de tempo duróu meu plaser
e maldito seia quen me o fes perder.
¡Ai, la mía señora de bon paresçer!
Con la vosa graça, me vou desterrar.

(C. BAENA, 315)

A rúbrica acrara que ista cantiga é "Desfeita" da devanceira.

2: Falla o final do v., que Lang recompón "mui[to pensar]". Preferimos nós a forma perifrástica, mais axeitada ao gosto da época. — 3: Lang leóu "Aa máis"; o artigo "la" era corrente nos trovadores galaico-portugueses, á par de "lo", "el" (conservado en El Rei) coma formas antergas. En troques, o erudito prof. aceita "la vosa" no v. 9.

4

Este testamento fiso é ordenó el dicho *Arçidiano de Toro*, ante que fynase.

Pois que me veio á morte chegado,
meus bóos amigos, en esta sasón,
por tanto eu faço, si Deus me pardón,
o meu testamento así ordenado
5 e seia a serviço e honra de Deus,
Padre e Señor e dos santos seus:
e primeiramente, renego do pecado.

Eu mando logo a Noso Señor
aquesta miña alma cando se partir
10 desta máa carne, con que de servir
uséi eu sempre mui ben, pecador;
e des í, rogo a Santa María
que ela que seia de noite e de día
a seu bon Fillo por mí rogador.

15 Mando a miña carne cativa, cuitada,
dar aa terra onde se despenda,
por que í faça algunha emenda
do tempo que fui a Deus mui errada;
e a El demando mui de corazón
20 que nunca seia por esta rasón
en o inferno miña alma lançada.

Pois que tan caramente a compróu,
como sabedes todos os cristiaos,
por ende a poño en as súas maos
25 que a defenda, pois que a í crióu,
do feo pecado, nemigo mortal;

que a non lance no fogo infernal.
Meu bon Señor, por eso cha dou.

O meu corazón mui leal, outrosí
30 mando, amigos, sí veia praser,
aa mui linda e de gran poder,
miña señora que por meu mal vi;
pois que na vida, amigos, foí seu,
seia na morte; así mando eu,
35 pois que esta morte dela rexebí.

Mando o meu mui lindo cantar
a Pedro de Valcaçer, o bon meu primo,
e aquesta manda, según que a firmo,
mando que vala en todo lugar.
40 E mando la miña gran sabrosía
a os sen sabores, que son xente fría,
que al non lles debo con razón mandar.

Mando des í o meu ardimento
todo a Ruí Lópes, aquel de Aguillar,
45 que o non posan xa máis embargar
nunca depois de meu finamento;
e meu cabalgar mando certamente
a Diego Flores, outro meu parente;
en esto non haia outro mudamento.

Mando meus ollos con toda sa vista
50 a un xudeo cego de Valladolid;
e mando a Xil Pieres, el de Ataíde,
as miñas pernas sin outra conquista;
e mando a miña muita louçanía
55 a Alfonso Gonçalves, mordomo da Reina,
porque se calçe mellor e se vista.

A miña boa arte de lindo trovar
mando a Lope de Porto Carreiro,
meu bóo amigo, leal, verdadeiro,
60 porque sabrá dela mui ben usar.
E meus cabelos mando todavía
a meu amigo Xoán Sánchez Mesía,
que eu non los poso mellor emplear.

Mando a os porteiros del mui alto Rei
65 a miña vergonça para demandar,
e mando eu logo sen máis de tardar
a mui gran lideçe que eu sempre hei
a Diego d'Oviedo, seu camareiro,
con que seia ledo e mui prasenteiro,
70 porque me sempre dél muito paguéi.

Con todo esto que hei acordado,
mando meu talle dar a Xoan Dorantes,

- porque o corpo, según que de antes,
 o traía lixeiro e ben arriçado;
 75 e mando os pes, que hei oçiosos,
 porque os seus son xa tan gotosos
 que xa non os pode mudar o coitado.
- As miñas maos leixo sen contenda
 a Pero Suárez, o bon saltador,
 80 que as él traía por el meu amor,
 por que con elas mui ben se defendía,
 que xa eu moiro. Agora catade,
 os meus amigos, por dicer verdade,
 e desoie máis quen pode entender.
- 85 Pero algunhas cousas de aquí non van
 mándoas dar a quen son ligados,
 por que un día siquer os cuitados
 haxan e agora do que mester han;
 e de outras algunhas se non me nembraren,
 90 desque eu morrer, os que as hacharen
 dénlas, se quiseren, do máis comprirán.
- E seia ben certa la que me matóu
 que feso cruesa e mui gran pecado,
 o cal todavía lle será contado
 95 desque souperen ben como pasóu;
 ca eu foi morto a gran senrasón,
 e diránlle todos que fes traisón
 matar a un home que nunca lle erróu.
- Non lle erréi, según que entendo;
 100 ¿pero qué me fas a morte chegar,
 senon porque a quero amar?
 ¿Por qué agora a morte atendo?
 E pois que moiro por aqieste feito
 tan sen rasón e tan sen dereito,
 105 de oimáis miña alma, Deus, te encomendo.
- Leixo destas mandas por meus compridores
 a Gonçalo Rodríguez, aquel de Sousa,
 e a Fernán Rodríguez, por que toda cousa
 que haián de haber algúns pecadores,
 110 desque eu morrer lles seia outorgada,
 a cada qual deles según foi mandada,
 todo por maos de aqiestes tutores.

(C. BAENA, 316)

3: "si Deus me perdón", 'así Deus me perdone'. Lang
 trabuca o apócope do condizional polo adverbio "se".—14:
 "rogador", 'rogadora'. O Arcidiago mantén aínda o vello
 molde de expresar a "devotio" por medio de adxetivos:

masculinos. — 18: "fui", 'foi'. — 22: No C. de B. lése, "tan cara ha mente comprou". — 30: cf. v. 3; "si veia praser", 'así vexa pracer nelo a dona amada'. Lang transcrebe, "se vexa prazer", que non ten senso. — 38: Lang leáu "afirmo". — 41: Lang, "sensabores", sendo así que a semántica dista verba préstase a confusión. — 74: No C. de B. lése "rysado", forma que respeta Lang. 84: o v. é un pouco confuso; Lang intpreta "des oge mais", 'de aquí en diante'; nós coidamos prudente respetar a verba "desoie" atal coma está, toda vez que cadra co contesto do verso. — 85: "de aquí", 'que aquí'. — 90: No C. de B. dí "desque eu morréi", que Lang acepta; non embargantes, a forma "morréi" val por 'morreréi'; moi-to mais puro nos semella o emprego do infinitivo persoal galego. — 100-102: Nin no C. de B. nin en Lang figuran os signos interrogantes; coidamos que soio na forma en que os damos son comprensibres istes versos. — 104: No C. de B., "decreyto", que Lang transcrebe "dereito". 105: C. de B., "doy mays"; Lang, "d'oi máis". — 110: cf. v. 90.

Non se amosar nunca máis a verba "decreyto" en ningunha das obras de Lang.

É de os dous versos
 que me tal venha,
 coveiro que se diga
 nun dazaxo.

Aventurairei tal
 en algunha hora
 e fíe á así
 que se more,
 e d'ouí - d'ouí
 a vosa delgado

me tal por veridade
 mal d'ouí.

E desque lle se d'ouí
 tal me e d'ouí
 tal me e d'ouí
 que non me se tal,
 que e tal me tal
 moito d'ouí
 que viveo d'ouí
 tal me

PEDRO DE VALCARCEL

(Segunda metade do s. XIV)

Somentes sabemos diste poeta o que no seu testamento lírico nos dí o Arcidiago de Toro, isto é, que era seu primo e merecente de que lle leixase o seu «mui lindo cantar». Posiblemente Pedro de Valcárcel figuraría tamén na corte poética de D. Xohán I. Polo apelido supoñémolo berciano, na fronteira lingoística, xeográfica e política de Galiza.

Por a súa única cantiga, semella que andivo en terras de Portugal.

En estrofas cortesáns de novo estilo, adoitadas nos poetas casteláns e portugueses do momento (Cf. especialmente o *Cancioeiro de Resende*) Valcárcel desenrola unha vella idea: a da morte por amor, preferibre a viver alongado da señora amada.

Non se conece ningunha outra cantiga galega diste poeta

1

Se dos ollos vexo
que me fai nemiga,
convén que lle diga
meu desexo.

5 Aventurarme hei
en algunha hora
e iréi ú sei

que ela mora,
e diréi: —Señora,

10 a vosa beldade
me faz, por verdade
mal sobexo.

E desque lle eu dicer
todo o meu mal

15 máteme, se quer,
que non me én cal;

que a mí máis me val
morrer axuntado

20 que viver penado
alén Texo.

E por ventura
enoxarse ha
de aquesta tristura
que a mí me da;
25 ou me tomará
por seu servidor,
e, se así for,
ben preitexo.

(C. GALLARDO, fol. 474; ms. S-9-2 da Ac. da Hist.)

16: 'que afnda así non me calarei'. — 28: "preitexo",
'fago preitesia'.

GARCI FERRANDES DE XERENA

(c. 1340 - c. 1400)

Cicáis teña sido o trovador de vida máis estrana de cantos lembra a nosa poesía. Escribiu polos anos 1355 a 1400, calculándose que non viviría moito máis alá desta derradeira data.

Estivo casado cunha xograresa de relixión mahometana, o que lle custou grandes xenreiras, perdendo toda estima na corte. Famento, desenganado do seu primeiro amor—pois coidara que a xograresa era muller de posibres—fixose ermitao («púxose beato de una hermita cabo Ierena»), e niste tempo escribiu composicións relixiosas, en cuia sinceridade a xente non acreditaba. Tentou de ir peleriño a Terra Santa, mais estando en Granada namorouse tolamente de unha irmá da súa muller; abxurou do cristianismo e fixose mahometano, entregándose ás ledicias do seu novo amor. Dempoís de trece anos de vida escairiada, decidiu tornar a Castela, abandoando á amante, que o perseguía na fuxida. En Castela sufróu o desapego das xentes, e pasou os derradeiros anos da súa vida amergurado polos remordimentos, nunha doorosa loita que por voltas adquire acentos místicos. Hernán Pérez de Guzmán o describía coma home de grandes nocas, calvo e de cor moura, que contaba tolas historias do tempo en que andivo perdido polo reino de Granada.

Xohán Alfonso de Baena recolléu na súa colección poética doce composicións de Ferrandes de Xerena, das que LANG restituiu oito ao orixinal galego, pois atópanse moi deturpadas, en especial algunhas delas, que LAPESA califica de «casteláns con moitos galeguismos». Aínda, consideramos nós, podería ser restituída a cantiga «en loores de Sancta María», núm. 560, que o Prof. LANG non estimou galega.

Ferrandes de Xerena é un poeta de lira moi persoal o persoalista. Quen tanto gozou e sufróu, tiña por forza de verquer os sentimentos contrapostos da súa ialma no molde poético. Non somos nós tan cavilosos coma o colector Baena, e coidamos que en moitas estrofas do poeta hai unha grande carga de sinceridade; hastra os seus laios xeremiacos nos semellan de boa lei. Dentro das iformas rixidas do estilo cortesán, avivécense raio-las da máis nidia lus poética.

Esta cantiga fiso el dicho *Garçi Ferrandes* queixándose de la privança que perdió del Rrey é por el engaño del casamiento de su muger.

- Por leal servir, ¡cuitado!
 eu sempre serviré;
 soo conquisto a salva fe
 e á morte condenado.
- 5 De cuidado
 xa me non convén partir,
 pois que non poso encobrir
 miñas coitas, ¡malpecado!
- 10 Por ende, non ousaría
 a miña coita eu deser,
 que ela ha tan gran poder
 que me lo defendería.
 Gran folía
- 15 me será certo sen par
 en cuidar contracuidar;
 por gran mal de mí sería.
 Do cuidey enriquezintar
 fuí cativo empobrezer
- 20 vivo, e desexo morrer;
 inda non ouso falar
 el pensar
 en trocar,
 porque non poso por én
 miña gran coita olvidar.
- 25 El mui alto, sen por qué
 mostróume por si contenda;
 atal hei miña vivenda
 que non sei diser cal é,
 ca pensé
- 30 en trocar como leal;
 ante deudo por ben mal,
 miñas coitas non diré.

(C. BAENA, 555)

10: C. de B., "miña coyta eu dese". — 12: "defendería", 'negaría' 'refusaría'. — 25: "El mui alto", anfibología de "El Rei", a quen o poeta non se astreuve a nomear, pois engade que "sen por qué", sen motivo ou razón, mostróuse nemigo seu.

Esta cantiga fiso el dicho *Garçi Ferrandes* después de la batalla de Aljubarrota por la entención d'aquel su feo é mal casamiento.

- Por unha floresta estraña
 indo triste, mui pensoso,
 oí un grito pavoroso,
 vos aguda con gran saña:
- 5 —«¡Montaña!
 íbase esta vos disendo—;
 ora a Deus te encomendo,
 que non curo máis de España».
- De la vos fuí espantado
 e miréi con gran pavor,
 e vi que era o Amor
 que se chamaba cuitado.
 De grado
 o seu gran planto fasía;
- 10 según entendí, desía:
 «Alto pres vexo abaixado».
- Desde que ví que se queixaba,
 por saber de sa querela
 preguntéi a unha donsela
 que por a floresta andaba.
- 20 Falaba
 a donsela sen plaser:
 «Práseme de vos deser
 por qué Amor tan triste estaba».
- 25 «Amigo, saber debedes
 que Amor vive en mansela
 e se vai xa de Castela,
 e nunca, mentra vivedes,
 saberedes
- 30 onde fase súa morada;
 por unha que foi loada
 de queixa porfasaredes».

(C. BAENA, 556)

6: No C. de B., "Ybas esta vos", que Lang leú "iba esa". — 28: No C. de B., "mientra" e en Lang "mentres". — 32: "porfasar", 'brasfemar', 'maldicer'.

Esta cantiga fiso el dicho *Garçi Ferrandes* contemplando el quexo de su casamiento con un ruy señor por

figuras é de commo el ruy señor le rrespondia por la manera que aquí oyrés.

Roiseñor, véxote queixoso;
rógote por cortesía
que me digas todavía
por qué sofres ese enoxo.
5 Teu cantar mui saboroso
que tú soías diser,
ora foste faleçer
do compría ser brioso.

«Eu non debo ser culpado,
10 señor, por esta rasón;
sempre foi miña entenzón
de servir Amor de grado.
¡Ailás!, ¿qué faréi, cuitado,
pois non poso aquí viver?
15 Máis me valera morrer
que viver mal deshonrado».

Roiseñor, vós non seredes
por aquesto mui cortés
en vos partir desta ves
20 de onde viver soedes;
maiormente que habedes
hóspedes enamorados,
que queren ser ensinados
de vós, que de amor sabedes.

(C. BAENA, 558)

1 e 17: No C. de B. di "Ruy señor", que Lang fai "Rousinol".

4

Esta cantiga fiso e ordenó el dicho *Garçi Ferrandes de Jerena* con grand quebranto é con amargura de su corazón, por quanto después que partió de Málaga se fué a Granada con su muger é con sus fijos é se tornó moro é rrenegó la fé de Jesu Christo é dix mucho mal d'ella, é estando en Granada, enamorose de una hermana de su muger é siguióla tanto que la ovo é usó con ella é fiso entonce esta cantida que se sygue.

Convénme viver
triste, mui penado,
pois desemparedado
vivo todavía.

5 Por ben que servi
a unha flor daltura,

- a morte des í
vexo sen mesura.
Por én, digo así
- 10 pois non hei ventura:
quero ir morrer
atán alongado
de la que, ¡cuitado!,
merçede atendía.
- 15 Se de tu verdade
a morte nembrares,
farás gran bondade
se non me matares;
habe piedade,
- 20 non me desempares,
pois en teu poder
vivo encarçelado,
e si hei bo donado
está, señora mía.
- 25 O meu corazón
mui graves cuidados
ha toda sasón,
que por tí son dados
por esta rasón.
- 30 Os enamorados
non me querrán ver
polo meu pecado;
pois, amor, de grado
dáme alegría.

(C. de BAENA, 565)

4: "todavía", 'sempre'. — 7: "des í", 'dende entón', 'a causa disto'. — 14: "atender", 'agardar'. — 19: "habe" (escrito "ave" no C. de B.) 'ten'. — 23: o v. semella confuso.

5

Esta escritura fiso é ordenó el dicho *Garçi Ferrandes de Jerena* a manera de cantiga commo que la cantava por Fernán Rrodrygues que degollaron en Segovia.

- Muito teño que gradeçer
a Deus, pois me así quer levar
deste mundo, mais sen pesar
nen maiores coitas sofrer;
- 5 que un pouco que eu veví
penas e coitas sofrí,
que espanto hei de o diser.

Quantos a mí quiseron mal
en este mundo a sen razón,
10 todos en mí de corazón
fillaron vengança mortal;
e os que me quiseron ben,
de mí nunca curóu ninguén.
¡Veredes qué ventura tal!

15 Así cuitado eu moriréi,
pero todos deben creer
que eu non moiro; máis viver
nen máis coitas non haberéi.
E pois me leixaron de pran
20 cruel pesar e grande afán,
así morrendo, veviréi.

Deus, que sabe toda verdade,
querrá de mí mercede haber;
pois o corpo se vai perder,
25 haxa del alma piedade.
Pois me non val verdat nen fe
se non o que Deus ten por ben;
todo o al é vaidade.

(C. de BAENA, 556)

2: O C. de B. di "poys mas sy querer".

PERO VELES DE GUEVARA

(c. 1350 - 1420)

Nobre castelán, tío do Marqués de Santillana, o cal fai cumprido loubor do arte de seu parente. Das rúbri-
cas de Baena dedúcense algúns trechos da súa vida pa-
cega, que non debéu ser moi aseogada, pois perdéu
os oficios que tiña en Sevilla e, polo que se adiviña,
tamén o favor real, «por quanto lo dexaron é desanpa-
raron todos los señores é amigos que él tenía en la
casa del Rrey al tiempo que lo perseguen é acosavan
ant'el Rrey algunos sus contrarios é enemigos». Diante
as pancadas da sorte, Véles de Guevara esquivase cun
escárneo ou acóbase nos recantos da fe:

«Señor, olvidando tu nombre bendicto
puse mi fiança en quien non devía...»

Morréu no ano 1420.

Baena, tratando de poñer unha tacha ao arte de
Véles de Guevara, fáinos o seu millor eloxio: «pues quel
arte [de Guevara] nom es tan sutil, mas es muy llana»,
en comparanza ca dos outros poetas que choran a
morte do Rei Don Enrique, en Toledo.

Verdadeiramente, o estilo de Véles de Guevara con-
trasta, pola súa sinxeleza, cos alardes filosóficos da mei-
rande parte dos coetáneos. A il abóndalle a fala fami-
liar pra contar a súa dor pola morte do Rei:

«Él fuese su vía, dexónos con duelo,
con mucha mansilla todos denegridos;
de lágrimas vivas cobermos el suelo,
a Dios enojaban nostros alaridos».

«Ca el tiempo se gasta de noche e de día
urdiendo una tela de muy mala trama,
forçando e fasiendo mucha rrobería,
a buenas personas dañando su fama...»

(C. de BAENA, 36)

En galego escribiu Véles de Guevara somentes
unha composición, que semella inspirada no máis zu-
moso e áxil do antergo *Cancioeiro de Bulras* trovadores-
co. É a súa unha peza única niste tempo da devalante
lírica galega, mostra derradeira do sutil engado da fala
pra as artes do maldicer. Sentimos de novo os aceira-
dos estilos de Martín Moxa.

Este desir fiso é ordenó el dicho *Don Pero Veles de Guevara* á una dueña muy vyeja que andava en palacyo del Infante don Ferrnando, e non avya en el rreyño quien quisyese con ella cassar, tanto era ffea é de vyeja é de pobre, non embargante que era dueña de muy buen linaje.

- Sancha Carrillo, se voso talante
 é de casar, facede ora así;
 como me eu pague de vós e de mi,
 sei vós segura de ser benandante;
 5 que todas as cousas de que me paguéi
 vós hacharedes que eu as caséi
 antes que Rei nen Reina nen Infante.
 Mais veio de vós mui desapegada
 a vosa ventura, habendo servido
 10 a Rei Don Alfonso, que houbo vencido
 Albuhaçen, o Rei de Granada;
 e, des í, aqueles que dél decenderon
 vós os criastes, según me disseron,
 e nunca máis desto fostes demandada.
 15 Eu, porque veio vosa soedade,
 véñovos esto, señora, a diser:
 vós non queirades en al contender
 senon en esto por vosa bondade;
 que se por esto non fore, señor,
 20 nunca creades que entendedor
 moira de amores por vosa beldade.
 Que Deus non quixo que fose outorgada
 aquesta graça a condes nen reis,
 nen han poder todas as tres leis.
 25
 Mais se vós ende podés guisar
 como vos eu ame e posa loar,
 antes de un ano seredes velada.
Fuída
 E se vós desto queredes dultar,
 30 que vos hoxe deesen toda Ultramar
 nunca alaroça seredes chamada.

(C. de BAENA, 322)

4: "sei", 'sede, estade'. — 10: No C. de B. "a Rrey", que Lang transcribe "ao Rei", sendo así que o acusativo sen pronome persoal é adoitado no galego antergo. 11: Lang tamén corrixe eiquí "a Albuhaçen". — 20: "entendedor", 'amador, namorado'. — 24: "as tres leis", as tres relixións que se repartían a Penínsua: cristiana, xudea e mahometán. — 25: falla iste verso no Códice. — 31: "alaroça", 'noiva, esposa'.

ALFONSO ALVAREZ DE VILLASANDINO

(c. 1345 - 1424 ?)

Foi nado, ao que semella, en Villasandino, lugar dos arredores de Burgos, finando a primeira metade do século XIV. Tamén é conecido como Alvarez de Toledo e de Illescas, por ter morado nista derradeira localidade.

Poeta cortesán e anduriñante, vivéu a prol do favor real, con Don Enrique II en Castela, con Don Fernando de Antequera en Aragón. Viaxóu tamén por Andalucía. En loubor da cidade de Sevilla escribiu unha composición que foi cantada diante o Cabido nun certo Nadal, e que valéu ao autor cen dobras de ouro. Tanto gostóu a trova, que ofresceron a Villasandino outro tanto cada ano que cantara. Conécense hoxe catro distes loubores á cidade de Sevilla.

O propio Rei Don Enrique II encarregóu ao poeta cantigas de amor, adicadas ás varias amantes que tivo, especialmente a Dona Xohana de Sousa. «Na traieitoria da súa azarosa vida podemos hoxe sinalar súa asistencia á solene coroación de D. Fernando de Antequera en Zaragoza, a aquilas solenes e rexias xornadas, nas que tanto se distinguíu o inxenio, pomposo e infantil a un mesmo tempo, de D. Enrique de Villena. Se temos de dar creto ás poesías de Villasandino, parez que, dirixíndose a escape a Zaragoza pra asistir ás festas, en compañía do Condestable—que o era á sazón Ruy López Dávalos—morréuselle de cansanzo a mula que montaba; e xa en Zaragoza, endereita uns versos ao rei Don Fernando, suplicándolle lle regalara outra mula e boas roupas pra vestir» (FRANCISCA VENDRELL DE MILLÁS, estudo prel. á ed. do *Cancionero de Palacio*, *Manuscrito núm. 594*, p. 64. Barcelona, 1945).

Villasandino foi un eterno pidichón e falagador. Á Raíña de Aragón Dona Xohana tamén lle pide amparo, e lembra que xa é un ancián, que envellecéu servindo leal naquila casa.

«Dúas veces casado, con afección desmedida polo xogo, disposto a vender a súa poesía e a súa inspirazón, preséntanos unha persoalidade con ribetes xograrescos». JOSÉ MARÍA AZACETA, est. prel. á ed. do *Cancionero de Juan Fernández de Ixart*, I, XXXVIII. Madrid, 1956).

Ténsese dado coma probábel a data de 1428 pra a

morte de Villasandino. ERASMO BUCETA, non embargantes, considera que morrería no 1424 (Cf. *Fecha probable de una poesía de Villasandino y de la muerte del poeta*, en *Rev. de Fil. Esp.*, XVI, 1929, págs. 51-58).

Alvarez de Villasandino foi afervorado paladín da tradición lírica galega i é o máis fecundo cultivador da nosa fala no seu tempo. Non hal cancioeiro dos séculos xv e xvi onde non figure algunha cantiga diste sonado poeta, que somentes no de Baena ten 193 composicións. Por desgracia pra nós, pra o gosto de hoxe, aínda unha gran parte da súa obra se perdéu, pois coma anota D. PEDRO JOSÉ FIDAL, «Villasandino...», de quen se conservan composicións que nunca deberon terse escrito, confesa que compuxo versos pra os xograres, pero nin unha soa distas cantigas atópase entre as súas obras» (*De la poesía castellana en los siglos XIV y XV*, est. posto ao fronte da ed. do *Cancionero de Juan Alfonso de Baena*). Os coleitores despreciaban aquela inxel poesía popular, e vel ahí por qué temos razón en supor que o máis galego de Villasandino se teña perdido pra sempre.

Vintanove das súas composicións do *C. de Baena* están escritas en galego. Temos que botar en cara aos manes de Villasandino e Baena non nos quixeran gardar aquela poesía súa escrita pra os xograres, porque, do que nos é dado albiscar en medio de tanta friaxe cortesán, o fecundo e vario poeta que foi Villasandino era home pra nos facer reviver as páxinas máis bellas dos vellos trovadores. Con todo, na súa obra ollamos, de unha banda, os restos da grandeza, e da outra, os signos da nosa decadencia lírica: os reis e os señores xa non sabían trovar de seu e pagaban aos troveiros venales pra que o fixesen por eles.

Era Villasandino un xenio da versificazón; destaca na gracia lixeira das redondillas, de cuia forma ben pode considerárselle creador. Diante a invasora corrente renacentista, do didactismo moralizante, Alvarez de Villasandino representa o derradeiro esforzo da escola galega, que nunca foi de todo vencida, pois nin a redondilla nin os mesmos versos de arte maior cederon por enteiro fronte ao decasilabo italián, que Micer Francisco Imperial tentaba a toda custa de enxertar na fala de Castela. Ben é certo que o propio Villasandino caíu nas malas tentacións anovadoras, especialmente despóis da súa estada en Aragón, en contaito ca corte poética de Don Alfonso V, de xeito que dil púdose decir: «Volubre en amor e volubre nos temas, terma de coásique todos os recursos estróficos e métricos en boga no seu tempo» (J. M.³ AZACETA, *op. e loc. cit.*).

«Era considerado «o rei de todos os poetas e trovadores que xamáis existiron en todas as Hespañas». Esta estravagante pretensión dos seus admiradores non debe afastarnos de reconecer que hai moitas veces verdadeiro sentimento e música nas súas poesías, das cales o *Cancioeiro de Baena* conservóunos pra riba de vinte. Villasandino escribe en metros variados, con infalible facilidade e armoñía, caíndo raramente en mera destreza verbal e merescendo, por iso, que o consideremos o millor distes poetas galego-portugueses do período serodio» (AUBREY F. G. BELL).

Chamamos a atenzón do lector encol da extraordinaria beleza lírica da cantiga núm. 3, dina compañeira da tan sabida de Castelo Branco.

Compre sinalar, en fin, a vea satírica de Villasandino, da que damos graciosa mostra na escatima que adicóu ao traspoleirado Ferrandes de Xerena.

1

Esta cantiga fiso el dicho *Alfonso Alvares de Villa Sandino*, por amor e loores de la dicha Doña Juana de Sossa, en manera de requesta que ovo con un ruysseñor.

- Entre Doiro e Miño estando,
ben preto de Salvaterra,
foi fillar comigo guerra
un roiseñor, que cantando
5 estaba de amor; e cando
vido que triste seía
dixo: «Amigo, en gran folía
te veio estar cuidando».
- «Véiote morrer cuidadoso
10 e non podes vevir muito,
noite e día dando lulto
a teu corazón pensoso;
e será mui perdidoso
o Amor en te perder.
- 15 Por én, te mando diser
que non seias tan queixoso».
- «Eu sei ben sen falimento
tu morte e tu soedade;
andas por saber verdade
20 de tan alto pensamento,
e tragues maxinamento
cuidando que tú fesiste
unha gran dona ser triste
por teu fol departamento».

- 25 «Desto non haias pavor,
que quen de amor se cinxe
por moitas veses se finxe
que lle fas faser temor;
e tu sei ben sabidor
- 30 que haberás dela bon grado,
se fores leal probado
en loar seu gran valor».

- Respondille con gran saña:
«Roiseñor, si Deus te axude,
- 35 vaite ora con saúde
parlar por esa montaña;
que aquesta cuita tamaña
é meu praser e folgura,
nembrándome a fermosura
- 40 de miña señora estraña».

- «De Amor sempre hoube mal
e de tí, seu mensaxeiro;
sempre te hachéi parleiro,
mentidor descomunal.
- 45 Non te poso diser al,
mais convén de obedecer
á de nobre parecer
que no mundo muito val».

(C. de BAENA, 11)

4: No C. de B., "ryusseñor"; en Lang "rousñiol".
6: "sefa", 'estaba'. — 24: "fol departamento", 'tolo afas-
tamento'. — 26: No C. de B., "que den amor". — 34: Cf.
v. 4. — 41: No C. de B., léese "Amor sempre", que Lang
interpreta axeitadamente "De Amor sempre".

2

Esta cantiga fiso el dicho *Alfonso Alvares*, muy
sotilmente ordenada por amores é loores de la dicha
Doña Juana de Sossa.

- Pois me non val
servir nen al,
boa señor,
sofrendo mal
- 5 morréi leal
¡ai, pecador!

- Atal foi miña ventura,
que depóis que vos non ví
todo ben, toda folgura,
e todo praser perdí.
- 10

Entón creí
e entendi
o grande error
en que caí
15 por mal de mí,
foi servidor.

Nunca eu penséi que habería
tanto mal, sol por dicir
que Amor non forçaría
20 a nengún con seu poder.
Por tal faser
fóime prender
en tal tenor,
que sen praser
25 me fas morrer
a gran dolor.

Así vivo encarçerado
en prisión cruel sen par,
e non sei por meu pecado
30 quen me posa amparar.
Pois sen dultar
me quer matar
o voso amor,
quero curar
35 de vos loar
ú quer que for.

E pois non se escusa a morte,
quero eu por boa fe,
según quixo a miña sorte,
40 loar sempre a quen loé.
E loaréi
e des í seréi
encobridor,
que non diréi
45 a quen ben sei
que ten meu cor.

(C. de BAENA, 13)

1 a 6: No códice orixinal istes seis versos do "mote" forman sómentes catro, dous deles con rima interna, que Lang desenrolóu con acerto, tal coma figuran aquí.

3

Esta cantiga fiso el dicho *Alfonso Alvares de Villa Sandino*, por amor e loores de una su señora que desian.

Desque de vós me partí,
lume destes ollos meus,
por la fé que debo a Deus
xamáis praser nunca vi.

- 5 Tan graves coitas sufrí,
sofro e atendo sofrer,
que, pois non vos poso ver,
non sei que seia de mí.

- 10 Choran con grande soedade
estos meus ollos cativos;
mortos son, pero andan vivos,
manteendo lealtade.

- Señora, gran crueldade
faredes en olvidar
15 a quen non lle pras mirar
se non vosa gran beldade.

- Meus ollos andan mirando
noite e día a todas partes,
buscando por muitas artes
20 como non moira penando.
Mais meu corazón pensando
non lles quere dar praser;
por vos sempre obedecer,
eles non cesan chorando.

(C. de BAENA, 14)

6: No C. de B., "sufro atendo".

4

Esta cantiga fiso el dicho *Alfonso Alvares de Villa Sandino* por amor e loores de la dicha Doña Juana de Sossa, é por que gela mandó faser el dicho señor Rey Don Enrryque un día que andava ella por el naranjal del Alcaçar con otras dueñas é donsellas.

¡Ben haia miña ventura,
que perdéu escuridade,
que me demostróu beldade
tan acabada e tan pura!

- 5 Por un naranxal andando
vi estar donas e donselas,
todas de amor falando;
máis a máis fermosa delas
vi poderosa en cordura,
10 briosa con honestade;
mui gran tempo ha, en verdade,
que non vi tal fermosura.

Algunhas de as que andaban
ena horta trebellando,
15 entendí que profasaban
de mí, que estaba mirando
a mui linda criatura,
deleitosa craridade
daquela que con bondade
20 vençe a todas de apostura.

Desde vi que entendían
miña gran coita sobexa
e que todas enfexían
contra mí con gran envexa,
25 non quis delas haber cura
por foxir de fealdade,
e fuí ver con homildade
mui garrida catadura.

Por me partir de conquista,
30 fuime achegando do estaba
a mui amorosa vista,
e vido que triste andaba.
Respondéume con mesura
que había gran piedade
35 de mí, que por lealdade
sofría tal amargura.

Eu fun logo conquistado,
si Deus me poña consello,
e non vexo por meu grado
40 outra lus nen outro espello,
se non sa xentil figura
sen ningunha crueldade,
que de miña gran soidade
moitas veses hei folgura.

(C. de BAENA, 15)

15: eiquí "profasar" está no senso de 'marmurar'.
38: "sí Deus", 'así Deus'. — 43-44: Chamamos a atenzón
sobor do sentimento ledo da saudade espresado nistes
versos, e que xa fora apuntado por Don Duarte de Por-
tugal, no *Leal Conselheiro*.

5

Esta cantiga disen que fiso el dicho *Alfonso Alva-*
res por amor e loores de la *Rreyna de Navarra*, her-
mana del *Rrey Don Juan*.

¡Ai, qué mal aconsellado
fostes, corazón sandeo,

en amar á que ben creo
que de vós non ha cuidado!

5 Por meu mal, vosa porfía
foi no mundo començada;
non cesades noite e día
destróir vosa morada;

10 en amar quen vos non pensa:
non vos vexo outra defensa
senon morte, ¡malpecado!

Corpo, non desesperedes
que cedo praser haiades,
15 mais servide e non cansedes
de loar a quen loades;
que ela ten tantas bondades,
alto brío e fermosura,
que por sa nobre mesura
20 non seredes olvidado.

Corazón triste, ben vexo
que buscades miña morte
pois pensades tan sobexo
en linda estrela do norte.
25 ¡Ai!, qué mal cruel tan forte
se ela por én se ensaña;
de vevir máis en España
xamáis non seréi ousado.

Corpo, non emaxinedes
de haber mal nen contenda
30 por loar a quen sabedes,
inda que ela vos entenda;
mais poede vosa fasenda
en poder de Deus de Amor,
e non haiades pavor
35 se fordes leal provado.

Corazón, pois vos queredes
que eu viva en tormento,
eu morréi e vós morredes
40 sen nengún acorrimento.
Mais de meus ollos me sento,
que por mí e por vós morrán
e xamáis nunca verán
bon parescer acabado.

(C. de BAENA, 25)

9: "penso", 'pensamento'. — 27: No C. de B. léese "benir". — 32: No C. de B., "que ela entenda". En Lang "que ela [non] entenda". O senso é craro: 'aínda que ela

vos ame', seguiredes loádoa. — 40: "acorrimento", 'so-
corro, axuda'.

6

Esta pregunta fyzo é ordenó el dicho *Alfonso Alva-
res de Villa Sandino* contra Garçia Ferrándes de Gere-
na quando se tornó moro.

- Garçia amigo, nenguno te espante,
pero que te diga que muito perdiste
desque en Mafomade ta creença posiste,
según que dise o vello Almirante,
5 que o que gañaste diréi de talante:
gañaste nome de alcaide de vento,
gañaste inferno, escuro tormento,
gañaste máis que traguías ante.
- Desque a Ihesú noso Salvador
10 tú renegaste, por ben adorar
o falso profeta, linaxe de Agar
que disen Mafoma, vil embaidor,
de quanto gañaste so ben sabidor:
gañaste máis barbas que trager soías,
15 gañaste maridos que acá non habías,
gañaste privança do demo maior.
- Con taes trocos como has trocado
mui ben podes chamarte traidor,
pois non houbeste de Christus pavor
20 nen de as xentes vergonça, ¡coitado!
.
canto í gañaste probesa e má aventura,
gañaste luxuria, amarga tristura,
gañaste por sempre de ser lastimado.
- 25 Xa non te podes chamar perdidoso,
pois tantas cousas como estas gañaste
cando a Lei mui santa trocaste
por a maa seita do falso engañoso.
De quanto gañaste sei ledo e gozoso;
30 gañaste laceria de noite de día,
gañaste la ira de Santa María,
gañaste vileza e cambio astroso.

(C. de BAENA, 107)

4: O Almirante D. Alfonso Enríquez, partidario dos
Infantes de Aragón. — 21: falla iste verso no códice. Se-
guía unha Fílda, da que somentes se lé o comén: "Ga-
ñaste...", e quen se perdéu por falla do fol. correspondente
no códice de Baena.

PEDRO DE QUIÑONES

(Primeira metade do s. xv)

Debéu nacer mesmo ao comén do século xv. Era fillo de D. Diego Fernández de Quiñones, Merino Maior de Asturias, e hirmán de Suero de Quiñones, tamén poeta un dos campeóns do sonado «Paso honroso» en que, preparándose pra lides cabaleirescas e a guerra, competiron os máis variles nobres casteláns, na ponte do Orbigo.

O cabaleiro Pedro de Quiñones estivo en 1435 na fracasada escala do castelo de Huelma, que repitirá con fortuna tres anos despóis un grande poeta: D. Iñigo López de Mendoza. Naquil mesmo ano de 1435 Pedro de Quiñones rompéu lanzas en Segovia cos fidalgos que trouxera o nobre alemán Micer Roberto, señor de Balse. Quiñones partilla co seu hirmán Suero nas liortas políticas da época, de parte do Almirante de Castela e do Adiantado D. Pedro Manrique. En 1438 é nomeado Pedro de Quiñones Merino Maior de Asturias, sustituindo ao seu pai.

No bando do Almirante loitou na toma de León e Valladolid, cos que defendían a causa dos Infantes de Aragón. Naquila encirrada conxura contra D. Alvaro de Luna, Quiñones foi preso en Olmedo, pero conseguiu fuxir a Navarra, perdendo de momento a súa Merindade, que recuperóu ao ano seguinte, cando foron axustadas as paces antre os dous bandos.

No ano 1448 os dous hirmáns foron de novo postos en cadeas, ata que o príncipe Don Enrique medióu por a súa liberdade. Don Pedro de Quiñones saíu da cárcere en 1451.

Foi amigo do Marqués de Santillana, en cuia compañía formóu no séquito de D.ª Blanca de Navarra cando casóu co Infante D. Enrique de Castela. Asemade o foi do Conde de Mayorga, Don Xohán Pimentel, bo poeta, morto na frol da vida. Tivo tamén amizade con Lope de Stúñiga, pois xuntos defenderon as súas «empresas» en Segovia.

Varias poesías casteláns se conservan de Don Pedro de Quiñones: catro no *Cancionero de Gallardo* (folios 339 v.-340) e unha no de *Palacio* (núm. 12, fol. 4 v.).

A galega que eiquí damos, única conecida na nosa fala, está no primeiro citado.

Aínda a lírica galega tiña azos pra atraír a seu campo os máis enlevados paladíns casteláns. Non sería estrano a iste fenómeno o contaito persoal de Quiñones co futuro Marqués de Santillana, gran conecedor do pasado literario galego-portugués e gran amador da tradizón poética peninsuar. Ben podemos sospeitar que istas senlleiras provas do cultivo do galego por ámbolos dous cabaleiros citados, señan apenas o rastro providencial, que nos quedóu por mostra, de unha obra máis densa, pra sempre perdida.

Pedro de Quiñones, según costume do seu tempo, bota mán de anacos poéticos de outros autores pra enxertalos nas súas estrofas. Atal a belida redondilla:

«Vía estar en un pumar
con outras muitas señores,
donas de alto lugar,
collendo rosas e frores»,

que non sabemos a qué poeta da escola pertescerà; doadamente a algún nome pra nós desconecido. A redondilla formaría parte de unha daquilas composicións de tipo pastoril, un pouco mañeiras, en verdade, pro reveladoras de un gosto e unha preocupazón polo popular e inxel. A propia composizón de Pedro de Quiñones garda ise celme.

1

Pensando en vosa figura
olvidar xa non podría
«¡ai!, donas, por qué en tristura»
eu penso noite e día.

5 Mais se vosa señoría
non quer usar de mesura,
non vexo como sería
partida de mí a rancura.

A voltas de ben e mal,
10 tanto me sento penado
que nunca saio de un val
fermoso, ben arborado;
antes con pena mortal,
de vosa beldat forçado,

15 pensando mui desigual
paso mía vida coitado.

Sendo de todo chegado
aa vida sen folgura,
hachéime en un poboado

- 20 de ú me apartou mía ventura;
e eu con grande queixa pura
ao ceo mirar quería;
vi estar a fror de altura
por quen gran coita sofria.
- 25 Leixemos agora estar
estes dous versos, señores:
«Vía estar en un pumar
con outras muitas señores»;
e leixo también pasar
- 30 —que non faz a meus amores—
«donas de alto logar
collendo rosas e frores».

- Damas de grandes valores
vi e de grande apostura,
35 tomando muitos sabores,
que de mí no habían cura
nen da miña desventura
e gran congoxa que tiña;
salvo unha, por sa mesura
40 qui xo saber de ú viña.

- Con temor, que é xusta lei
de quen pensa ser amado,
a grande afán lle faléi
como home desacordado;
45 e despóis que acordéi
respondí por seu mandado:
«Señor, de cas de El Rei
trago camiño tirado».

- Dixo, en verme apresurado
e mudar muitas cores:
50 «Quería saber de grado
quaes son vosos dolores
ou quaes son os temores
por qué vivís enoxado,
55 ou se sodes namorado,
dalgunha destas señores».

- Con medos xa mui maiores,
baixo, como quen murmura,
respondín: «Grandes rancores
60 paso, forte pena e dura;
que quero mía sepultura,
se por vós non se desvía,
pois perdín a fermosura
de la vosa señoría».

- 65 «Inda que non sé a queixura
que vos faz andar penado,
parésceme apresurado»,
dixo ela, «en tal figura
que, se este mal vos dura,
70 çertamente se diría
que habedes amargura
e gran coita todavía».

FIN

- «Se vosa mercé non cura
mía coita, señora mía,
75 mui triste morte e segura
espero de cada día».

(C. GALLARDO, fol. 419-420, ms. S. 9-2 da Ac. da Historia)

20: "de ú", 'a onde'. — 38: Engadimos "gran". — 72:
"todavía", 'sempre', 'pra sempre'.

INIGO LOPEZ DE MENDOZA

(1398 - 1458)

Nascéu o primeiro Marqués de Santillana na vila de Carrión de los Condes o 19 de Agosto de 1398. Eran seus pais D. Diego Furtado de Mendoza, señor de Hita, de Buitrago, de Guadalaxara e do Real de Manzanares, que foi o home máis rico do seu tempo en Castela, e Dona Leonor de la Vega, «aquila fera e arrogante ricafembra montañesa».

Cando tiña D. Iñigo sete anos morréu o seu pai, e os parentes cobizosos tentaron usurparlle terras e bens. Dona Leonor, a nai do futuro Marqués, defendéu con valentía o que era seu, e casóuno, ao comprir os catorce anos, con Dona Catarina de Figueroa, de podente e nobre funduxe.

Moi cedo intervéu López de Mendoza na vida política. Primeiro ao lado dos Infantes de Aragón, partido que encabezaba seu tío o Almirante, contra o valido D. Alvaro de Luna; máis tarde a prol de D. Xohán II e o valido, pra rematar revoltándose escontra diste e axudando á súa tráxica caída. Don Iñigo, coma Adiantado Maior do reino de Xaén, loitóu arriscada e vitoriosamente cos mouros. Dempóis de moitos e sinalados servizos á croa de Castela, déulle D. Xohán II o título de Marqués de Santillana, a raíz da famosa batalla de Olmedo, en maio de 1445. Mais dende aquela, e pésia a ter trunfado sempre dos seus nemigos, a vida do Marqués fóise inzando de tristuras: en 1455 morréulle o seu fillo Pedro Lasso de la Vega, ao que il estimaba máis que a ninguén; poucos meses dempóis finóuse tamén a súa muller, e ao ano seguinte o seu grande amigo e compañeiro, o poeta Xohán de Mena.

Retirado da vida pública, co ánimo entristecido polas amargues esprenchas da vida, morréu o Marqués de Santillana na súa casa de Guadalaxara o 25 de Marzo de 1458.

Derradeiramente, Dona FRANCISCA VENDRELL axuntóu algunhas notas interesantes á súa biografía (Cf. est. prel. á ed. do *Cancionero de Palacio*, pp. 28-31).

Engadir algunha cousa a canto se ten escrito encol da personalidade literaria do autor das *serranillas* e da *Comedieta de Ponza*, semella tarefa ociosa. Santillana

tiña o xenio da poesía e o talento da erudición humanística. A il débelle a literatura castelán as primeiras notas ben acordadas de un lirismo cabal, sen revoques de artificio cortesán. E ao propio tempo, il forma con Mena nas fías adiantadas do infruxo italianizante. Mentira parece que da mesma pena teñan saído as *serranillas* i *El infierno de los enamorados*, poesía de chumbo, chea de pretensións alegórico-dantescas.

Pero pra nós o Marqués de Santillana é, por riba de todo, o primeiro reivindicador do prestixio literario galego, o primeiro historiador da escola trovadoresca galaico-portuguesa, o primeiro en ensaiar un cadro de conxunto da poesía hispana. «Na poesía lixeira é gran mestre: por il acrimatouse pra sempre no parnaso castelán a *serranilla* galega; se tivo devanceiros dentro da súa mesma familia, il levouse nisto, coma no demais, *toda a fama dos Mendozas*, asegún o dito de un descendente seu. O Alcipreste de Hita, coma franco realista que era, tiña parodiado algo brutalmente iste delicado xénero, antre popular e trovadoreiro. O Marqués de Santillana, inxenio menos xurdio e máis feminino que o Alcipreste, pero, polo mesmo, máis sensible que il aos falagos da beleza lírica, recolléu aquelas frociñas campesías, e, sen lles facer perder o seu nativo recendo, déulles outro máis penetrante e requintado, pondo nel unha fecha de inocente malicia» (MENÉNDEZ Y PELAYO, *Antología de poetas líricos castellanos*).

Fidel a ista tradición galega, que tan ben conecía, o Marqués escribiu tamén na nosa fala; pero de todo canto teña composto en galego, somentes hai memoria da senlleira cantiga que damos eiquí.

En certo modo, e tamén nosa a súa conecida *Querrela de amor*, na que vai glosando vellas composicións de sonados poetas devanceiros que escribiron en galego: Macías, Villasandino, Arcidiago de Toro, etc., e onde a cadra final, é casique seguro seña da autoría do Marqués:

Pois pracer non soupo haber
o meu querer de grado,
será morrer máis non ver,
perder meu ben cuitado.

(C. PALACIO, 594 ,n.º 93)

1

Por amar non saibamente,
mais como louco servente,

hei servido a quen non sente
meu cuidado.

5 Nen xa máis querréi sentir
miña cuita,
que por meu gran mal padesco,
a qual non poso sufrir,
tanto é muita.

10 Pero vexo que peresco
e non sei por qué sandesco,
e meu corazón consente
que moira como inoçente
non culpado.

15 Ben sería que serveses,
¡ai, corazón!,
e viveses traballado,
se por servir atendeses
bon galardón

20 dos tormentos que has pasado.
Mais vexo por meu pecado
que sempre soo padecente,
e nunca bon continente
hei hachado.

(Ms. Ac. Historia, fol. 151

Ms. Palacio 593, fol. 236 v.)

GARCIA DE PEDRAZA

(Primeira metade do s. xv)

Da personalidade de García de Pedraza coma poeta en galego nada se sabía, pois a cantiga que lle acredita como tal figura bastante deturpada no *Cancioeiro de Palacio*, e LANG non parou mentes nila.

En canto ao autor, pouco podemos acrarar. Nun *decir* alegórico, de estilo dantesco (*C. de Pal. núm. 594*, 13) dános il mesmo algunhas notas da súa vida. Na segunda estrofa decrárase estranxeiro e na oitava, escudeiro. Supomos acertada a lectura Pedraza ou Pedraça que fai a Sra. VENDRELL DE MILÁS; non embar-gantes, GARCÍA DE DIEGO (Ed. das *Canciones y decires* do Marqués de Santillana, Clásicos Castellanos, Espasa-Calpe, p. 169, nota) da a forma *Pedroza*, que nos poría diante un posibre orixe galego-portugués do troveiro. *Estranxeiro* e *escudeiro* en Castela eran circunstancias que cadraban ben cun dupre colega e paisano de Macías (a quen, por certo, o poeta cita). Cabe pensar nunha castelanización, incluso xa en vida do propio poeta, de un orixinario *Pedroza* portugués, ou *Pedrosa* galego.

No seu léxico albiscamos certos luso-galeguismos (*sobirano*, *paper*, *vergüeña*, *penedir*) e ultracorreccións (coma *compuerte*, por «comporte»), e así coma a presenza de un episódico Mingo Vexa, que poidera ser rememoranza de un Beja lusitano.

García de Pedraza foi contemporáneo de Diego Furtado de Mendoza e Fernando de Sandoval, a quens adica dous *decires*. Con Rodrigo Manrique, Comendador de Segura, e o Marqués de Santillana mantén unha graciosa regueifa, escribindo cadaquén unha *serrana* de corte parello, encol do casamento de unha pastora. Istes datos sitúannos ao poeta na primeira metade do século xv.

No *Cancionero de Palacio* (Ms. núm. 594) figura iste autor con catorce composicións, as máis delas de tema amoroso e sinxelo feitío. Dona FRANCISCA VENDRELL sinala que «cultivó con predilección a vea amorosa, e se nos mostra tamén coma un convencido alegorizante ao estilo dantesco» (*Loc. cit.*, p. 58).

As súas motivacións venustas costumaban ser ledas,

coma de quen se sinte correspondido no amor. Pola contra, a cantiga galega ten un fondo acento melancónico, que torna a lembrar modos eispresivos dos antigos cancioeiros. A versión que dela se da no *C. de Palacio* non é crara, e por isto fuxiu ás pesquisas de Lang. A recente edizón da Sra. VENDRELL, sen dúbida facilita a identificazón.

1

Alí, tras daquela peña,
oí dolor
e mostraba tal enseña
por Amor.

5 Alumades vós, señora,
meu ben e toda mía vida;
á triste lúa feneçida
queda mía ventura agora.

10 Pois mandái que me manteña
voso amor,
porque meu corazón teña
máis valor.

(C. DE PAL. 594, núm. 23)

O senso desta sinxela cantiga está de todo escuro na versión do ms. A cádruple consoancia peña=enseña=manteña=teña, está dada nas formas "penya=ensenyas=manteyna=tenya". — 5: "Alunnades". — 7: "atriste tua". Fica agora craro que a ventura do amante está alumada pola señora, e ao fallarlle o seu amor queda coma á triste lus da lúa mingoante ou feneçida.

DON PEDRO, INFANTE DE PORTUGAL

(1392 - 1449)

Era fillo segundo do Rei Don Xohán I de Portugal. Casou en 1428 con Isabel de Aragón, filla do Conde de Urxel D. Xaime, o argallante e alporizado pretendente á coroa de Aragón. Á morte de seu hirmán, o Rei Don Duarte, foi rexente de Portugal a nome do seu sobriño D. Alfonso. A nemiga da Raíña viuva, Doña Leonor, deu orixe a unha grave liorta, que terminou na batalla da Alfarrobeira, polo San Xohán de 1449, onde o Infante morreu traspasado de feridas. No entanto, a Raíña finábase tamén, ao que parez enveliñada.

Viaxeiro incansabel, Don Pedro percorrreu toda a Europa, pódose en contaito cas correntes culturaes do seu tempo. A Crónica di que «andivo as sete partidas do mundo». Era home de grande simpatía persoal, de fonda formazón humanística, moi estimado nos medios cortesáns de Portugal, Castela e Aragón. Foi pai do Condestable, a quen dirixiu Santillana a Carta-Prohemio.

«Foi moi douto, e por riba de todo escelente poeta no idioma castelán e portugués. Niste escribiu aquelas copras nas que pediu a Xohán de Mena lle mandase as súas novas poesías. No idioma castelán compuxo un poema longo de cento vintacinco oitavas de Arte maior, cuio título e asunto é do *Contempto del mundo* (Fr. MARTÍN SARMIENTO, *Memorias para la Historia de la poesía y poetas españoles*, Madride, 1775; § 835).

Traduxo a Cicerón i é autor dun tratado didáitico, *Virtuosa Benfeitoria*.

A cantiga que damos nista *Escolma* é a única súa galega que chegou a nós. Figura no *Cancionero de Palacio*, e dela di D.ª FRANCISCA VENDRELL: «Ao parescer, foi escrita de primeiras na súa fala nativa, e logo foi castelanizada polo copista, se ben aínda hai versos nos que se respetou a forma galaico-portuguesa» (*Op. cit.*, p. 23). O Infante esquence nista curta e fresqueira cantiga as preocupacións filosóficas e moralizantes, pra verquer a súa inspirazón no canle sinxelo do puro lirismo. En realidade, trátase de un solo poema, encol de tres motivos amorosos, razón pola que LANG o deu tal coma si fosen tres cantigas distintas. No ms. orixi-

nal figura baixo un só número (160), polo que coidamos axeitado ordear a cantiga en tres partes sen lle restar a inicial unidade, que pende, precisamente, das varias faces en que o poeta trata de nos presentar o amor, en forma de tres belidas miniaturas.

1

I

Ben diréi de Amor
pois que me ele fes
quedar desta ves
por seu servidor.

II

5 Eu teño vountade
de Amor me partir
e tal, en verdade,
nunca o servir.

10 De me ir é razón
sen haber galardón
de miña señor.

III

O Amor me dixo
un día falando
se me pracería
15 amar de seu bando.

Vi moça fermosa,
xentil, graçiosa,
de fina color.

(C. PAL. n.º 594, 160)

5: C. de Pal., "En tus nau", que Lang interpretóu na forma que damos.

GARCIA DE MEDINA

(¿Mediados do s. xv?)

Da personalidade deste poeta, que agora incorpórase de primeiras á nómina dos cultores do galego no século xv, non temos notiza algunha, agás a da súa curta obra poética.

Por figurar a *Cancionero de Palacio*, ms. 594 ao lado de outros poetas diste mesmo tempo, coidamos tería vivido pormediado a século xv. A Sra. VENDRELL topa o apelido Medina en Aragón por iste tempo, e algúns dos que o levan teñen relacións cos poetas diste cancioeiro. Non embargantes, ben podería ser un Medina Castelán, e da corte de D. Xohán II.

A recente ed. diplomática do devandito *Cancionero de Palacio*, feita co meirande coidado pola Sra. VENDRELL, fixo posibre o conecermos iste novo poeta en galego do século xv. O prof. LANG non o tivera en conta, porque atribuíu as súas composicións ao Infante de Portugal Don Pedro, con erro non doado de espricar, xa que no códice orixinal figuran con toda craridade baixo o nome de García de Medina, ao fol. 83 e 83 v., catro follas máis adiante de onde está a cantiga do Infante (fol. 78 v. e 79).

García de Medina ten no *Cancionero de Palacio* catro composicións, dúas en castelán e dúas en galego. Istas, naturalmente, deturpadas, polo que a editora somentes sospeita da súa «influencia gallega». García de Medina ten unha fina gracia lírica. As súas cantigas deberon ter sido escritas pra se cantar, coma axeitadamente apunta a Sra. VENDRELL (*Op. cit.*, pp. 45-46). García de Medina mantén con afeitiva pureza o crásico senso da servidume amorosa, tan cara aos vellos trovadores galego-portugueses.

1

De mi sen prez que perdí
o millor tempo que hoube
en servir a quen me trouve
enganado após sí.

5 ¿Qué foi de quanto serví?

Eu serví quen entendía
por meu servir non dar nada;

- perdí miña mançebía,
que non pode ser cobrada.
10 O sentido que había
en saber Amor servir
hei perdido, sen mentir.
¿Qué foi de quanto servi?

(C. DE PAL. n.º 594, 177)

4: No orixinal, "aporsi", que Lang interpretou "após sí", 'atrás sí'. ... 8: "mançebía", 'mocidade'.

2

DESFEITA

Pois que ben servíste
non sendo amado,
perder mereçiste.

- 5 Servíste señora,
pracer esperando;
non sendo amado
tristura cobrando.

- Pois dela sentíste
non seres amado,
10 perder mereçiste.

(C. DE PAL. n.º 594, 178)

9: No orixinal "serez". Nótase a presenza do infinitivo persoal galego-portugués.

PEDRO DE SANTA FE

(Primeira metade do s. xv)

Aragonés e xudeo. Fillo do converso Esperandeu de Santa Fe que, feito cristián, foi armado cabaleiro na corte de D. Alfonso V. Estudou na Universidade de Lérida, onde se fixo bachiller en artes, tido que ostenta no ano 1418. Por encarga do Rei de Aragón, Pedro de Santa Fe foi copiar a *Historia de Trogo Pompeyo*, que tiña na súa bibrteca D. Enrique de Villena, no ano 1419.

Cando a espedición de D. Alfonso V a Italia acompañouno o poeta, e daquela escribiu o seu famoso *Lohor al Rey en la destrucción de la ciudad de Napolis*. Tornou co Rei a España no ano 1424, cando aquí accediu a liberar a seu hirmán o Infante D. Enrique, preso por D. Xohán II de Castela. «Volto a España o noso poeta, xa non acompañou ao Magnánimo no seo segundo viaxe a Italia; senón que levou unha vida tranquila visitando á súa numerosa familia espallada en Aragón e Navarra, adicando poesías ás damas que brillaban nista Corte, coma son D.ª Isabel de Foxá, Doña Timor de Cabrera, muller de D. Xohán de Hajar, e nestas poesías xa se esterioriza toda a influencia trovadoresca que rescibiu noso autor». (F. VENDRELL, *op. cit.*, página 73).

Unhas cincuenta composicións ten Pedro de Santa Fe no *Cancionero de Palacio*. A dilixencia do prof. LANG reivindicou dúas delas pra a orixinaria língoa galega, en que foron escritas. A Sra. VENDRELL, afastada da nosa visión, decrara que «o poeta quixo empregar a língoa galaico-portuguesa, pro con tal inseguridade e vacilación, que tanto pode ser filla do deficiente coñecimento de dita fala polo autor, coma da inseguridade e tendencia a castelanizar do copista». E engade a seguir: «Unha certa tendencia, do copista, a suprimir os lusismos advírtese nas composicións de Macías, insertadas no noso Cancioeiro» (*loc. cit.*, p. 103).

A predominante nota moralizadora de obra poética de Santa Fe, aínda cando terma das cordas amorosas, nótase ben nistas dúas composicións galegas.

Adeus, miña boa señor,
 que eu amo máis que a min.
 Non regeo miña fin
 por vos ser bon servidor.

- 5 Eu vexo que me convén,
 xa non poso máis tardar,
 con tal cuita que a mí ven
 que por forza sospirar.
 Mais en tanto me vai ben,
 10 que o mal hei tan vezado
 que non sento tal bocado
 que a mí seia sen sabor.

(C. DE PAL. n.º 594, 229)

2: No orixinal, "o amo". — 3: "reço miña fi". Lang mantén a verba final, por rimar con "mí"; nós preferimos "min" e "fin". — 5: no orixinal, "En me veo que me conve". — 7: no orixinal "c'ami ve". — 9: no orixinal, "me vaybe". — 10: no orixinal, "que'n mal". Todos istes erros do copista foron acrarados por Lang.

De la desigualdat que ffavor trae.

Pois por favor, çerto sei,
 ha todo home o mellor,
por tanto eu cridaréi:
¡Aí, favor! ¡aí, Deus, favor!

- 5 Veio un home entendido,
 sabio, de bon sentimento,
 e se non é favorido
 ha mui pouco convaçamento;
 e pois tal conoçemento
 10 xa me atén favor por lei,
por tanto eu cridaréi:
¡Aí, favor! ¡aí, Deus, favor!

- Cato outro necio, ludo;
 se favor por seu o priso
 15 todos o dan por enviso
 e dicen que é mui sesudo;
 quen favor ten por escudo
 ten ao mundo, ten ao Rei;
por tanto eu cridaréi:
¡Aí, favor! ¡aí, Deus, favor!

Cando ven a *¡via fora!*
de quen sabe dar o espírito,
non cesa quen non adora,
o que maldíz é bendito;
25 onde, por mín, eu repito,
reverença lle daréi;
por tanto eu cridaréi:
¡Aí, favor! ¡ai, Deus, favor!

(C. DE PAL. n.º 594, 264)

2: "ha", 'ten'. Lang respeta o orixinal "a", que non confire senso á estrofa. — 8: "convaçamento", ¿'convencimento'? — 15: "enviso", 'enlevado'. — 18: no orixinal, "tiene eu mundo tene heu Rey". — 22: "sosprito", no orixinal, que Lang non acerta a interpretar. Coidamos que estes versos indican o pensamento de que o favorecido seguirá no favor, aínda maldicendo a morte do favorecedor.

BACHILLER E MAESTRO DE ARTES

(Fins do s. XIV. - Primeira metade do s. XV)

Polas curtas rúbricas de Baena, sabemos somentes de iste poeta que era *Bachiller e Maestro en Artes* en Salamanca. Contendéu poéticamente con Alfonso Alvares de Villasandino, por quen mostra o Bachiller grande admiración e o trata coma a home vedraio, chamándolle «Maestro». Tendo en conta que Villasandino non tiña máis tíduos que os do seu prestixio literario, compre imaxinar que o Bachiller era home máis novo que il, pois a meirande parte das «preguntas» que lle endereita ampáranse na esprenxia que supón en Villasandino («ca debe tener sutil coraçón — quien adevinare tan escura cosa», C. DE B., 84).

Nunha das súas respostas, Villasandino chama ao Bachiller «amigo e pariente» (C. DE B., 91). Non sabemos se será iste mesmo Bachiller o que dirixe un «desir» ao Condestable (C. DE B., 469).

Posto que Villasandino vivéu antre o 1345 e o 1428, coidamos que o *Bachiller e Maestro en Artes*, máis novo que il, terá vivido a súa madurez na primeira metade do século XV.

No *Cancionero de Baena* consérvanse seis *preguntas* do Bachiller a Villasandino, cas repostas deste. Cinco están en castelán e unha, ca correspondente réprica, en galego. Villasandino dános o xuízo máis cabal da poesía do anónimo Bachiller:

«Amigo maestro, ya otras vegadas
vi vuestros dezires con que fui gozoso,
por quanto paresçen de sabio engeñoso
las vestras rrazones sotiles, limadas.»

(C. DE B., 91)

É, nefeito, un caso típico de vencellamento á escola filosófico-didáctica. Na composizón galega, o Bachiller ríndese a un tema moi do gosto do seu tempo: o tema do *ubi sunt*, aínda que non referido á percura das lembranzas pasadas dos homes, senón da mesma franqueza. Estamos a escoitar a voce, irónica e aceda, de Airas Nunes:

«Porque no mundo minguou a verdade,
puñéi un día de a ir buscar...»

(C. V., 455)

Non semella senón que o Bachiller léra nalgunha parte o deleitoso sirventés do burgués compostelán, escrito dos séculos atrás.

Xunto ca pregunta do Bachiller damos eiquí a resposta de Villasandino, que, por razóns de unidade temática, non fixemos figurar na escolma deste poeta.

1

Estas preguntas fizo é ordenó el dicho Bachiller é maestro en artes contra el dicho *Alfonso Alvares de Villa Sandino*.

Señor Alfonso Alvares, que Deus vos manteña
en honra e en ben e en alto estado;
a esta pregunta me dade recado
e seia apresa, que non se deteña,
5 e se podedes logo en punto veña,
que muito cobiço saber este feito,
e, se me o disedes, facervos hei preito
que moira ou viva so la vosa seña.

Decidme, señor, ¿ú se foi franqueza,
10 que xa non parece nos reños de España,
e gran tempo ha que aquesta compañía
que í fizo, vive en mui gran pobreza?
Esto me dicede sen outra pereza,
a voso entender, se tornará én cedo,
15 e dicédeme certo que non haia medo,
que mui muito dudo aquesta crueza.

Que veio e vi facer acoitados
fidalgos mesquiños, que tan soiamente
non deron nen dan por eles un dente,
20 desde se pasóu dos reños nomeados
aquela franqueza, por nosos pecados,
e nunca xamáis aquí quis tornar;
mellor fora Deus de todos matar
que non ser nós dela así arredados.

FIIDA

25 E pois, ¡oh, señores!, xa nada non dan
fidalgos cativos, ora ¿qué farán
os probes e boos? Son desheredados.

(C. DE BAENA, 94)

3: Lang trascrebéu "dádeme". — 6: No códice falla a verba "saber", que Lang suplíu. — 9: Lang, "decide". 19: No códice parez lérse "eles... niente". Lang resolvéu a dificultade na axeitada forma que acollemos. — 20: No

código "desque se parey", que debe ser erro do copista, non salvado por Lang. Cas naturaes reservas, preferimos "desque se pasóu".

2

Esta rrespuesta fizo é ordenó el dicho *Alfonso Alvares de Villa Sandino* contra el dicho Bachiller é maestro en artes.

Amigo señor, franqueza desdeña
a xente avarenta e xeño turbado,
por ende se foi morar malparado
trecentas xornadas alende Cerdeña;
5 e non tornará, por cousa que aveña,
en estas partidas por un mui gran treito
e, se o fisere, fará gran dereito
pois é preçada por unha çermeña.

10 E aínda máis vos digo, que finca escaseza
en estas partidas con honra tamaña,
que todos lle facen mui gran festa estraña,
así aborreçen toda xentileza.

¿Pois cómo atendedes que veña nobreza
morar entre xente do hai tal degredo,
15 que tantos sinalo con este meu dedo
son mui avarentos con toda vileza?

Abades, señores, leigos e perlados,
ben vos mostrarán logo de presente
en todos seus xestos e seu contenance
20 que aman franqueza según os pasados;
mais desque haiades a éstos probados,
veredes que curan de se apartar
e con avariça reir, profasar
de lindos fidalgos que viven lasdrados.

FÍDA

25 Des í, han tomado agora un refrán:
viçosos e ricos, ¿por qué buscarán
boliços nen guerras? Por ser enloucados.

(C. DE BAENA, 95)

5: "aveña", 'aconteza', isto é, "pase o que pase". — 13: "atendedes", 'esperades'.

ANTON DE MONTORO

(1404 - 1477)

Co sólo apelido figura no *Cancionero de Palacio* número 594, onde, en troques, acráranse os nomes de outros tres poetas do mesmo apelido: Xohán de Montoro, Sancho Alfonso de Montoro e Alonso de Montoro. Pero o único Montoro que non precisaba de máis acracións pra sere de todos conecido, era o famoso «roupeiro de Córdoba», Antón de Montoro. Vel eiquí a razón pola que non dubidamos en supor que o autor da cantiga galega do *Cancioeiro de Palacio* seña o poeta xudeo, tan conecido polo seu xenio procaz, pero non por iso negado aos engados do lirismo amoroso. O prof. FILGUEIRA VALVERDE coída tamén que o noso poeta é Antón de Montoro. (Cf. *Lirica medieval gallega y portuguesa*, na *Hist. General de las Literaturas Hispánicas*, II, 621. — Barcelona, 1949).

«Xudeo, coma outros moitos escritores do século xv, non renega do seu funduxe e móstrasenos valente cando as persecucións terribres que padesceron os seus hirmáns de raza en 1473... Ao Marqués de Santillana adica un par [de composicións]... En ambas descúbrese o respecto que o poeta andaluz ten polo ilustre prócer, a quen considera moi superior. A estima debéu ser recíproca, por canto o Marqués chegou a solicitar de Montoro algunhas das súas obras. A escusa do «Ropero» é elegante e delicada» (J. M.^a DE AZACETA, *op., cit.*, p. LVI).

Mália os arroutos da súa vea satírica, Montoro tivo rasgos de poeta delicado. Lembremos a defensa das donas fronte as *Coplas contra las mujeres*, do catalán Torrellas, na que, baixo a violencia, latexa o humán do sentimento. A sona de poeta chocalleiro fai que a Sra. VENDRELL dubide en considerar de Montoro as composicións de tipo amoroso que, baixo o soio apelido, figuran no *C. de Palacio*. Perécenos impeitizo demasiado sutil, tendo en conta que os poetas, nin os daquela nin os de agora, son xentes pra andar por un camiño senlleiro e ríxido.

A poesía galega de Montoro, única súa conservada, é unha especie de centón, no que bota man de versos alleos, conecidos coma «clichés» no seu tempo: «Loado seias, Amor», de Villasandino; «Adeus, miña boa se-

ñor», de Santa Fe; «Roiseñor, véiote queixoso», de Ferrándes de Xerena; «Amor cruel e brioso», «Cativo de miña tristura» e «Pois me faleceu ventura», de Macías, aínda sendo dubidoso o derradeiro.

1

¡Ai, cuitado!, agora sento
que por meu mal conoçi
tanto ben como perdí
por cobrar tal perdimto.

- 5 Os meus días xa pasaron
en que eu vevir soía
con pracer e alegría.
todo o tempo que duraron.
Pois non sei amparamento

- 10 *loado seias, Amor,*
que *a Deus, miña boa señor*
foi causa do meu tormento.

Ordear quero mía vida,
pois so posto en tal cuidado

- 15 que morrer debo, cuitado,
ou facer vida perdida;
e será posto...

roiseñor, véiote queixoso;
amor cruel e brioso

- 20 fará por mí cumprimento.

Xa non poso máis durar
esta vida padecendo
e, pois moiro así vivendo,
vivo me quero enterrar,

- 25 *cativo de miña tristura.*
Pois me faleceu ventura
cobrirá meu monemento.

(C. DE PALACIO, n.º 594, 130)

Ista composición está moi castellanizada. Aparte das verbas comúns ás dúas falas, apenas restan da redacción primitiva "vevir", "amparamento", "cobrirá", a máis das contidas nos versos alleos. — 17: falla o final díste verso, que Lang supón "en pensamento".

MENDO DE CAMPO

(Século xv)

Nada sabemos diste sinxelo poeta, que figura no *Cancionero de Palacio* ca senlleira composizón que eiquí damos. LANG non reparou nela, apesares de que o seu primitivo galeguismo é indudabre.

Trátase de una *serrana* xentil y xeitosa, atal que a enganadora moza que a inspira. Cabe pensar que o poeta conecía a obra popular do Marqués de Santillana.

1

SERRANA

Vi unha serrana
ao pe dunha serra
e, por me dar guerra,
de amores me engana.

5 Vi tal graciosa
serrana estar,
que nunca seu par
vi, nin tan fermosa,
xentil e xeitosa,

10 que desdeque naçi
nunca eu tal vi.
Por én me condana.

(C. DE PALACIO n.º 594, 34)

Destaquemos a presenza de voces tan galegas coma "serra", "engana", "xeitosa", "condana", e as expresións "por me dar", "eu tal vi". — 12: no orixinal "por endal me".

SUERO DE RIBERA

(Mediados do s. xv)

Poeta nobre, un dos que acompañou a Alfonso V de Aragón a Nápoles, figura na meirande parte dos Cancioeros do século xv. No de Baena responde a un *desir* que fixo á súa amiga Fernán Pérez de Guzmán, señor de Batres, o sonado poeta e prosista castelán. Por certo que nista resposta (*C. de B.* 575), Ribera fai alarde de demócrata—cicáis tan soio co gallo da inspirazón poética—decindo:

«Dexad christianas e moras,
que fallareys de pastoras
más de quarenta mejores».

D.ª FRANCISCA VENDRELL descubriu a única testemuña documental que ata hoxe hai da vida diste poeta: un salvoconduto de Alfonso V, pra que Suero de Ribera poida andar polas terras do reino, co seus acompañantes. Data o documento do ano 1444; «todo elo concebido en termos de moito aprecio de parte do Rei» (*Op. cit.* p. 78).

Dícese que a meirande parte da súa vida pasouna Ribera en Italia, amparado no favor que Alfonso V dispensaba aos poetas. Ribera atacou a Torrellas pola súa escatima contra as donas.

É moi fecunda a obra diste autor e está contida nos *Cancioeros de Palacio n.º 594, Stúñiga, Baena, Icar, Gallardo, Herberay des Essarts, Universidade de Zaragoza* e en tres de París. Moi famosa é a súa irreverente *Misa de amores*, onde se mistura o sagrado co profano, según gosto moi do seu tempo.

No *Cancioero de Palacio* está a súa obra máis pura, máis inxel e de tono menor. Antre as varias composicións que alí figuran tópase a cantiga galega, na que tampouco Lang reparou, pésia estar inzada de galeguismos. Con ledicia incorporamos iste esgrevio nome á lista dos que, no decaer da vella escola galega, aínda lle adican un cativo homaxe dende terras alleas, coma noutrora o fixeran todos os «decidores e trovadores» daquilas partes, na espresión de Santillana.

A vós servindo, señora,
perdí tempo que pudiera
servir outra que me dera
algún ben que millor fora.

- 5 Ben sabes que vos servi
tempo ha, sen ben haber,
mais vós non podes saber
ca vos non obedesçi;
con todo esto, nunca houbi
10 de vós outro gasallado
senon enoxo cudadado
que comigo sempre mora.

(C. DE PALACIO n.º 594, 191)

Sinalemos a presenza de verbas e formas coma "mi-
llor fora", "ben", "podes", "vos non", "houbi", etc.

ALVARO ¿GONÇALES DE ALCANTARA?

(Segunda metade do s. xv)

Vida escura a diste fidalgo, de quen somentes sabemos que nos manuscritos poéticos do século xv emparella o seu nome, baixo o sinxelo rubro de D. Alvaro, ao de Gómez Manrique, a quen endereita a «pregunta», en versos galegos, incrusa nista *Escolma*.

Da edición do *Cancionero de Gómez Manrique*, feita por A. PAZ Y MELIA (Madrid, 1885, 2 vols.) tomou o profesor LANG esta pregunta de D. Alvaro, feita a Gómez Manrique, encol dos merecimentos de dous cabaleiros. O coleitor supón que o tal D. Alvaro seña Gonçales de Alcántara, polo vencello amistoso que ligou a entrambos poetas.

A pregunta é un lixeiro entretemimiento poético, moi corrente naquíl tempo, e a ela respondéu o interpelado botando man tamén da fala galega.

1

- Muito prudente señor,
nobre, famoso Manrique,
se calo voso loubor
é porque baixo non fique;
5 e así por certo seréi
que, por muito que vos gabe,
acabar non poderéi
canto loubor en vós cabe.
O al que sigue, se acabe.
- 10 Posto que meu entender
fraco non posa bastar
pera vos satisfacer
o que quero preguntar,
e que menos de que deba
15 preguntando vos entregue,
a vós só convén que escriba
e en outren non empregue
a pregunta que se segue.
- 20 Digo de dous cabaleiros,
feitos en unha batalla;
ante dos golpes primeiros,

ún de o seu ser se traballa
e o outro á derradeira
da vitoria se presente.

25 ¿Qual será nesta maneira
feito máis honradamente,
ambos de esforço valente?

Señor, en vosa mercée
con muita fe me encomendo,

30 ca o que de vós se lée
eu gardo, estudo, aprendo.
Responda vosa prudença,
alçe meu baixo saber,
porque con máis dilixença

35 e razón deba querer
voso serviço facer.

(Canc. GÓMEZ MANRIQUE, II, 90-91)

9: semella confuso iste verso, sen dúbida pola má copia. — 17: "outren", 'outra persoa, outra cousa'. — 24: Lang supliu "se", que non está no orixinal. — 31: tamén eiquí supliu Lang a verba "eu".

GOMEZ MANRIQUE

(1412 - 1491)

Gómez Manrique foi fillo do Adiantado Maior de León, D. Pedro Manrique, e hirmán de D. Rodrigo Manrique, Conde de Paredes, tamén poeta, pai do máis famoso dos Manriques, Xorxe, autor das sonadas *Coplas*. De caste lles viña a poesía.

Gómez Manrique nascéu en 1412. Partillóu nos atafegos políticos da súa familia. Foi Señor de Villazopeque e Belbimbre. Tiña sona antre as xentes do seu tempo de gran orador, e desempeñóu con acerto diplomático misións que lle conferiron o Rei e os nobres empeñados nas bandeirías políticas. Dícese, e o testemuña Hernando del Pulgar, que asistiu, sendo moi novo, á toma de Huéscar, na que se diron cita tantos cabaleiros poetas do seu tempo. Da súa fecunda obra literaria e non menos fecunda laboura política, dan cabal informe PAZ Y MELIA (*Cancionero...*) e RAIMUNDO F. VILLAVEVERDE (*La Escuela didáctica y la poesía política en Castilla durante el siglo xv*, discurso de ingreso na R. Ac. Española. Madride, 1902, pp. 103-134).

Mantivo contaito literario co máis granado do seu tempo: Xohán de Mena, Santillana, González de Mendoza. Era máis home de péna que de espada.

Morréu no ano 1491 i é, polo tanto, o derradeiro cultor do galego nista época epigonal do vello trovadorismo.

En castelán ten Gómez Manrique unha obra densa e afamada. Da súa calidade, abonde decir que il foi o continuador das *Coplas de los pecados mortales* ou *Debate de la razón contra la voluntad*, de Xohán de Mena, cuia morte temperán non lle leixó rematar. Mui conecida é tamén a súa *Querella de la gobernación*, añada sátira política. Ista e outras composicións de Gómez Manrique figuran na meirande parte dos cancioneiros casteláns do século xv.

No tocante á poesía galega de Manrique, ollamos coma, a pesares das súas protestas, o autor conecía ben a fala na que escribía, xa por tela leído adoito, xa por contaito cos nobres galegos que empezaban a pulular en Castela. Discúlpase, nefeito da «gran diferenza das falas», isto é, da súa natural e daquela outra en que es-

críbe, e xa nunha carta a D. Alvaro de Luna, anos atrás, protestaba que escribía o galego imperfectamente. Isto revela que o seu cultivo non foi en Gómez Manrique cousa do achóu, pois puña interés en perfeizoarse, e que o tiña practicado denantes de responder a D. Alvaro González de Alcántara. É moi verosímil que os «traballos con desfavor do señor Rei D. Enrique», que parecen poñer impetizos á súa inspirazón, fosen os sonados acontecementos de Avila, no ano 1465, nos que tomaron parte moi aitiva os seus hirmáns Rodrigo, conde de Paredes, e Diego, conde de Treviño, destrinando ao impotente Rei. En tal caso, temos a data desta composizón: 1465, cando Gómez Manrique contaba trinta e tres anos.

Eran tempos de grandes convulsións, vésperas da unidade política de España, do descubrimento de un mundo novo, da chegada da imprenta. Castela e Portugal tiñan xa a súa fala e cantaban de seu. A fala de Galiza, que se erguera manseliña séculos atrás, arredábase dos estrados pacegos, mais non por iso iña a morrer pra a poesía. Nas congostras e valados, nas romaxes e fiadas, nas longas noites invernaís do agro, aviveciase daquela, cantando a historia romanceada de Gaiferos de Mormaltán, do Conde Arnaldos, de Xerineido, de Silvaniña...

1

Traballos con desfavor
do señor Rei Don Enrique
a vós, xentil trovador,
me farán que non reprique

5 inda ben como querréi;
mais, macar eu me desgabe,
nunca vos eu negaréi
eso que meu saber sabe,
posto se me faça grave.

10 Graças vos quero render
por me tanto conloar,
mais o non me coñocer
vos engana, sen dultar;
e temo, se ven a proba,

15 que mía vertude se negue,
ca muito mellor por nova
me terréis, que cando achegue
e mios viços desplegue.

Desexando complaceiros

20 —ca deséxoo sen falla—

digo destes escudeiros
que vos a questón entalla,
que o que orden cabaleira
recebe, desque vencenté,
25 honora máis sa bandeira,
pois primeiro merecente
se fezo que recebente.

Canto diceses se cree,
ca vosas trovas veendo
30 faz que o que non se vee
se recoñoza leendo.
Non miredes a eloqüenza
baixa de meu responder,
que con a gran diferenza
35 de las falas, meu poder
non pode ben compoer.

(CANC. GÓMEZ MANRIQUE, II, 92-93)

6: "macar", 'aínda que'. — 11: "conloar", 'loubar'.
22: "questón", 'pregunta'.

CINCO CANTIGAS ANONIMAS
DO SECCULO XVII

CANTIGAS PARALELISTICAS E VILANCETES
ANONIMOS

II

CANTIGAS PARALELISTICAS
E
VILANCETES ANONIMOS

(Séculos xv e xvi)

CINCO CANTIGAS ANONIMAS
DO SECULO XVII

O primeiro da presente lista, referido ao poeta
Francisco de Sá de Góes, é a primeira das
cinco cantigas paralelisticas do século XVII
que se encontram em Portugal, e a primeira
das cinco cantigas paralelisticas do século XVII
que se encontram em Portugal, e a primeira
das cinco cantigas paralelisticas do século XVII
que se encontram em Portugal.

Em los vilancetes de Sevilla
anda la novia en canchales.
Andáll queta.

Em los vilancetes de Granada
anda la novia en delgado.
Andáll queta, 21

Na mesma forma, na 1ª cantiga, a novia do agror e do
marido não se encontra de pugna, mas de castary e

II

CANTIGAS PARALELÍSTICAS
E
VILANCETES ANONIMOS

(Séculos xv e xvi)

CINCO CANTIGAS ANONIMAS
DO SÉCULO XVII

CANTIGAS PARALELISTICAS E VILANCETES ANONIMOS

Senlleiras, espalladas, escurecidas, atal que froles de ventura no eido longo dos Cancioeiros casteláns dos séculos xv e xvi, restan aínda, formando un ramo bello, algunhas cantigas galegas—as máis delas de feitio paralelístico—cuio mesmo anominato fala a prol da forza pervivente daquil xénero vizoso, que enchéu boa parte dos anterros Cancioeiros galego-portugueses.

Traspasada por iste mesmo tempo a forma paralelística á lírica castelán, con logros de primeira calidade que non dubidan en firmar autores de copete (1), vese tamén que na patria orixinaria se non tiñan deleixado aínda por enteiro os engados da inspirazón popular, de modo tal que, esquencido o vello prestixio da escola, mantiñase o cultivo das formas e a fala por poetas sinxelos i escuros, cicáis algún deles non galego de nazón. En Portugal, a esgrevia e singular figura de Xil Vicente lúcrase co mantimento das devanceiras formas populares, de xeito tan acabado que, por il, podemos afirmare non se tronzara, mediado o século xvi, a melodía paralelística na terra hirmán (2).

O fenómeno de contaxio lírico, referido concretamente a iste caso, é tan curioso que nas lonxanas terras da Andalucía—outrora repobladas por xentes de Galiza—o pobo entóa cantigas de amigo, incruso con refráns galegos:

En los tálamos de Sevilla
anda la novia en camisa.
Andái quedo.

En los tálamos de Granada
anda la novia en delgada.
Andái quedo. (3)

Na nosa terra, xa é sabido, a xente do agro e da mariña non esquece os propios modos de cantar; e

xa non nas cantigas, senón nos mesmos romances de novo cuño, enxerta as seculares formas paralelísticas:

Erguete do leito, nena,
ven cara a banda do mar,
que anque tí veñas soíña
en compañía has de tornar.

Erguete do leito, nena,
ven cara a banda da ría,
que anque tí soíña veñas
tornarás en compañía.

(A frol da auga)

Pódese afiuzar agora que—coma a lóxica faría so-
por «a priori»—namentras a nosa poesía cortesán váise
esquencendo nas terras de Castela, até finar de súpeto no
solpor do século xv, aquila outra de raigaña popular
sobrevivelle por algún tempo, afastada dos circos pa-
cegos, «cantada» aínda—tal era o seu abuído siño líri-
co—en isolados centros vilegos e burgueses, repetida e
mantida con moito máis vigor do que o escaso peculio
axuntado por nós pode representar. Pois hase ter en
conta que a tal poesía «vella» raras veces tería pasado
aos cancioeiros eruditos, pagados de outros aers e outras
modas. «Frente ao xograr, cuia obra en España está
cásique de todo perdida, porque apenas levaba na súa
escarcela tal cal curta peciña, gardando na memoria
o repertorio, ambulante, senlleiro cásique sempre, ér-
guese o compilador de cancioeiros, sedentario, cortesán,
vivendo en lugares dende os que podía mercar pouco a
pouco os materiás pra o seu volume» (4). No feito de
que en tales cancioeiros seña doado apañar unha pre-
sada de cantigas paralelísticas e vilancetes galegos, fal
adiviñar o seu cultivo nunha meirande escala. O que
acontece é que ista poesía, tan axeitada pra os canles
melódicos, somentes se conserva a traveso dos can-
cioeiros musicaes, i éstes son moito menos abondosos.
Das dazaséis composicións asoelladas, somentes a n° 11
chegou a nós falla da música, o que proba que as de-
máis furtáronse ao esquencimento por se teren incor-
porado aos cancioeiros musicaes, en razón do engado
que os coleitores apreciaron nelas como tales cancións,
e non, certamente, pensando na gracia poética, que era
pra o seu criterio secundaria. Namentras isto acontecía
nas coleccións musicaes, nos cancioeiros puramente li-
terarios, ou «pra lér», ao fallar aquila razón, os cole-
itores—e craro está que ningún foi galego—desbotaron
isas peciñas, que mal cadraban ca pretensa superiori-
dade da poesía erudita e cortesán.

Aínda así, foi mercede a unha nova corrente, de gosto pola música—esquencida na corte inxeniosa e cerebral de D. Xohán II—e ao esforzo dos seus cultores e tratadistas, que se puido gardar unha cativa parte do pecullo poético que nos debéu corresponder. Nista tempá, «o vello gosto levaba nas entranas xa a descomposición e a morte, incapaz de facer fronte a dúas correntes avasalladoras: de un lado, a petrarquista, co sonoro, freisibre e delicado endecasílabo; de outro, a vea soterraña, netamente popular, cantada e leída, que emprincipiaba a afrorar en libros de música e que, domiñando por riba de todo o devanceiro, han de constituir as cásique únicas direccións, parellas e fortes, da lírica española no que restaba do século e aínda moito despois» (5). Mais a verdade foi que á aqueles coleitores españoles a voce dos nosos músicos e poetas chegáballe lonxana e tardeira. Bo é que algún eco isolado fiquen nas súas páxinas.

Ca lectura destas composicións sinxelas avivécense os sons das saudosas cantigas de amigo. Mais hai algo que, no derradeiro agromar, as diferenza, con isoladas excepcións: xa non é a muller a que canta, xa non están as angurias do amor, ca súa perene pregunta anxeiante, nos beizos da namorada. Os novos poetas falan de seu, no propio nome e—caso curioso—un «leit motiv» os cingue: o engado dos ollos, dos que, máis que das verbas, semella pender a felicidade do namorado. Iste «cliché» viñase dando xa con certa insistenza nos poetas cortesáns dende Macías, pero máis ben referido á tristura anguriosa dos ollos do propio amante, e logra suprema categoría estética nos sorprendentes versos de Joao Roiz de Castelo-Branco (6), xoia maravillosa da lírica universal, tanto máis estimable por escintilar no medio de unha penumbra. Agora, nos poetas do século XVI, os ollos femeninos—tan raramente lembrados pola temática amorosa medieval—cobran novo senso emocional.

LANG recolléu no seu meritísimo *Cancioeiro* catro cantigas paralelísticas anónimas, as catro incrusas no chamado de *Asenjo Barbieri*. Delas desbotamos nós, seguindo criterios autorizados, a que comenza *Al alba venid, buen amigo*, que o erudito profesor traduxo inteiramente de un orixinal castelán e que, ao noso ver, val máis por ser tal, coma exempro ben fermoso da felís estrena da fala hirmán nun xénero tan enxebremente galego. As outras cantigas que incriuimos no presente cabido foron asoelladas por nós, nas pescudas que nos foi dado realizar nalgúns outros cancioeiros, citados en cada caso. Seguros estamos que unha siste-

mática pesquisa, no mesto campo poético dos séculos xv e xvi—por maliaxe, tan pouco á nosa man—aumentaría esta aportazón que hoxe se fai de primeiras, a un xénero entranabre da lírica galega.

Por darse agora tales testos—agás os tres xa publicados por LANG—con intención de galeguidade, tomados de versións deturpadas, froito de copistas e editores alleos, nos permitimos obrigadas restitucións léxicas. No tocante á ortografía, axeitámola en certa medida ás iñormas modernas, mais respetando sempre a esenza do fonema, con criterio parello ao seguido polo devandito prof. LANG. Acrarazón especial merecen as cinco derradeiras cantigas, tomadas do *Cancioeiro da Biblioteca Publica Hortensia*, de Elvas, no que aínda sería doado recadar máis algunhas composicións, se ben a esenza popular esteña xa escurecida e o contido léxico presente acusados lusismos. O avanzado da data faría supor que se trata de composicións inteiramente portuguesas, transcritas, ademáis, en moldes ortográficos lusitanos (sempre nos será moi dificultoso, en esprito i en forma, trazar unha barreira poética entre Galiza e Portugal). Mais o certo é que o seu vellellamento a comúns e tradicionás modos de facer, de unha parte; a presenza de seguros arcaísmos, de outra; e a hirmandade léxica, en fin, autorízanos á incrusión de unha pequena mostra do contido de dito cancioeiro, xiquera seña a tídou epigonal da nosa comunidade poética.

El non debemos esquencer, tanto neste caso coma no das coleccións casteláns, que os coileitores termaron amiudo de fondos poético-musicaes pretéritos, sen que unha ríxida fixación cronolóxica seña hoxe cousa doada. Diante tales feitos, un criterio afincado en módulos estilísticos, un pouco de esguello, si se quer, ao tempo e ao espazo, parécenos sempre o máis axeitado nista cras de traballos, onde por riba de toda pretensión erudita, debe valer a visión estética de conxunto, o máis ampla e xenerosa posibre (7).

No terreo idiomático, iste mangado de cantigas aporta. na súa brevedade, interesantes verbas de época, que coidamos chamarán a atenzón dos filólogos. Tal o posesivo «miño», tan reiterado, atraguido polo feminino «miña», de meirande forza lírica e emotiva que o masculino «meu»; tal o verbo «turar» (o moderno «aturar», 'resistir, aguantar'); tal a espresión popularizante «sega» a herba, que aparece en senso peiorativo fronte a «morena», adxetivo que a musa popular galega tamén considera pouco galante (8); tales, en fin, as formas «polo», «co», escritas á moderna.

NOTAS:

(1) Lembremos somentes, coma exemplo tipo, o *Cosante* de D. Diego Furtado de Mendoza *Aquel árbol que mueve la foza* (*Canc. de Palacio* n.º 594, 16) Unha versión publicóuse na rev. NOS, n.º 101).

(2) Coidamos importante ilustrar istas notas con algúns exemplos da musa xilvicentina, que o lector, por forza, terá de agradecer:

«A serra é alta, fría e nevosa;
vi venir serrana gentil, graciosa.

Vi venir serrana gentil, graciosa,
disse-lhe: —Senhora, queréis compañía.

Disse-lhe: —Senhora, queréis compañía?

Disse-me: —«Escudeiro, seguí vossa via».

(FARÇA DOS ALMOCREVES: Obras, T. III, p. 215)

—«D'onde vindes, filha, branca é colorada?

—De lá venho ,madre, de ribas de un río;
achéi meus amores n'um rosal florido.

—Florido, mha filha, branca é colorada?

—De lá venho, madre, de ribas de un alto;
achéi meus amores n'um rosal granado».

(Ibidem, p. 270)

«Madre, um escudeiro da nossa rainha
fallou-me d'amores, veréis que dizia;

não me firaes, madre, que eu diréi a verdade».

«Fallou-me d'amores, veréis que dizia:

—Quém te me tivesse desnuda en camisa!»

Não me firaes, madre, que eu diréi a verdade».

(Ibidem, p. 445)

Supón HERNANI CIDADE que istas pezas inxeles de Xil Vicente eran anacos de cantigas que andaban na boca do pobo (Cf. *Poesía medieval. I. Cantigas de Amigo*, 3.ª ed., nota á p. 13). Nós coidamos máis ben que nelas se inspiróu o poeta.

(3) Cd. LARREA PALACÍN, ARCADIO DE: *Canciones rituales hispano-judías, celebraciones familiares de tránsito y ciclo festivo anual recogidas y transcritas por...* Tomo III do *Cancionero judío del Norte de Marruecos*. (Madrid, 1954). Nista importante obra figuran algunhas verdadeiras cantigas de amigo paralelísticas. Non resistimos á tentación de dar a seguinte:

«Fuérame a bañar a orillas del río,
allí encontrí, madre, a este lindo amigo;
él me dió un abrazo y yo le dí cinco.

Fuérame a bañar a orillas del vado,
allí encontrí, madre, a este lindo amado;
llevóme a su casa, echóme en sus brazos».

Un traballo do meirande interés, encol do tema que nos ocupa, é o de EUGENIO ASENSIO, *Los cantares paralelísticos castellanos. Tradición y originalidad* (*Revista de Filología Española*, XXXVII, 1953, pp. 130-167).

(4) ANTONIO RODRÍGUEZ-MOÑINO: *Introducción bibliográfica*, á ed. facsímile do *Cancionero General recopilado por Hernando del Castillo*.—Madrid, 1958, p. 8.

(5) ANTONIO RODRÍGUEZ-MOÑINO, *loc. cit.*, p. 32.

(6) Xulgue o leitor:

«Senhora, partem tam tristes
meus olhos por vós, meu bem,
que nunca tam tristes vistes
outros nenhuns por ninguém.

Tam tristes, tam saüdosos,
tam doentes da partida,
tam cansados, tam chorosos,
da morte mais desejosos
cem mil vezes que da vida.
Partem tam tristes os tristes,
tam fora d'esperar bem,
que nunca tam tristes vistes
outros nenhuns por ninguém».

(CANC. GERAL DE GARCÍA DE ROSENDE, III, 134)

(7) FILGUEIRA VALVERDE, referíndose ao contido meramente musical distes cancioeiros, e, máis concretamente, ao da *Bib. Publia Hortensia*, afirma que somentes aportan «artificios cortesáns apenas entroncados na nosa tradizón», mais engade, en nota: «Aparte cancións relacioadas cas perduranzas galaico-portuguesas nos Cancioeiros do catrocentos, pódense sinalar [no da *Bib. Publia Hortensia*] exempros de raís popular». (Cf. *Cancionero Musical de Galicia*, que fora colleitado por D. Casto Sampedro, e se publicóu con erudita *Introducción* do citado JOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.—Madrid, 1942-43, I, p. 28, e nota 157.

(8) A motivazón é abondosa no noso cancioeiro popular. Lembremos somentes a conecida cantiga:

Chamácheme moreniña
a vista de tanta xente;
agora vaime quedare
moreniña para sempre.

1

ANÓNIMO

Miño amor, dixestes: ¡Ai!
Veño a ver cómo vos vai.

Miño amor tan garrido,
firiuvos voso marido.

5 Veño a ver cómo vos vai.

Miño amor tan louçano,
firiuvos voso velado.
Veño a ver cómo vos vai.

(CANC. DEL PALACIO REAL DE MADRID, sig. 2-I-5,
[BARBERI], fol. XLIII, n.º 50)

1: No orixinal, "dexistes". — 4: "firiós". — 6: "lo-
zano".

Diste *Canc.* hai ed. recente por HIGINIO ANGLÉS, Pbro.
(*La Música en la Corte de los Reyes Católicos. - II. Po-
lifonía profana. Cancionero Musical de Palacio (Si-
glos XV - XVI)*), feita polo Instituto Español de Musicolo-
gía. — Barcelona, 1947. Figura ista cantiga anónima no
T. I, p. 86.

2

ANÓNIMO

Meu laranxedo non ten fruto,
mais agora ven.
¡Non me lle toque ninguén!

5 Meu laranxedo florido,
o fruto non lle é viido,
mais agora ven.

¡Non me lle toque ninguén!

Meu laranxedo granado,
o fruto non lle é chegado,
mais agora ven.

10 ¡Non me lle toque ninguén!

(CANC. DEL PAL. REAL, sig. 2-I-5,
fol. CCXVII, n.º 437).

3-6-10: No orixinal, "le". — 4: "venido".

ANÓNIMO

Meus ollos van por lo mare,
mirando van Portugale.

4 Meus ollos van por lo río,
mirando van meu amigo.

(CANC. DEL PAL. REAL, sig. 2-I-5,

fol. CCXCIX, n.º 458).

Facemos nós a restituzón do derradeiro verso, que non está no orixinal nin en Lang, pois a cantiga está mancada, e aínda sendo discutibre o testo, semella o máis axeitado.

ANÓNIMO

Mal se cura muito mal,
mais o pouco cando tura
muito máis peor se cura.

5 O muito mal cando ven
non pode muito turar,
porque teñen de acabar
muito presto a quen o ten.

Acabar é grande ben,
pois o pouco cando tura
muito máis peor se cura.

(CANCIONERO DE UPSALA, IX)

2: no orixinal, "mas en poco". — 4: "en", por "o"... "ueñ". — 6: "tenen". — 7: "queyn lo teyn". — 9: "en poco".

Chámase eisí iste cancioeiro, por se gardar o único exemprar conecido na Universidade daquela cidade. Trátase do libro *Villancicos de diversos autores, a dos y a tres y a quatro y a cinco bozes, agora nuevamente corregidos. Ay mas ocho tonos de canto llano, y ocho de canto de organo para que puedan aprovecharse los que a cantar començaren*. Venetiis, MDLVI. — Fixo moderna ed. o seu descubridor, RAFAEL MITJANA DE GORDÓN, Upsala, 1909.

ANÓNIMO

Falái, meus ollos, si me queréis ben
como falará quen tempo non ten.

Deseio falarvos,
miña alma, escuitaime;
5 non poso alvidarvos,
miña alma, falaime.

Vivo deseizando a vós, miño ben,
como falará quen tempo non ten.

(CANC. DE UPSALA, LIV)

1-7: "beñy". — 2-8: "quin... teñy".

ANÓNIMO

Falái, miño amor,
falaime;
si non me faláis
mataime.

5 Falái, miño amor,
que os faço saber
si non me faláis
que non teño ser.

Pois teedes poder
10 falaime;
si non me faláis
mataime.

(LUIS MILÁN, *El Maestro*)

Figura iste vilancico na obra de LUIS MILÁN, *Libro de música de mano intitulado El Maestro* (Valencia, 1534). Reprodúceo modernamente XESÚS VAL Y GAY, en *Romances y Villancicos Españoles del siglo XVI. Dispuestos en edición moderna para canto y piano... Primera serie*. México, Fondo de Cultura Económica, 1939, pp. 19 (música) e 44 (testo).

ANÓNIMO

Un cuidado que a miña vida ten,
que nan o saberá nenguén.

- Quis miña ventura
que o meo mal turase
5 porque me lembrase
miña desventura.

Mal sin cura que a miña vida ten,
que nan o saberá nenguén.

(J. VASQUEZ, *Recopilación*, 33)

1 e 7: "la miña".

Figura na obra de JUAN VÁZQUEZ, *Recopilación de Sonetos y Villancicos de a quatro y a cinco*. (Sevilla, 1560). Hai ed. moderna por HIGINIO ANGLÉS, con transcripción e estudo, do Instituto Español de Musicología, Barcelona, 1946. Figura alí á p. 43.

8

ANÓNIMO

Taes ollos como os vosos
nan os hai en Portugal.

Todo Portugal andéi,
nunca taes ollos hachéi.

- 5 Todo Portugal andara,
nunca taes ollos hachara.

Taes ollos como os vosos
nan os hai en Portugal.

(J. VASQUEZ, *Recopilación*, 41)

1 e 7: "tales... los". — Os vv. 5 e 6 son supostos por nós. Lémbrese que á música conviña adoito limitar as estrofas poéticas.

9

ANÓNIMO

Non me chaméis sega a herba,
sinca morena.

Un amigo que eu había
sega a herba me decía.

- 5 Un amigo que eu amaba
sega a herba me chamaba.

Non me chaméis sega a herba,
sinon morena.

(J. VASQUEZ, *Recopilación*, 43)

1 e 7: "No... llameys... la". — 3: "yo". — Os vv. 5 e 6 son tamén supostos por nós.

10

O amor que me ben quer
agora ven.

O amor que me ben quería
unha empresa me pedía.

5 O amor que me ben amaba
unha empresa me demandaba.

O amor que me ben quer
agora ven.

(CANC. PALACIO REAL, sig. 2-I-5,
fol. LXXXV, n.º 98)

Atrevémonos a facer unha restitución ao galego, que consideramos o idioma orixinal, desta cantiga, da que xa Barbieri dixo: "Ista composición parez falla de versos e ten todo o carácter de un cantarcíño popular, armonizado logo artisticamente por Ponce". — Os versos 5, 6 e 7, son supostos por nós.

11

ANÓNIMO

DESFEITA

A mía porta nasce unha fonte,
¿por do saliréi que non me molle?

A mía porta a garrida
nasce unha fonte frida
5 donde lavo a mía camisa
e a de aquel que eu máis quería.
¿Por do saliréi que non me molle?

A mía porta a louçana
nasce unha fonte clara,

- 10 donde lavo a mía delgada
e a de aquel que eu máis amaba.
¿Por do saliréi que non me molle?

(Pliego gótico, circa 1520. Bib. Nac.
de Madrid, sign. R-4885).

A segunda estrofa, vv. 8 a 12, está suposta por nós; xa a editora notou que a estrofa única foi «quizáis nun tempo acompañada de outra paralela con distinta asoancia (¿galana-clara-delgada-amaba?)». O pliego intitúlase *Cantares de diversas tonadas con sus deshechas muy graciosas ansi para baylar como para tañer*.

Reproducido, en xuntanza do *Cancionero de Galanes* e outros raros cancioeiríños góticos, por MARGIT FRENK ALATORRE (Valencia Ed. Castalia, 1952), quen dí que en tan curioso impreso «hai composicións con glosa paralelística que non poden ser sinón do século XVI... Esta persistenza do paralelismo indúcenos a pensar que o noso priego estivo a cargo de un soio poeta (poeta músico cicáis) afertunado na súa imitanza do tradicional». E máis adiante engade, referíndose a ista e a outra cantiga: «teñen un carácter tan marcadamente «folklórico» que apesares do dito, resulta difícil pensar non señan antigas». Coidamos o máis doado que o coleitor, polo gosto musical da peza, recollera ista dun vello orixinal galego e a verquera ao castelán; presentes están a testificalo as verbas «fonte, frida, garrida» e o desmesurado verso «y la de aquel que yo más quería», que fica na súa medida volto ao galego.

12

ANÓNIMO

Perdí a esperanza,
ficóume un receo
do mal que me veo.

- Xa me vi en días
5 que de conflado,
non dera un cuidado
por mil alegrías.

- As miñas porfias
xa agora arreceo
10 polo que me veo.

(CANC. PUBLIA HORTENSIA, 8)

1: "esperança", pero o editor anota que pra a conta musical debíase ler "esperça". — 9: "I'agora".

Publicado iste cancioeiro por MANUEL JOAQUIM, con prólogo, transcripción e notas, leva por título *O Cancioneiro Musical e Poético da Biblioteca Pública Hortensia*, que figura na librería municipal de Elvas, baixo a sig. 11.973. Trátase do apógrafo de un perdido orixinal, con composicións dos séculos xv e xvi (101 en total, das que 83 son casteláns).

13

ANÓNIMO

Perdido polos meus ollos
non teño vida con eles,
nen poso viver sen eles.

5 ¿Qué me ficóu por facer
 ollos meus, que non ficese
 por vos contentar e ver
 ledos en quanto vivese?

 'Cheos de meu interese,
 non teño vida con eles
10 nen poso viver sen eles.

(CANC. PUBLIA HORTENSIA, 26)

As formas ortográficas son portuguesas: "olhos, não, elles", etc. É típico o derrenrolo do vilancete, co seu mote de tres versos e a volta de sete.

14

¿Qué é o que vexo,
señora, en vos ver,
que me faz morrer
damor e desexo?

5 Miñas esperanças
 todas se ausentan;
 así matormentan
 vosas esquivanças.

 Que véndovos vexo
10 mil mágoas crecer,
 e se vos non vexo
 non poso viver.

(CANC. PUBLIA HORTENSIA, 32)

Mantemos as sinalefas dos vv. 4 e 7. No resto apenas hai variantes ortográficas.

Non poden meus ollos vervos;
choran perderse e perdervos.

Quando nos vosos se vían
algún descanso sentían,
5 cuidando que meresçian,
señora, poderen vervos
e agora choran perdervos.

(CANC. PUBLIA HORTENSIA, 39)

ANÓNIMO

Sempre fiz vosa vontade,
mais agora
non sois vos miña señora.

No tempo que máis folgaba
5 mór engano recibía;
se con razón me queixaba
co contraíro me vencía.

¡Oh, quan mal vos coñecía!
Mais agora
10 non sois vós miña señora.

(CANC. PUBLIA HORTENSIA, 55)

Anotemos as formas "sois, mór, co, contraíro", que semellan de unha resoanza anterga.

CINCO CANTIGAS DO SÉCULO XVII

Recentemente asoellamos nós un cancioeirño galego-castelán, manuscrito nas gardas de un libro impreso no século XVI, ca anotazón musical pra gaita ou zanfona, en cuio estudo traballamos ao presente.

A letra é de fins do século XVII ou cicáis comenzos do XVIII. Contén en total dez composicións, das que cinco son galegas e outras cinco casteláns. A falla total de cancioeiros musicaes galegos daquel tempo, confire a ista modesta serie indubabre interés. No aspecto literario constitúe unha proba de que a musa de inspirazón popular non enmudecera antre nós. O cancioeirño ten todas as sinais de ser obra de un estudante. Coma adiante ao traballo que faremos, damos eiquí a letra das cantigas, rematando iste recorrido pola poesía musical galega dos séculos pasados.

Digamos, en fin, que as referenzas portuguesas distas cantigas nos levan a situar o seu orixe en terras do baixo Miño, na bisbarra de Tui, de onde o libro que as contén procedía.

1

Miniña bunita
ó pé do castelo,
se lebares mala noite
tamén a eu levo.

2

Arroxóume la portuguesaña
naranxiñas do seu naranxal;
arroxóumelas e arroxéiselas
e volviómelas a arroxar.

3

—Carreteiro, lévame no carro.
—Lévoche eu un boi cansado.

Santo San Brais de Viana,
 ai, de Viana, ai, ai, ai:
 xa a miña garganta pede
 que lle quitedes a sede
 á garganta, se non bebe.

Non quero rendas no mar
 que fartas teño na terra;
 nese canal de Viana
 todo a má fortuna leva.

Arredonde a portuguesa
 arredonda de seu arredor;
 arredonda e arredonda
 e arredonda a arredor.

—Cantado, levamos no carro
 —Lávale en un hot canado.

III

OS VILANCICOS

DE

NADAL E REIS

(Séculos XVII a XIX)

No culto da Virgem e do Menino, e na celebração da festa dos Reis, os vilancicos são uma das formas mais populares da poesia popular portuguesa. Estes poemas são geralmente compostos em verso de arte menor, e são caracterizados pela linguagem simples e direta, e pela temática religiosa e festiva. A estrutura dos vilancicos é geralmente simples, com versos de oito ou dez sílabas, e rima simples. A temática dos vilancicos é geralmente religiosa, e trata-se de temas como a Virgem, o Menino, os Reis, e a festa dos Reis. A linguagem dos vilancicos é geralmente simples e direta, e é caracterizada pela ausência de metáforas e outras figuras de linguagem complexas. A estrutura dos vilancicos é geralmente simples, com versos de oito ou dez sílabas, e rima simples. A temática dos vilancicos é geralmente religiosa, e trata-se de temas como a Virgem, o Menino, os Reis, e a festa dos Reis.

No entanto, os vilancicos não são apenas poemas religiosos, e também podem tratar de temas seculares, como o amor, a morte, e a vida. A linguagem dos vilancicos é geralmente simples e direta, e é caracterizada pela ausência de metáforas e outras figuras de linguagem complexas. A estrutura dos vilancicos é geralmente simples, com versos de oito ou dez sílabas, e rima simples. A temática dos vilancicos é geralmente religiosa, e trata-se de temas como a Virgem, o Menino, os Reis, e a festa dos Reis.

Dez de Dezembro de 1910,
na cidade de Vila Rica,
Estado de Minas Gerais,
nos termos do Edital
de 10 de Novembro de 1909,
a seguir se dá a seguinte:

Em nome do Sr. Dr. Manoel
de Almeida Reis, proprietário
do terreno situado na
cidade de Vila Rica,
Estado de Minas Gerais,
nos termos do Edital
de 10 de Novembro de 1909,

OS VILANCICOS

DE

NADAL E REIS

(Sessão de 1910 e 1911)

No cabido devanceiro temos ollado a pervivenza, deica ben entrado o século xvi, de formas paralelísticas e popularizantes, nas que a lírica galega se estreñara catro séculos atrás. Isa podente presenza do inxénuo, somentes se xustifica en razón de certas «constantes» de xenio e raza, acomodadas a un determinado xeito de expresión artística. Tal é o caso do paralelismo na poesía galega, que, na danza dos tempos, víuse trasvasando e acomodando de unha corrente temática noutra, mais sempre sen perder nemigalla do seu esencial engado popular. Primeiro na cantiga de *amigo*; logo—por máis de cen anos—nos finos madrigales de *amante*; máis tarde—deica os nosos mesmos días—na amorosa lírica *ao diviño* dos vilancetes de Nadal; e sempre, en calisquera forma do canto popular, en especial nos reiterativos versos armoñosos da muiñeira ou nas dialogadas estrofas da regueifa.

No tocante aos vilancicos non radicalmente populares, senón de «cámara»—que poderíamos decir—as formas paralelísticas e encadeadas somentes as ollamos en algúns casos, manténdose, en troques, os retrousos—¿por qué non resucitar a verba «trebello», tan axei-tada i espresiva?—que, repetidos de estrofa en estrofa, aportan ao ouvido unha lembranza do paralelismo, que remedan. As combinacións estróficas son, polo demáis, sinxelas; inspiradas no fonal dos ritmos inxénuos—endecasílabo dactílico, exasílabo e oitosílabo de romance e cadras populares—latexa sempre nelas unha intenzón reiterativa, que ven representar, acarón do

trebello, a liña de continuidade denunciada. Xa Dona CAROLINA MICHAËLIS notou que os vilancicos de Nadal «van ás veces en cadras, forma típica da poesía popular na súa segunda fase, ás veces en dísticos en estilo arcaico, que lembran as bailadas de 1200» (1).

O pobo, naturalmente, conservou máis pura a forma paralelística que os poetas letrados. As súas panxoliñas gardan toda a frescura e todo o engado primitivos:

Xente nobre somos
estes que eiquí vimos;
se nos dan licencia
os Reis lles pedimos.

Xente nobre somos
os que eiquí chegamos;
se nos dan licencia
os Reis lles cantamos.

FILGUEIRA VALVERDE sinala tamén o feito: «Na súa poética [o vilancico] mantivo—e mantén—formas paralelísticas en endecasílabo dáctilico. A fixeza do xénero ven sinalada pola utilizazón de bases populares, «motes galegos», formados por un dístico e un refrán (AAR no máis arcaista) que se desenrolan en variadas formas (AABBCC ou AA BBR CCR) e que rematan por empregar o estribillo con calquer tipo de estrofa máis ou menos popularizante» (2).

Sen que nos seña dado albiscar o intre certo en que xurde o vilancico de Nadal, podemos postular que se achaba xa nos beizos do pobo moito denantes de que, polo mesmo empuxe do seu xeneralizado cultivo polas xentes do agro e da rúa, fose entrar nas eirexas, terminado do gosto—e aínda das comenanzas proselitistas—polo inxel e puro, rústico e tenro, que tan ben acaía co fondo simbolismo da festa de Nadal. Niste, coma noutros aspectos dos fenómenos líricos galegos, haberá que concordar que toda orixinalidade e vizoso pulo xurde do demótico anominato, e topa logo co ecoar erudito e prural, tan longo e repetido niste caso, que hoxe, pormediado o século xx, ningún poeta galego deixa de tributar o homaxe dos seus versos, nun paralelismo máis ou menos conscente e logrado, ao ledizoso nacemento do Neno-Deus. Trátase, craro é, de unha lonxevidade mantida a prol da anovada vixencia do tema relixioso, mais o que importa é a fidelidade a uns módulos líricos determinádos, avivecidos nos nosos días polo coñecimento da poesía medieval. Póde-se, pois, afuizar que o herdo dos *Cancioeiros* foise lendo de tempos a tempos, aínda cas lagoas que as per-

das e o desleixo autorizan a supor, de modo tal que, esquecida a súa eistencia, un non perdido son, fidel á voce primitiva, mantívose por máis de setecentos anos nos vales e montañas da Terra.

Cantado de porta en porta, de adral en adral, o vilancico atopou ao fin asento folgado baixo as boutas das eirexas. «En representacións de teatro litúrxico de Nadal no derradeiro medievo e nos Autos que delas derivan cántanse «seguidas» relixiosas de cantigas «de vilao». Galiza, berce de cancións, terra arcaica e arcádica, deu rústicos a istas esceas que axiña constituíron un xénero musical, o vilancete ou «villancico», que é sinxelamente unha vilanesca «ao diviño» (3).

Tórnase a producir agora, ben que en máis cativa medida, fenómeno parello do acontecido ca poesía medieval galega: o seu espallamento por terras alleas —Portugal e Castela— e o seu cultivo por poetas foráneos. A natureza lírica da fala, mimosa e acomodada ao emprego do diminutivo, que tanto se axeitaba cos garimosos anxeios de tratar ao Neno e máis á Nai, de un lado; e, de outro, a sonda de terra afastada, xeórxica, mansa e nobre de Galiza, xunto con algúns posibles feitos de espallamento persoal, motivan que os vilancicos galegos cántense, a partir do comén do século XVII, nas máis lonxanas partes da Península: Valladolid, Toledo, Vilaviçosa, Coimbra, Lisboa... Aínda nos nosos días fumos nós oíntes estremecidos de un coro inxel de nenos, cantando, na fría gravidade da eirexa de Coreses (Zamora) un «arrollo» ao Neno Xesús, con ista letra, acomodada a un trecho musical de Pascual Veiga:

Teno sono, teno sono,
teno ganas de dormire;
teno un ollíño pechado,
outro non o podo abrir.

Cómo e cándoo chegaron alí música e cantiga, e por qué a xente as escoitaba con tal feitizo, foron cousas que ninguén nos soupo espricar. Era, en todo caso, un fenómeno de «adiviñazón» popular, unha fadal concordanza de factores espritoales, que non sempre teñen doada acrazón, que se xustifican por sí mesmos.

Cousa semellante acontecería nos séculos devanceiros. «Cando os *Vilancetes* ou *Villancicos* chegaron a constituir un xénero musical independente (especie de opereta sacra), eses mesmos cantares de gaita galega, danzas galegas, músicas portuguesas, executadas coma denantes por homildes serranos, con acompañamento de gaita de foles, pandeiro, tambor, chocallo, frauta, churumbelas, servíanlle de remate típico» (4). Engade

Dona CAROLINA que nisa data era costumado tratar os autores dos vilancetes ao Neno e a Virxe «con familiaridade galanteadora coma conterrâneos seus», e acrara en nota: «Manuel de Pinho refírese a iste trato curioso coma a un modo xentil de galantear «porque ben se sabe que Cristo Noso Señor nin foi portugués nin castelán». As espricazóns dadas nos propios vilancicos son de inxenuidade e de vulgarismo encantadores. *Deus é galego que nasce antre bois. Deus é galego, que se chama Manoel* (Manoel e María son, como todo o mundo sabe, os nomes típicos do home e da muller galego-portugueses). En Portugal engaden que *Deus é galego pois nace en Belem*, ao paso que en Galiza afirman ouvir no balido das ouvellas e dos cabirtiños o grito *belém, belém*. Tamén nistas curiosas particularidades, Galiza e Portugal camiñan xuntos» (5).

Recollida con xeral compracenza ista identificazón antre os autores dos vilancicos en Portugal, Carlos Patiño viría redondear o paralelo de modo inxexioso, de cindo:

«...baildi, pois Deos nasce xa
galego, que pouco va
de galileo a galego».

O cadro vaise aínda perflando, por obra de uns e outros: o Neno, a Virxe, os pegoreiros, son galegos; Galiza é Galilea—terra verde tamén, de montes e vals soaves, terra de xente doce e sumisa—; Ourense é Ourense; Compostela é Belén... A piedade sinxela do pobo gozaría escoitando as novas cantigas, que traguían á concencia secular memorias de unha terra santificada polas pelerinaxes, e aonde fitaban con afáns xubilares os corazóns devotos. Compostela ben valía a poética identificazón con Belén.

Debemos ao profesor RODRIGUES LAPA—que tan outos e meritorios servizos ben prestando á nosa historia literaria—o estudo e edizón de vinte vilancicos galegos, cantados en Portugal antre os anos 1640 e 1705 (6). Poderíanse aínda recoller moitos máis, somentes en terras lusitanas; o *Catálogo da Livraria de D. João IV* garda un total de trinta e seis con letra galega, según o cómputo de D.ª CAROLINA MICHAELIS, e, certamente, o enunciado de algún deles é revelador de que a moda acadou cultores e simpatizantes de outras terras. Tal é o caso do *Vilancico de reis de Gery Ghersem en galego*, que empeza

«Si se chegan os Reyes».

Hai tamén na librería do Rei músico outros vilan-

cicos galegos, non de Nadal, coma un de Gabriel Dias adicado a San Diego de Alcalá, cuio comén é: «Quen he miño bravo». Varios, en fin, non foron incruídos por R. LAPA na súa escolma, a causa do pequeno valor poético. Entre eles, un curioso, dialogado, de Frei Francisco de Santiago, que comenza: «Ay, galegos que tocáis churumbelas» e remata: «Galeguiños, botemos a Belén». Outro, aínda, de Frei Gerónimo González, «Ay, o meniño do Ceo». Ca axuda do Meniño quixéramos nós que, axuntando esforzos e boas vontades, un día non lonxano fose editado o «corpus» total dos vilancicos galegos de aquí e alén.

De data anterior en tres anos ao primeiro dos recollidos por R. LAPA é o que se cantou en Vilaviçosa de Portugal, na Noiteboa de 1637, co que encertamos, por sere o máis antergo conecido, ista parte da presente *Escolma*. De 1640—caso de non haber erro por 1604, según outra referencia—é o que compuxo Domingo Pérez, pra se cantar na catedral de Valladolid na noite de Páscoa, e que comenza

«Fidalgos, anday, anday».

Forma parte de un rarísimo folleto, do que non nos foi dado polo de agora atopar exemplar algún (7). Máis cerca no tempo, pero tamén inasequibre ás nosas pesquisas, son os que rexistra Salvá, compostos en galego, portugués e asturián, pra seren cantados en Toledo no Nadal de 1742 (8). Non sería estrano que na Sé de Zaragoza se cantara, alá polos fins do XVII, o vilancico de Bravo de Velasco, cuio manuscrito poético foi parar a aquelas terras.

No tocante a Galiza, somentes nos arquivos das Catedrales de Compostela e Mondoñedo se gardan algúns. Aparte os anónimos, incruímos aquí os que escribiron Marcos Parcerro, Antonio María de Castro, Luis Corral e Xacinto R. López, que van dende o século XVIII ao primeiro terzo do XIX, tope proposto no pran da *Escolma*, por se albiscar daquela os albores da nova lírica ca esgrevia figura de Pastor Díaz. Con aquiles enlazan xa os nomes de Vicente Turnes, os irmáns Camino, etc., eslabóns dinos de nota na cadea longa e fecunda. Aínda está por facer a pesquisa paciente nos arquivos musicas das eirexas e conventos galegos. Moito se terá perdido. Os vilancicos tiñan algo de fuxidío e perecedeiro, algo que estaba conforme ca súa propia natureza transitoria, de canto de un día: nascían pra se entoar nunha soia noite, e morrían ca mañán, esquencidos. Algúns voltaron ao pobo, que os repetiu de ano en ano e fixo seus; uns poucos quedaron escritos; os máis

desapareceron; algúns, cicáís, agardan aínda a man cariñenta que os arrinque do pó. En Mondoñedo levan datas adiantadas vilancicos compostos por Castro y Neira pra seren musicados por Pacheco, e que non foron cantados hastra anos despóis de morto o poeta. Pode acontecer algo semellante en outros lugares; pero o primeiro é buscar ises testos, con pacencia, con amor.

FILGUEIRA VALVERDE estuda os aspeitos formaes do vilancico nun artigo periodístico (9), promesa de un máis longo traballo, partindo, precisamente, das bases populares. Interesa sobremaneira a laboura prometida, á que, coidamos nós, terásede engadir un demorado estudo do léxico nos vilancicos, solprendente canteira de voces populares e coloquiaes, de espresións enxebres de rústico celme. Elas demostran os esforzos que os autores dos vilancicos cultos fixeron por calar no cerne da fala. Diante o artificio erudito, a que se non podían furtar, é de agradecer tal aporte idiomático, que en moitos casos presenta verbas e xiros xa non repetidos no caudal poético, e que tampouco topamos na nosa literatura devanceira. Vel eiquí unha razón da meirande estima pola que é de degoirar a edizón total dos vilancicos galegos, por probe que seña o valor literario de algúns. Eles son o conxunto escrito máis abondoso que temos hoxe pra conecer o falar cotián do home galego antre os séculos XVII e XIX. Nista tarefa de colleita vimos empeñados nós dende hai anos, pero os nosos esforzos serán en valuto sen as axudas e contribucións de quens, máis preparados e en millores condicións de facelo, queiran aportar o seu esforzo pra o conecimento cabal diste suxestivo cabido literario (10).

(1) CAROLINA MICHAËLIS DE VASCONCELOS: *Cancioneiro da Ajuda*, II, 789.

(2) JOSÉ FILGUEIRA VALVERDE: *Reconstitución, introducción y notas biográficas ao Cancionero Musical de Galicia*, recollido por D. Casto Sampedro y Folgar. Pontevedra, 1942. I, 28.

(3) J. FILGUEIRA VALVERDE, *Op. e loc. cit.*

(4) C. MICHAËLIS, *Op. e loc. cit.*

- (5) C. MICHAËLIS, *Op. e loc. cit.*
- (6) M. RODRIGUES LAPA: *Os Vilancicos. O vilancico galego nos séculos XVII e XVIII.* Lisboa, Seara Nova, 1930.
- (7) DOMINGO PÉREZ: *Vilancicos nuevos muy curiosos en seis lenguas.* Madrid, s. imp., 1640.
- (8) SALVÁ *Catálogo...*, n.º 153: *Vilancicos de la Santa Iglesia de Toledo, en los Maytines del Sagrado Nacimiento: 1742.* — Toledo, s. imp., 1742.
- (9) JOSÉ FILGUEIRA VALVERDE: *La canción gallega de Navidad*, no semanario *Litoral*. Pontevedra, Nadal 1955.
- (10) No campo do popular véñse traballando con intensidade, e a bibliografía sería longa de citar. Un estudo orientador, con copia de exempros é o de ANTONIO FRAGUAS FRAGUAS, *Contribución al estudio de la Navidad en Galicia. Natales, Aninovos, Xaneiras y Reyes*, publicado en *Rv. de Dialectología y Tradiciones Populares*, III, cuad. 3.º y 4.º, 1947, pp. 401-446.

ANÓNIMO

- ¡Ai!, se noso Deus galego se face,
vamos a cantar a choçiña en que nace.
¡Ai!, se a súa mai é de Compostela,
vamos a cantar fermosa galega.
- 5 Todo galeguiño toque churumbela,
que o meniño belo é da nosa terra.
Façámoslle todos a danza galega,
que está desnudiño, e chora e trema.
Pois nace en Galiza á falda da serra,
- 10 galego se face, é da nosa terra.

(VILAVIÇOSA, 1637)

4: "galega" está por "galegada" ou cantiga galega.—8: A Sra. Michaëlis sospeita debe decir "trema", aínda que no orixinal figura o castelanismo "tembra".

Pubricouno D.ª Carolina Michaëlis, *Canc. da Ajuda*, II, 189.—A ortografía, coma en todos os vilancicos galegos de Portugal, é vacilante; nós unificámola, tanto niste coma nos que siguen.

(1) *Clasificación de Vilancicos*, Colección de 1906, II, 30.

(2) José Francisco Vilanova, *Antología de la poesía popular y de las canciones de Galicia*, editada por D. Castro Calvez y F. de Castro Calvez, 1914, I, 8.

(3) *Antología de Vilancicos*, op. cit. p. 11.

(4) *Antología de Vilancicos*, op. cit. p. 11.

CARLOS PATIÑO

(c. 1610 - 1683)

Pra VESTEIRO TORRES e VARELA SILVARI, Patiño é natural de Galiza, onde debéu nacer nos primeiros anos do século XVII. Dí o primeiro que «con iste apelido existiu no país polo século XVII unha familia composta coásique na totalidade de sobresaíntes profesores, i é doado que a ela pertescera o noso artista» (*Galería de Gallegos Ilustres. Artistas*. Madrid, Suárez y Cia, 1875). Non embargantes, ista tan rotunda afirmazón é posta en dúbida por FILGUEIRA: «...coido desprovista de todo fundamento a afirmazón de Vesteiro Torres... de que Carlos Patiño fose galego e non topo antecedentes de que a súa familia poidera ser oriunda de Galiza» (*Introducción ao Canc. Mus. de Galicia*, p. 83, nota 110).

Estamos, pois, no terreo das conxecturas. O apelido Patiño si, é galego; o músico escribiu en galego tamén. Ben poido il levar a Portugal a tradición galega do vilancico de Nadal, ya que nos seus primeiros tempos foi cantor na Capela Real de Lisboa. Tornóu logo a España pra seguir os seus estudos en Madride, ao tempo que daba tamén leicións. En 1.º de xaneiro de 1634 foi nomeado Mestre da Capela Real, desempeñando asemade os empregos de músico de Cámara, Mestre dos Ministriles do Pazo Real e Reitor da Escola de *Can-torcicos*.

Polos anos 1640-45 ollámolo de novo en Portugal, de Mestre da Capela Real de Don Xohán IV. En 1660 está outravolta en Madride, agora de Director da orquesta do real mosteiro da Encarnazón, e niste posto finóuse vintatrés anos máis tarde.

A sona de Patiño débese ao seu arte musical. Foi loubado por IRIARTE no *Poema de la Música*, e tratado con grandes louvores por PARADA Y BARRETO, ESLAVA SORIANO, FUERTES, BARBIERI, etc. VARELA SILVARI adicalle muita atenzón na súa *Galería biográfica de músicos gallegos* (La Coruña, Imp. de Vicente Abad, 1874).

Escribéu Patiño un *Tratado de Armonía*, unhas *Explicaciones sobre las reglas de armonía* e, xa no campo da creación musical, son famosos o *Responso de difuntos*, a *Misa* e un *Magnificat* a oito voces; agás disto leixóu numerosos vilancicos, hinos, motetes, etc., que

se espallaron e cantaron nas primeiras eirexas de España e Portugal.

Literariamente o seu mérito radica na fonte popular en que bebéu, pois non é de dubidar seían tamén díl as letras dos vilancicos cantados na Capela Real de Lisboa. O primeiro que damos figura anónimo, mais a semellanza co de 1645, que corre xa baixo o seu nome, indica que os dous saíron da mesma péna. Hai nistas pezas sinxelas un ledó senso musical da fala, e presentan, asemade, aquela resoanza popular, reiterativa, de estilo paralelístico, á que nos temos referido.

1

- Veña, norabuena,
o ceo para a terra.
Veña miña vida
e sexa de Galicia.
- 5 Veña o Sol divino
que nace garridiño.
Veña o sol fermoso
que nace como un ouro.
- 10 Veña o lume, veña,
e fuxan as tenebras.
E á beña súa Mai
o parabén lle dai:
que faga a mantiña,
que bole a palliña.
- 15 O parabén lle dai,
tanxéi, tocái, sonái a gaitiña;
sonái a frautiña,
tanxéi o baixón,
que me retiña, retiña, retiña,
que me retiña, retiña o son.

COPRA 1.ª

- ¡Ai!, da miña terra
veño eu contente
porque Deos do Ceo.
é xa meu parente.
- 25 ¡Ai!, veño ver o Niño
que é tan bonitiño;
veño a ver o Niño
porque é galantiño.
- ¡Ai!, galeguiños novos
30 que estáis en Belén,
riense os ceos,
folgái vós también.

¡Ai!, súas lagrimiñas
por amor choradas,
35 peroliñas foron
por min derramadas.

¡Ai!, faseme unha saia
chouteira, chouteira,
para dar a volta,
40 volta na ribeira.

COPRA 2.^a

¡Ai!, polo fermosíño
Niño como un ouro
trocaréi as niñas,
niñas dos meus ollos.

45 ¡Ai!, todas son estrelas
as súas palliñas,
todas son estrelas
as súas faixiñas.

¡Ai!, fógome eu, fógome
50 de miña vontade,
polo sol que nasce
con tal claridade.

¡Ai!, desta boa dita
folgaivos solteiros,
55 que os ratifios hoxe
saen de esporteiros.

¡Ai!, véñovos co saio
chouteiro, chouteiro,
para dar a volta,
60 volta a lo lixeiro.

Veña, etc.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1640)

Arranxamos a anárquica ortografía (“beña”, “ber”, etc.) e máis algúns castelanismos e lusismos (“le day”, “de la miña”; “pelos”, “retinha”). — 37 - 38: “saia chouteira”; ista expresión chama a atenzón do prof. R. Lapa e, certamente, resulta curiosa. Polo que poda acrarala, e polo que supón de continuidade, eisí na danza coma na verba, remitimos ao lector á nota de D. Casto Sampedro (*Canc. Musical de Galicia*, I, 185), onde supón que a tal danza, lembrada aínda nos vilancicos de Mondoñedo, no século XIX, “consistira simplemente en choutos de leidicia e xúbilo, concentrados ou non; sen que constituíse unha verdadeira Mulñeira; e que por ista razón empre-

gase en vez diste nome o de chouteira".—55: tamén estrana ao editor o adxetivo "esporteiros"; coidamos siñifica carregados de esportas, pois acoden ao portal, onde todo é abastanza dos froitos que levan os pegoreiros.

2

Outra volteta, Pero Fernándes,
outra volteta antes que vos vades.

5 ;Ai!,
 ande el adufe,
 ande la gaita,
 ande el salterio
 con la sonaja;
 vaya de baile,
10 ande la dança,
 el cascabel y guitarra,
 el tamboril y la flauta.
 Vaya de gusto, pastor,
 que aun para reirse
 madruga el sol.

COPRA 1.^a

15 Ao son do Miño e Mondego
 bailál, pois Deos nasce xa
 galego, que pouco va
 de galileo a galego.

20 Desde o casadiño ao crego
 mostre súas habilidades.
 Outra volteta, Pero Fernándes,
 outra volteta antes que vos vades.

COPRA 2.^a

25 Soio un galego qual nós
 ficera o que Deos face,
 pois entre mula e boi nace
 como galego, anque Dios.

 Bailemos de dos en dos,
 celebrando súas deidades.
 Outra volteta, Pero Fernándes,
 outra volteta antes que vos vades.

(CAPELA REAL DE LISBOA, 1645)

"As duas copras son unha mistura bárbara de galego e castelán, ao paso que do v. 4 ao 14 é puro castelán. Siñifica isto, ao noso parecer, que o poeta procuróu tra-

ducir ao castelán un vello vilancico galego, ao cal engadú un anaco da súa péna". (Rodríguez Lapa).

3

- Veña embora, veña
o ceo para a terra.
Veña miña vida
e sexa de Galicia.
- 5 Veña o sol divino
que nace garridiño.
Veña o sol fermoso
que nace como un ouro.
- 10 Veña o lume, veña,
e fuxan as tniebras.
E á súa bela Mai
o parabén lle dai,
que está xa garridiña
e fica donceliña;
- 15 que colle a peroliña
e fai xa a mantiña,
que bole a palliña.
Tanxéi,
sonái a gaitiña,
20 tanxéi a frautiña,
tocái o baixón,
que me retiña, retiña o son.

COPRA 1.^a

- ¡Ai!, facéime unha saia chouteira
para dar a volta na ribeira.
- 25 ¡Ai!, da miña terra veño cá
porque Deos do Ceo ven de lá.
¡Ai!, súas peroliñas coalladas
lagrimiñas foron choradas.
¡Ai!, galeguiños novos en Belén,
30 riense os ceos, folgái vós ben.
¡Ai!, da miña terra viñen hoi
e son eu galeguiño con perdón.
Veña embora, etc.

COPRA 2.^a

- ¡Ai!, por o fermosíño niño douro
35 trocaréi as mininas dos meus ollos.
Veño con o saio chouteiro
para dar a volta a 'lo lixeiro.
¡Ai!, todas son estrelas as pallas
e os ceos por as voltas as fallas.

40 ¡Ai!, desta boa dita, solteiros,
saen os ratiños de esporteiros.
¡Ai!, fólgame de boa vontade
por o sol de tanta caridade.
Veña, embora, etc.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1645)

En xeral, esta versión do primeiro vilancico é máis pura lexicamente; non embargantes, pra encher algúns versos o autor botou man de castellanismos. — 15: “a peroliña” entendemos á “o Neno”. — 17: “bulle”, que no n.º 1 está correitamente. — 23: “choteira”. — 31: “de la miña terra he vindo oy”. — 38: non penetramos ben o senso diste verso; semella decir que todo son estrelas no ceo, que se ven, ao dar voltas na danza, polas fallas do teito. — 40: comprétase millor o senso do que dixemos encol dos “ratiños esporteiros”.

FREI FRANCISCO DE SANTIAGO

(Mediados do s. XVII)

Ningunha cousa poidemos averigoar diste músico e poeta, senón o que resulta dos vilancicos publicados por R. LAPA: que foi Mestre da Capela da Sé de Lisboa, e que alí escribêu estes vilancicos nos anos 1645 e 1647, o primeiro deles, polo menos, no tempo en que Patiño era mestre da Capela do Rei.

Pode ser que Frei Francisco de Santiago fose galego e, a xulgar polo apelativo, compostelán. Algo fai maxinar que os dous mestres coetáneos se terían coñecido eiquí e, por razóns da mútua amizade, afincasen ambos ao mesmo tempo en Lisboa.

Os dous vilancicos de Frei Francisco de Santiago insisten na teima de Xesús-galego; os dous teñen marcado estilo popular. Se a carga poética non é moi inspirada, o sentimento é da millor lei. O orixinal presenta castelanismos, caso adoitado en quens non tían gran dominio da fala, pero tamén atribuibres á copia (eisí, frente a «eu», «yo», etc.).

1

- Fúnme eu, galegos, a Belén a bela
a ver o menino, rei da nosa terra.
Eu con Marotiño vin a parideira,
i é a nosa dona pintada galega.
5 Eu levéi pandeiro, fruta e castañetas
con que lá fiseamos danciñas galegas.
Pallas da camiña trago á miña terra,
porque fuxa o demo da nosa facenda.
Pois nace chorando lá na pesebreira,
10 tocái a gaitiña, fasámoslle festa.
Como un oiro é o meniño:
bástalle ser, miña fe, galeguiño.

COPRAS

- Como un oiro ten a risa,
bástalle ser o millor de Galiza.
15 Como un oiro é a súa madre,
bástalle ser galeguiño seu padre.

Como un oiro é o meniño:
bástalle ser, miña fe, galeguiño.

- 20 Como un oiro é a compañía,
bástalle ser do millor da montaña.
Como un oiro está brincando,
bástalle ser galeguiño fidalgo.
Como un oiro se adormece,
bástalle ser galeguiño de Ourence.

- 25 Como un oiro é o meniño:
bástalle ser, miña fe, galeguiño.

(SÈ DE LISBOA, Nadal de 1645)

3 e 5: No orixinal "yo". — 24: "Ourence".

2

¡Ai!, miña nai, o galeguiño novo
non sei que se ten que todo é como un oiro.

COPRAS

Pois chora nos brasiños
da nova paridiña,

- 5 ¡ai!, quérolle acalar
coa miña violiña.

O galeguiño novo
non sei que se ten que todo é como un oiro.

- 10 De seus ollíños belos
cada unha lagrimiña,
¡ai!, unha frecha é doiro
que pasa a alma miña.

O galeguiño novo
non sei que se ten que todo é como un oiro.

- 15 Quando me quer falar,
¡ai!, abrindo a boquiña,
¡ai!, unha cuncha mostra
de alxófar e perliñas.

- 20 O galeguiño novo
non sei que se ten que todo é como un oiro.

(SÈ DE LISBOA, Nadal de 1647)

GABRIEL DIAS

(Mediados do s. XVII)

Tampouco temos noticias biográficas deste outro poeta.

Sábese que foi Mestre da Capela Real de Don Xohán IV de Portugal, onde firma un vilancico no ano 1646.

Trata o poeta de acomodarse ao ritmo do endecasilabo popular.

É curiosa a forma de facer galego ao Neno Deus, decindo que nacéu polo ben da xente galega.

Non nos espicamos a alusión aos «cantorsíños de Lerma». ¿Tería o vilancico sido escrito orixinariamente pra a capela dos Duques de Lerma? Sería interesante podelo comprobar.

1

¡Ai!, repicái, miníña, o pandeiro,
que facer unha festa queiro.

COPRA 1.ª

¡Ai !, polo ben da xente galega
Deos ha nacido de a Virgen bela.
5 ¡Ai!, repicái, miníña, o pandeiro,
 que facer unha festa queiro.

¡Ai!, polo gosto de unha paridiña
facer queiro unha mudanciña.
10 ¡Ai!, repicái, miníña, o pandeiro,
 que facer unha festa queiro.

COPRA 2.ª

¡Ai!, en o Ceo os anxeliños
groria cantando lle dan a mi niño.
 ¡Ai!, repicái, miníña, o pandeiro,
 que facer unha festa queiro.
15 ¡Ai!, cantando copriñas a coros
 os cantorsíños festexan a todos.

¡Ai!, repicái, miniña, o pandeiro,
que facer unha festa queiro.
¡Ai!, pois fica o miniño na terra,
20 festexái, cantorsíños de Lerma.
¡Ai!, repicái, miniña, o pandeiro,
que facer unha festa queiro.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1646)

12: mantemos a forma orixinal "mi niño", que se da
neste vilancico ao lado de "miniña" e "minino".

FREI XERONIMO GONÇALVES

(Mediados do século XVII)

Debe ser portugués. Foi Mestre de Capela no convento da Graça, de Lisboa, onde se cantou o vilancico galego que damos eiquí no ano 1647.

Intenta o autor unha estrana combinazón estrófica de asoantes e consoantes, termando de unha fala pouco conecida, na que abundan os castelanismos, especialmente representados polos artigos definidos, que se lle prestan millor pra encher o verso. As copras teñen máis xogosidade e gracia que o propio vilancico.

1

Galeguiños, galeguiños,
¡ai!, que os traio qué contar,
que o miniño garridiño
ha nacido galeguiño

5 esta noite nun portal.

Eu o vin con os meus ollos
entre das pallas ficar,
máis que a alba cando chora
a súa mai, nosa Señora,

10 que parece outra que tal.

Xa non queiro máis Galiza
nen súas ásperas montañas;
vou servir á súa mai
e también a lo seu pai,

15 sen xantar e sen soldada.

Folgaivos todos comigo
e voltemos a Belén;
tocaréis vós a gaitiña,
eu cantaréi unha cantiña

20 que aos tres faza pracer.

Galeguiños, vení, vení,
tocando coa fruta e o tamboril.

COPRA 1.^a

- 25 Galegos de la montaña,
correde a Belén prestiño,
onde nasce un galeguiño
que no hai beleza tamaña.
Non chegue a xente estraña,
que xa soa por ahí
galeguiños, vení, vení,
30 tocando coa fruta e o tamboril.

COPRA 2.^a

- 35 En unha danza mui bela
veña Domingos bailando
e Bartolillo tocando
con frautiña e churumbela.
Porque o demo se desvela
dáille rabia por aquí;
galeguiños, vení, vení,
tocando coa fruta e o tamboril.

COPRA 3.^a

- 40 Vaian a ver o garcón
os máis honrados galegos,
e a capela dos cregos
cantando kirileisón.
Campaniñas fagan son,
pois nasce Deus para mi;
45 galeguiños, vení, vení,
tocando coa fruta e o tamboril.

(CONVENTO DA GRAÇA, DE LISBOA, Nadal de 1647)

Según o editor, prof. Rodríguez Lapa, iste vilancico é atribuído tamén a Fr. Francisco de Santiago. — 4: “ha nacido”; as formas perfeitas do verbo abundan neste tempo no galego co auxiliar “haber”, sendo hoxe máis corrente o “ter”. — 7: “las pallas”. — 10: “outro”, debe ser “outra” referíndose á Nai. — 19: o v. é longo; cicais sería “eu diréi”. — 27 e 28: istes dos vv. están no orixinal en castelán. — 43: “campanillas”.

MANUEL BRAVO DE VELASCO Y PANTOJA

(1622 - 1660)

Nascéu o 18 de Maio de 1622, nalgún lugar desconecido da Galiza, e finóuse en Ourense nos derradeiros días do mes de Santos de 1660. Nunha longa poesía autobiográfica dí:

«Infante me meció gallega cuna
y faxáronme allí limpios pañales».

Foi protexido, cicáis parente, do Conde Duque de Olivares. Tamén gozou o favor do Conde de Monterrei. En cas do de Olivares viviu de neno tres anos, e alí tivo amizade co Príncipe Baltasar Carlos.

Estudóu en Salamanca. Tras uns amores desacougados, chegou a Ourense aos vintatrés anos, presentado pra unha canonxía polo Conde de Monterrei. Foi segredario do Cabido e nemigo do Deán Armada, ao frente do grupo que lle era contrario. En Ourense, cicáis a súa patria, vivéu quince anos, deica a súa morte temperán.

Leixóu un tomo de poesías inéditas, manuscrito da súa propia man, que hoxe está na Biblioteca Universitaria de Zaragoza (Ms. 290, n.º 1374. *Poesías varias*, T. IV), onde foi asoellado polo rexo escritor ourensán Xosé Luis López Cid, a quen debemos a xentileza de nos ter facilitado copia do vilancico eiquí incruso e máis datos biográficos do autor.

Gallardo (*Ensayo...*, papeleta 1482) rexistra un raro libro de F. Francisco de Rois, onde se da conta da festa literaria celebrada en Salamanca co gallo do nacemento do Príncipe Felipe Próspero, nas que foi premiado Bravo de Velasco.

No citado tomo de poesías manuscritas figura o vilancico galego-asturián que escribiu Velasco, a xeito de unha curta escea representable, na que falan un pastor, en castelán e dúas labradoras, asturiana e galega. A composizón é graciosa, o diálogo vivo. No retrouso galego teñen engado o ritmo de muiñeira e a armoñosa aliterazón da ñ. Ao editar agora por primeira vez iste vilancico, non o facemos de modo diplomático, o que entorpecería moito a lectura, pola caprichosa ortografía en que está escrito, as abondosas abre-

viaturas e aínda as vacilacións nalgunhas verbas («nana» unha vez, por «nana» dúas). No orixinal os interlocutores están expresados por *G^o* (galega) y *As* (asturiana), namentres o pastor carez de indicazón. Hai asemade, seis versos indicadores da aición, que nós distinguimos en cursiva, pra mellor comprensión. Pomos en galego o tiduo, castelán no orixinal.

1

ASTURIANO E GALEGO AO NADAL

Galega

A ver miña nana ó miniño que dorme
eu teño de ir, se quer o meu home.

Asturiana

Al frío le tienen al mi corazón,
y no hay quien le saque de tanto rigor.

- 5 *Al pesebre del Niño por verle se llegan
una asturiana con una gallega,
y un pastor, que primero llegó que ninguna,
a las dos labradoras así las pregunta:*

Pastor

- Labradoras en Belén, ¿quién sois vós?
10 ¿Quién sois las dos?

Asturiana

Yo asturiana, con licencia,

Galega

Eu galega, con perdón.

Asturiana

Busco un rapaz.

Galega

Eu un miniño.

Pastor

De todos es vuestro, ¿no?

Galega

- 15 Así dín na miña terra;

Miniño o chaman, señor.

Pastor

Parece que somos griegos...

Galega

Galega que inda é pior.

Asturiana

20 Mi lenguaje sí que ye claro.

Galega

Meu linguaxe sí que é bóo.

Pastor

Pues cantad, para ver cómo suena la voz.

*Y a voces metiende su pleito las dos,
cada cual en su tono así le cantó:*

Asturiana

25 Mi Jesús y qué mochacho,
fuegu se face de Amor.

San Bras, y qué llindo ye;

mas con frío ye un llorón.

Al frío le tienen al mi Coraçón

30 y no hay quien le saque de tanto rigor.

Galega

O miniño no presel

de frío dormir non pode;

trager quero un cabezal

en que millor se recoste.

35 A ver miña nana ó miniño que dorme

eu teño de ir, se quer o meu home.

Asturiana

Carpintero ye Joseph,

suyo ye el fijo de Dios,

y aun en cuna no le tiene

40 para arrullarle mijor.

Al frío le tienen al mi Coraçón

y no hay quien le saque de tanto rigor.

Galega

Muito quero este miniño,

mais istes soldados hoxe

45 non deixan fraco servizo
con que regalarlle, home.
A ver miña nana o miniño que dorme
eu teño de ir, se quer o meu home.

(INÉDITO, C. 1555)

1: "A ver", ¿a dar, a cantar? — "naña", pero logo por dúas vegadas "nana". — 2: "d'ir, si quier". — 4: "tan", erro por "tanto". — 5: "veerle". — 9: o segundo hemistiquio está no orixinal coma primeiro do v. 10. — 19: o contesto revela o verdadeiro senso desta expresión: que pra un castelán é peor de entender a fala galega que a grega. — 21: "mi". — 25: "In Jesús". — 28, 37 e 38: "ie", que unificamos na forma "ye". — 29: os retrousos, tanto da asturiana coma da galega, están no orixinal indicados somente polas primeiras verbas. — 33: "treger". — 45: cáis "franco".

VILANCICOS ANONIMOS DE LISBOA E COIMBRA

(1646 - 1705)

Istes vilancicos, en unión dos de Patiño, Fr. Francisco de Santiago, Gabriel Díaz e Fr. Xerónimo Gonçalves, foron descubertos e publicados polo ilustre profesor M. RODRIGUES LAPA, asegun xa indicamos na nota previa ao presente cabido.

Faremos un lixeiro eisame dos mesmos, guiándonos das sempre atinadas ouservacións do primeiro editor, ás que engadimos, en algúns casos, outras pola nosa conta.

1 (Lisboa, 1646): Presenta no orixinal algúns versos enteiramente en castelán, p. ex. o 13, "Porque yo pensaba ser fuego". É evidente que a súa desmedida longura desaparece ao tornalo á forma primitiva: "Porque eu pensaba ser fogo". Asemade presenta formas vacilantes, tales coma "Deos", "meos", e outras en grafía lusitana: "cachoupinho", "galeguinho", "não". Respetamos a verba "niño", tanto por ser consoante nalgún caso, coma por derivar dela a tan enxebre "miniño", que por istes séculos se debéu formar. Coma nos casos parellos, desenrolamos os trebellos, indicados apenas polos primeiros versos.

2 (Lisboa, 1648): Trátase de un ledo vilancico, escrito cicáis pra sere danzado co vello ritmo do "Ai, ai, ai", un antergo baile do que Lope de Vega e Quevedo tiñan lembranzas. No v. 10, o orixinal semella trabucado, figurando "guitarriña", en troques de "gaitiña" coma nós supomos, toda vez que a primeira verba repítese no v. 12. Ademáis, o v. 10 resultaría longo daquíl xeito.

3 (Lisboa, 1650): A verba "manida" do v. 23 é confusa. Sospeita R. Lapa que poda estar por "de man ida", 'levado da man'. Tamén podería ser "de mantida". Algunhas copras diste vilancico anónimo, p. ex. a 2.ª, están verdadeiramente logradas.

4 (Lisboa, 1661): O engado do endecasílabo de gaita galega, presta a iste vilancico gracia popular, apesares do seu torpe lingoaxe, que terma adoito das formas casteláns do artigo definido—non sempre de doada sustituzón por mor da conta silábica—outras verbaes, etc.

5 (Lisboa, 1664): Os versos do retrouso lembran unha cantiga popular, repetida en modo paralelístico. Pra R. La-

pa o vilancete ten “acentuado carácter galego e poucos castelanismos. O berce diste vilancico—engade—foi certamente a rexión de Sant-Iago de Compostela”. ¿Sería o seu autor Frei Francisco de Santiago? A verba “covodoneiro” do v. 11 pon en dúbidas ao editor, por non alcanzar ben o seu senso. Coidamos que sñifique “pegoreiro”.

6 (Lisboa, 1666): Presenta iste vilancico un léxico galego moi puro. Por primeira vez, rexistramos a interxección “;samicas!”, que se irá a repetir na ledizosa poesía galega do Nadal. Hai tamén outras verbas interesantes, da fala coloquial: “cachoupo” (no orixinal, “cachopo”), “garullo”; da facenda labrega (“foeiro”, ‘aguillada’; “prisepio”), etc.

7 (Lisboa, 1668): Seguramente o autor do vilancico N.º 6 éo tamén diste outro, a xulgar pola enxebreza da fala. Trunfan nil os dous metros máis populares: endecasílabo e oitosílabo, nun xogo contraposto ledo e lixeiro.

8 (Lisboa, 1674): Fai notar o prof R. Lapa o moi abondoso en verbas populares que iste vilancico é, non atopadas por il nos dicionarios galegos: “bea, rebinchar, emprallar, caterbada, comberso, traquinada, fragueiras, urnexar, rebendo, esteirar, matoita, pao de roncar”. Coidamos interesante acraralas: “bea”, ‘vea’, cast. ‘vena’, ‘humor’, ‘gañas de troula’; “rebinchar”, ‘estourar’, ‘reventar (de desexo)’; “emprallar”, ‘emparellar’, ‘competir’; “caterbada”, ‘manchea de xente’; “converso”, ‘arredor’; “traquinada”, ‘rexouba’, fam, ‘trangallada’; “fragueiras”, ¿‘fraquezas, alifafes’?; “urnexar”, ‘ornexar’, cast. ‘rebuznar’; “rebendo”, ¿‘rabeando’?; “esteirar”, ‘alongar’; “matoita”, fam. ‘testa’, ‘cachola’; “pao de roncar”, ‘roncón’ da gaita. Pola nosa parte ouservamos moitos arcaísmos: “mei garson, ca, home de prol, xi, perque, disgueime, ca’estó, poren”, etc., que nos fan matinar se o anónimo autor do vilancico non tería á vista un testo devanceiro. Tamén é dino de nota o diptongo “oi”, presente aínda nalgunas formas dialectaes do galego.

9 (Coimbra, 1696): Presenta algúns lusismos (“noute”, “chom”—por “chan”—e curiosos verbos, coma “ximpar” (aitual “chimpar”), “rilbar”, (¿cast. “rielar”?), “lobregar” (‘albisca’, ‘entrever no lóbrego’).

10 (Coimbra, 1700): En forma dialogada antre dous estudantes, ven presentar iste vilancico un xeito novo de concebir o encanto sinxelo do Nadal. “Defínese eiqü a transformazón do vilancico galego; o misticismo do pregoiro é tomando coma elemento de risa. O infruxo do medio escolástico tamén se denunza perfectamente”. (R. Lapa). V. 5: “adrego”, ‘alcanzo’. — 14: “zombaría”, ‘bul-

ra'.— 32: gostaríamos de conecer o senso cabal da espresión “quebra quinas”.— 48: no orixinal “desleixar”, que o editor correxiu por “de leixar”.— 60: no orixinal “alhana”.— 72: no orixinal “y-alma”; sinalamos a graffa que consideramos interesante naquíl tempo.

No tocante a forma, topamos por primeira vez a “seguidilla” na lírica galega.

11 (Coimbra, 1701): Acrararemos algunhas verbas: 2: “tracanada”, coma no N.º 8 “traquinada”, ‘rexouba’, ‘festa bolzosa’.— 11: no orixinal, “aseza”.— 14: “marmelega”; non alcanzamos o senso dista verba.— 15: “espasmo”, ‘pasmó’.— 29: “illaes”, ‘rens’, cast. “hijares”. Espresa que, co danzar, o saber saltalle ao estudante nas rens.— 34: no orixinal, “folosufar”, vulgarismo caprichoso, coma autros que se rexistran nistes vilancicos.— 41: “contrendas”.— 44: “celestrial”.— 61: “sazuda”; non conecemos ista verba; “sobera”, ‘¿sobexa?’.— 67: “muila” no orixinal.— “á sorventa”, ‘¿sorbendo?’.

12 (Coimbra, 1702): No diálogo palurdo dos pastores interfírese un coro en latín, acrarado logo en castelán. Istes diálogos de pegoreiros eran a forma preferida da lírica de Castela pra espresar a ledicia pascoal. “Niste vilancico é notabre o carácter mesiánico do estribillo, que é, polo demáis, a parte máis xenuinamente galega do vilancico”. (R. Lapa). No tocante á fala, anotemos a curiosa forma “disgue, disguen”, etc., cicáis atraída pola contracción popular “disque”, aínda vixente.

13 (Coimbra, 1705): Tanto niste coma no vilancico de nanterior, a intervenzón dos dialogantes está sinalada polos números 1 e 2, respectivamente, que nós substituímos por seños guións. É curioso o adxetivo “gaiteiros”, do v. 18, que debe significar ‘ledos’, ‘peripostos’, derivado sen dúbida do sustantivo. “Raíño”, no v. 52, masculino de “raíña”, presenta unha xénesis parella á de “miño” (‘meu’), por atracción de “miña”. É moi posibre que o autor dos cinco vilancicos de Coimbra fose unha mesma persoa, dada a identidade léxica e formal.

1

Se entre todas as nacións
que a Deus buscando se van,
vamos tamén os galegos
para o poder festexar

5 porque dicen que é nacido
o Rei dos galegos xa,
é grande ventura a nosa

- termos Rei nado acá.
 A Belén partamos logo
 10 a ver o lindo infasán;
 deixemos nosos ganados
 que el os saberá gardar.
 Porque eu pensaba ser fogo,
 sendo noite de luar
 15 que andaba no meu palleiro,
 mais é fogo celestial.
 ¡Dai a Deus, o cachoupiño
 é qué fermoso que está!
 Meus ollos e o corazón
 20 de pracer querán saltar.
 ¡Ai!, pois que cheguéi a velo,
 a el lle teño de cantar
 unhas cantigas galegas
 pra o poder alegrar.
 25 ¡Ai!, meu Rei, meu Señor,
 meu lindo fidalguiño;
 ¡ai!, mórrome por vós
 porque sois galeguiño.
 ¡Oh!, meu namoradoño,
 30 ¡ai!, mórrome por vós
 porque sois galeguiño.
 Sois o máis donoso,
 máis belo e máis fermoso
 que de Ourence víu.
 35 ¡Ai!, mórrome por vós
 porque sois galeguiño.

COPRA 1.ª

- Se en noite tan fría
 nacestes ao frío,
 ¡ai!, sofrendo rigores
 40 por mín, sendo niño,
 non choredes, meu ben,
 non choredes, meu lindo,
 ¡ai!, que os vosos amores
 me teñen rendido.
 45 ¡Ai!, mórrome de amores
 porque sois galeguiño.

COPRA 2.ª

Os ollos que vos ven,
 os ollos que vos viron,
 ¡ai!, en seus corazónes

- 50 vos levan consigo;
e é tanto o gosto
que traio connigo
¡ai!, que xa no palleiro
non teño sentido.
55 ¡Ai!, mórrome de amores
porque sois galeguiño.

COPRA 3.^a

- Lá na miña terra
eu só vos afirmo
que hei de gabarvos
60 por seres tan rico;
daime vosa graça
pois sois señor mío
¡ai!, porque torne contento
por todo o camiño.
65 ¡Ai!, mórrome de amores
porque sois galeguiño.

(SÉ DE LISBOA, Nadal de 1646)

2

- ¡Ai, ai!, é miña vida,
nace en Belén.
¡Ai, repicái, cantái, folixái, tanguéi!

COPRA 1.^a

- ¡Ai, galeguiños, galeguiños, ¡ai!
5 festexái e dai saltiños:
o cordeiro dos armiños
perdoando pecadiños
para a terra dos Ceos ven.
¡Ai, repicái, cantái, folixái, tanguéi!

COPRA 2.^a

- 10 ¡Ai!, soe, soe a gaitiña,
pandeiño e máis frautiña,
rebeliño e guitarriña,
pois a bela partorciña
meu cordeiro en brazos ten.
15 ¡Ai, repicái, cantái, folixái, tanguéi!

(SÉ DE LISBOA, Nadal de 1648)

¡Ai!, miña fror que nacéis de unha estrela,
¡ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 1.ª

5 Queiro darvos musiquiña
con pandeiro e con frautiña,
con guitarra e rebequiña,
cascabel e churumbela.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 2.ª

10 Miño sol, da fror nacido,
qué fermosa e vós garrido;
sois do campo máis frorido
vós lirio, ela açucena.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 3.ª

15 A vós e á paridiña
vos fará unha panadiña,
con mel e con mantequiña,
torreguiñas muito belas.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 4.ª

20 Miña terra, non vos nego,
vos será de máis sosego
e hacharéis nela galego
que vos fará muitas festas.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 5.ª

25 Folgaréis vós de manida
con a xente, que é comprida,
e máis como á súa vida
vos queren todos na terra.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

COPRA 6.ª

30 (Se de frío as lagrimiñas
son, meu ben, as galeguiñas
para facervos mantiñas
serán martas todas elas.
¡Ai!, mórrome de amores por vós e por ela.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1650)

- Se ao nascer o Miniño se xela,
 por miña fe que o proba la terra.
 Se na neve o Miniño se abrasa,
 por miña fe que faz fogo na palla.
- 5 Se o chorar do solciño me alegra,
 por miña fe que seu pranto é de perlas.
 Se o fogo tiritita, ¡ai!,
 mais se a neve queima, ¡ai!,
 se o solciño chora, ¡ai!
- 10 e súa mai lle enxeita, ¡ai!,
 por miña fe que o proba la terra.

COPRAS

- Se na palla tiritita o Miniño,
 préstalle pouco nascer soleciño.
 Se á risa del alba solouça
- 15 préstalle pouco que nasca da Aurora,
 ¡ai, ai, ai!
- Se seu mesmo calor lle non vale,
 préstalle pouco que un boi me lle abafe.
 Se me chora de amor peroliñas
- 20 váleme máis que venir de las Indias,
 ¡ai, ai, ai!
- Se á terra se baixa la gloria,
 váleme máis que a riqueza da frota,
 ¡ai, ai, ai!
- 25 Se na palla o Miniño se deita,
 váleme máis que o trigo das eiras.
 Se ao nascer o Miniño se xela,
 por miña fe que o proba la terra.
 Se os ánxeles baixan tan cedo
- 30 yo apostaréi que é embaixo do ceo,
 ¡ai, ai, ai!
- Se de noite o solciño relumbra,
 yo apostaréi que ha nacido a lúa,
 ¡ai, ai, ai!
- 35 Se no medio da noite amanece,
 yo apostaréi que xamáis anoitece.
 Se o solciño se mostra garrido,
 quérolle ben pois me quita o frío,
 ¡ai, ai, ai!
- 40 Se o pastor cordeiriño sospira,
 quérolle ben pois velando nos silba,
 ¡ai, ai, ai!

- Se o cordeiro ha nascido na terra
quérolle ben pola paz que nos deixa.
40 Se ao nacer o Miniño se xela,
por miña fe que o proba la terra.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Reis de 1661)

5

¡Ai!, de aquela banda ou desta
fálame unha santiaguesa.

COPRAS

- ¡Ai!, de aquela ou desta banda
fálame unha galegada.
- 5 ¡Ai!, se fermosa é súa Nai
en os ceos ten seu Pai.
¡Ai!, garridiño é o garzone,
máis que o fillo do conde.
- 10 ¡Ai!, xace en o portal o Miniño,
con a mula i o becერიño.
¡Ai!, covodoneiro o chaman,
vamos á súa mallada.
¡Ai!, fermoso e garridiño
xace en o pesebríño.
- 15 ¡Ai!, fermosura agrazada,
trillando vai a palla.
¡Ai!, paridiña é a doncela,
é a Nai coma unha estrela.
- 20 ¡Ai!, veñe á nosa terra
ena noite pracenteira.
¡Ai!, inda que en a terra nace,
ánxeles do ceo o apracen.
¡Ai!, fican dos seus pucheiros
os homes pracenteiros.
- 25 ¡Ai!, máis que os de Compostela
i a súa parentela.
¡Ai!, fermosura tamaña
mal grado foi que praña.
¡Ai!, seus ollos son tan belos
30 que as almas rinde co elos.

¡Ai!, está mui pracenteiro
todo o mundo enteiro.

¡Ai!, pola nosa campiña
tanxéi cedo a gaitiña.

35 ¡Ai!, tanxeide o pandeiro,
que ele se fará galego.

¡Ai!, se é súa Nai tan bela
soio pode ser galega.

40 ¡Ai! de aquela banda ou desta
fálame unha santiaguesa.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Reis de 1664)

6

¡Dou a Deus!, a bela Madre
que ten nas pallas o Neno, ¡ai!
e o paríu tan ben creado,
tan roliço e tan ben feito, ¡ai!

5 ¡Ou!, cómo escralece a noite,
cómo está lucente o ceo, ¡ai!
que vexo folgar cachoupos
coa neve dos outeiros.

10 ¡Samicas!, cómo é contente
con o Neno o Santo vello,
e co cachoupo nos brazos
máis se fará mancebo.

15 Garullo da miña ialma,
non choréis con tanto afeito,
que se choráis por ser frío
a Nai vos dará manteio.

20 Se tendes medo da mula,
pardés que co este foeiro
lle cantaréi entre as cruses,
¡samicas!, bon pau de perro.

Se non quixer estar queda,
pescude que llo arrequeiro,
que non me bola nas pallas
do cabeçal nen do enxergo.

25 Mais, pois vos vexo tan triste
por xacer nese prisepio,
ben será que a miña gaita
vos alegre cun folgado.

ESTRIBILLO

- 30 ¡Ai, ai, ai!,
tocái, tocái
a gaita do fole,
que a ialma me bole
porque andan tartaraloñóis
con sendos mil avexóis
35 ós empuxóis
lá por riba dos canisos.
Tocái a gaita cos pitos,
que gosta á Nai
e ó Santo vello.
40 ¡samicas, que ría o Neno!
(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1666)

7

- ¡Ai!, que así bailan os galeguíños,
¡ai!, que así cantan no portaliño,
¡ai!, que así tanxen os soeciños
que facen gana de bailar,
5 ¡ai, ai, ai!
¡Ai!, que así bailan polo meu Neno,
¡ai!, que así cantan motes galegos,
¡ai!, que así tanxen soes gaiteiros
que facen voltetas dar,
10 ¡ai, ai, ai!
De seu cabo cada cal
face arada, ¡e andar, andar!
¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
e baila, Domingos, de gana.

COPRAS

- 15 Veña Bras, veña Llorente,
veña toda a nosa xente,
tanxan un soeciño quente
para podermos quentar.
¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
20 e baila, Domingos, de gana.
O gaiteiro do lugare
non lle deixe de tocara,
que son tantos a ballare
que cheo vexo o portal.
25 ¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
e baila, Domingos, de gana.
Toque un tono regalado
ao Cordeiriño deitado,

- de quen nós somos seu gado
 30 e ele noso maioral.
 ¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
 e baila, Domingos, de gana.
 Cantar quero unha cantiga,
 pois a gaita así retiña
 35 que fará, por vida miña
 un rouquecido cantar.
 ¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
 e baila, Domingos, de gana.
 Mingo, dai outra volteta
 40 máis enriba e máis perfeita,
 e logo unha çapateta
 que a sola faga estalar.
 ¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
 e baila, Domingos, de gana.
 45 Ben o fai o Zagaliño,
 e cada seu regaliño
 o poña no pesebriño
 e o Neno a bençón lle da.
 ¡Ai!, Bertolo, toca a gaita
 50 e baila, Domingos, de gana.

(CAPELA REAL DE LISBOA, Reis de 1668)

8

- Dous galeguiños de estante,
 mei garzone, escoitái,
 ca por cantaren de vea
 queren dois versos cantar.
 5 Non lle troscáis o rostiño,
 ca neste termo non hai
 home de prol ca os empralle,
 ¡samicas!, no musiquear.
 Non son mui fortes as voces,
 15 mais os redobres son tais
 ca non ha pardal nen grilo
 que non fique morto atrás.
 Oivimos, pois, que a cartilla
 xi vos comensan ler xa;
 15 tomái tudo de mermolia,
 se habéis mermolia ficar.
 Se inda sodes tan chequiño
 que esbaguándovos estáis,
 ¿quén vos metéu, mei garzone,
 20 querer co amor retoisar?

Pois tendé santa parciencia,
non choréis, que o señor Pai
quer que o que vós non comestes
veñáis agora a amargar.

25 Poren, non vos agastedes,
ca xi vos ben alegrar
toda canta catervada
por este converso xaz.

30 Antoiño, trague a oitava,
non leixes a iarte lá,
que sobre o sol dois ponteiros
quero agora solfexar.

ESTRIBILLO

¡Ai, ai, ai!,
a bailar e a cantar
35 veñan todos do logar;
¡ai!, andar,
que me vou polo *re, mi,*
atrependo ao *fa, si, la.*
Ora, ¡andar, andar, andar!
40 que o sol xa nacido xaz.

Saian todos, abofé,
veñan festexar e ver
como é lucidete,
35 como é garridiño,
como é resprandente
como é fermosiño.

¡Ai, ai, ai!,
seriguí, guerigái,
repení, pinicái,
50 as gaitiñas e os tambores,
as oitavas e as violas,
as soallas e os rabotes,
xenebras e castañolas,
e toda a máis traquinada.
55 Saia hoxe a fuliança,
porque está
rebinchando por oirme
o Neno outra ves cantar.

SEGUNDAS COPRAS

60 Disguéime, meu Neno,
asín vos vexáis
libre das frangueiras
que o inverno fas,

- o que vos parece
do noso urnexar ,
65 ca estóu rebinchando
por sabelo xa.
Esta nosa solfa
se é oitro cantar,
onde a vos se esteira
70 té non poder máis.
Ei, se non me engano,
cuido vós estáis
rebendo en oivirme
contra-pontexar.
75 Porque o que lá vexo
nese voso oillar,
me da na matoita
que vos alegráis.
Ora, mei garsona,
80 xa que vos aprás,
héisme, torno á danza
co pao de roncar.
¡Ah! cos asobíos
e o arpeo, que faz
85 nesta foliança
a todos pasmar.
Isto, sí, é gallofa
porque tudo o máis
non val dúas copras,
90 dous allos non vai.
(CAPELA REAL DE LISBOA, Nadal de 1674)

9

- Pois que no vale vos vexo
esta noite, Maruxiña,
ximpar vos hei boas novas
se me ximpardes albrixas.
5 Canto agora, non pringremos
nen vos temáis a vós minta,
porque agora son verdades
todas as miñas mentiras.
Heivos de falar a ponto,
10 ¡ah, por Deus, inda que diga
que vi andar por o chan
máis estrelas que formigas.
Era quexi meia noite
cando o ceo, rilba non rilba,

- 15 antes de saír a ialba
para a terra o sol indilga.
- Eu, máis valente que todos,
con Catarruxa e Sobina,
por sermos máis triscadoras
- 20 fumos as máis atribidas.
- E no feno do palleiro,
garridote ás maravillas,
lobregamos ó garson
en braços da maí garrida.
- 25 ¡Oh!, vinde, por vida nosa,
ver o ben da nosa vida,
pois cantar todos sabemos,
a cantarlle unha cantiga.

ESTRIBILLO

- 30 Meu garridí ¡ai!, garridiño, ¡ai!
¿cómo, se sois todo sol,
estáis tremendo de frío?

COPRAS

- Eu que vos vexo tan probe,
sendo tan belo Meniño,
nesa probeza en que estades
- 35 nen sei que sondes máis rico.
Meu garridí, ¡ai!, garridiño, ¡ai!
¿cómo, se sois todo sol,
estáis tremendo de frío?
- ¡Ai!, vós galeguiño sondes
40 inda que sois cachoupiño,
pois unha mula e un boi
tendes para voso abrigo.
Meu garridí, ¡ai!, garridiño, ¡ai!
¿cómo, se sois todo sol,
45 estáis tremendo de frío?
- Se tan grande señor sondes,
inda que tan pequeniño,
¿cómo, se estáis feito home,
vos vemos tanto Meniño?
- 50 Meu garridí, ¡ai!, garridiño, ¡ai!
¿cómo, se sois todo sol,
estáis tremendo de frío?
- Se sois da terra e do Ceo,
porque sondes infinito,

- 55 se de toda a parte sondes,
sede, como nós, ratiño.
Meu garridí, ¡ai!, garridiño, ¡ai!
¿cómo, se sois todo sol,
estáis tremendo de frío?

(SÉ DE COIMBRA, Nadal de 1696)

10

- Oive ele, sor estudante,
¿vosé vai tomar postilla?
—Con friaxe non me astrevo,
máis fasguerlle hei compañía.
5 Eu poucas veces adrego
a vir á liçón de prima,
mais, se ten cor de tomala,
vou con folgança infinita.
—¿Sabe vosea que un neno,
10 chantado nunhas palliñas,
de infinitima sabença
nos ven dar crara doutrina?
—Eu vírao con folgares,
mais sicáis é zombaría
15 que un neno que é tan cachoupo
adregue a ter taes noticias.
—Non dubide que o crianço
ten arte tan perlingrina
que sabe máis que os doitores
20 na sagrada astriloxía.
—Ai, mais tal vez que non sexa
tan letrado como afirma;
eu me atrevera apostar
non sabe ler a cartilla.
25 —Veña vosea, e verá
a crareza con que esprica
os misterios máis fundeiros
que con gran sabença ensina.
—Estóu xa todo amerado
30 de oivir esas maravillas;
vamos velo, que ese neno
debe ser un quebra quinas.

ESTRIBILLO

- Vamos con folgares,
con praceres e grandes folias
35 para ver ese Neno, que acrara
escuros misterios con craras doutrinas.

COPRAS

- Ollé, que deste doitor
de sabença tan tamaña
eu non vexo máis que un neno
40 chantadiño nunhas pallas.
—Nesa probeza ensina
doitrina rara
onde despreza homilde
ricas alfaias.
- 45 —¿Qué decreina estar chantado
entre dúas alimarias?
¡Par Deus!, que da palla toda
non han de leixar migalla.
—Por desleixar soberbas
50 así se ultraxa,
porque mostra a sabença
entre ignoranzas.
—Ele xaz nú, sen cuberta;
por certo a sabença é fraca
55 que non da para vestir
a quen ensina e decrara.
—Como a verdade ensina
asin se trata,
porque a verdade núa
60 mellor se achana.
—Estar chantado sen roipa
á friaxen tan contraria,
non me cheira a ser sabença
nen coisa de gran maraña.
- 65 —Como ten a fogaxen
de amor tamaña,
non teme neves frías
a ardente chama.
—Pois se ele de amor ensina
70 tan solenias maravallas,
amemos nós este neno
con todo o amor da ialma.
—Mais, ¡ai!, neno querido
cegueira ingrata,
75 que pagamos incesos
con esquivanças.
Vamos con folgares,
con praceres e grandes folías,
para ver ese Neno, que acrara
80 escuros misterios con craras doitrinas.

(SÉ DE COIMBRA, Nadal de 1700)

—¡Oh!, vállame San Silvestre,
a tracanada que vai
lá por Belén, onde escoito
que o Neno nacido xaz.

5 —Eu me vou ver o cachoipo,
ca se ele nos ven buscar
¡samicas! eu non pertendo
andar de cá para lá.

10 —¡Oilá, pardés!, que a folgança
xi vos anda no portal
tan acesa, que me esgano
xa por catro voltas dar.

15 —Es marmelega cá, mosos,
a par dobre, que eles dan
taes revoltas que me espasmo
de velos cabrioilar.

20 —Ora, pois, galeguiños,
vamos, andar;
ca me estoiro e derrengo
por me ver xa lá.

—¿Qué dices, galego tonto?
¿Quén te mete a ti falar
naquilo que non entendes
e que nunca entenderás?

25 —Boa vai a xirinola,
bofé, ¿quén o mete cá?
¿Non sabe que a esterloxía
me salta polos illaes?

30 —A causa porque to advirto
é porque nacido está
en Belén un Deus menino,
que tudo podem andar.

35 —Teña vosé man no ponto,
non queira flosufar,
porque se ele pode tudo
oivirme ben poderá.

40 —Chega, pois, galego, atento
que é certo te ouvirá
un meniño que é brandura,
a quen canta a terra paz.

—Ea, pois, leixe contendas
e vamos sen retardar
a fasguer unha folgança
ao neno celestial.

ESTRIBILLO

- 45 ¡Ai!, ora andái
galeguiños do lugar,
a comprasguer;
vamos fasguer
unha refestela ao Neno
50 ca en Belén nacido xaz.

COPRAS

- Oilá, teñan man voseas,
que lá vexo un non sei qué,
que me da cá na matoita
que esta a choça ven a ser.
- 55 Vexo todo lucidiño
un caxoiño bofé,
que xa faz millenta brincos
co a cabeza maos e pes.
- 60 Vexo estar unha doncela
como unha aurora pardez,
tan sazuda e tan sobera,
ca non parece muller.
- Vexo un vello reverendo
que espoiso debe de ser,
65 porque se está delambendo
de ver ó neno xacer.
- Vexo a mula e o boi vento
a sorventa, cousas que
me fasguen cair o ventre
70 de contento e de prasguer.
- Ora, pois, xa que chegamos,
fagamos sen nos deter
unha refesta ao cachoipo,
que se espasme de nos ver.

B A I L E

- 75 Oilá, mei cachoipiño,
non me choredes, non,
ca xa por alegrarvos
millenta voltas dou.
¡Ai, non, non, non,
80 que me estoira o corazón.
- Toque a viola Antón
e a arpa Baltesar,
Cataruxa o pandeiro
e os asobíos Bras.

- 85 ¡Ai, ai, ai, ai!
 Galeguiños saltái, bailái.
 Andemos con a folgança;
 témprese o baixón
 e veña a catervada,
 90 ¡ai!, non se deteña, non.
 ¡Ai, non, non, non,
 que me estoira o corazón.
 Antremos de retrempe,
 porque o neno que xaz
 95 ximpado nas palliñas
 esbagoándose está.
 ¡Ai, ai, ai, ai!
 Galeguiños saltái, bailái.

ESTRIBILLO

- ¡Ai!, ora andái
 100 galeguiños do lugar,
 a comprasguer;
 vamos fasguer
 unha refestela ao Neno
 ca en Belén nacido xaz.
 (SÉ DE COIMBRA, Nadal de 1701)

12

- ¿Ou, Gonçalo, qué será
 tanta grita que oiço e oives?
 ¿Qué será?, disgue, que o medo
 xa no estágamo me bole.
- 5 —Pardellas, Antón, non sei
 que é iso que vai no monte,
 que tudo son corredelas,
 tudo bulla e tudo voces.
- ¿Se serán ladroes, que ven
 10 roubar os nosos alforxes?
 Pragma a Deus que non me leven
 o xubón e o pelote.
- Todos* *Verbum caro factum est*
 et habitabit in nobis.
- 15 —¿Qué disguen, Gonçalo amigo,
 qué disguen os cantadores?
 ¿Qué disguen, que non entendo
 flamengos a meia noite?
- Eu tamén os non entendo,
 20 deben de ser franchinotes;
 mais tornemos a escoitalos
 de máis perto, que isto é lonxe..

Todos *Verbum caro factum est
et habitabit in nobis.*

- 25 —¿Qué ben caro o falo é,
ven disguendo os triquis troques?
Ben dise eu que o noso fato
queren roubar dos alforxes.

Todos *Puer natus est nobis.*

- 30 —¿Nata queren meis fidalgos?
Cómo, señores mui nobres,
disguéinos, ¿qué nata é esa
que vindes pedindo a voces?

- 35 Lo que a voces os ha dicho
es que ha nacido esta noche
el niño más soberano
que se ha visto en el orbe.
Y así venid adorarle;
llegad, dichosos pastores,
40 al infante que ha nacido
hombre, Dios, señor y pobre.

ESTRIBILLO

- ¡Ai!, repiniquemos a gaita do fole
que ven Deus a matarnos a fome.
¡Ai, ai, ai!
45 Repiniquemos o noso pandeiro,
que ven Deus a salvar ós galegos.
¡Ai, ai, ai!
Repiniquemos a nosa pandorga,
que ven Deus a pincharnos na grolia.
50 ¡Ai, ai, ai!

B A I L E

- Señor Neno, ¿quén vos trouxe,
noso infante celestial,
a nacer, sendo tan grande,
como probe nun portal?
55 ¡Ai!, que vexo un rei estar probe
porque tudo nos quer dar.
Dalme licenza, mei neno,
que do noso pigural
por gosto unha oferta
60 vos faguemos cada cual.
¡Ai!, que vexo un rei estar probe
porque tudo nos quer dar.
Tras Xil unha boa manteiga
e un bon leite Pascoal;

65 tras Gaspar un cordeiriño
e tras un bon queixo Bras.
¡Ai!, que vexo un rei estar probe
porque tudo nos quer dar.

70 É canto temos de noso,
porque o pastro non ten máis;
perdoái a confianza,
dai diso á Señora Mai.

ESTRIBILLO

¡Ai!, repiniquemos a gaita do fole,
que ven Deus a matarnos a fome.
75 ¡Ai, ai, ai!
Repiniquemos o noso pandeiro,
que ven Deus a salvar ós galegos.
¡Ai, ai, ai!
Repiniquemos a nosa pandorga,
80 que ven Deus a pincharnos na grolia.
¡Ai, ai, ai!

(SÉ DE COIMBRA, Nadal de 1702)

13

—¿Ou, compadre? ¿Ou do eido?
¿Faláis ou zombáis comigo?
¿Ou, compadre?

—¿Quen batoca

nas forañas do enxido?

5 —Son eu, ¿non me coñecedes?

—Perdoái, compadre amigo,
que se estoubera acordado
vos non falara dormindo.

10 ¿Qué paroubela vos trouxe,
qué caso ou qué confrito?

—Unha coisa nunca vista,
un fracaso nunca oído.

Oívi vós a esgarallada,
sicáis veréis que non minto:
15 son mui fortes cantadores,
gargolexan nun subido.

—¿E onde irán tan gaiteiros?

—A Belén van dar consigo,
e disguen a boca chea
20 que o Mesías é xa vindo.

—¡Samicas!, tendes razón,
porque agora de improviso
fui salteado de un sono
que me disgue tudo iso.

- 25 —¿E qué vos dixe, compadre?
—É un caso mui ferismo;
tende man na miña arenga,
veréis como volo pinto.

COPRAS

- 30 Soñei que unha doncela
que era lá dos doce triblos,
antre unhas pallas chimpara
o máis belo caxoipiño.
Diz que entrara e que saíra
da mai tan belo e garrido,
35 asín, sen tirar nen pór,
como entra o sol polo vidro.
Ou, para millor disguer,
como entra e sae un navío,
sen leixar rastro nas ágoas
40 por onde faz o camiño.
Extremuñando do sono,
pesquicéi polo enxido:
no ar unha lumieira,
que era un gosto nunca visto.
45 No entrementes, polos ares
andaban uns caxoipiños,
que con suaves motreques
Grolia neiscelsis dicíon.
Probicaban neses orbios,
50 cantando como uns anxiños,
que a mai xa era raíña
e o caxoipiño raíño.
E se ele ten tanto mundo,
non fica rendeiro vivo,
55 que ha de abrasar ós que levan
a dous testóins polo millo.
E cuido, súa mercea
ha de darnos para o estío
tantas alqueires de pan
60 como cuartillos de viño.
E como é ben inquirnado,
podemos xa ter sabido
que ha de fartarnos de broa,
pois nos dá de graça o trigo.

ESTRIBILLO

- 65 A Bején pois, vamos, ¡ai!
ver o Menino, ¡ai!
que está todo humano, ¡ai!
sendo divino.

(SÉ DE COIMBRA, Nadal de 1705)

MARCOS PARCERO

(Fins do século XVIII - Primeiro terzo do XIX)

Foi Capelán da Santa I. C. de Compostela a fins do século XVIII. Pubricóu un libriño tidoado *Afectos de amor divino, expresados en las letras de doce tonadillas cantadas al Santísimo Sacramento, compuestas por...* (Santiago, Ignacio Aguayo, 1792).

Nise folleto incruese tamén un vilancico galego de Nadal, do que deu a conecer unha parte LOIS RIVAYA RIAÑO (*Logos*, n.º 46, pp. 70 e ss. Pontevedra, 1935). Máis tarde publicóuno enteiro D. XESÚS CARRO GARCÍA (*El Pueblo Gallego*, núm. de Nadal de 1943). FERMÍN BOUZA-BREY coida que D. Marcos Parceró poida ser o autor de uns *Villancicos que cantan los ciegos delante de la Puerta Santa, a la bienvenida del Apóstol Santiago*, que foron atribuídos erróneamente a Rosalía Castro e publicados polo ano 1852 en folla solta (Cf. *Impreso compostelano con canciones de los griegos (sic) ante la Puerta Santa*, en *Cuad. de Est. Gall.*, fasc. 37, pp. 237-38. Compostela, 1957).

O vilancico galego de D. Marcos Parceró foi cantado no Nadal de 1790 con música do Mestre de Capela, D. Melchor López.

Parceró adicóuse á ensinanza con métodos orixinaes, dos que leixó varios folletos esplicativos. Vivía aínda no ano 1821, según se desprende de unha denuncia ao Xefe Político, D. Xosé M.ª Puente, que iste publicóu no seu famoso *Manifiesto*. (Madríde, Imp. do Imparcial, 1821, p. 30). O autor da carta dí que Parceró formaba parte da trinca dos «apostólicos».

Parceró xustifica a incrusión da súa panxoliña nun folleto de composicións casteláns, decindo que «se engade outra máis ao Nacemento, por sere tamén amorosa, e estar composta en língoa galega», que «é moi propia pra a dozura poética que deben ter as letras desta especie que se poñen en música».

Bota man o autor de versos curtos—pentasilabos e oitosilabos—desenrolados en asoantes, que confiren á peza grande musicalidade, reforzada polo emprego do diminutivo, do que xa había abondosas mostras nos vilancicos de Portugal. Por primeira vez, a vaga referen-

za xeográfica do *habitat* pastoril, concretábase, pois, estando en Galiza, non abonda decir que os pastores son galegos, coma abondaba en Coimbra ou Lisboa; agora os pegoreiros veñen xa de unha bisbarra concreta. Anos máis adiante, os poetas mindonienses aproveitarían tamén a forza suxestiva dos topónimos, que animara outrora o atraínte engado naturalista das *serranillas*.

No manuscrito de vilancicos mindonienses, que máis adiante citamos—ao tratar de Castro y Neira—figura un anónimo, cuías semellanzas estilísticas con iste nominado de Parcerero, autorízanos a incruillo baixo a súa firma. No primeiro, os pastores veñen da Ulla; no segundo, da Rocha, ambas terras da bisbarra compostelán. En un e outro hai intervenzón de un coro en castelán, con verbas parellas: «Pues... si al Niño quieres cantar, entra, llega, pastorcilla, al tierno Infante verás». «Supuesto... al Niño Dios quieres ver y cantar... acércate, pastorcillo, a su natalicio ven».

A combinazón estrófica, co seu comén en cadras e as tonadas en pentasílabos, é idéntica; a fala, a mesma; o desenrolo do pensamento, semellante.

Por outra parte, o devandito ms. está tomado do feixe de composicións que recollera o Mestre Pacheco, e consta que iste musicóu tamén o vilancico deica agora conecido de Parcerero (Cf. F[ILGUEIRA] V[ALVERDE], *Tres Villancicos Gallegos de Pacheco (1784-1865)* e *Villancicos*, nas entregas 21 e 22-23 de *El Museo de Pontevedra*, pp. 64-66 e 217 (Pontevedra, 1951).

Nada estrana, polo tanto, que Pacheco puxera música, do mesmo xeito, a outro vilancico, deica agora inédito, do mesmo autor, pois anotaremos, en fin, que a páxina musical do primeiro foi escrita en 1864, mentras a do segundo data de 1831, ambas cando xa o poeta se tiña finado, pero a derradeira moito máis perto da vida de Parcerero, a quen o músico de Mondoñedo debéu tratar.

Por todas istas razóns, consideramos oportuno e xuízoso incorporar á obra galega de Parcerero o vilancico que eiquí damos co número 2.

1

INTRODUCCIÓN

Galega —Da Ulla a meu cabo veño
á festa que aquí se fai
ó Neno que nacéu hoxe
tan probiño no Portal.

5 A máis, coa axuda de Dios,
teño mentes de botar
unha tonada, que aínda
ninguén a oiéu cantar.

10 *Coro* —Pues si vienes a la fiesta
que se hace en el Portal,
y una tonadilla nueva
al Niño quieres cantar,
entra, llega, pastorcilla,
y al tierno Infante verás
que tiritando de frío
sobre unas pajas está.

15 *Galega* —A todos cantos o vexan
a alma lles levará,
e as cordas do corazón
a calquera partirá.

20 *Coro* —Ea, mira allí le tienes.
Canta lo que has de cantar.

TONADILLA

25 *Galega* —Meniño amado,
meu pequeniño,
imán sagrado
dos meus cariños:
vente ós meus brazos
decontadiño,
pois nesas pallas
tembras de frío.
30 ¡Ai, miña alma!
¡Ai, meu benciño!
Vente ós meus brazos,
meu queridiño.
35 ven, e tereiche
abrigadiño.
Moito che quero,
meu amoríño.
¡Ai, quén pudiera
40 darche un biquiño!

Coro —Meniño amado, etc.

COPRAS

45 *Galega* —Quen che me dera,
meu queridiño,
o poder darche
algún alivio;

- pois no Pesebro
sin agarimo
te vexo en noite
de tanto frío.
- 50 *Coro* —¡Ai, miña alma!, etc.
- Galega* —Cando nas pallas
así te miro,
correr as bágoas
dos ollos sinto;
55 porque ben vexo,
¡malpocadiño!,
que han de maguarche
o teu corpiño.
- Coro* —¡Ai, miña alma!, etc.
- 60 *Galega* —Polos pecados
que cometimos
ves deste xeito
con traballiños;
65 do que se pasman
os anxeliños
que están decote
aquí contigo.
- Coro* —¡Ai, miña alma!, etc.
- Galega* —Digo de certo
70 de tí, Meniño,
que nunca outro
vin tan garrido;
eu por tí morro,
¡ai, meu benciño!
75 ¡Ai, quén pudiera
darche un biquiño!
- Coro* —¡Ai, miña alma!,
¡Ai, meu benciño!
Vente ós meus brazos,
80 meu queridiño,
ven, e tereiche
abrigadiño.

(CATEDRAL DE SANT-IAGO, Nadal de 1790)

1: No orixinal todos os versos comencan con maiúscula. No orixinal, "Gallega". — 17: "qantos". — 20: "qalquera". — 35 e 36: no orixinal forman un soio v. — 41: non repetimos as estrofas do coro, por ser moitos os versos de que se compoñen; neste caso, hastra "tembras de

frío". — 50: ista e as sucesivas intervencións do coro rematan en "darche un biquiño!". — 51: "Quando". 60: "Po los". — 77: compretamos eiquí, a modo de remate, a primeira parte da estrofa que corresponde ao coro, e indicada no orixinal somentes co primeiro verso.

2

VILANCICO, ESTILO ALBORADA

S O L O

Desde moi preto da Rocha,
sin folgo, aquí vos cheguéi,
por cantar hoxe na festa
do Miniño de Belén.

- 5 Pro como veño é meu cabo,
pra que xeito poda ter
os rapaciños do Coro
compre que axuden tamén.

C O R O

- 10 Supuesto con tanto gusto
al Niño Dios quieres ver,
y cantar hoy en la fiesta
sólo tu ánimo es,

acércate, pastorcillo,
a su natalicio ven;

- 15 canta porque estas zagalas
te ayudarán con placer.

S O L O

Eu pasmo de ver nas pallas
a quen fixo tanto ben;
sin mantela, nun pesebre,

- 20 do mundo e do ceo o Rei.

C O R O

Vamos, piadoso gallego,
suene, pues, ya tu rabel.

TONADA, A SOLO

Xesús, meu dono,
véxote espido,

- 25 antre esas pallas
farto de frío.

30 ¡Miña xoíña,
meu amorciño!,
polo ben noso
naces cativo.

35 ¡Ai, miña xoia!
¡ai, queridiño!,
eu ben quixera
darche agarimo,
terte no colo
agachadiño

40 pois ben sabedes,
Xesús bendito,
a donde chega
o meu cariño.

C O R O

Xesús, meu dono,
véxote espido, etc.

S O L O

45 Os rapaciños
xa, meu Miniño,
deixan o berzo
por darche abrigo,
e terche o berzo
ben garridiño,
con brancas sábas
50 e lenzos finos.

(Inédito, 179...)

ANONIMOS COMPOSTELANS

(¿De Marcos Parceró?)

Ao primeiro vilancico anónimo de Compostela puxo música o mestre Melchor López, que rexíu a Capela de Música da Catedral dende 1774 a 1822. Foi cantado no Nadal de 1791, e non sería estrano fora tamén seu autor D. Marcos Parceró. Nós tratamos de facer algunhas pesquisas arredor diste e de outras vilancicos gardados no arquivo catedralicio, mais a sorte non nos acompañou, porque a nosa xestión inicial ficou sen elemental resposta.

Arestora é cantado, coa outa sabencia e gosto nela costumados, pola Coral Polifónica de Pontevedra.

No ano 1795 publicóuse en Sant-Iago, por Ignacio Aguayo, un raro folletoño, que reza: *Letras de los Villancicos, que se han de cantar en los solemnes Maytines del Nacimiento de Nuestro Redentor Jesu-Christo en la Santa Apostólica, y Metropolitana Iglesia de Santiago Patrón de España. Puestas en Música por D. Melchor López Giménez, Presbytero, y Canónigo Maestro de Capilla en dicha Sta. Iglesia, año de 1795*. Ten once páxinas en 8.º, contendo en total oito vilancicos, o derradeiro deles en galego e os demais en castelán. O terceiro leva interpolados versos en italián e francés, xa que

«Un Francés, un Español,
y un Italiano están,
sobre quién canta más bien,
porfiando mucho, y mal».

Poderíase afuizar, sen moito temor a erro, que istes vilancicos son tamén obra de D. Marcos Parceró. A comparanza dos escritos en galego, lévanos da man a tal conclusión: o estilo, o léxico os recursos; os coros en castelán, a maneira de se presentar o persoaxe galego, decindo de onde ven, etc., todo acae pra dar forza á sospeita. Con música do Mestre Pacheco, consérvase no Museo de Pontevedra unha copia manuscrita, xunto ca que tamén fixo o devandito compositor pra o vilancico de 1790; isto ven axudar as nosas sospeitas de que as letras de ambos seña obra do Capelán de Sant-Iago. Publicóuno FILGUEIRA VALVERDE (*El Museo de Pontevedra*, caderno 21), agás os

vv. 41 a 48, con pequenas variantes. O máis interesante é que no ms. musical figura o tíduo *Chouteira*, en troques do de *Gaita*, que está no impreso. Lembremos que nos vilancicos lusitanos é citada con certa frecuencia esta danza, que por primeira vez, según ouserva FILGUEIRA, aparece entre nós.

Os versos das copras están cheos de encanto, ca descripción pormiuda do alpendre, e o seu chisco de humor. O léxico semella máis coidado que o do vilancico de 1790. O verso longo de gaita galega tamén lle empresta unha máis depurada maestría.

A xentileza de D. XESÚS CARRO, dono de un exemplar de tan raro impreso, debemos a copia deste vilancico.

1

Un fato de labradores,
que todos somos galegos,
a Belén viñemos xuntos
co noso amigo o gaiteiro,
5 para ó son dunha alborada
cantar esta mañán cedo,
con moito lecer, aquí
unha tonada a este Neno;
que che está de rechupete
10 e si non xa o veremos.

A nosa alborada
na gaita toquemos,
pois que neste alpendre
Noso Señor vemos.

15 Nacéu para abrirnos
as portas do Ceo;
xa ven, endebén,
o noso remedio.

20 ¡Vinde velo todos!
¡Rapaces, erguéivos!
Vinde, vinde axiña;
vinde, vinde ledos;
vinde, vinde axiña;
vinde a velo.

(CATEDRAL DE SANT-IAGO, 1791)

5: "veredes" na versión dada no xornal "La Noche", suplemento especial, do 24 - Nadal - 1955, e tamén na que canta a Polifónica pontevedresa. — 20: Nista derradeira "ou, homes".

Galego —¡Ou da casa! ¿el hai licencia?

Pastor —¿Quién está ahí? [¿Quién son esos?]

Galego —Señor, sepa súa mercé

5

que lle somos uns galegos,
aló da terra de Ourense,
que do cruto dese outeiro
que está detrás deste alpendre,

10

sentimos que vostés dentro
facian gran foliada,
porque disque aquí nacéu
noso Señor esta noite,
e tamén vimos a velo.

15

Déixenos entrar, si hai canto,
pois traguemos un gaitero
que máis de vinte tocares
sabe, entre novos e vellos.

Coro —Entrad, que bien cabéis todos.

Al Niño veréis, y luego
la antigua gaita gallega
tocará vuestro gaitero.

20

G A I T A

Galego —A nosa gaita hoxe ha de soar,
pois todos queremos oíla tocar.

Ó son que ela fai tamén cantaremos,
e a noite con esto alegre teremos
ó pe do Neno, que baixóu do Ceu,
e aquí neste alpendre agora nacéu.

25

Coro —A nosa gaita, etc.

C O P R A S

I

Galego —Con ser Rei de todo o que o mundo ten,
máis pobre que el non vín a ninguén;
non houbo unha cama en que o deitar,
e así no pesebre, xiando a Dios dar,
sin saba nin manta, nas pallas está.
¡Ai, meu amoríño, qué frío terá!

30

Coro —A nosa gaita, etc.

II

Galego —Mirade en qué alpendre nacéu este In-
[fante,

35

sin porta que poida choirse por diante;
o cume é de xunco, e tan mal feito

40 que se mete o aire por él a eito.
No valo que ten hai moitos buratos
e covas no chan de toupos e ratos.

Coro —A nosa gaita, etc.

III

45 *Galego* —Lémbrañlle as culpas, e por eso así,
sin que vos teña ningún dó de sí,
a pasar traballos deste xeito ven
pola empeitia que ó pecado ten.
Tomade a vantaxe de alabar a Dios,
¡ou, homes! decote, que esto fai por vós.

Coro —A nosa gaita hoxe ha de soar
pois todos queremos oíla tocar.

(CATEDRAL DE SANT-IAGO, Nadal de 1795)

1: No orixinal, "Gallego", que dempois abreviase en "Galleg.". — 2: Compretamos o v., mancado no orixinal, por restituír o ritmo. — 4: "Gallegos". — 14: "tragemos", "Gayteyro", coma logo "Gayta". — 22: "queren"; debe ser errata, correxida en F. V. — 32: "na palla", ficando curto o v. — 48-49: compretamos nós os vv. do coro.

ANTONIO MARIA DE CASTRO Y NEIRA

(1771 - 1826)

Nascéu en Mondoñedo o 6 de Outono de 1771. Era fillo de D. Lois Antonio de Castro y Neira e de D.ª Antonia de Goyos y Araúxo. Fixo os estudos eclesiásticos no Seminario da súa cidade natal. En 1810 foi nomeado abade de San Pedro de Argomoso, a menos de unha légoa de Mondoñedo, cuio curato desempeñaría deica os seus derradeiros días.

Foi home doente, cicáis epilético, e moi adicado ao estudo. Denantes de ser cura de Argomoso, servíu a cátedra de Filosofía en Mondoñedo, antre os anos 1798 e 1810. Atribuíselles unha *Physica Tentamina* (MANUEL CASTRO LÓPEZ, *El poeta Castro y Neira*, no *Almanaque Gallego*, Bs. Aires, 1914), que, en realidade, somentes revisóu, máis unhas *Instituciones Filosóficas*, que ficaron inéditas.

Home de espírito recollido, fundamente relixioso, escribén moitas poesías en castelán pra seren cantadas nas festas da Eirexa, ás que puña música o inspirado Mestre de Capela mindoniense D. Xosé Pacheco (1784-1865). Tamén escribén algunhas odas e hinos áulicos.

A súa obra en galego é pra nós moi importante, pois Castro y Neira representa a continuidade, nos umbraes do século XIX, da que ben se pode chamar «Escola lírica galega do Nadal», co espírito e as formas populares da millor lei. A obra difusora de Castro y Neira perdurou; tivo continuadores e imitadores, e isto é o meirande loubor que se pode facer dela.

Morréu supetamente en Mondoñedo o 10 de Outono de 1826, cando tiña apenas 55 anos.

A dilixencia de D. EDUARDO LENCE-SANTAR Y GUITIÁN debemos notizas e conecimento de algúns vilancicos galegos de Castro y Neira (Cf. *Nadal. Los Villancicos del glorioso Nacimiento de Nuestro Señor y Redentor Jesucristo, de la Santa Iglesia Catedral de Mondoñedo*, dobre folla en gran fol., editada no Nadal de 1943).

Publica alí LENCE-SANTAR cinco vilancicos galegos de Castro y Neira, e advirte que do mesmo autor ten outros tres máis, manuscritos, engadindo dempois: «Pro, ademáis, temos nós diversos vilancicos galegos que se supoñen de Castro y Neira».

Nós conseguimos facernos con copia dos que eis-tiron no arquivo musical da Catedral mindoniense, mercede á dilixenza e bós oficios do outísimo poeta ALVARO CUNQUEIRO. Alí figuran anónimos, emparellados á música do Mestre Pacheco, mais unha sinxela lectura evidencia a súa paternidade. É posibre que algún deles tivese sido escrito por Luis Corral, de quen trataremos logo, mais namentres a sorte non nos depare confirmazón cabal, consideramos non será demasiado arriscado supor que todos eles son da autoría de aquil primeiro e fecundo poeta, escluindo aquil que atribuímos a Par-cero e outro máis, orixinal de Alberto Camino.

A sona de Castro y Neira debéu ter sido grande. RIVAYA RIAÑO atribuíu o vilancico núm. 1 a Vicente Turnes (Cf. *Logos*, núm. 46), pois semella que baixo o nome diste autor foi cantado no Hospicio de Sant-Yago no ano 1849. Tamén foi publicadado por E[LUXENIO] C[ARRÉ] A[LDAO], sin decrarazón de autor (*Lar*, A Cruña, Nadal de 1927), indicando o coleitor que se trata de un «dos máis populares» vilancicos. O núm. 5 (*Noite-Boa*) incruíno LA IGLESIA na súa meritoria crestomatía (*El idioma Gallego*, I, 171-72), baixo o nome de «Antonio Castro», datándoo no ano 1847, cando é certo que o verdadeiro autor morrera vintaún anos atrás. Outros, en fin, corren tamén anónimos e troncados, en revistas e antoloxías. Todo isto revela que os vilancicos de Castro y Neira tiveron notabre espallamento, endebén o nome do autor non sempre se lembrara.

A musa de Castro y Neira é sinxela, labrega e pastoril; gosta de lembrar topónimos e tragner á escea os pegoreiros polos seus nomes, según inxel recurso que exemprifica ampramente a crásica fórmula castelán, e que xa temos ollado agromar nos anónimos de Lisboa e Coimbra. No tocante ás formas, as preferidas do autor son a cadra popular e o romance, penta e oitosílabo.

O léxico e xá moito máis puro, máis escolleito e áxil, que o dos autores devanceiros. Certo é que Castro y Neira nascéu e vivéu nunha bisbarra onde o galego manténse en fonda e abuída vixencia.

1

ALBORADA

GALEGO

Sudando desde Argomoso
hoxe á vila veño eu
pra festexar ó Meniño
que no pesebre nacéu.

- 5 Veño entre estos rapaciños
aquí hoxe aturuxar,
xa que teño pouco chiste
e solás para cantar.

C O R O

- 10 Xa que ves da túa aldea
a festexar antre nós
o nacemento nas pallas
do mesmo Fillo de Dios,
déixate de cirimonias,
15 escomenza o *a lá lá*,
que nosoutros cantaremos
conforme ó estilo de acá.

GALEGO

- Eu pasmo, meus rapaciños,
mais espricarme non sei
vendo entre os bois, ¡miña xoia!,
20 do ceu e da terra ó Rei.

S O L O

Despois de facerlle a venia
a gaita podes sacar
e nosoutros pandeiretas
para a foliada empezar.

TONADILLA

S O L O

- 25 Eu de Seivane
alegre veño
por ver a festa
de Xesús neno.
Meu amoríño,
30 xunto a tí chego
o meu servicio
aquí ofrecendo:
os meus haberes,
o meu respecto,
35 a miña alma
e canto teño.
¡Malpocadiño!
¡Cómo te vexo!
¡Encoiro e frío,
40 sin outro achego!

C O R O

¡Vivan os probes,
vivan contentos,
pois de probeza
ven tal exemplo!

S O L O

- 45 Xa os veciños
dos barrios estos
a saludarte
veñen moi ledos;
50 gordos e fracos,
mozos e vellos,
todos pasmados
veñen correndo.

C O R O

Vivan os probes, etc.

S O L O

- 55 Por tí, meu dono,
estamos vendo
hoxe os camiños
de xente cheos:
probes e ricos,
grandes, pequenos,
60 todos ofrecen
amor ó Neno.

C O R O

Vivan os probes, etc.

S O L O

- Si no que pasa
hoxe aquí penso
65 bágoas dos ollos
córrenme a rego;
e si cantando
seguir pretendo,
márrame folgo,
70 márrame peito.

C O R O

Vivan os probes, etc.

S O L O

Os das Rilleiras
todos a feito

- 75 facerche queren
o seu festexo,
todos de presa
veñen con lenzos
e ricas mantas
de terciopelo.

C O R O

- 80 *Veñen os probes, etc.*

S O L O

- Tamén de Grobe
e do Piñeiro,
das Coruxeiras
e máis do Outeiro,
85 todos regalos
traen nos cestos,
pra demostrarche
os seus desexos.

(¿1810?)

Publicado por Lence-Santar. — 1: no orixinal, "Gallego", que abreviamos no sucesivo. Tamén no orixinal as verbas iniciais de cada v. figuran con maiúsculas.—7: Carré Aldao pon "aquela", en troques de "chiste".—9: no orixinal "d'a"; nós modernizamos, ou eliminamos no seu caso, todas as sinalefas.—39: "En coiro".—47: "saludarte"; C. A., "Saudarte".—70: C. A. "márrame o alento".—73: C. A., "aheito".—84: "E d'o Outeiro"; damos a versión de C. A.—85: C. A., "lindos".—86: C.A., "tranche".—87: "demostrarlle", correxido por C. A.; "deseos", tamén correxido por C. A.

2

VILLANCICO

S O L O

Alegrádevos, pastores;
danzade, lindas zagalas,
que nacéu o Rei do Ceo
hoxe en Belén nunhas pallas.

C O R O

- 5 Alegrádevos, pastores, etc.

C O P R A S

Traguede os vossos pandeiros,
traguede o tambor e a gaita;
vamos a ver o Meniño
que esta é noite de humorada.

- 10 Vede, vede meus amigos
que traballiños non pasa
o Rei, o Dios de ambos mundos,
cuberto de carne humana.
¡Case choras, miña pérola!
- 15 Cala, meu solciño, cala.
¡Case atereces de frío!
Meu ben, ¡quebrántasme a ialma!
¿Por qué tantas bágoas botas?
Por quén no che ha de pagalas;
- 20 meu corazón, miña prenda,
moitas son as malas fadas.
Non chores, mai queridiña,
toma folgo, toma calma,
e pasaremos a noite
- 25 entre bulla e algazara.
Todo é músicas e festas,
gracias ó Neno e ás Páscoas.
Digámosille, pois, galegos,
ó compás das nosas frautas:
- 30 Nas alturas e Natura
gloria eterna sexa dada
ó Dios que en Belén nacéu
da Vírxen máis pura e Santa.

C O R O

Alegrádevos, etc.

14: "perla". — 17: "alma". — 19: "non cha de". — 27: "Pascuas". — 28: "Gallegos". — Publicado por Lence-Santar.

3

S O L O

Vinde axiña, compañeiros,
correde e correde ben,
e veredes ao Mesías
nun pesebre de Belén.

C O R O

- 5 Vinde axiña, compañeiros, etc.

S O L O

¡Qué suave e qué bondoso
non debe ser este Rei,
cando deixando a súa terra
nos ven tanto a protexer!

10 Cando tanto se anonada
que nun portal quer nacer
no rigor de tanto frío,
moito ben nos quer facer.

¡Ai, qué hermoso! ¡miña xoia!
15 ¡Máis galano é que un clavel!
Máis branquiño e máis garrido
que nunca outro vin como el.

Ora, videvos chegando,
facede o lume xunta el;
20 ben vedes que está tembrando,
non o deixedes morrer.

Cantade o *Gloria in excelsis*,
traguede manteiga e mel,
e preparade mantelas
25 que o habemos de envolver.

Esta rosiña galana
que a Belén nos véu nacer
saléu de unha Planta Virxen,
que así o quixo Dios facer.

30 Mais, ¡ai, ai, ai, qué desgracia!
Tú non qués sinon morrer,
pra librarnos do pecado
e a esclavitú de Luzbel.

Ora, non chores, meu Neno;
35 cala, cala, meu placer,
que eu desde agora prometo
de amarte e de serche fiel.

O moito amor que nos tes
deixarche calar non quer;
40 chora, meu Santiño, chora,
danos a groria meu ben.

C o r o

Vinde axiña, compañeiros,
correde e correde ben,
e veredes ao Mesías
nun pesebre de Belén.

Publicado por Lence-Santar. — 6-9: L. S. coloca iste vv. entre interrogantes. — 11: L. S., "Portal"; suprimimos ista maiúscula, o mesmo que as iniciais dos vv., e outras coma "Xoya", "Pecado", etc. — Antre cadra e cadra, o Coro repite o estribillo, de cuia indicazón prescindimos eiquí.

S O L O

Albricia, que nesta noite
nacéu o Profetizado,
pra salvar o mundo enteiro
e librarnos do pecado.

C O R O

5 Albricia, etc.

S O L O

Ide a Belén, compañeiros,
verédelo nun establo
chorando a fio entre pallas,
despidiño e tiritanto.

10 Admirade, homes da terra,
neste Neno tan galano
o Dios forte, o Dios potente,
que ten todo o seu comando.

15 Pois este mesmo que digo
ven do Ceio e ven mandado
a borrar aquela culpa
que primeira lle chamamos.

Con El ven a paz á terra.
¡Ai, qué noite de milagro!
20 No é moito que pasmen nela
Serafis e Principados.

Todos rín e todos brincan,
e todos están cantando.

¡Ai, que música bonita!
25 ¡Ai, que sós tan agraciados!

Alí tendes ós pastores,
que de presa van chegando
a ofrecerlle rendidiños
a probeza do seu gado.

30 ¡Moito choras, miña rosa,
miña perla, meu encanto!
Cala un pouco, e escoitaremos
o que falan desde o alto.

«Este é o meu Fillo querido,
35 o meu Fillo idolatrado,
Fillo das miñas delicias,
meu placer e meu regalo».

- ¡Fillo de Dios, e Dios mesmo!
¡Dios e home! ¡Estóu pasmado!
40 E confeso chaamente
que estas cousas non alcanzo.

- Aquí me tes, meu Neniño;
mira si che sirvo dalgo;
45 todo, todo son moi teu
canto podo e canto vallo.

C O R O

Albricia, que nesta noite
nacéu o Profetizado,
pra salvar o mundo enteiro
e libraros do pecado.

Publicado por Lence-Santar. Prescindimos tamén eiquí
da indicazón do retroso entre estrofa e estrofa. — 20 L.-
S., "N'e". — 25: "s6s", "s6ns".

5

NOITEBOA

- Brinquen todos de alegría,
salten todos de contento
ó golpe das castañolas,
ó son do chifre e pandeiro.
- 5 Chegóu o noso consolo,
chegóu o noso remedio;
¡é nado o Mesías! ¡Homes
festexade o Nacemento!
- 10 Amiguiños, Noite é boa,
boas Navidades temos;
hoxe admiramos na terra
reunido o Ceo enteiro.
- 15 Unha danza graciosaña
dispoñamos diante o Neno;
mentras os ángeles cantan,
tamén nosoutros cantemos.
- 20 ¡Qué Neno tan garridiño!
Parecen ¡ai!, dous loceiros
os seus ollos centellantes,
que firen de amor o peito.
- ¡Ai, qué pelo tan roxiño!
¡Ai, qué carrillos tan tersos!
¡Ai, qué boquiña de rosa!
¡É un imán un embeleso!

- 25 ¡Xesús, e saltanlle as bágoas!...
 Meu amor, ¿qué che faremos?
 Toma, unha rosquiña de ovos;
 toma, mel e queixo fresco,
 manteiga ou letiño... ¡Nada!
- 30 Non quer manxares o Neno;
 quer corazóns humillados,
 quer un amor verdadeiro.

(1822)

Publicado por Lence-Santar e La Iglesia, con lixeiras variantes ortográficas antre un e outro. Nós dispomos a puntuación, admiracións, etc., do xeito que consideramos máis conforme co senso do poema. Iste vilancico figura tamén no manuscrito mindoniense, e alí leva a data de 1822.

6

S O L O

- Santas noites, ¡ouh viciños!
 Hoxe á Vila veño eu
 pra festexar ó Miniño
 que no pesebre nacéu.
- 5 Traio catro rapaciños
 que lles quero moito ben;
 tocaremos a zanfonia
 e a nosa gaita tamén.

C O R O

- Xa que ves tan animado
 a adorar hoxe con nós
 o nacemento pasmoso
 do mesmo Fillo de Dios,
 anda axiña, non te pares
 e comenza co roncón,
 15 que nosoutros cantaremos
 ao estilo do teu son.

S O L O

- Eu estou pasmado, amigos,
 e qué decirvos non sei,
 vendo entre bois, ¡miña xoia!
 20 do Ceo e da terra o Rei.

C O R O

- Despóis de ver ó Meniño,
 a gaita podes tocar
 e nosoutros as ferreñas,
 pra logo a festa empezar.

COPRAS

S O L O

- 25 Vinde ledos, galeguiños,
veréis a cousa mellor:
o Meniño más fermoso
que nunca alumbróu o sol.

C O R O

Vinde ledos, galeguiños, etc.

S O L O

- 30 Meu queridiño, meu ben,
miña xoia, meu amor;
¡qué bágoas bota! Parece
que me leva o corazón.

T O D O S

- Vinde ledos, galeguiños,
35 veréis a cousa mellor:
o Meniño máis hermoso
que nunca alumbróu o sol.

(Inédito, sen data)

7

GAITA GALEGA. TONADA

S O L O

Na miña terra todo é bolicio,
eu, ¡pardéz!, veño medio aturdido.
Us tocan gaitas, outros dan brincos;
vostés non pensen que acaso minto.

C O R O

- 5 O que che pasa cóntanos listo,
que xa o sabelo nos tarda on siglo.

C O P R A S

1.^a

S O L O

- Dios, por salvarnos, home se fixo;
tú pasmaráste, mais ver, eu víncho
entre unhas pallas nun portaliño;
10 nacéu tembrando quen manda o frío.

2.º

Non che pondero cómo é o Neniño,
que canto eu diga non val dous pitos.
Ténche unhos ollos que a mín, amigo,
cegoume o velos, de tan bonitos.

(Inédito, 1811)

Semella incompreto, pois logo do v. derradeiro anunza unha "Resposta", que non está no ms. — 1: "bullicio".— 2: "par diez".— 5: diste v. en diante, o ms. presenta as estrofas partidas en pentasílabos, que nós coidamos axel-tado recompór en decasílabos, ao xeito da primeira.— A data está tomada do ms.

8

C O R O

1.º

Meu amor, miña esperanza,
seas vido en paz e ben;
farto tempo ao mundo todo
lle tardaba o teu nacer.

2.º

S O L O

- 5 Choros, queixas e pesares
acabaron dunha vez,
pois contigo veñen xuntos
risas, gracias e placer.

C O R O

Meu amor, miña esperanza, etc.

3.º

S O L O

- 10 Os ceios alegres cantan,
cantan os homes tamén,
e no é moito, cando entre eles
todo un Dios hoxe se ve.

C O R O

Meu amor, miña esperanza,
seas vido en paz e ben;
farto tempo ao mundo todo
lle tardaba o teu nacer.

(Inédito, 1816)

A primeira estrofa está no orixinal desenrolada en oito vv. — 12: “e n’e moito”.

9

VILANCICO

C O R O

¡Albricias, albricias!
veñan pandeiro e castañas;
en diversiós pastoriles
pasemos a Noite Boa.

COPRA. — SOLO

- 5 Inocentes galeguiños,
que nesta ribeira hermosa
alindáis o voso gando,
escoitade alegres novas.

Repite y vuelve al Coro.

(Inédito, 1824)

Cicáis incompreto, xa que son de supor unhas estrofas dando conta do Necemento; é doado que o autor aproveitase pra isto anacos de outros vilancicos denanteriores.

10

VILANCICO, AIRE DE ALBORADA

S O L O

- ¡Ouh, amigos!, vinde axiña
e repicade as campas;
afinade as frutas dulces,
pifanos tambor e gaitas.
- 5 No hai que aterecer, rapaces,
á noite nin á xeadá,
que máis frío nun pesebre
un Meniño hoxe se anaina.
¡Qué Meniño, meus galegos!
- 10 Eu xa non acoubó, vaia;
nacéu hoxe, xa non calo;
nacéu hoxe Dios, e basta...

C O R O

- Endebén, veña; farto tardaba.
¡Arriba, nenos, xa temos Páscuas!
- 15 Vamos a velo, e antes de nada,
sen cirimonias, un trago vaia.

COPRA. — SOLO

- Meu corrosquiño, ¡ai, cántas ansias
 por ti pasamos! Estas comarcas
 xa descorrían si as olvidaras.
 20 Mais tú non és como es homes:
 compres a túa palabra.

TONADA (MUIÑEIRA)

- Pequeniño, aínda que naces
 tan probiño nun portal,
 ben sabemos que tú és dono
 25 das riquezas todas que hai.
 ¡Ai, ai, ai dos que se enquezan
 que acó o noso amor te trai!
 Meu Niniño, si reparo
 nos milagros que aquí hai,
 30 vexo a teu Pai pasmadiño
 e asombrada á túa Mai.

(Inédito)

Diste vilancico publicóu Filgueira Valverde (loc. cit.) o solo, deica o v. 10, e máis a "Tonada", non estando ésta, en troques, no ms. — 5: Ms. e F. V., "N'hai". — 8: Ms. "oxe s'anaina"; F. V. "xexanaina", manifestando a súa dúbida: "¿Quizá "se xa anaina", "xa se anaina" o "xase á naina"?". Acrarado polo ms. "oxe se", cicáis a derradeira verba seña "amaina"; preferimos, non embargantes, cederlle a palabra aos filólogos. — 11 a 13: F. V., "ay que hermoso, ay que monada! — Este sí que é o Mesías - vinde a velo sin tardanza". — Dende o v. 13 ao 21, isto é Coro e Copra, non están no ms. do Museo de Pontevedra, asoellado por F. V.; en troques, como xa notamos, falla no ms. de Mondoñedo a Tonada que alí figura. Cos dous trechos, facemos a recomposición do testo, que en ambas versións consta foi cantado no ano 1838.

11

VILANCICO

S O L O

Pequeniño e mui bonito
 nacéu un Neno en Belén:
 non ten duda que é o Mesías,
 que chegou pra o noso ben.

C O R O

- 5 Pequeniño e mui bonito, etc.

C O P R A S

Vamos correndo, rapaces,
vámolo todos a ver;
levemos con qué abrigalo
do moito frío que ten.

- 10 ¿Non o vedes deitadiño
—¡Meu amor, meu caravel!—
sobre unhas poucas de pallas
nunha noite tan cruel?

- 15 Deste xeito, meus amigos,
¿non vos pasmades de ver
a todo un Dios feito home,
sendo o mundo todo dèl?

- Aquela linda Señora
súa Nai bendita é,
20 e aquel varón respectable
évos seu Padre tamén.

- Fiquémonos de rodillas,
beixémoslle ambos os pes,
e pidámoslle humildiños
25 que a súa gracia nos dé.

Pois que de paz é o teu Reino,
pois que a paz nos ves traer,
damos unha paz ditosa
e que veña de unha vez.

- 30 Adiós, meu galán donoso,
non nos olvides, meu ben,
que desde agora ofrecemos
non trocarte por ninguén.

Al final de cada copla repite el Coro.

(Inédito, ¿1824?)

No ms. figura ca data 1839, que sería aquela en que
lle puxo música Pacheco pra ser cantado na Catedral de
Mondofedo. — 31: no ms. "nonos".

12

V I L A N C I C O

S O L O

Esta noite é Noite Boa,
esta é noite de cantar;
traguede as gaitas, rapaces,
que os pandeiros aquí están.

(Repite el coro)

- 5 Hoxe nacéu un Neniño
que nos ven a visitar;
vamos a velo correndo,
non nos deteñamos máis.

(Repíte el coro al final de cada copla)

- 10 Este é o mesmo que anunciaron
os Profetas da verdá;
este é o que ven pra librarnos
da nosa cautividá.

- Desde o máis alto do Ceio
deixando a súa Maxestá,
15 visteuse da nosa carne;
¡ai, qué exemplo de humildá!

- Desnudiño sobre as pallas,
¡miña xoia, cómo está!
esgarecendo de frío
20 ¡ai, qué lástima me da!

Súa Nai, que o está abalando,
¡cántas miradas lle da!
De seu Pai tal é o gozo
que non lle deixa falar.

- 25 Aquel boi e aquela mula
pouco calor lle darán;
o calor que el apetece
os homes llo negarán.

- Adiós, adiós, meu Santiño,
30 non nos olvides xamáis;
danos a paz que nos falta
e os homes non poden dar.

(Inédito. ¿1825?)

A preocupación que o autor demostra neste vilancico e no devanceiro por unha paz, que os homes están lonxe de conquistar, fai matinar seña obra dos derradeiros anos de Castro y Neira, cando as enconadas loitas antre liberais e absolutistas, dos anos 20 ao 23. No ms. está datado no 1843, e o que lle sigue, derradeiro dos alí conservados, leva xa a de 1853; trátase de un vilancico que corre baixo a firma de Alberto Camino, e comenza: "Agora si que é certa — de que temos que bailar".

8 e 30: no ms. "nonos".—15: no ms. "sua carne", evidente erro do copista, por atraición do v. anterior, "sua Maxestá".—29: no ms. "A Dios".

LUIS CORRAL RODRIGUEZ

(1784 - 1830)

Nascéu en Mondoñedo o 7 de Outono de 1784 e finóuse o 18 do mesmo mes de 1830. Era fillo de D. Xosé Corral, boticario, e de Doña Xohana Rodríguez del Riego.

En 1804 comenzou os estudos de Teoloxía no Seminario da súa cidade, mais axiña os leixou pra seguir os de Farmacia. Licenciouse nista facultade en 1810 e estableceuse en Mondoñedo, seguramente na botica que fora de seu pai. Iste mesmo ano casou con Dona Xaviera Rebellón.

O seu fillo Dimas Corral Rebellón foi médico, profesor do Instituto de Ourense e bo poeta.

Luis Corral compuxo poesías en galego, castelán e latín, téndose perdido a meirande parte das súas composicións. Consérvanse hoxe tres vilancicos galegos, tres cantos de Reis e cinco poesías de circunstancias en castelán.

O primeiro dos que eiquí incruimos foi publicado por D. ARMANDO COTARELO (*Un vilancico galego no ano 1818* na rev. *Nós*, 25-VIII-1926), quen describe o manuscrito onde está contido, e do cal forman parte outros sete vilancicos máis, istes en castelán. Poida que seña de Corral e máis de Castro y Neira. Denantes de o ter descuberto de novo COTARELO, xa LA IGLESIA o dera a conecer no *Mosaico poético* do *Album de la Caridad* (Coruña, Imp. del Hospicio Provincial, 1862). Derradeiramente, LENCE-SANTAR fixoo figurar na citada folla de *Nadal*, 1943.

O núm. 2 déuno a conecer por primeira vez, que nós seipamos, E(UGENIO) C(ARRÉ) A(LDAO) (*Costumes do Nadal*, en *Lar*, núm. 39, pp. 27-28. A Cruña, 1927); despois publicóuno tamén LENCE, en *Nadal*. Antre as dúas versións hai algunhas variantes.

O núm. 3 foi dado á prensa por LA IGLESIA no devandito *Mosaico Poético* (*Album de la Caridad...*, páxina 220) e máis tarde por D. XOHAN SAGO Y ARCE na súa *Gramática Gallega* (Lugo, Imp. de Soto Freire 1868), pp. 212-13. Antre os dous testos hai tamén algunhas lixeiras variantes.

O estilo de Corral, os recursos temáticos, moldes estróficos, etc., gardan gran semellanza cos de Castro y Neira, coma que ambos responden a módulos de época, dentro da común intenzón popularizante. Non hai na poesía do un e do outro grandes arroutos líricos; todo decorre por canles sinxelos, á outura do pobo que se quería persoalizar nos pegoreiros, nos cantantes e nos músicos, ledos e pasmados acarón do Neno.

1

VILANCICO. TONADA GALEGA

Vamos a Belén, amigos,
vamos que a noite está crara;
Mingos leve as castañas,
o seu pandeiro Pascuala.

T o d o s

5 Vamos a Belén amigos, etc.

Cantemos ó Rei dos Ceos
novas e alegres tonadas,
ao son da gaita galega
con muiñeiras e alboradas.

10 ¡Ai, qué Neno tan bonito!
¡Qué cariña tan galana!
Nunca Neno tan hermoso
viron as nosas montañas.

15 A Nai que paréu tal Fillo
por sempre seña alabada:
¡Qué cousiña tan garrida!
¡Ave María de gracia!

20 ¡Miña xoia!... Deitadiño
nun pesebre, sobre palias,
está, probiño e desnudo.
Un boi, ¡meu amor!, o abafa.

Mais él chora... ¡miña prenda!
Cala, queridiño, cala;
as túas lágrimas parecen
25 as perlas que verte a alba.

Eu dareille pra cubrirse
a pel da cordeira branca;
¿quén veste o campo de frores,
desnudo sobre as escarchas?

30 ¡Ai, Dios! O Neniño chora
e o coro de ánxeles canta...
Non entendo estos misterios
nin podó falar palabra.

- Por fin, veña unha copiña,
 35 que a noite está de xeadá;
 escorrentemos o frío;
 en honra do Neno vaia.
- Vamos a Belén, amigos,
 vamos que a noite está crara;
 40 Mingos leve as castañas,
 o seu pandeiro Pascuala.

(1818)

A data está dada no ms. de Cotarelo Valledor.

5: entre estrofa e estrofa repítese a indicazón dos primeiros vv. do retrouso, de que nós prescindimos. — 8: L.-S. e C. V. "gallega". — 15: C. V. "sexa". — 18: L.-S. e C. V., "joya". — En C. V. as verbas iniciais de cada v. están en minúscula, e en maiúscula na versión de L.-S.

2

VILANCICO

ESTREBILLO

Meu Neniño, miña pérola
 non botes, non, tantas bágoas;
 si un galego hachas de menos
 outro galego che canta.

CORO

- 5 Meu Neniño, miña pérola, etc.

COPRAS

- Cada lágrima que vertes
 o meu corazón traspasa,
 porque vexo desde agora
 que han de ter unha ruín paga.
- 10 ¿Seas benchegado ao mundo
 desde as celestes moradas,
 pra tragner a paz á terra
 que nela fai tanta falta.
- É escusado, meu solciño,
 15 contarche as cuitas que pasan;
 todas as sabes dabondo,
 todas ves a remedialas.
- Por elas probe e dispido
 atereces nunhas pallas
 20 entre dous brutos metido,
 que de vez en vez te abafan.

¡Ai, meu amor, quén diría
os traballiños que pasas,
só por quen os non estima,
25 por quen come e bebe á larga!

Moito choras, miña rosa,
moito xemes e te matas;
dame un instante siquiera,
que eu faréi o son coa gaita.

30 Vide entretanto chegando,
pastores destas comarcas;
de manteiga, mel e frores
traéi ao Neno canastas.

Vide e cantaremos xuntos
35 unha tras outra tonada,
celebrando a Noite Boa
con que comenzan as Pascuas.

Meu Neniño, miña pérola,
non botes, non, tantas bágoas;
40 si un galego hachas de menos
outro galego che canta.

(¿1826?)

1: L.-S., "perla". — 3: coma ben advirte Lence-Santar, alude iste verso á morte de Castro y Neira. "que sempre facía a letra do vilancico galego". Polo tanto, o máis verosímil é que iste de Corral seña do ano en que tal morte acontecéu. — 10: L.-S., "bienvenido". — 12: C. A., "traer"; C. A., "falla". — 14: C. A., "Neniño"; C. A., "coitas". — 16: L.-S., "sobre". — 18: L.-S., "desnudo". — 24: L.-S. e C. A., "son por quen". L.-S., "no nos estima". — 33: C. A., "traeille... canastras".

3

A NOITE DE NAVIDÁ

È costumbre moi antiga,
por antiga respetada,
a de que un galego veña
cantar na noite de Pascuas.

5 Nunca dirá cousas grandes,
que están as orellas fartas
de oílo todolos anos,
xa sin ela xa con gaita.

Pero, en fin, a Dios e á dita,
10 por donde salire, salla.
Vai empezar, no hai remedio,
e, se non gusta, cachaza.

- Meu queridiño,
15 miña monada,
miña perliña,
que nunhas pallas
choras por veces,
por veces calas,
20 ói da boca de un galego
cánto podes, cánto mandas.

- Antes que o mundo
fose da nada,
xa tú eisistias,
xa tú reinabas;
25 eras o que eres,
cousa que pasma:
Verbo con Dios, e Dios Verbo.
Verbo no principio, e basta.

- 30 Criache os ceios,
criache as augas
criache os homes,
criache as plantas;
criache todo
e máis criaras
35 se vises que era preciso
dar á creación máis largas.

- O home é certo
que che pesaba
de habelo feito;
mais, ¿por qué causa?
40 Porque salía
ruín e canalla,
pouco conforme ao modelo
de quen era semellanza.

- Vendo os seus vicios,
45 vendo as súas faltas,
e vendo sempre
que se aumentaban,
quixeches darlle
lección ben clara
50 de humildade, de pobreza,
vestindo tú carne humana.

- Por el, meu Neno,
son esas bágoas,
por el dous brutos
55 hoxe te abafan;
por el aínda,
se esto non basta,

chegarás a dar a vida.
¡Veremos cómo che paga!

(1827?)

1 a 4: compre sinalar esta interesante notiza do autor, encol do "moi antigo" costume de cantar en galego o Nadal. — 5 a 8: nista outra cadra, Corral revela que todos os anos facía vilancicos pra se cantaren na Catedral, xa en castelán, xa en galego, "xa sin ela, xa con gaita". — 9: No "Mosaico Poético", "Dios e á dita"; Saco y Arce, "a Dios...", lición que seguimos. En ambas versións abundan as elisións: "d'ollo", "n'hai", "d'habelo", "s'aumentaban", "d'humildade", etc., de que nós prescindimos. Asemade, ao igual, que nos demáis testos, modernizamos a ortografía.

XACINTO ROMUALDO LOPEZ

(1808 - 1895)

É o derradeiro dos poetas cultores do vilancico galego en Mondoñedo. Nascéu en Santa María do Campo (Ribadeo), o 7 de Febreiro de 1808. Fixo estudos de Teoloxía no Seminario mindoniense entre 1829 e 1832, mais leixóu a carreira eclesiástica pola de escolante de primeiras letras, cuio título obtivo en 1833. Máis tarde pasóu a servir a escola primaria do Seminario, na que traballou moitos anos.

Figurou na vida política de Mondoñedo, de cuia cidade era alcalde no ano 1843.

Escrebiu libros docentes, traballos periodísticos e colaborou no *Diccionario Geográfico-Histórico* de Madoz. Finouse o 30 de San Xohán de 1895.

Según LENCE-SANTAR «D. Xacinto Romualdo López foi poeta castelán, galego e latín» (*La poesía en Mondoñedo*, en *Vida Gallega*, núms. 189 a 194, 1 Febrero a 5 Abril, 1922). Somentes reproduz un vilancico galego, polo que non nos é dado vulgar sinón a traveso dista sinxela peza, reveladora de un estilo escorreito e zumoso, dino continuador dos millores vilancicos devanceiros. Di Lence que foi cantado con música de Pacheco en 1861, pero é ben sabido que o fecundo mestre de Capela aproveitaba a obra poética do seu arquivo, de xeito que iste vilancico debería contar con trinta ou máis anos cando se cantou (caso de non se ter estrenado de primeiras anos atrás). Con grande probabilidade, o escribiu Romualdo, con outros que desconecemos, pra continuar a tradición encertada por Castro e Neira e prosseguida por Corral. Abonda percibir o *modo* e o *tempo* diste vilancico, en comparanza cos demais de Mondoñedo, pra reconecer a súa estreita unidade.

Coidamos, pois, que o escribiría Romualdo López polo ano 1831, cando xa finara Corral, pensando tamén que si o Neno «topaba un galego de menos, outro lle cantaba».

Ademáis de LENCE-SANTAR publicou iste vilancico E[UGENIO] C[ARRÉ] A[LDAO] en *Costumes de Nadal* (A Cruña, *Lar*, Nadal de 1927, p. 29), sen decrarazón de autor, e con algunhas variantes, que anotamos.

Ese Neno que tembrando
 entre unhas pallas está,
 que ten por berzo un pesebre
 por rexio pazo un portal,
 5 é o esperado das xentes,
 o prometido de Abrahan,
 e agoirado dos Profetas,
 o novo, o endiosado Isá.

Os bois e vacas na corte
 10 muxen cando as doce dan;
 brecan de folgo os cabritos,
 os cáis pónense a ladrar;
 kucurucú, canta o galo;
 as polas, kacaracá;
 15 kiquiriquí fan os polos
 e os años bababááá...

Non ben escuitan as campas
 alegres repinicar,
 veñen xentes do contorno
 20 ao Neno Dios saludar,
 e nesta Babel ruidosa
 todos se queren folgar
 de que viñese o Mesías
 á humanidade salvar.

25 Hoxe non é noite de durma,
 que é noite de Navidá,
 noite de oír ao Roxiño
 e seu compinche trinar
 unha festiva muiñeira
 30 de instrumentos ó compás,
 entre eles a frauta dulce
 que o tío Xavier vai chifrar.

(1831?)

3: C. A., "berce". — 10: C. A., "bruan cando". — 12: C. A., "cáns". — 13: L.-S., "n'é". — 17: C. A., "escol-tan". Notamos a forma chá "campas", que tamén aparece no vilancico 10 de Castro e Neira. — 24: L.-S., "humani-dá". — 27: C. A., "Ruxiño". — 29: C. A., "festaña". 31: C. A., "antr'eles a dôce frauta".

A N O N I M O
(Comenzos do s. XIX)

No *Cancionero Musical de Galicia* colleitado por D. Casto Sampedro, figura iste vilancico (T. I p. 142), que consideramos incompreto, e ten grande semellanza cas tonadillas de Castro y Neira, especialmente a do n.º 2, do que se diría ser un anaco. Noutro caso, pode ser de un poeta mindoniense imitante do seu estilo, e, dende logo, de aquí mesmo tempo. Tamén garda parecido cos vilancicos de D. Marcos Parceró.

POESÍA ANÓNIMA
DE CIRCUNSTANZAS

Da miña aldea
de presa veño
con grandes ganas
de ver ó Neno.

5 ¡Miña xoiña,
cómo eu te vexo!
¡Todo encoiríños
tomando o fresco!

10 Moito estimara
darte un bó leite,
porque si pensas
pasalo inverno
desa maneira,
non leva xeito...

The Commission on the part of the United States has been honored to receive the letter of the Secretary of State of the United States, dated the 10th of March, 1901, in which the same is invited to participate in the celebration of the centennial of the signing of the Declaration of Independence in 1776. The Commission has the honor to acknowledge the receipt of the same and to express its appreciation of the high regard in which the United States holds the Republic of Cuba and of the desire to strengthen the ties of friendship and cooperation between the two nations. The Commission is composed of the following members: Mr. John R. Bruce, Chairman; Mr. Charles A. Lummis, Secretary; Mr. A. A. Knapp, Mr. C. A. Lummis, Mr. J. H. Paine, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith.

11. The Commission is composed of the following members: Mr. John R. Bruce, Chairman; Mr. Charles A. Lummis, Secretary; Mr. A. A. Knapp, Mr. C. A. Lummis, Mr. J. H. Paine, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith.
12. The Commission is composed of the following members: Mr. John R. Bruce, Chairman; Mr. Charles A. Lummis, Secretary; Mr. A. A. Knapp, Mr. C. A. Lummis, Mr. J. H. Paine, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith.
13. The Commission is composed of the following members: Mr. John R. Bruce, Chairman; Mr. Charles A. Lummis, Secretary; Mr. A. A. Knapp, Mr. C. A. Lummis, Mr. J. H. Paine, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith.

(1841)

14. The Commission is composed of the following members: Mr. John R. Bruce, Chairman; Mr. Charles A. Lummis, Secretary; Mr. A. A. Knapp, Mr. C. A. Lummis, Mr. J. H. Paine, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith, Mr. W. H. Holmes, Mr. E. A. Tamm, Mr. J. C. A. Smith.

POESIA ANONIMA DE CIRCUNSTANZAS

IV

POESIA ANONIMA
DE CIRCUNSTANZAS

(Séculos xv a xix)

A origem da poesia circunstanza, que floresce, que o é, tal em todo tempo, verificandose de momento, dia a dia, que produz venturas e desventuras de todas as letras, e quando alguma vez chamada urgente e necessitada do dia, verificandose com variedade de circumstancias, espontaneamente, que fôrta mais da gente e faz versos ao tempo, e ao Hei, ao Alcorão e a Maria, ou nos ha maldades, guerras, pestes e famas. São também feitos a João, Santos, Rey e Rey D. Esta poesia abrange, vossa e restora, sendo mais de letras e outras debaixo de ser abundosa em Galiza. Però nenhuma nunca passou nos papéis impressos, e ainda hoje, feitas voadeiras de um dia-festa, parte de resto e tudo. No campo artistico, nos tem sido grande a perda, os historicos e historicos e mais da literatura.

Preservando até a h. remanescer um pequeno numero de tales composições, achandose de letras e outras passadas, porquanto crendos possiveis, que nos levan da mão ao seguinte vilago de outras escolas, e nos faz entrar o seguinte livro das más agorias e historias. Evamos seguros que pela terra, estando, não voltar estas fidalgas, não faltar nenhuma destas historias de guardar manuscritas poetas epico-dramas pela parte das

IV

BOESIA ANONIMA
DE CIRCUNSTANZAS

(Sección IV y V)

POESIA ANONIMA DE CIRCUNSTANZAS

Os sinalados feitos históricos e sociaes comoveron sempre a musa anónima. Tal é o orixe dos romances e refeitas, que en Galiza agroman vizosamente polos escuros séculos da preterizón oficial da fala. Compre recoller—pra que a visión total do espírito galego non seña manca—o máis granado na longa seara da poesía popular—romances, cantigas, apólogos, adiviñas, oracións, panxoliñas, farsas, maíos...—Nise conxunto belido está, cicaves máis que en ningures, o verdadeiro ser poético da ialma galega.

No fondo! da nosa paisaxe lírica, enchéndoa toda de relumes o cooridos contrastes, móstrase sempre, pe-re-ne e xurdia, a ledizosa poesía do pobo, que non co-nece devalares nin desleixos. Ela viviu e vivirá, porque é forza e razón de unha raza. Todos os días, sen que ninguén se decate, a lira popular, recatada en bouzas e fragas, erguida ao vento en cumes o cons, canta de seu. Aínda, por ventura, o home do mar, do val e da montana sabe ser fidel ao imperativo lírico da terra.

A carón do poeta sinxelo, que iñora que o é, hai en todo tempo versificadores de momento, atal que pran-tas ventureiras; homes de certas letras, a quenes acena con chamada urxente o acontecemento do día; versifi-cadores con vocazón de cronistas espontáneos, que bo-tan man da gaita e fan versos ao Bispo i ao Rei, ao Exército e á Mariña, ou ben ás maliaxes, guerras, pes-tes e fames. Son tamén xente do pobo; cantan por e pra il. Ista poesía anónima, lixeira e festeira, cando non de loitas e coitas, debéu ser ser abundosa en Ga-liza. Pero coásique nunca pasóu aos papeles impresos, e aínda éstes—follas voandeiras de un día—foron pasto de ratos e lume. No senso artístico, non terá sido gran-de a perda; no histórico e filolóxico é máis de lamentar.

Pescudando acó e aló, recollimos un mangado xei-toso de tales composicións, lembradoras de feitos e intras pasados, pequenas crónicas poéticas, que nos le-van da man ao ambiente vilego de outros séculos, e nos fan sentir o esguío latexo das súas angurias e ledicias. Estamos seguros que pola terra adiante, nas vellas ca-sas fidalgas, onde tantos escoleres houbo, téñense de gardar manuscritas poesías episódicas polo estilo das

presentes, con ou sen nome do autor. De algunha, non incruza eiquí, temos notiza, mais non nos foi posibre deica agora outer copia. Temos a espranza de que a edizón diste volume suscitará nas xentes interesadas polo noso pasado un meirande afán de pesquisar no campo da poesía.

Nas capitales das sete provincias galegas celebrábanse con danzas e loas os fastos da monarquía: casamentos, baptizos, xuras, etc.; os trunfos das armas, as entradas dos bispos. En tales xeiras de goio popular, facíanse patentes as gracias de musas e músicos locais, tanto en latín coma en castelán e galego. Aquilas composicións, ou ben eran cantadas polas «danzas» dos gremios, ou ben figuraban en cartelas nas carrozas e monumentos, que os artistas do pincel improvisaban, con moito engrudo e cartón.

Compostela, berce da nosa cultura, onde en todo tempo, coma en espello fidel, escintilou a nidia luz do arte galego, foi testemuña de un senfin de festas conmemorativas, especialmente nos séculos XVII e XVIII, nas que o galego mostraba a súa vixencia en romances, letrillas, motes e glosas. Todo, ou cási que todo, pasou sen rastro, «sicut navis, velut umbra».

PRANTO DA FROUSEIRA

(FINS DO S. XV)

Alude esta divulgada composición á morte do sonado Mariscal D. Pedro Pardo de Cela, exempro de señor feudal prepotente, pra quen apenas contaban os poderes eclesiástico e real, e cuia discutida figura está aínda viva na memoria do pobo. Pra uns historiadores é Pardo de Cela o guieiro e adiantado da revolta dos Irmandinos; pra outros, un ambizioso sen escrúpulos, detentor de vidas e facendas, señor de forza e coitelo.

«Diputados polos Reis Católicos, D. Fernando de Acuña e o Licenciado García de Chinchilla pra sofocar os tumultos de Galiza, mandaron a un capitán francés chamado Mudarra pra se apoderar do Mariscal rebelde. Vendo Mudarra a inutilidade das súas forzas, se tratase de se apoderar dil en desigoal loita, ou ben preferindo a traizón á nobreza do combate, decidiuse a se apoderar do insurreito magnate por medio do soborno e concertouse con Alfonso de Santa Mariña e con outros vintaún criados do Mariscal, pra que lle entregaran a Frouseira e a seu dono».

«Mal contentes debían estar do seu señor tan infideles servidores, apesares de que afiuzaron non o vendían por falla de *viño non pan*, ou moito se deberon fiar en promesas que tanta prodigalidade houbo de lles facer, coma dempóis falla en cumprilas, cando, apenas morto o Mariscal, foron decrarados traidores e foron condenados a pagar por *sinás da sua traizón con un bellon de laa é dous capós por fumes*» (XOSÉ VILLA-AMIL Y CASTRO).

Preso o Mariscal e o seu fillo Pedro, de vintadós anos, o 7 de Nadal de 1483, foron decapitados dez días despóis en Mondoñedo. A concencia popular, que consideraba ao Mariscal dotado de unha forza mitica, capaz de lanzar unha barra de ferro dende a Frouseira a Castro de Ouro, conmoveuse fondamente, e un anónimo parcial do morto señor cumpuxo unhas sinxelas estrofas de doorido pranto.

Ista composición foi asoellada de algún vello manuscrito por D. XOSE CORNIDE E SAAVEDRA, antre cuos papés da Real Academia Gallega hai copia da súa man, en ortografía antergra, da que fixo pra nós pontoal tran-

cripazón o xeneroso amigo e gran prosista CARLOS MARTINEZ BARBEITO. Cicáis do mesmo orixinal, tomou a súa copia XOSÉ VILLA-AMIL Y CASTRO, quen foi o primeiro en dar ás letras de molde a composición. (*El Mariscal Pardo de Ceta*, en *Galicia Diplomática*, T. III, 1888, pp. 289-90 e 297). Despois publicouna ANTONIO DE LA IGLESIA (*El Idioma Gallego*, II, 15-18) e, en fin, BENITO VICETTO na novela *Los Hidalgos de Monforte* (La Coruña, Bib. Gallega, II pp. 430-31).

1

Agora chora a casa por seu señor. e se queixa dos criados que lle foron tredores, e diz así:

A min chaman Todamira,
señora do gran tesouro;
por estrela crarecida
xago neste Valedouro.

- 5 Máis tredor foi que un mour
o vilao que me vendeo,
que de Lugo a Ribadeo
toudos me tiñan temur.

- 10 De min a triste Frouseira,
que por treición foi vendida,
derribada na ribeira,
ca xamáis se veo vencida.

- 15 Por treición tamén vendido
Xesús noso Redentor,
e por aquestes tredores
Pedro Pardo, meu señor.

- 20 Vinte e dous foron chamados
os que vendido lo han,
non por fame de sustén,
de carne, viño nen pan.

- Nen por outro minister
que falezcan de bondá,
senon por súa vilaiacia
e máis por máa intencán.

- 25 Eles quedan por tredores
e seu amo por leal,
pois os Reis á súa filla
súas terras mandan dar.

- 30 A Deus darán conta delo,
que lles queira perdoar,

co que acabou a Frouseira
e a vida do Mariscal.

(148. . ?)

1: Cornide e Villa - Amil, "toda Mira"; La Iglesia e Vicetto "Todo Mira"; supomos será "Todamira", cicáis o nome da filla do Mariscal.—3: V., "escrarecida".—C. "hago"; V. y C., "yazgo"; V. "yago".—5: C., V. y C. e V., "Mas".—6: C. e V. y C., "vilaon"; L. I. e V., "vendeu".—7: L. I. e V., "Ribadeu.—9: V. y C. "temor"; L. I. e V., temour".—12: L. I. e V., "veu".—13: C., "vindo".—Vicetto ofrez ista versión dos vv. 13-16: "Como por treizon vendido—foi o noso Redentor—ansi tamen pereceu—Pedro Pardo meu señor".—18: C., L. I. e V. "vendido o han".—19: V. y C., "sustentos"; L. I. e V. "sustento".—21: V. y C. "Non por outro"; L. I. e V. "Nin...".—22: V. y C., L. I. e C. "bondad".—23: C., "seu Vilayci".—24: C., "intença", V. y C., e L. I. "intenzan"; V., "intenzan".—27: C., "sena fill".—28: C., "senas terras", V. "sendas...".—29: C., "conta del".—30: C. "quellos queira perd"; V. y C., e L. I. "perdonar".—31: C., "co é acabou".

CANTIGA A D. FELIPE «EL HERMOSO»

(1506)

Co gallo do desembarco na Cruña dos novos Reis D. Felipe el D.ª Xohana, celebráronse naquela capital festas populares, con danzas e cantares, que duraron varias xeiras, dende o 26 de abril de 1506 ate a marcha dos Reis, un mes máis tarde. Das cantigas que lle adicaron, somentes unha chegou a nós, recollida daquela, en virtude da súa intezón política, por XOHÁN DE VALLEJO, que era mozo de cámara do Rei, no manuscrito *Memorial de la vida de Cisneros*. Reprodúcea BENIGNO GONZALEZ SOLOCAISTÚA no libro *Por tierras de Galicia. Monterrey y el camino de Santiago* (Madrid, 1944, p. 136).

É unha peaña sen maior interés, recollida por Vallejo, non galego, en versión indecisa. Dada a intenzón do cantar, no que latexa a nemiga antre Galiza e D. Fernando o Católico, non é aventurado supor xurdise coma consiña dos nobres galegos, desexosos de falagar ao novo Rei. Interesa coma exemplo do que vimos repetindo: a vixencia da nosa fala nos fastos oficiais, nas manifestacións xubilosas das camadas populares, no relato dos feitos sonados.

1

CANTIGA

Vosa é Castela,
Rei Don Felipe;
vosa é Castela,
que non hai quen vola quite.

- 5 E á nosa Raíña
—Dios que a manteña—
faceille logar por do veña
semexantemente toda Castela.

(1506)

1 e 3: "vossa".—4: "quien".—5: "a la nosa Reina"
6: "la mantenna".—7: "facedle... venna".—8: "seme-
jantemente".

SAQUEO DE CANGAS POLOS TURCOS

(1617)

Unha das desgracias que máis fondamente conmovéu o corazón de Galiza no século XVII foi a vandálica destrución da Vila de Cangas de Morrazo, a terrible morte de máis de cen veciños e a cautividade de outros douscentos, a mans de unha forza dasalmada de piratas turcos, o 9 de Nadal de 1617.

De tal acontecemento hai un relato poético, sen dúbida algunha coetánea e transmitido oralmente, ate que un frade de Celanova o recolléu e trasladóu nas marxes en branco de un foro do convento. Atopado máis tarde polo escritor galego D. XOSÉ OXEA, facilitóulle unha copia ao historiador MURGUÍA, que o estudóu e publicóu, nun interesante traballo onde apunta que o poema refírese a un feito sonado, pero sin concretar cal poidera ter sido (*Poesía popular gallega*, na *Ilustración Gallega y Asturiana*, T. III, p. 17, núm. de Xaneiro de 1881). Máis tarde publicouno tamén BERNARDO BARREIRO DE W., cun detido comentario (*Brujos y astrólogos de la Inquisición de Galicia y el famoso Libro de San Cipriano*. Coruña, Imp. La Voz de Galicia, 1885, pp. 68-74).

Non é iste logar pra espor con amplitude os criterios de MURGUÍA e BARREIRO; iste demostra con craridade que o relato poético refírese ao feito histórico reseñado e que debéu ser escrito aínda baixo a impresión de tan témera desgracia. Ambos autores concordan, de todos xeitos, en que a versión está moi deturpada. Pra nós é evidente a participazón de dúas mans, moi separadas no tempo: a primeira, relatora esquemática, dereita é viva do suceso, nos versos impares asoantados; a segunda, man culta, pero con senso fino do popular, que intercalóu o vago ritornelo «lonxe, lonxe, lonxe», e máis engadiu o retrouso cultista.

BARREIRO DE W. infórmanos ao final do seu traballo: «Non remataremos aínda, sen advertire (pois iso cicáis esprique o hachádego dista anterga canzón na provincia de Ourense) que Alvaro del Valle, primeiro testigo na informazón levantada sobre os sucesos de Cangas, e que se topóu presente neles, era coengo daquela catedral e natural ou residente na citada vila». Se Alvaro

del Valle—pensamos nós—fose o autor do poema, teríamos a razón de que nel haxa vestixios do subdialeito ourensán, e comprenderíamos millor o se topar en Celanova unha copia do século XVIII, feita cicáis á vista de un orixinal estragado polo tempo, fallo de versos, etc. Comprenderíamos tamén por qué o autor fala coma protagonista dos sucesos e por qué ten o poema un predominante contido relixioso.

Dado o interés deste relato, consideramos oportuno ofrecer, de primeiras, o testo publicado por BARREIRO, e, seguidamente, a nosa persoal restitución do que coidamos sería, agás as posibles perdas de estrofas e versos, o primitivo orixinal.

1

Polo camiño ehí ven un home;
aínda ven lonxe, lonxe, lonxe...
Eu non sei si anda ou si corre,
porque ven, lonxe, lonxe, lonxe.

5 ;Quén fora galgo,
 quén fora páxaro,
 quén fora vento!

Fai moito tempo que nos deixou,
alá pra lonxe, lonxe, lonxe...

10 Anda na guerra polo Señor
 alá moi lonxe, lonxe, lonxe.
 ;Quén fora galgo, etc.

Viñeron os mouros arrenegados
alá de moi lonxe, lonxe, lonxe...

15 Todo arrasaron, e estaba il
 alá moi lonxe, lonxe, lonxe.
 ;Quén fora galgo, etc.

Aqueles homes eran uns demos
alá de moi lonxe, lonxe, lonxe...

20 todo levaron e nós fuxemos
 alá pra lonxe, lonxe, lonxe.
 ;Quén fora galgo, etc.

O altariño do noso Dios
que mora lonxe, lonxe, lonxe,

25 quedóu coma noitiña sin sol
 fuxido lonxe, lonxe, lonxe.
 ;Quén fora galgo, etc.

Entre penedos i entre touzas,
alá moi lonxe, lonxe, lonxe

30 levamos a Cristo co outras cousas,

alá pra lonxe, lonxe, lonxe.
¡Quén fora galgo, etc.

I os mouros arrenegados
foron detrás, lonxe, lonxe,
35 i aquiles penedos arrodeados
(era moi lonxe, lonxe, lonxe).
¡Quén fora galgo, etc.

«¡Probes de nós!», todos berraban,
alá moi lonxe, lonxe lonxe;
40 «¡válenos, Cristo!», apelidaban.
Era moi lonxe, lonxe, lonxe.
¡Quén fora galgo, etc.

E ¡«Cristo, [Cristo]!»! apelidaban
alá moi lonxe, lonxe, lonxe.
45 Mira que ises por ti non chaman,
decíamos lonxe, lonxe, lonxe.
¡Quén fora galgo, etc.

Xa dos penedos na buratiña,
alá moi lonxe, lonxe, lonxe,
50 víanse as casas de tal xentiña;
alá moi lonxe, lonxe, lonxe.
¡Quén fora galgo, etc.

«¡Cristo, Cristo!», todos a unha
dixemos lonxe, lonxe, lonxe.
55 I esmagada aquela xentiña
quedóu alá lonxe, lonxe, lonxe.
¡Quén fora galgo, etc.

Ben te vin vir polo camiño,
alá lonxe, lonxe, lonxe.
60 O Cristo amparounos, meu queridiño,
e fóronse lonxe, lonxe, lonxe.

(C. 1617)

1: Barreiro, "Pó-lo... ef". — 10: "po-lo". — 28: "y entre". — 30: "coutras". — 34: "dentras". — 58: "pó-lo". — Indicamos nós antre comillas e admiracións as frases escramatorias, que non figuran eisé na lectura de Barreiro.

Polo camiño ehí ven un home,
eu non sei si anda ou si corre.

Fai moito tempo que nos deixóu;
anda na guerra polo Señor.

.

5 Viñeron os mouros arrenegados,
estaba il lonxe, e todo arrasaron.

Aqueles homes eran uns demos,
todo levaron e nós fuxemos.

10 O altariño do noso Dios
quedóu coma noitiña sin sol.

Entre penedos i entre touzas
levamos a Cristo co outras cousas.

E foron dos mouros arrenegados
aquiles penedos arrodeados.

15 «¡Probes de nós!», todos berraban;
«válenos, Cristo!», apelidaban.

E «¡Cristo, Cristo!» apelidaban;
mira que ises por ti non chaman.

20 Xa dos penedos na buratiña
víanse as caras de tal xentiña.

«¡Cristo, Cristo!», dixemos a unha;
quedóu esmagada aquela xentiña.

Ben te vin vir polo camiño.
O Cristo amparóunos, meu queridiño.

Trátase, polo que se ve, de relato que un dos protago-
nistas fai a alguén que chega de novo á vila, e non tiña
notiza do sanguiniento suceso. Nos versos derradeiros dáse
conta do feito, considerado miragre, de non ter ardido na
queima xeral, a venerada imaxe do Cristo de Cangas.

CANTO DO MONTE MEDULIO

(¿SECULO XVII?)

Deu a conecer ista curiosa composizón RAMÓN ALVAREZ DE LA BRAÑA (*Un canto heróico*, no libro *Galicia, León y Asturias*. Coruña, Bib. Galega, 1894), quen, á vista das verbas latinas que contén, chegou a sospeitar nun remoto orixe do canto en cuestión.

A ollos vistos trátase de unha invención moderna, cicáis feita con ánimo de invocar un vello testo, a prol da tese que quer identificar o Medulio cas Médulas berciáns, e cicáis obra de algún frade erudito do mosteiro de Carrucedo.

Refírense á enrabexada defensa que os galegos fixeron do seu derradeiro reduito do Medulio, perante as hostes románs, preferindo a morte en masa, denantes que a escravitude. A toponimia distes sinxelos versos comprende localidades da fronteira ourensano-leonesa, nas cordilleiras de Encina de Lastra e Campo de Braña. Reprodúxoos máis recentemente LEÓN MARTÍN GRANIZO (*La Provincia de León. Paisajes, Hombres, Costumbres y Canciones*. Madrid, 1929, pp. 21-22), quen manifesta ter dúbidas encol da autenticidade do poema; supomos nós que se refire á opinión de ALVAREZ DE LA BRAÑA, que o sitúa no século XIII.

Aínda sendo obra do século XVII, ou cicáis do XVIII, a versión aparez no seu estado aitual un tanto confusa. Os rasgos dialeitaes son evidentes.

1

¿Do foron os homes,
fillas et peculio?
Intra nostras cobas
du Monte Medulio.

5 E pois o romao
a morrernos ven,
morrán eles, canes,
nas cobas Momao.

No monte Biobra
10 campan nosos homes,
et porque sunt poucos
nengún alá sobra.

Anxiña Pomares
fortes nos fecimos
15 et cum os paxares
nos queimaron vivos.

Intra nostras cobas
e intra os hortos
20 quedaron os homes
todiños mortos.

Et nostras mulleres
e as nostras fillas
quedaron, ¡cuitadas!,
todiñas cautivas.

Et aqueles loubos
do quer las mordían,
e elas, ¡poubriñas!,
25 xemían... xemían.

(S. XVII?)

12: A. de la B., "aló".—13: L. G., "ansiña".—16: observa A. de la B. que debería decir "queimamos", atendendo á tradizón histórica.—20 e 24: A. de la B. e M. G. "todiños", "todiñas".

Do form os homes,
Eles et peccados,
Intra nestras cobas
do Monte Meullo.

2 E pois o tomamos
a cortellos var,
morrer eles caros
nas cobas lamos.

20 Eio munda fidos,
campan nosos homes,
et porques nosos bonnos
ningún eis cobas.

PROGRAMA NA GUERRA DE INDEPENDENCIA

(1808)

Foi publicado iste romance en *Galicia, revista universal de este Reino* (Año II, n.º 16; Coruña, 15-V-1861, p. 254), que dirixía D. ANTONIO DE LA IGLESIA. O seu título com preto é «Programa na guerra de Independencia por un labrador que foi sarxento ós soldados no novo alistamento», e data, sen dúbida algunha, do año 1808. Publicouna tamén o propio director de *Galicia* en *El idioma Gallego*, II, 305-307.

Semella obra de un crego vello, conecedor da fala popular. Por iste tempo tivéronse que prodigar as sátiras contra os invasores e as escitacións patrióticas en verso, mais o mesmo temor as faría andar ás escondidas, de man en man, razón pola que hoxe sónnos desconecidas.

1

No hai, mozos, que relembrase,
para sacudir en duro,
das mulleres, nin dos fillos,
nin menos dos bois do xugo.

5 Líbrenos Dios que nos pille
o demo do Vagamundo,
que rapa vidas, facendas,
gando e cartos, todo xunto.

10 O peor do conto, mociños,
é que de Francea o Verdugo,
en vez de cristianos, quere
facernos a todos turcos.

15 Por esto diz o meu cura,
todos apreten os puños
pola Patria e polo Rei,
e morrer por Dios con gusto.

20 Se eu fora alá, meus queridos,
por esta Cruz † volo xuro,
con mil cabezas francesas
había de vir moi rufo.

Esto con ser xa tan vello;
mais vós con catro aturuxos

non deixarés un gabacho,
se poñedes ben os puntos.

- 25 Ide á guerra, meus garridos;
Díos vos axude, meus rulos,
e aquel Patrón das Españas
que ten o pelo moi rubio.

- 30 Sallrán, cando volvades,
para traervos en trunfo,
con gaitas e con ferreñas
todalas mozas de rumbo.

- Veredes cómo se botan
todalas vellas de bruzos
35 para darvos moitos bicos
por pes, por pernas e muslos.

- Cada escarapela vosa
dirán que val un escudo,
e para gardar a casa
40 tanto coma un bo trabuco.

- Xa no haberá casamento
nas aldeas de este mundo
que non sexa para o mozo
que gastóu moitos cartuchos.

- 45 Estas con outras vantaxes
de honra e proveito, que escuso
nomealas, vos trae, amigos,
sacar a Patria de apuros.

(1808)

1: "No'hay".—17: "S'eu".—28: tamén nas décimas de D. Martín Torrado e nas copras do P. Sarmiento fixeráse ao Apóstolo "santo da barba dourada".—47: "trahe".—No romance abundan as verbas con maiúscula, según moda caprichosa do tempo: "Mulleres, Cristianos, Turcos, Gabacho, Garridos, Rulos, Mozas, Vellas, Escarapela, Casamento".

DECIMA A CONSTITUCION

(1813)

Na *Gaceta Marcial* de Compostela, núm. 27, correspondente ao 23 de Marzal de 1813, publícase esta décima, que moi posiblemente seña obra de ANTONIO BENITO FANDIÑO, endebén iste autor empregue sempre a *x* seguida de vocal con acento cincunfrexo, o que non se dá no caso presente, e isto nos pon en dúbida. Preferimos, pois, seguir considerando esta décima coma anónima, dándolle cabida no presente apartado, onde, por o demáis, cadra millor.

1

Viva á gran Constitusón,
que todo pon ó dereito
e non quer que haxa preito
sin unha composesón;

- 5 bufe o escribano ladrón
que o pelexo me sacóu
e breme o que me acabóu
con trabucos e liortas:
graceas dan as miñas portas
- 10 a quen así os xiringóu.

(1813)

2: "dereyto". — 3: "preyto".

LOUBORES DO CARDEAL QUEVEDO Y QUINTANO

(1816)

O día 19 de Santos de 1816 tivo lugar en Ourense a investidura de Cardeal do Bispo daquela eirexa catedral D. Pedro de Quevedo y Quintano, figura patriarcal, moi amada das xentes, que se tiña distinguido na defensa da patria e na práctica da apostólica caridade. As festas foron moi sonadas, e quedaron relatadas en libros e folletos do tempo.

O famoso coengo de Ourense D. XOHÁN MANUEL BEDOYA leixou un *Retrato histórico del Excmo. e Ilmo. Sr. D. Pedro de Quevedo y Quintano, Presbítero Cardenal de la Santa Romana Iglesia, Obispo de Orense, con un copioso apéndice de documentos* (Madrid, Imp. que fué de Fuentenebro, 1835), en cuio libro refírense os aitos da investidura e se copian as diversas composicións que foron cantadas nas rúas ourensáns e na Catedral. Outro relato é o contido no folleto *Fiestas y obsequios del Ilmo. Sr. Dean y Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Orense a su dignísimo Obispo el Eminentísimo Sr. D. Pedro Quevedo y Quintano. Van añadidas algunas notas historiales de las singulares prendas y virtudes de este Prelado* (Madrid, Imp. de M. de Burgos, 1817). Niste folleto, de 60 páxinas, acrárase que o autor das diversas composicións poéticas é o propio D. XOHÁN MANUEL BEDOYA, quen no seu relato o tiña ocultado.

Hai entre aqueles versos do momento unha cantiga galega (N.º 1), recollida tamén por BENITO FERNÁNDEZ ALONSO (*Cantigas do pobo. Entrimo (Orense)*), tomo *Folk-lore Gallego. Miscelánea*. Sevilla, Bib. de las Tradiciones populares españolas, 1884; p. 79), ao que alí se dí de uns «versos manuscritos». Cicáis fose ise mesmo manuscrito o que o noso erudito amigo e outro poeta FERMÍN BOUZA BREY, topou no ano 1927 na parroquia de Mandín, no val de Mouterrei, en poder do párroco D. Benito Montero Alvarez, contendo outras dúas composicións adicadas ao Cardeal Quevedo, istas anónimas; son a núms. 2 e 3, ate agora inéditas, que xenerosamente nos facilitou pra ista ESCOLMA o seu descubridor. O anónimo autor, bo poeta e conecedor da fala, pode que pose o cura de Mandín no tempo de feito que celebra.

1

LETRILLA

La eloquencia de Atenas y Roma,
 el elogio de Plinio a Trajano
 superó, con decir a este anciano
 una pobre gallega en su idioma:

- 5 ¡Oitenta e máis anos..! ¡Ai, qué velliño
 che puxeron as roupas bermellas!
 Aínda a enterrarte non veñan elas,
 pra chorar eu, meu pobriño.

(X. M. Bedoya; 1816)

1: Fiestas..., "Roma y Atenas".—5: Retrato..., "Oy-xenta"; Fiestas..., "Oitenta".—7: Retrato... e Fiestas... "enterrare"; F. Alonso "enterrarte".

2

DECIMA

Albíxiras, pobre xente,
 pois voso Pai un fatelo
 ten, que lle chaman capelo,
 bó pra ter o corpo quente.

- 5 E inda eu nunca revente
 se non volo ha de dar.
 Calade, que ha de estranar
 verse todo de encarnado,
 i entonces se bota a un lado,
 10 ¡cómo habedes de campar!

(1816)

6: no orixinal "vo lo".—7: "estranar".—9: "y entonces".

3

OITAVA REAL

Albíxaras, meu crego que esto escribes;
 albíxeras, por máis que a pruma mollas
 nas engradas que pingan polas follas
 e pingarán de gozo mentras vives.

- 5 De albíxaras e gaita non te prives;
 bota un trago, pesares xa non collas,
 pois aquíl de quen todo recibiche
 de Bispo a Cardenal subido viche.

(1816)

6: no orixinal, "bota outro".

ANIVERSARIO CONSTITUCIONAL

(1820)

A restaurazón constitucional de 1820 deu ocasión pra que as xentes de sentimentos liberaes manifesta-sen o seu xúbilo con festas e banquetes. O Exército contaba con moitos elementos partidarios do novo sistema; as tropas de Compostela orgaizaron unha festa, cuio relato está contido no raro impreso *Aniversario constitucional, o función Cívico-Patriótico-Militar, con que la Columna de Granaderos Provinciales de Galicia espresó sus nobles sentimientos por el nuevo sistema, el miércoles 21 del corriente en la ciudad de Santiago: y escribió y da a luz un tambor de la misma.*

As catro Compañías de Granadeiros Provincias de Pontevedra e Betanzos, que garnecían Sant-Iago, celebraron unha función relixiosa en San Francisco e, despois de un desffie, xuntáronse a xantar no patio de San Clemente, sentándose nas mesas os oficiaes e os soldados, cadaquén onde cadróu, sen distincións nin preferencias. Polo que dí o relato houbo grande alegría, orden e fraternidade, léndose nos postres varias composicións, entre elas a décima en galego, que transcribimos.

A FERMIÁN BOUZA BREY, tan certoiro pescudador de vellas lembranzas de Galiza, debemos o informe encol do raro impreso e a copia dos versos galegos.

1

«Las clases de soldados, cabos y sargentos»

(D E C I M A)

Xa os nosos Oficiás
non vos teñen a baixesa
de comer con nós a mesa,
porque somos liberás:

- 5 non fan así os larpás
dos Canónegos, ¡má tos!,
que cando nos ven a nós
poñen unha carantoña
que ben demostra a pezoña
10 que teñen dentro dos fós.

2: no orixinal, "vaixêsa". — 6: as admiracións non están no orixinal.

LETRILLA DOS LABRADORES GALEGOS
AOS REXIOS DESPOSORIOS

(1829)

A boda de Fernando VII ca súa derradeira muller, María Cristina, foi celebrada, coma era costume en semellantes fastos da real familia, con festas oficiais e populares. Das celebradas en Compostela, recolleuse esta *Letrilla*, nun impreso en 4.º, de dúas follas, saído das prensas de D. Juan Francisco Montero o mesmo 1829.

D. ARMANDO COTARELO reproduxo a composición no *Bol. de la Academia Gallega* (Núms. 235 a 240; Coruña, 1-X-1931, pp. 239 e segts.). Á amabilidade de D. XOHÁN GIL ARMADA, marqués de Figueroa, cuia colección de antergos e curiosos impresos composteláns non ten parellas, debemos nós a posibilidade de unha transcripção directa da *Letrilla* que nos ocupa.

Foron estas copras reproducidas parcialmente na novela de ambiente galego *De estirpe galiciana*, de MARGARITA LOSADA [Y PARDO] (Santiago, Imp. del Seminario, 1933).

Chama a atención nestas copras a presenza do *seseo*, propio de certas comarcas galegas, cuia primeira proba documental en terras composteláns cicáis seña a das presentes cantigas. En canto ao contido, pasma a inxenuidade con que o anónimo autor pronosticaba unha morea tal de milagres.

Por primeira vez, na lírica non popular, fai presenza o *alalá*.

1

«Letrilla de los Labradores Gallegos a los Regios Desposorios de S. M. en las funciones de la M. N. y M. L. Ciudad de Santiago, con su acostumbrado

Ála, lála, lála, lála,
ála, lála, lála, lá.

Vinde, hermosas santiaguesas,
vinde, nenas, a cantar
5 ó noso Rei Don Fernando
que se acaba de casar.

10 Veñan as de Vista-alegre,
de San Lourenzo e Belvis,
con pandeiros e ferreñas
e con gaitas do país.

Veñan tamén as de Conxo,
Picaños e de Mallóu,
a saber que o Rei de España
cunha estrela se casóu.

15 Esta santa criatura
aié na Italia naséu
e Dios, para gloria nosa,
a Fernando lla sedéu.

20 Anque de terra tan lonxe,
non por eso se olvidóu
nin da sangue que acá tiña,
nin da leite que mamóu.

Ela ven a ser sobriña
do seu novio, o noso Rei,
e por eso, ¡miña xoia!,
25 hanos de ter moita lei.

É garrida como a prata,
é bunita como o sol,
e ha de ser o amparo
30 do desdichado español.

É alegre, falangueira,
e de moi donosa vos;
ten caridade dos probes
e santo temor de Dios.

35 É a primeira Cristina
que de Reina a España ven,
e ha de ser sin segunda
polas virtudes tamén.

Bástalle que teña o nome
40 de Cristo noso Señor
para que en ela busquemos
un segundo Redentor.

As miserias e traballos
que nos poidan afixir,
45 todo, todo, ¡miña rosa!,
con gusto nos ha de oír.

Tirrias, vingas e liortas
xa moi logo tendrán fin,
pois para faser as pases
50 baixóu este serafín.

- Alcabalas e trabucos
e canta gavela hai,
a favor dos labradores
todo a rebaixarse vai.
- 55 Tratos, comercios e astrusias
salida logo han de ter,
e nas feiras e mercados
o gando vai a correr.
- 60 Xa parece que rebrinca
no quinteiro por salir
e que se senten os cartos
nas faltriqueiras ruxir.
- 65 Gracias a Dios que podemos
dous netos hoxe botar,
porque as endrómenas todas
outro xeito han de levar.
- 70 ¡Viva o noso Rei Fernando!
¡Viva Cristina e súa nai!
¡Vivan as fillas Infantas
e tamén viva seu pai!
- Alegrádevos, miniñas;
esta boda festexá,
que pronóstico seguro
da vosa tamén será.
- 75 Dios queira que canto antes
un Reisiño salla á lus,
pra que poidan os galegos
ó deño faserlle a crus.
- 80 Miña Virxen do Corpiño,
meu glorioso San Ramón,
dádelle un fillo a Cristina
que console esta Nación.
- 85 Dádelle moita fortuna
e que nunca sinta mal,
pra que Fernando se folgue
na súa grasia anxilical.
- 90 O Padre Eterno lles bote
a súa santa bendición
e teña este casamento
decote no corasón.
- Déalles por moitos anos
gracias e béns a montós,
no seu palasio alegría
e nas súas uchas millós.

3: "Santiguosas"; prescindimos nós, niste e demais casos, das maiúsculas arbitrarias.—8: "S. Lourenzo".—14. "con unha", pero a medida do v. eisixe "cunha", que así debía estar no orixinal.—33: "por las".—65: Cotarelo léu "andrómenas".—67 a 70: as admiracións non figuran no orixinal.—77: "Gallegos".

... a
... ..
... ..
... ..
... ..

V

OS POETAS ACADÉMICOS

(1840-1850)

OS POETAS ACADEMICOS

Non é cousa de repetir agora as razóns de orde político-social que, por longos séculos, mantiveron á fala galega escurecida no seu cultivo literario. Convén, en troques, sinalar un feito, que o presente volume trata de pór en releve: que non foi tan fondo o silencio, tan tristeiro o abandono, tan estéril o sono da língoa, coma deica agora se viña estimando. De aquela noite pecha que nos pintaban algúns autores, a iste repetido alamppear que albiscamos, con intras de súpetos mencedes, xa vai andado algún camiño. A nómina dos cultores da poesía galega, dende Macías a Pastor Díaz—dous nomes tope esgrevios—vaise engrosando, mercede ás esculcas que moitos, con amor, imos facendo no mundo do papel. Mundo perecedeiro, ben certo é, vítima cotián da iñoranza iconoclasta, causa de que, por sempre xamáis, seña imposible rescatar textos doorosamente intuidos.

Temos a certeza moral de que ningún poeta galego, grande ou pequeno, dos pasados séculos leixóu de ensaiar algún día, por puro lecer, cando non polo imperativo lírico da fala, a deleitosa estrena na língoa familiar. De algúns, coma D. Antonio Riobó y Seixas (1) e certos desconocidos autores (2), é posible afirmalo; de outros, atal que Bermúdez Aspay, Trillo y Figueroa, Ordóñez das Seixas, Antonio Francisco de Castro, e, en suma, da grea de poetas que Galiza deu en todo tempo, compre sospeitar, polo vencello espritoal á terra que na súa obra sorprendemos, non estarían tan cegos e xordos coma pra non ter adicado os seus afáns, por veces siquera, á voce coloquial da fala nativa.

Que os feitos deberon ter concordado con tal sospeita, demóstrase polas aportacións que niste volume se fan. Nomes novos no Parnaso galego son os de Plácido e Anselmo Feixóo, María Francisca de Isla, e Antonio Arias Teixeira, que agora veñen engrosar as fias, cando de tres deles a historia literaria non tiña lembranza. Nomes fidalgos, de sonora eufonía galaica, testemuñas do amor que as millores xentes da terra mantiñan pola fala en que se criaran.

Pero, ¿ónde paran arestora os cadernos manuscritos de tanto escritor pasado? ¿Onde foron dar os arquivos

familiares íntimos—non ises outros de preitos, testamentos e foros, noxentos e pesados, que a cobiza conservou? Se cavilamos que a suma poética galega de catro séculos podería caber nun caixón de almario, e pensamos nas inxentes moreas de papel que teñen ido ao lume, ao esterco, ás tendas, aos fogueteiros, aos muíños, aos ratos..., ao demo, forza é que o desánimo nos apouvigue e o pesimista lema do templo de Delfos peche as portas a toda esperanza.

Niste brazado de poesía académica non todo alcanza mérito parello, mais todo ten pra nós o engado da vella fala. Dentro das forzadas motivacións que informan a meirande parte distes poemas circunstanciaes, dados ás formas barrocas do pensamento e ao xogo das verbas, solprendemos trechos de boa poesía. Un grupo de sonetos de limpa feitura debemos destacar, proba certa da capacidade do galego pra as máis maduras formas líricas, aínda en tempos en que a falla de unha emulación pública mantíña a língoa afastada do preciso comercio literario.

De todas sortes, máis ou menos lograda, probe ou ricaz, a poesía galega erudita e académica ten un valor léisico moi estimable, ofrez un ancho caudal de verbas nobres e populares, de acertos espresivos, e tamén, ¿por qué refugalo?, de calificados logros. O soneto de Vázquez de Neira, cas súas solenes resoanzas; as décimas de Martín Torrado, co seu celme popular e a súa fluínte mestría, ficarán coma exemplo de un certo maridaxe de fondo e forma.

Unha das chatas que máis impeitizos pon pra o gosto e comprensión diste vellos poemas, é a da súa anarquía ortográfica, a falla de unha pontoación axeitada, a continúa presenza de sinalefas. Non sendo intento dista ESCOLMA ofrescer os textos en versións diplomáticas, coidamos facer un servizo obrigado, dándoos na ortografía moderna, coa restitución das perdas vocálicas—que xa o ouvido do lector percibe de seu—pero mantendo sempre as voces nas formas fonéticas orixinais, a non sere que un evidente erro de copia ou imprenta xustifique a corrección, que en cada caso se apunta.

(1) En *La Barca más prodigiosa (Declaración Primera, VII)*, da entender que tiña usado o galego en composicións lixeiras:

“Yo soy aquél, que en mi Zampona ruda
Vozes articulé solo prophanas,

Y estuvo á su rumor la selva muda,
Sus cláusulas sonando en ella vanas”.

(2) No libro *Fiestas Compostelanas, con que la... Ciudad de Compostela celebró... la canonización del Máximo Pontífice San Pio Quinto...* (Santiago, Imp. de Antonio Pedache, 1715), infórmase: «Todo el Claustro [de Bonaval] estaba lleno de poesias en distintos ydionas (no se dieron a la prensa, por no hacer grande el volumen)... En el [pañó] de la Sacristía, obra de su Ilustrísima, madrigales Italianos, versos Gallegos, Castellanos, sonetos doblados, y comunes á este modo...» (Pp. 50-51). Fixo o relato das festas o P. M. Fr. Matias de San Román, quen cicáis fose autor de algunhas distas poesias.

ANONIMO

SONETO DE MONTERREI, (153...)

Debemos a VAAMONDE LORES a reivindicazón pra o galego diste fermoso soneto, cheo de resonanzas crásicas e fondamente vencellado á terra, pola súa concreta e saudosa localización xeográfica. «Fernando V ordenou que o gallego non se usase nos documentos públicos e de aquí ven o abandono do noso idioma porque o trunfo do poder real e a unidade da monarquía hespañola deulle o golpe máis rudo, tendo que se reducir á conversación familiar e a algún que outro papel de carácter privado». — Houbo, con todo, algún poeta que non se conformou co uso corrente e compoñía versos que non publicaba, como os do soneto que empeza:

Alá en Monterrei, en Val de Laça
A Violante vi beira de un rio,

que se atribuí a Camoéns» (FLORENCIO VAAMONDE LORES, *Resume da Historia de Galicia*, A Cruña, 1899, p. 60).

É menester considerar que a composición figura atribuída ao Príncipe dos poetas lusitanos ca data de 153..., nalgunha edición das súas obras (*Obras de Luiz de Camoés*, Lisboa, 1852, III, p. 328; é o soneto X dos atribuídos), sen ter en conta que, aínda concedendo fose escrita en 1539, Camoés tería daquela apenas catorce anos. A madurez formal e espritoal do soneto, a sentida emozón amorosa que dil trascende, ben semellan ser obra de un home feito e non de un neno.

Debemos pensar, sobre todo, que Monterrei foi naquel tempo unha pequena corte literaria, a primeira en Galiza que documentalmente sabemos conectou a imprenta, berce de mecenas e poetas, á que non sería de todo allea a Condessa de Altamira, tamén cultivadora, e tamén nun belido soneto, do idioma galego. Hai nista peza un aer galante, señoril, enlevado, que parez demandar a péna humanística, a formazón crásica de un Conde ou familiar de Monterrei. De alí a Portugal hai pouco máis de un tiro de balesta; o papel manuscrito voaría, por man de algún nobre amigo, ás terras hirmáns, e alí tomaría, cicais, as leves variacións ortográficas que, polo demáis, tampouco eran infrecuentes en Galiza, xa que, por razón do parentesco e da

maturidade da literatura lusitana, os nosos autores, e aínda os escribíans que serodiamente botaban man de verbas galegas, usaban formas coma «lhe», «minhas», «não», etc.

Chama a atenzón no soneto de Monterrei a presenza mítica da morte, vencellada ao corte dos fíos da ialma, que lembra o tópicoo popular de «dar os fíos á tea», xa vixente no pensamento grego. Elquí o autor brinca, por modo inxenioso, coa imaxe real do lindo copo e a figurada na tradizón anterga.

A forma dialogada préstalle un engado inxel, de pastorela ao vello estilo A pastora do Laza lembra á do Sar, que, trescentos anos había, engaiolara a ialma de XOHÁN AIRAS.

1

Alá en Monterrei en Val de Laça,
a Violante ví beira de un río,
tan fermosa, en verdá, que quedéi frío
de ver alma inmortal en mortal maça,

- 5 De un alto e lindo copo a seda laça
a Pastora sacaba fío a fío,
quando lle dise: —«Morro, corta o fío».
—«Vólveo, non cortaréi, seguro pasa».

—«¿E cómo pasaréi, se eu acá quedo?

- 10 Se pasar —respondí— non vou seguro
que este corpo, sen alma, morra cedo».

—«Con a miña, que levas, te aseguro
que non morras, Pastor». —«Pastora, hei medo;
o quedar me parece máis seguro».

1: En "Obras", "Monte Rey... Bal". — 2: "Obras" "bi-beira". — 3: Carré; "formosa"; iste A. respeta as "ss" da ed. portuguesa; "Obras" "quedé". — 7 a 14: os guións, interrogantes e comillas non están en "Obras..."

ISABEL DE CASTRO E ANDRADE,

CONDESA DE ALTAMIRA

(1520? - 1582)

Dona Isabel de Castro e Andrade foi filla segunda de D. Fernando Ruíz de Castro, primeiro Conde de Sarria e coarto de Lemos, e de Dona Tereixa de Andrade, filla do Conde D. Fernando de Andrade. Nascéu en Pontedeume polo ano 1520, e casóu en 1555 con Don Rodrigo Ossorio de Moscoso, Conde de Altamira. Iste finouse no 1572 en Tivisa (Tarragona) a máns de uns corsarios mouros, e Dona Isabel pasóu pola triste sorte de preitear co seu propio fillo, Don Lope, que vendera, sen o seu consentimento, os bens patrimoniaes.

Dona Isabel de Castro morréu en Marzo de 1582. (Cf. EUGENIO CARRE ALDAO, *De nuestro pasado literario. Una poetisa gallega del siglo XVI*, no *Bol. Ac. Gall.*, núms. 110 a 112, Outono a Nadal de 1916).

Debemos a PÉREZ DE GUZMÁN a notiza de que Dona Isabel de Castro é autora de unha colección de estimables versos en galego e castelán, cuio manuscrito folleóu o citado investigador na Biblioteca Nacional de Madride, sen que logo poidese topalo de novo, por ter trastocado a sinatura. Nós fixemos algún intento, en valuto, por reencontrar tan precioso manuscrito ;alí topárase, pois, a desconecida obra galega dista primeira poetisa nosa, dista primeira Castro, ate que a man de algún erudito a libere do esquencimento.

No entanto, o que somentes sabemos de certo é que a nobre dona escribiu en castelán un soneto tidoado *Competencia entre la Rosa y el Sol*, que figuraba anónimo na obra de PEDRO DE ESPINOSA *Flores de poetas ilustres de España* (Valladolide, 1605) e na de SEBASTIAN DE ALVARADO *Heroida de Dido* (Burdeos, 1605). Ao topar PÉREZ DE GUZMÁN o manuscrito citado e figurar nil iste soneto, viu en conecimento da súa autoría e, xa baixo o nome de Dona Isabel de Castro, incruíno no seu *Cancionero de la Rosa* (Madride, 1891-92) en tres tomos.

Das poesías galegas escritas por ista dama nosa do século XVI, somentes conecemos hoxe o soneto adicado a Alonso de Ercilla, que debéu ser feito polo ano 1578, ao se publicar a segunda parte da *Araucana*, pois

aínda que aparez por primeira vez na terceira parte, cando ista veu a luz, en 1597, xa tiñan morto Dona Isabel (1582) e Don Alonso (1594) (Cf. JUAN PÉREZ DE GUZMÁN, *Cancionero de la Rosa*, Clásicos Castellanos, M., 1891-92, I, pp. 137-41, cunha biografía da autora).

1

«Soneto de la Señora Doña Isabel de Castro y Andrade, a Don Alonso de Ercilla».

Aracana nação, máis venturosa,
máis que quantas hoxe ha de gloria dina,
pois na prosperidade e na ruína
sempre envexada estáis, nunca enveroxa.

- 5 Se enresta o ilustre Afonso a temerosa
lança, se arranca a espada que fulmina,
creio que vulgaréis que determina
só o conquistar a terra belicosa.

- 10 Faráo, mais non temáis esa mao forte,
que, se vos tira a liberdade e a vida,
ela vos pagará ben largamente.

Que, a troco de unha breve e honrada morte,
co seu divino estilo, esclarecida
deixará vosa fama eternamente.

(1578?)

1: Carré, "nazón".—2: no orixinal, "og'ha".—5: no orixinal, "Illustre".—6: C., "lanza".—7: no orixinal, "creyo".—8: "S'o... bellicosa".—9: no orixinal e C., "Faraa".—11: "Ella".—12: "Qu'atroco dúa".—13: "estillo".—Hai no orixinal as "ss" en "essa", "vossa", a forma "não", o outros lusismos.

XOHAN GOMEZ TONEL

(FINS DO S. XVI - COMENZO DO S. XVII)

Pouco se sabe deste poeta noso, que tan avaramente ocultou vida e obra. Debéu ter nascido no derradeiro terzo do século XVI, cicáis, coma D. ANTONIO REY SOTO apunta, na terra outa da xurisdizón compostelán, a vulgar pola súa propia «crara e inxénua decrarazón». contida nos versos *chore nosa montaña — do gando, leite e moridá despida* (A. REY SOTO, *Galicia, venera y venero de España*. La Coruña, Imp. Moret, 1949, p 56).

Vivía na Cruña polos anos 1611 a 1616, cando menos, pois na primeira data compuxo naquela capital o raro e curiosísimo libro de que logo trataremos e na segunda, concretamente o 29 de Marzal de 1616, asistiu en calidade de Lugartenente de Alguacil Maior do Reino de Galiza e a súa Real Audenza, a uns autos executivos diante o escribano D. Francisco de Novoa (Cf. ANTONIO TABOADA ROCA, *Un documento fehaciente de Juan Gómez Tonel*, en *Cuad. de Est. Gall.*, fasc. 37, XII, pp. 229-30. Compostela, 1957). Gracias a esta notiza concrétae xa o emprego que Gómez Tonel tivo na Audenza, da que il se chamaba sinxelamente «criado». Iste emprego, di TABOADA ROCA, é posibre llo debese a D. Pedro Fernández de Castro, VII Conde de Lemos, gran mecenas dos literatos do seu tempo, autor de *El Buho Gallego* e fervoroso amador da súa terra. Nefeito, o Conde de Lemos tomou a vara de Alguacil Maior ao seu regreso de Nápoles, e o oficio de Lugartenente era o máis importante dos que proveía en Galiza a casa de Lemos.

O historiador romántico compostelán NEIRA DE MOSQUERA, danos, pola súa parte, unha curiosa notiza, que non nos foi doado comprobar, afirmando que «Xohán Gómez Tonel tiña establecida unha imprenta en Santiago en 1612» (ANTONIO NEIRA DE MOSQUERA, *Monografías de Santiago...*, Art. *El armamento escolar*. Santiago, Ed. Bibliófilos Gallegos, 1950; nota á pax. 125). ¿Qué hai de cetro nisto? ¿Confundiu NEIRA as súas notas, e interpretou que era impresor quen solo fixo imprimir? Pois o certo é que o libro de Gómez Tonel imprentouse en Compostela no ano 1612, pero nos obradores de Xohán Pacheco, mentras o autor seguía sendo criado da Real Audenza, na Cruña.

Foi o esquisito poeta e bibliófilo REY SOTO o primeiro en chamar a atenzón encol da rarísima e importante obra de Gómez Tonel (Cf. *Escritores gallegos desconocidos. Los poetas coruñeses al comenzar el siglo XVII*, no *Bol. da C. M. de Ourense*, XIV pp, 320-405. Ourense, 1943-44, número homaxe a D. Marcelo Macías).

Titúlase a obra *Relación de la exequias que hizo la Real Audiencia del Reyno de Galicia a la magestad de la Reyna D. Margarita de Austria nra. Señora (q. Dios tiene). Descriptas y puestas en Stilo por Iuan Gomez Tonel, residente en la ciudad de la Coruña...* Santiago, por Iuan Pacheco, 1612.

O libro contén, agás a descripción das honras fúnebres, poesías de Pedro Vázquez de Neira, Alonso Ordóñez de Seixas y Tovar (o famoso humanista), Fr. Luis de Tapia Fr. Antonio Bañales, Alonso Pérez de Lara e o propio Gómez Tonel. Vázquez de Neira e Gómez Tonel escriben sendos sonetos galegos, a cal máis fermoso.

REY SOTO fainos ver que a cultura de Tonel era «vastísima e variada», xulgando tan soio pola *Oración Fúnebre* con que se encerta o libro, e que non é outra cousa que un ensaio histórico complotado, documentado e ameno, das prácticas funerarias a traveso do tempo, en todas as terras.

Tonel escribiu pras *Exequias* oito composicións poéticas, en latín, castelán e galego. Non o fai, certamente, coma quen ensaia un políglotismo académico de ocasión, senon revelando dominio das tres falas. É ademais moi posíbre que, por instancias súas, escribíse en galego tamén Vázquez de Neira. REY SOTO anota asemade como proba da natureza galega do autor e do seu cultivo da fala, os abondosos galeguismos que hai nos versos casteláns de Tonel.

É interesante o xuízo de Gómez Tonel encol da súa propia persoalidade poética, que REY SOTO verquêu de latín a castelán, e nós diste, agora, ao galego: «Os meus versos latíns son obra de quen, por se adicar ao cultivo de outras disciplinas, houbo de abandonar as Musas crásicas apenas introducido no seu trato, dando cásiq ue ao esquencimento o pouco que nil se lle tiña pegado. E ben que agora o sinto. Porque si somentes a vontade servise de algo, é segurísimo que, en troques de ocupar o ínfimo sitio que me corresponde, ergueríame deica o principal e máis outo, desde onde puidese gradescer á Real Audenza, posto que a ocasión ó ofrez, todas as mercedes que dela recibín, e que, daquela, ci-

cáis alcanzaría a pagar de algún xeito» (*Galicia, venera y venero de España*, p. 132).

Con luminoso e, por desgracia, troncado prólogo do mesmo REY SORO, hai recente edizón facsímile do libro das *Exequias* (Editorial de los Bibliófilos Gallegos, Santiago de Compostela, 1956) onde o lector pode gostar na súa fonte orixinal o belido soneto de Gómez Tonel.

1

SONETO CON FALDA

- Turbas corran as ágoas; poña luto
o aire denso, en merancória tanta;
queime o fogo á terra, que sin pranta
negue ao fortune ano seu trebuta,
5 mentras a Porçia do Filipino Bruto
en os hombros da fama sacrosanta
se irgue ao Ceo, que súa gloria canta
collendo en fror o xa maduro fruto.
- Perdéu, marrando tan ditosa vida,
10 a humildá preço; a piadade, tempo
(que derrubóu, ¡oh, Morte!, túa gadaña);
o mundo, Reina; o Rei, súa Margarida;
a Fe, colúa; a Virtude, enxemplo;
a pedra (cuio engaste foi), España.
- 15 Chore nosa montaña,
do gando, leite e novidá despida,
semellando ás abellas no enxemplo:
Que si súa Margarida,
Reina, preço, colúa, pedra, tempo,
20 perden Rei, Mundo Fe, Virtude, España,
tú, que tal perda viche,
¡oh, magoada Galicia!, ¿qué perdiche?

(1611)

1: no orixinal "Agoas"; hai abondo de verbas con maiúscula, que suprimimos; tamén modernizamos "ayre", "queyme", etc.—8: "ojá".—11: "ó Morte".—13 e 20: "Virtud".—14. "cujo".—22: "ó magoada".

PEDRO VAZQUEZ DE NEIRA

(FINS DO S. XVI - COMENZOS DO S.XVII)

Contemporáneo de Gómez Tonel, sen dúbida algunha amigo seu, figura no libro das *Exequias* a Dona Margarida de Austria cun famosísimo soneto galego e outras composicións en latín e castelán. Polas notizas que dá o editor, sábese que Vázquez de Neira era «Licenciado en Menciña, ao servizo da Real Audenza da Cruña».

NEIRA DE MOSQUERA, que tratou de esculcar «nos vestustos pergameos da súa familia» unha comunidade de sangue, concruie por reconecer que non son do mesmo funduxe, a pesares do apelido, e nada acerta a decirnos encol da vida do poeta (*Poesía antigua*, art. anónimo no *Recreo Compostelano* II, p. 108. Sant-Iago, 11-IV-1843; a referencia ao posibre parentesco, revela que era Neira, direitor da revista, o autor do citado artigo).

Foi Vázquez de Neira, un dos poucos homes de cencia que por istes séculos escribiron en galego, ao menos polas informacións que hoxe temos. A maioría dos poetas galegos eran homes de relixión, escolares ou escolantes.

Vázquez de Neira, coma o seu amigo Gómez Tonel, escribiu en latín, castelán e galego as poesías con que figura nas *Exequias*: o soneto *Respice finem*, que transcribimos, dous epigramas latíns, un soneto castelán e outro, curioso xogo academizante, cun verso en castelán e outro en latín, alternados.

O soneto *Respice finem* ben merez a sona que ten. Pra NEIRA DE MOSQUERA é «unha bela amplificación do *pallida mors* de Horacio». Pra REY SOTO (*ops. cit.*) tan bo catador e creador da beleza lírica, constitue a xoia máis prezada da poesía galega, dende os Cancioeiros ao Romantismo.

Pubricouse multitude de veces, a partir do libro de Tonel. BENITO VICERO faino figurar na súa *Historia de Galicia* (Montevideo, 1881, VI, p. 217), onde afirma que «Vázquez de Neira foi autor de varias poesías en galego de reconecido mérito», pero coidamos que o de «varias» sería mera suposición de historiador. Falando seguidamente do soneto, di que «pode competir cos mi-

llores do mesmo xénero que se teñen escrito en língua castelán. A súa terminazón non pode ser máis armónica, esaita e enlevada». LA IGLESIA (*El Idioma Gallego*), CARRÉ ALDAO (*Literatura Gallega*), LÓPEZ AYDILLO (*Las mejores poesías gallegas*), REY SOTO (*Escritores...*), etcétera, reproduxeron e comentaron esta belida peza literaria, que incluso enxoia o raro folletín *Manual del viajero en la Catedral de Santiago* (Madride, Imp. de D. Baltasar González, 1884). VAAMONDE LORES (*Resumé da Historia de Galicia*) ao reproducilo tamén, abonda na opinión de Vicetto, de «que pode competir cos millores que haxa na língua de Castela».

1

RESPICE FINEM

Morte cruel, esa tredora maña
de roubar de non cato a humana vida
¿con qué ollos a podeche ver comprida
na santa Reina que hoxe perde España?

5 Se aquel rancor que te carcome e laña
che tiña a mao, para matar, erguida,
¿non deras noutra parte esa ferida
donde non fora a lástima tamaña?

10 ¿Non se torçera aquel fatal costume
i a lei que iguala do morrer na sorte
os altos Reis cos baixos labradores?

Terrible, en fin, é teu poder, ¡oh, Morte!,
pois diante de tí, Reis e señores
son néboa, sombra, póo, son vento e fume.

(1611)

2: nas diversas edicións lése “socato, “roubare de un cato”, etc.; o certo é que a espresión “non cato” non a chamamos documentada en ningures. — 4: “oge”. — 6: “ergida”. — 10: no orixinal “y a ley que yguala”. — 11: “cos baixos”. — 12: “6 Morte”. — 14: iste certoiro e loubado verso ten, non embargantes, paralelos, inspirados na fonte común (“Eclesiatés”, Horacio, Kempis). Poñamos só uns exempros:

“Goza cuello, cabello, labio y frente
antes que lo que fué en tu edad dorada

.....

se vuelva, mas tú y elio juntamente,
en tierra, en humo, en polvo, en sombra, en nada”

(Luis de Góngora, núm. 228 da ed. Millé (M. Aguilar, 1943), que Manuel de Montoliú estuda no grupo de "sonetos-ramillete" ou "paralelísticos" (Cf. "El sentido arquitectónico, decorativo y musical en la obra de Góngora", no "Bol. de la R. A. E.", T. XXVIII, cuad. CXXIII, pp. 69-89. Xaneiro-Abril, 1948).

De un belido soneto do noso D. Bernabé Antonio de Pardifias, autor do raro e fermoso "Pardillo Místico", son estes versos:

"Yo dormiré en el polvo, y si mañana
me llames, Señor, será posible

.....

viento, humo, polvo y esperanza vana".

Nos nosos días, o eco de tan belido pensamento topa suprema forza lírica nos versos con que dá remate Cabanillas ao seu esgrevio poema "Samos":

No roteiro que vai cair na Morte,

a Vida recadóu nova xornada.

Diante, a Luz teoloxal, inestinguible;

detrás, poeira, tebras, cinza... nada.

MARTIN TORRADO

(FINS DO SÉCULO XVI-1652)

Nascéu na freiguesía de Santa María de Leiro (Santiago), según NEIRA DE MOSQUERA (*Monografías de Santiago*, ed. Bibliófilos, p. 104). Fixo os estudos eclesiásticos en Compostela e, unha vez ordeado, outivo o beneficio de Santa María de Urdilde, co seu anexo de San Miguel de Boullón. Sendo abade de Urdilde escribiu as famosas décimas ao Apóstol.

No 15 de Agosto de 1645, foille conferida polo Reitor do Colexio de Fonseca D. Xohán Varela Sotelo a beca de Teoloxía. En 1651 foi eleito Reitor de Fonseca, sucedendo ao Lic. D. Xohán Eraso. Seguramente por razóns de saúde, cesou ao ano seguinte, aínda que o 17 de Sant-Iago tomou parte nunha «capilla» do Colexio. No *Libro de Entradas de Colexiales* dícese, falando do Dr. Alonso de Villar, que «en el año de 1652 llevó la cátedra de Visperas que vacó por muerte del Dr. Torrado» (fol. 145 r.). Á dilixenza do erudito investigador FERMÍN BOUZA BREY debemos estes datos, xa utilizados por nós, en parte, na ed. que fixemos da poesía de Torrado (*Santo da barba dourada*, Edicións Monterrey Vigo, 1953).

MURGUÍA foi o primeiro en conecer as décimas de Torrado, aínda que non o nome do autor, e publicou os primeiros versos (*La poesía gallega en el siglo XVII*, no libro *Desde el cielo*, Madride, 1910). Tamén fixo referencia a elas no traballo *Don José Cornide y sus versos gallegos* (*Bol. Ac. Gall.*, núm. 114, pp. 162-63. Coruña, Febrero 1917). O sabio historiador califica de «inolvidables» as décimas de Torrado e afirma: «aínda as temos ouvido cantar nas portas da catedral compostelán no segundo tezo do século XIX».

FILGUEIRA VALVERDE editou íntegra a poesía, xa baixo o rubro de «N. Torrado, abade de Urdilde» (*Nuevos documentos para la historia del patronato jacobeo... Unas décimas gallegas del s. XVII Bol. Ac. Gall.*, T. XIV-XV, 1924).

O P. ATANASIO LÓPEZ tiña, no entanto, dado cunha outra versión no ms. 3741 da Biblioteca Nacional de Madride, ás páxinas 345-53. Esta versión aporta certas novidades que, por acrarar en parte a dificultosa in-

terpretazón, acollemos eiquí coma boas, inda sendo, en xeral, máis pura a lición do primeiro ms. (Cf. *Bibliografía del Apóstol Santiago*, en *Nuevos estudios crítico-históricos acerca de Galicia*, Santiago, 1947, I, pp. 88-90).

O motivo que inspirou ao autor foi a idea, xurdida polo ano 1617 de declarar a Santa Tereixa copatroa de España. «O preito trascendéu ao literario. Quevedo tivo unha singular intervención na defensa xacobeá —«Su Espada por Santiago»— e na mesma cidade compostelán, a carón dos longos alegatos xurídicos, xurdéu a arenga, a folla manuscrita, e inda o mesmo poema» (FILGUEIRA VALVERDE, *Cançioneiriño de Compostela, Nós*, Ourense, 1932).

As décimas de Martín Torrado ben valen un vello escárneo. O irónico humor, da máis pura raíz galaica, encaixa a maravilla no logrado continente formal, atal que unhas fechas de espadeiro, ledo e sorridente, na cunca xenerosa e popular.

1

DECIMAS AO APOSTOL SANT-IAGO

- Santo da barba dourada,
vello honrado, meu patrón;
raio, fillo do trebón,
capitán da roxa espada;
- 5 señor da cruz colorada,
valente e forte guerreiro,
a quen todo o mundo enteiro,
polo mar e pola terra,
chama, na paz e na guerra,
- 10 Sant-Iago o cabaleiro.
- Eu, meu santo, oín agora
ao crego desta maneira:
que vos dan por compañeira
unha santa, gran doutora.
- 15 ¡Vállame Nosa Señora!
Ende, ¿vós non bastás sóo
para desfacer en póo
cantos mouros e xudeus
houber contra a Fe de Deus?
- 20 Decíao el meu abó...
- ¿Elo é que non podés?
Eu non sei como esto sexa,
ou debe de ser envexa
do ben que a España facés.

25 Eu non vin tal entremés:
que a un crego lle fagan ter
unha freira por muller...
¡Arreda, vai Satanás!
Santo, vós, se vos casás,
30 dáis ao mundo en que entender.

Ora, pese tal connigo,
non vos deran por compadre
a San Lourenzo, ou ao padre
San Vicenzo, ou San Domingo;
35 en tal preito non delingo.
I a nosa Santa Tereixa,
¿no ha de ter a mesma queixa,
pois vola dan por muller
sen preguntar se ela quer,
40 se ela toma, ou se ela deixa?

Meu Santo, agora digo eu,
con perdón, se a min mo dan:
¿a xente da miña lan
ónde ha de ir ao Xubiléu?
45 No ha de faltar un xudéu
que nos diga que ninguén,
sen ir a Xerusalén,
nestas vosas estazós
non pode gañar perdós
50 por Xesús de Nazarén.

En fin eu xa teño dito
que haxo de vender os bois
e ir a Roma despóis
ó Padre Santo Bendito
55 e ó noso señor o Rei,
que manden pór unha lei
que sexas, pois é xusticia,
Patrón sóo da millicia
de España, contra Mafoma,
60 mentras for San Pedro en Roma,
vós, Sant-Iago, en Galicia.

(¿1617?)

1: A. L., "dorada". — 3: A. L., "de torbón". — 6: F. V., "detente, forte". — 8: A. L., "por la terra". — 9: A. L., "temen na paz". — 12: F. V., "6". — 15: A. L., "válame". — 16: A. L., "sô". — 17: A. L., "pô". — 19: A. L., "ay contra a fee". — 20: A. L., "decía o miño abó". — 21: F. V., "El ouve que". — 22: A. L., "ou non sey que aquesto". — 23: "que debe de ser embejas". — 24: A. L., "facera". — 27: F. V., "frade"; A. L., "moller". — 29: A. L., "Vós, San-

to".—30: F. V., "das 6".—31: A. L., "Oro pesse atal".
32-34: F. V., "non vos deran por compañía—algúns dos
santos de España, —San Lourenzo ou San Domingo".—36:
F. V., "a santa Santa".—38: A. L., "moller".—39: A.
L., "sin... si".—40: A. L., "si la... si la".—41: F. V.,
"Pois agora".—43: A. L., "y a gente".—46: A. L., "que
diga en estas razois".—47-51: en A. L. fallan estes vv.,
trocados polos seguintes: "non querer ganar perdois,
—mais eu, por Jesús bendito".—51: A. L., "muitas veces
teño".—52-53: A. L. interpola antre iste vv., "En tal
cosa non pensey".—53: A. L., "e assi penso a Roma yr".
54: A. L., "e ao Padre Sancto decir".—57: A. L., "solo".
58: A. L., "Majoma".—61: F. V., "Sant-Iago de Gali-
cia".—No v. 57 correximos "sexas", por "sexa", que
traen as dúas copias.

O conxunto e título de tal cartama está coñecido
no caso libro Frontes Mirandes y colacionado por-
tan de las Mss. e la inxuntal manusc. de... D. A. Aio-
en de Frontes El Grande, Arzobispo de Toledo, y de
Frontes Ior de Bascuña y Universidad... que dize
lucamente las costuras de las y otras en... Conde
de Montebay, de Frontes, Valador, y Montebay,
como de el libro D. Inacio Vazquez y Vazquez, Señor
de Santa Cruz... Los cartama de el Frontes
y por su conxunto, de el Frontes que obediente las
dizian Con Frontes de Frontes, por Antonio Pagan
Año de 1677.

En un volumne como en A. de esta de dize
plata, repete de biblioteca, por nos pedamos dize
no estado permitido de Frontes Mirandes, das que
moltes estudios caliza se teñan ocupada O P. Ar-

OS POETAS DAS FESTAS MINERVALES

(1697)

Dende o ano 1536 celébranse en Compostela festas en honra de Don Alonso de Fonseca, O Grande, que teñen lugar o martes de Espírito Santo. Dende 1602 están regramentadas tales festas literarias, mandándose que, «pra iste efecto, se poña vinte dias denantes un Cartel de Temas e Materias, sobre as cales se fagan Prosas e Versos en Latín e Romance», que en algúns casos, se teñen ampriado ao galego. Da meirande parte distas festas non se garda máis que a notiza, ou algún detalle dos temas e autores, pero non as obras presentadas, xa que nin se editaron nin se tivo o coidado de arquivalas. Somentes das festas de San Pío V, en setembro de 1713, e das Minervales de 1697 se fixo reseña e libro, que constitúen dous verdadeiros cancioeiros da poesía barroca compostelán, e galega, en xeral, endebén o galego fose empregado apenas de esguello, coma quen di. Dos carteles galegos que nas festas de San Pío V houbo na eirexa de Bonaval, o coleitor non se molestou en tomar copia, e se non for polo feliz acordo de editar integramente as composicións presentadas ás festas de 1697, é ben seguro que hoxe desconeceríamos ises nove romances galegos con que o século XVII espídesese graciosamente das nosas esquencidas letras.

O conxunto e reseña de tal certame está contido no raro libro *Fiestas Minervales, y aclamación perpetua de las Musas, a la inmortal memoria de... D. Alonso de Fonseca El Grande, Arzobispo de Toledo, y de Santiago. Por su Escuela y Universidad... que afectuosamente las consagra, dedica, y ofrece al... Conde de Monte-Rey, su Protector, Valedor, y Mecenas: Por mano de el Doctor D. Ioseph Varela y Vasadre, Rector de dicha Universidad... Con acuerdo de el Claustro; y por su comisión; de el Secretario que obediente las describe. Con licencia. En Santiago, por Antonio Frayz. Año de 1697.*

É un voluminoso tomo en 4.º, de máis de duascentas páxinas, regalo de bibliófilos. Non nos podemos deter no estudo pormiúdo das famosas *Minervales*, das que moitos eruditos galegos se teñen ocupado. O P. ATA-

NASIO LÓPEZ (*La imprenta en Galicia en el siglo XVII*, no *Bol. de la Universidad de Santiago*, ano XII números 39-40 e 41-42, 1943), prestoulle especial atenzón, e F. BOUZA BREY, nos traballos que logo citaremos, estuda a obra de un dos principiaes poetas, Pardifias Villardefrancos. Interesan, asemade, as obras xa citadas de ANTONIO REY SOTO (*Escritores gallegos desconocidos e Galicia, venera y venero de España*), FILGUEIRA VALVERDE (*Cancioneiriño de Compostela*), VARELA JÁCOME (*Historia de la Literatura Gallega*, recollida en parte no T. IV da *Historia General de las Literaturas Hispánicas*), etc.

Nas referidas festas literarias foron sete os temas propostos en loubor de Fonseca, o segundo dos cales corréu baixo o lema: «Si Santiago vive más obligado al Señor Don Alonso de Fonseca, que el Señor Don Alonso vivió a su Patria, resuelto en veinte coplas de romance Gallego, y en favor de nuestro fundador. Y será el primer premio una Medalla de Oro con la Efigie del Santo Apóstol. El segundo tres Tenedores, y tres Cucharas de plata. El tercero ocho libras de Chocolate».

Con aquil pe forzado concurriron oitos poetas gallegos, máis outro, que aproveitou a libertade do 7.º tema pra facer unha graciosa parodia. Pese aos impetizos diste tipo de poesía aúlica e froral, hai bos acertos, incruso con súpetos relumes líricos, niste mangado de romances, onde, en todo caso, o interés filolóxico é grande, pois se trata do conxunto máis denso que temos da nosa fala no devalar do século XVII.

XOHAN DEL RIO Y OTERO

(Segunda metade do s. XVII)

Non sabemos d'él outra cousa, senón que co título de Doutor figura no libro das *Minervales*, onde mereceu o primeiro premio polo seu romance galego ao tema segundo. Posiblemente tería algún cargo docente en Compostela, de onde cicáís fose natural, pois o apelido Del Río repítese profusamente naquíla cidade, vencellado a xentes amantes das artes e das letras ao longo dos séculos XVII e XVIII. No romance chama a Compostela «amada terra».

Del Río y Otero era gran concededor e amator da língoa galega, da que fai nos primeiros versos do seu romance unha cálida defensa. Non participou no certame máis que con esta poesía, e semella que o fixo, precisamente, por un fondo sentimento de agarimo á fala, «ledo hasta nomáis» de espresarse nela. Escribe con soltura e, por fortuna, o tipo de composición proposta non era axeitada pra os alardes barroquistas que enmarañan a meirande parte da poesía en castelán contida no libro.

Gañou, ao noso entender moi merecidamente, o primeiro premio: unha medalla de ouro ca efixie do Apóstol.

1

ROMANCE GALEGO

Xa que nos puxo o certamen
a porfía ou o probrema
na nosa língua esquecida,
nomáis que por ser galega,
5 ledo agora hasta nomáis
porque lle coupese a ela
no ceu daquel gran escudo
tan siquer o ter estrela,
diréi o meu parecer,
10 daréi a miña sentenza,
porque me fai leterado
o que me fixo poeta.
A esa cabeza do mundo
moito debéu Xulio Cesar:

- 15 bós pais e grandes amigos,
moito amor, moita riqueza.
E Roma ¿qué lle debéu
ó grande Xulio? O facela,
de cidade libre, escrava,
- 20 e de señora, soxeita.
Os seus nobres moradores
fixoos xemer, de maneira
que escollian mortes súas
por non ver mortes alleas.
- 25 Desde o Thámasis frofido
ó Nilo das grandes cheas,
fixo que todos soupesen
que él só o seu señor era.
Trouguen esta comparanza,
- 30 porque todo o mundo vexa,
no que foron, o que vai
do gran Xulio ó gran Fonseca.
Moito debéu Don Afonso
a este chan de Compostela:
- 35 riquezas, moitos amigos,
e moitísima nobreza.
Esto todo do Arçobispo
decer moi ben se pudera,
ca el non lle faltaría
- 40 anque en Monterrei nacera.
Mais xa esto non se pede,
e, pois cá atrás dito queda
o que debe Don Afonso,
diréi o que a Afonso deban.
- 45 Débeslle tanto a este fillo,
amada terra, que deixa
o teu agradecemento
caise que non se coñeza.
Fíxoche libre, de escrava;
- 50 tamén señora ás dereitas,
pois sabes ben que o entendido
sempre a todos siñorea.
Todos os teus moradores,
de calquer estado sexan,
- 55 viven contentos e libres
de trabucos e gavelas.
¡Qué garrida que che fixo,
con casas grandes ben feitas!
Bastáballe esa por moitas,
- 60 esa que ten as cadeas.
Cadeas ben nomeadas,
as de ferro, non aquelas
semellantes ás de Alcides,
de ouro fino en tantas letras.

- 65 ;Qué de bolras non se ven
honrar tan boas cabeças,
porque mereces que todos
che chamen segunda Athenas!
Por el, o teu nome a fama
70 polo mundo espalla leda,
alá donde vai o sol
desde o cabo de Fisterra;
alá donde rega o Indo,
alá donde o Ganxes rega,
75 envexando o Indo e o Ganxes
os nosos Sar e Sarela.
Ora, ben debes o ser
(digo, pola derradeira)
casa Santa, a Sant-Iago;
80 gran cidade, ó gran Fonseca.

(1697)

1: A grafía e pontoazón é moi anárquica. Nós reducimos, coma sempre vimos facendo, a j e g a x, nos seus casos, e suprimimos as consoantes dobres, maiúsculas ociosas, etc. — 25: no orixinal “desdo ó”. — 42: “cá tras”. 51: “sabes ben có”, erro do ouvido, moi frecoente aínda hoxe, por confusión de “con o” e “que o”. — 65 a 68: o orixinal, sen admiracións. — 71: “donde fai o sol”, que correximos “vai” porque debe ser erro de imprenda; “desdo”.

FRANCISCO ANTONIO DEL VALLE

(Segunda metade do século XVII)

Non sabemos outra cousa da súa vida agás o ter presentado un romance galego en honra de Fonseca, nas festas *Minervales* de 1697. Seguramente era colexial en Fonseca, pois ao final da súa poesía alude aos Doutores Reitor e «Colegas», anque ista verba pode estar no senso de Colexiales.

O lingoaxe de Del Valle é escoireito, revela que o autor o costumaba usar, aínda que dí non nacéu poeta. Da composición dedúcese era home de cultura, no senso daquela formazón humanística corrente na época. Gañou o segundo premio do certame: tres tenedores e tres culleres de prata.

1

ROMANCE GALEGO

- Ilustre Afonso, me mandan
que en vinte copras galegas
diga si vos debe a Patria
máis que vós debés a ela.
- 5 Eu non sei por onde empece
nomear vosas grandezas,
vosos feitos, vosas obras,
porque non nacín poeta.
Si fora coma un Ovidio,
- 10 que o mamóu coa teta,
non fixera vinte copras:
fixera máis de millenta.
Dubido do que faréi
para saír desta enfeitá;
- 15 maxino roer nas uñas
e bourar mui ben na testa.
Por outra banda, me din
que colla e barra á tranqueira,
donde Persio din que sán
- 20 de repente grans poetas.
Deixo a Fonte Cabalina;
quen quixer, que dela beba;
non me acordo do Parnaso
nin soño co el siquiera.

- 25 Ben ou mal, como souper,
 pasaréi miña carreira:
 suprico a sus señorías
 se sirvan portar pacencia.
 Pídolles perdón das faltas;
- 30 esto é forza me concedan,
 pois para laudes de Fonso
 a retórica non chega;
 tampouco para escribilas
 vinte mans que a resma teña.
- 35 Saiba o mundo, Don Afonso,
 nacistes en boa estrela,
 e que sodes do funduxe
 da cidad de Compostela,
 que si unha ten por armas,
- 40 cinco son as vosas mesmas.
 De nobreza, no hai falar,
 que vos sobra polas tellas;
 ¡na vos, labrastes casa
 para Escola de Minerva!
- 45 Deste Empóreo e Athenas sodes
 Fundador, Patrón, Mecenas;
 tres Colexios son os que
 fundastes, co as súas becas.
 Unha de color azul,
- 50 as outras son de bermella.
 (No é razón que aquí, de Fontes
 o Condado se me esqueça).
 Librastes dúas cidades
 do trabuco que non peitan;
- 55 o Rei vos fiz Arçobispo
 por vosas erguidas prenda;
 de Sant-Iago e de Toledo
 honraste de sorte a terra
 que lle quedóu tal nembrança
- 60 que aínda hoxe por vós rezan.
 En limosna e cousas pías,
 en donaçós, en ofrendas,
 en dotar as fundaçós
 empregastes vosas rendas.
- 65 Un primeiro sin segundo
 fustes, sí, na vos era,
 e despóis a acá non vexo
 quen con vós corra parella.
 Aforremos de disputas,
- 70 que aquí non cabe probrema,
 maiormente cando aos astros
 dominóu vosa moleira.
 Das susoditas premisas
 saco aquesta consecuencia:

- 75 logo, debe a Don Afonso
a Patria máis que el a ela.
Celebren vosos recordos
Doutores, Retor, Colegas,
e gozaivos, Pai da Patria,
80 tres altos máis das estrelas.

(1697)

33: no orixinal "tan pouco"... "ca resma". — 41: "nai
falar". — 59: "lle quedoi". — 60: "ca inda". — 70: "ca
aquí". — 75-76: en cursiva, no orixinal.

XOHAN CORREA MENDOZA Y SOTOMAYOR

(1678. - Primeiro terzo do s. XVIII)

Foi baptizado o 26 de Sant-Iago de 1678 na freigue-
sía de Santa María de Silleda, da diócese de Tui, según
informa COUCEIRO FRELJOMIL (*Diccionario bio-bibliográ-
fico de escritores*. Compostela, 1951).

Participóu nas festas *Minervales*, cando contaba da-
zanove anos. Posiblemente fose daquela estudante en
Fonseca, pois alude ás faixas bermellas «que nos ale-
gran o corpo... todos mocíños».

Co seu romance gañóu o terceiro premio: as oito
libras de chicolate con que xa il se daba por satisfeito,
e que non virían mal á despensa de un escoler. Non sa-
bemos que escribira outra cousa, pois somentes se pre-
sentóu ao segundo tema. De non sere pola publicazón
do libro das festas, nin del nin dos seus contendentes
teríamos hoxe notiza, e xusto é pensar que todos eles
escribirían na súa vida algunha poesía máis en gale-
go. *Ubi sunt?*

1

ROMANCE GALEGO

Mandan que se han de compor
vinte copras de perxenio,
e diz que estas vinte copras
han de ser todas en verso.

- 5 E esto de escribir por contas
é decernos que recemos
ou dispensar en que sexan
as nosas copras de cego.
Pero ten enficultade
- 10 e non entendo este rezo,
que é de vinte, e o Rosario
sólo ten quince mesterios.
O Domine labia mea
serán os cinco premeiros;
- 15 logo despóis na medalla
entrará o ofrecimento.
Ora, ehi lo vay, meus fidalgos;
os prólojos encurtemos,

- que se o exordio for cumprido
20 dirán que é de compremento.
O caso está en falar
ben daquel gran cabaleiro,
dúas veces Arcibispo,
25 de Sant-Iago e de Toledo,
e se esta cidade vive
obrigada ó seu respeito,
ou se o seu respeito foi
obrigado ao nacemento.
30 E ó asunto do certamen
eu digo, quexal de menos
todos os de este destreito
muita obrigaçón lle temos;
porque aínda que non fora
35 máis que fundar os Colexos,
que nos alegran o corpo
co a faixa de bermello,
e co as caras de risa,
alegres e pracenteiros,
40 todos mociños, e como
un parafuso dereitos,
donde, coma dun alcoubre
trasprantados no Consello,
dan froitos de bendiçón,
e todos son froitos certos.
45 Pois nas Igrexas, sería
contar estrelas no Ceio,
de tantos Canogitates
cantos polo mundo vemos.
Que se pode ben decer
50 que non hai no descuberto
das palestras de Minerva
outro mellor pegureiro.
E tamén que a súa terra
lle foi ingrata é ben certo,
55 ca, se fora agradecida,
fora máis ou fora menos.
Se fora na antiguidade
oín decer ós meus vellos
lle levantarán estatuas,
60 lle erixiran masoleos.
Por Apolo en sabidencia,
mellor co que o Rei Admeto
alá polos campos de Elis,
gardóu cabras e carneiros;
65 porque libróu súa res
decote polos outeiros
dos montes compostelanos
do trifauce Can Cerbeiro.

- 70 Esto vos digo eu, que foi
 pastor ben feito e dereito,
 que traía seu caxado,
 tamén vistéu seu capelo;
 libertounos dos trabucos,
 de alcabelas e de preitos,
 75 por que lle damos rendidos
 os corazóns en obsequio.
 Se, coa mesma vontade
 que eu fago este rendimento,
 me ofrecen o chicolate,
 80 me daréi por satisfeito.

(1697)

21-22: o v. é curto; cicais fose "o caso está en falar ben — daquel grande cabaleiro". — 25: no orixinal, "Cidadad". — 27: "O so seu". — 30: "quejal", que non acertamos a descifrar; ¿será "quexáis"? — 74: "Dalcavelas".

FR. XOSE GIL TABOADA

(Derradeiro terzo do s. XVII - Primeiro do XVIII)

Nascéu en Sant-Iago de Compostela. Moi novo, ingresóu no Convento de San Francisco, pasando máis tarde ao de Salamanca, onde en 1697 era leitor en Artes ou Filosofía, pois con ambos títuos figura no cancioeiro das *Minervales*. Tornóu a Compostela e en 1707 era leitor de Teoloxía no propio cenobio onde se tiña formado; de alí pasóu, en 1710, a San Francisco de A Cruña. No cabido celebrado pola Orde en 28 de Maio de 1713 foi eleito ministro da provincia de Sant-Iago. Téñense notizas da súa vida deica, polo menos, o ano 1715.

O P. CASTRO (*Arbol Cronolóxico*), citado por COUCEIRO (*Diccionario...*) escribe: «Xa agora, sen poder ofender a súa moita modestia, podemos loubar a súa admirabile vida, a que empregóu nun contínuo estudo, perpetuo recollimento, rixida observanza e ás obrigas do seu estado indispensable asistencia... Con verdade douto, sen soberba sabio, con gosto súbdito, con repunanza perlado».

Presentóu ao segundo tema das devanditas festas literarias un romance, que chegou fora do prazo, «e por eso—dí a reseña—non se premióu no lugar que merecía». Presentóu tamén unha cantiga humorística en castelán e unha poesía latina.

FILGUEIRA VALVERDE opina que o romance do P. Gil Taboada e «unha curiosa versión galega da moda castelán da época» (*Canc. de Compostela Nós*, núm. 103). O P. ATANASIO LÓPEZ reproduxo dito romance (*Biobibliografías de ilustres franciscanos gallegos*, en *Arch. Ibero-Americano*, XII, pp. 424-430), e o devandito prof. FILGUEIRA recolleuno, á súa vez, parcialmente, no *Cancioneiriño*.

O romance, a voltas dos seus xogos verbaes e conceituales, ten gracia e fruidez, coma de quen estaba vezado no exercizo poético. A liorta enrédase entre a estrela do escudo compostelán e as cinco de Fonseca, nun enxeñoso diálogo.

ROMANCE GALEGO

- Grande loita de luceiros
 hai na terra do Patrón
 Santo que, fillo do trono,
 nas guerras sempre atronóu.
- 5 Cinco luceiros, no menos,
 se opón a un luceiro só;
 ¿cinco a un, e ser galegos?
 Non mo da o corazón.
 E que loitan sobre quén
- 10 a quén máis alomeóu.
 ¿Un contra cinco? ¡Este sí
 que é galego de naçón!
 O luceiro só, nas armas
 ven da ciudá dos Perdós;
- 15 ven feito un perdoa vidas,
 mais perdoa luces, non.
 Os outros, nas armas ven
 do grande home que mitróu,
 fonte que ten máis rigueiros
- 20 que ten gotas un torbón.
 «—¡Ouh, luceiros!» (diz a estrela,
 «facendo das luces voz)
 «Miraime, miraime ben,
 «verés quén vos arrolóu.
- 25 «Eu vos faixéi coma nenos;
 «¿querés que eu non sexa mór?
 «Reparái que o voso lume
 «ós meus peitos se crióu.
 «Vós por Fonseca loitades;
- 30 «home grandísimo foi,
 «mais se eu non lle dera estrela
 «¿qué fora dise señor?
 «Confeso que sodes grandes:
 «Fonseca ó mundo pasmóu,
- 35 «pero se eu non vos parira,
 «¿dónde estuvérades vós?
 «O gran Fonseca se acorde
 «do bo leite que mamóu;
 «vós calái, que, por Sant-Iago
- 40 «que vos deite a maldiçón.
 «Calái, pois, ou teméi que
 «vos mate dun encontrón,
 «que trago aquí pró enterro
 «o sepulcro por quén só.
- 45 «—Señora mai (os luceiros
 «din), vostede se afrontóu

- «sen causa, porque esta loita
 «lle ha de dar máis relumbrós.
 «Dóu a Fonseca Sant-Iago
 50 vida, Fonseca a honróu:
 «que é máis a honra que a vida,
 «o dixo hasta Ciceirón.
 «Arrolouno esta ciudá,
 «mais Fonseca a libertóu;
 55 «¿pudo outra arrolalo? Sí.
 «¿Outro libertala? Non.
 «Fillo e nai se dan o ser.
 «¿Cál é máis dar antre os dous?
 «Nai ó fillo, é natural;
 60 «fillo á nai, admirazón.
 «Nacendo o sol da mañán,
 «a mañán máis debe ao sol
 «que apartándolle as tinebras,
 «máis lle volve que lle dóu.
 65 «Doulle a ciudá ser de fillo;
 «Fonseca, ser con acciós.
 «Un natural, outro é libre:
 «¿pois qué? ¿Ten comparazón?
 «Ela o sustenta no berzo;
 70 «il Escola lle fundóu,
 «que é o sustento da alma:
 «¿pois cál sustento é millor?
 «A honra toda dos fillos
 «nos país sempre resultóu:
 75 «¿qué mór honra da mañán
 «que escedela o fillo sol?
 «—;Ouh, luceiros (diz a estrela),
 «eu vos boto mil beizós:
 «Confeso que máis lle debo.
 80 «A Deus, que a loita finóu.

(1697)

6: no orixinal, "S opón". — 18: "grand home". — 26:
 "querés queu". — 31: "mais seu". — 35: "pero seu".
 37: "sacorde". — 46: "safrontou". — 48: "lla de dar".
 58: "antros". — 66: "aciós". — 80: "ca loyta".

BERNARDO VALLO DE PORRAS

(Derradeiro terzo do s. XVII - Primeiro do XVIII)

Era compostelán, coma os seus hirmáns Xosé e Xohán Francisco, escritores tamén. O primeiro, prior da Catedral de Sant-Iago e patrón da capela de Alba, destacou-se coma autor de loas e autos sacramentales, que se representaron a fins do século XVII e comenzos do XVIII (Cf. COUCEIRO FRELJOMIL, *Diccionario...*, e BENITO VARELA JÁCOME, *Historia de la Literatura gallega*, Santiago, 1951, pp. 114-15).

De Bernardo sabemos que presentou ás festas *Minervales* ademáis do romance galego, unha parodia ao coarto asunto, glosa en loubor de Fonseca á cadra

«No es mucho se llame Fuente
seca, quien tan liberal,
dando todo su caudal
multiplica la corriente».

Os premios a iste tema era: «una sortija de oro, con una piedra preciosa; dos vasos de plata de camino, y dos pañuelos de Cambrai, con sus encajes».

Non sabemos teña escrito máis que o romance na nosa fala que eiquí damos, sinxelo de fondo e forma.

1

ROMANCE GALEGO

- Apolo sexa comigo
neste caso do certamen,
porque en groria de Fonseca
botar poda o pe diante.
- 5 O caso que aquí se pon
é si está Fonseca o Grande
máis á cidade obrigado,
ou lle está máis a cidade.
- 10 Ela ten moito dereito,
que pode súa nai chamarse,
pois de todos seus abós
nela ten a tronquidade.
Nela foi seu nacemento,
do que el ben pode entonarse,
- 15 porque nacer na boa terra
é dita para estimarse;

- pois todos din que na má
fruto bó non pode darse
moito ben se debe, logo,
20 á terra donde se nace.
Logo, si fillo Fonseca
debe desta nomearse,
como fillo está obrigado:
e máis non pudo obrigarse.
25 É verdá que foi seu fillo,
mais tamén é gran verdade
que non tuvo a terra pai
de quen mellor se amparase.
Seu fillo foi moi sabido,
30 do que ela debe groriarse,
porque un fillo gran Doutor
é sempre a gloria do padre.
El o serviço ordinario
alcançou que non se pague,
35 en que non libróu ó pobo
de pouca cautividade.
Por esto, ben merecéu
que redentor lle chamasen,
que quen libra de serviço
40 ven a dar a liberdade.
Mais a millor das súas obras
foi esta Universidade,
para que, estudiando os homes,
fosen homes, non salvaxes.
45 Esto é craro, pois se ve
como fala quen non sabe
e que ninguén sin estudio
fala con autoridade.
Cos estudos que fundóu
50 moitos saíron e saíen
por Arçobispos e Obispos,
e moitos máis por abades.
E si os estudos aquí
non chegaran a fundarse,
55 non tuveran os galegos
no saber tanta ventaxe.
Que alumea entendementos
se pode decer en parte
pois cos estudos que puxo
60 nos libra de escuridades.
De máis desto, aquí fundóu
casas para colexales,
deixando bastante renta
para que a estudar non falten.
65 De todo o Reino entran nelas,
que todos queren honrarse,

- porque dan as becas honra
 anque sexa á nobre sangue.
 Outras cousas moitas fixo,
 70 que non digo, anque son grandes,
 porque as que digo somente
 obrigan máis que o bastante.
 As que dixen son tan boas
 que non poden mellorarse,
 75 e por mercede as conocen,
 non só esta, as máis cidadas.
 Nesta, por máis obrigada,
 sempre alabanzas lle canten,
 anque non o alaban todo
 80 anque máis e máis alaben.

(1697)

38: no orixinal, "redemp^{tor}". — 42: "da suas".

XOSE GUERRERO LASSO DE LA VEGA

(Derradeiro terzo do s. XVII - Primeiro do XVIII)

Era natural de Madride. Estudou en Alcalá e viu a Lugo, traguido polo Bispo Sr. Fuentes, quen o nomeou Visitador o Eisaminador xeral do bispado, dándolle tamén os curatos de Vilauxe e Bucínos.

Concurriu a todos os asuntos das festas *Minervales*, agás o sétimo. «En galego escribiu... un por certo dos máis felices romances que aquí notabilísimo centón poético nos conservou... sendo de notar que non eran moitos os anos que levaba en Galiza, cando enxaretou os agudos e non mal fiados oitosílabos aludidos» (Rey Soto, *Escritores gallegos...*, p. 347; *Galicia, venera...*, p. 54).

1

ROMANCE GALEGO

- Señores, eu ben quixera
escribir, pero non sei
nin o romance galego,
i é natural non saber.
- 5 Sexa o peor e aprisa
se por caso praxe a fé,
que han de ser da miña mao
as obras diste papel.
A cabeza teño mala
- 10 dendes antantantier,
e receo nestas copras
que hei de dar algún traspé.
Pero valla o que valer,
Xesús, María, Xosé,
- 15 empeza xa miña musa,
polo Cristos abecé.
Ó sigundo asunto vou
no seteno tono, e sei
que si acerto nos trinados
- 20 hei de cantar muito e ben.
Unhas débedas e dudas
sé me propón, para que
desfaga, mais non me obrigo
a facer nin desfacer.

- 25 A duda é si Don Afonso
debe a Sant-Iago, ou si é que
Sant-Iago lle debe, e todo
sei que será un si é no é.
¿Que me meto nas cuestións
- 30 de débedas, cando hai quen,
con poucas letras poeta,
querrá dar seu parecer?
Concordanzas de escrituras
eiquí non han de valer,
- 35 que en contratos do cariño
sólo o amor pode dar fe.
Mais adonde van catorce
pregos, irán desaseis;
concrúíase o preito a proba
e despóis eu falaréi.
- 40 É Sant-Iago a súa Patria,
que outra non pudera ter;
esto poño por notabre,
porque é notabre esta lei.
- 45 Despóis de Deus, a Sant-Iago
debe Don Afonso a fé;
canto pode deber, debe,
que máis non pode deber.
Criárono e creceu tanto
- 50 que ven estar par do Rei
Don (en tempo imperativo)
Fernando e Doña Sabel.
Anque fundóu as Escolas
e fixo Colexos tres,
- 55 con outro de Salamanca,
en elo hai moito que ver.
Polas dotazós que fixo
quedóu obrigado, i é ben
se conoza obrigazón,
- 60 pois foi sólo por querer.
Deixóu casas e facenda
i o patrimonio tamén,
e lle dera a vida, mais
fora eso a máis non poder.
- 65 Do dito, pois, me parece
(volvendo a lér o cartel)
que a Sant-Iago Don Afonso
non quedóu nada a deber.
Il deu todo canto tuvo,
e eu pido que me den,
- 70 se algo merezo por mal,
que llo tomaréi por ben.
Pois il deu máis que lle deron,
debe Sant-Iago. Con que

- 75 iste é o fallo e será
 por sempre xamáis, amén.
 Así, señores eu teña
 froito da orazón, por que
 si anda o romance nas vinte,
 80 sinal é que ten bós pes.

(1697)

6: "causo" no orixinal. — 14: o autor emprega cásique sempre a X, tal coma eiqui "Xesús... Xosé". — 33: "concordanzas". — 39: tamén está no orixinal a grafía "concruiase". — 51: "tiempo". — 60: "pues foi". — 69: notamos asemade a forma "il", coma logo "iste" (v. 75). — 79: "as vinte" no orixinal, que coidamos será "nas".

FABIAN PARDIÑAS Y VILLARDEFrancOS

(1657 - 1703)

De fidalga familia bergantiñán, nascéu en San Salvador de Sofán, onde foi baptizado o 6 de Febreiro de 1657. Os Pardiñas eran xente de letras e de estudos, e profesaron moitos deles na Relixión.

Don Fabián estudou en Compostela, onde se doutorou en ambos Dereitos. Ingresou na Orde Militar de Sant-Iago, estivo tres anos en Roma con cargo na curia, e dalí viu pra Compostela, nomeado Deán por Alexandro VIII, cando non recibira aínda ordes sagradas, polo que o Cabido lle deu un ano de prazo pra recibilas.

Foi Don Fabián na súa mocidade home aventureiro; tráis os estudos, andivo por Madride, onde serviu ao Marqués de Cogolludo, que foi quen o levou a Roma coma xentilhome. En Roma compretou a carreira sacerdotal, e en 1689 o Papa distinguíuno ca prebenda citada.

Foi grande proteitor do seu sobriño Fr. García de Pardiñas, Bispo de Tarazona, Provincial Mercedario e catedrático en Salamanca (Cf. Fray GUMERSINDO PLACER LÓPEZ, *Biografía del Ilmo. Fray García Pardiñas y Villar de Francos*, na *Rev. de la Orden de la Merced*, 1953).

Finóuse en abril de 1703, aos 46 anos, cicáis dempóis de longa enfermidade, coma fai notar D. SALUSTIANO PORTELA PAZOS (*Decanologio de la S. A. M. Iglesia Catedral de Santiago de Compostela*, Santiago, 1944, páginas 333-340 e 539-541).

Don Fabián Pardiñas foi o verdadeiro animador das famosas festas *Minervales* de Compostela, das que figuraba coma presidente. Por ista razón as poesías que presentou foron sen nome, e anónimas estarían aínda hoxe se o pontoal investigador FERMÍN BOUZA BREY non tivese descuberto a súa paternidade (Cf. *Don Fabián Pardiñas Villardefrancos, poeta gallego del siglo XVII e Sobre la obra poética de D. Fabián Pardiñas Villardefrancos*, en *Cuad. de Est. Gall.*, fascs. III, 1945, pp. 331-354, e IX, 1948, p. 156).

Foi, según parez, poeta moi fecundo, «de elevado numen y de natural afluencia», de quen se lembraba un tomo ms. de versos, arestora perdido. Somentes coneece-

mos os tres anónimos que presentou as repetidas festas literarias de 1697. «Aínda que tardeira, a súa formazón cultural foi en aumento... A poesía non era allea ao seu espírito; compuña con facilidade e soltura e o seu nome era citado antre os bós poetas do seu tempo». (Fr. GUMERSINDO PLACER, *op. cit.*, p. 493). E según Riobó, aducido por VARELA JÁCOME (*Hist. de la Lit. Gall.*, p. 117) «era poeta de enlevado numen e natural afluencia, con que compuxo versos casteláns a diferentes asuntos serios e xocosos en todo xénero de metros». Na reseña das *Minervales* dícese que o autor do romance galego «no quiso dar el nombre, aunque lo logra grande en la Poesía». Pena é que se perderan as obras deste poeta, porque, indudablemente, tiña xenio e conecimento da fala, na que é seguro comporía máis poemas que iste senlleiro romance de ocasión.

1

ROMANCE GALEGO

- Eu oín a meus abós,
cando de Homero falaban,
que os inxenios, como á fonte,
co seu cacho iban á auga.
- 5 E logo lles preguntéi
a donde este Homero estaba;
mandáronme a Compostela
i as estrelas xa raiaban.
Hachéi unha Fonte Seca;
- 10 señores ¿quén tal pensara
que esta fonte non correra
donde sempre o trono raia?
Eu, polo menos, oín
dixera un home na casa:
- 15 «o mollado, nun ruído»;
«despois de tronos, a auga».
Pero tamén me dixeron
si ó nacer do sol toaba,
que as moitas luces do día
- 20 todo o raudal istiñaban.
E porque a auga no hachéi,
senteime a velo que pasa,
e as estrelas me fan ver
co problema que barallan.
- 25 Se pregunta quén máis debe:
o señor Fonseca á Patria,
ou a Patria a aquel Fonseca
que por auga luces mana.

- O que sei de certo é
30 que si o campo luz espalla,
estrelas no nacemento
a este home non lle faltan.
E si as estrelas pubrican
o nacente dos Monarcas,
35 o que Monarquías funda
teña estrelas duplicadas.
Si ó nacer, con unha estrela
o recibe a súa Patria,
volverlle sinco por unha
40 o nacer é gran ganancia.
A Patria é madre dos homes,
pero, si ben se repara,
hai algús homes que son,
con razón, padres da Patria;
45 e se me dan a escoller
destas dúas nomeadas,
máis quixera ter de pai
que ter de nai alabanza.
E porque tamén oín,
50 en esta Escola afamada
concorre a nai padecendo
e o pai activo obraba,
fago agora un casamento,
do primeiro relembanza:
55 Adán dóu a costa a Eva,
e a Adán non lle costóu nada.
Tolaxe será meterme
na Teoloxía Sagrada,
pero dei nesta tolaxe
60 porque ós xueces cai en gracia.
Redimir dis que unha obra
maior aun é que a criança,
porque esta non supón culpa
e aquela supón desgracia.
65 É criar, obra do Ceo,
e se ve neste home crara:
Compostela ca súa estrela
foi a este home Vía Láctea.
Pero este home agradecido
70 a boa obra logo paga,
redimíndoa dun servicio
que de ordinario maltrata.
E tamén a lei abona,
postos os dous nas balanzas,
75 que o fillo á madre non debe,
e ésta a aquél debe a soldada.
Os Doutores en Meicifía
sobre un doente berraban

80 que a parte mandante era
á quen máis debía a arca.
Esto hachéi en Compostela,
e vólvome a miña casa,
a ver si hacho o chocolate
para bordón das cabaças.

(1697)

15-16: poñemos nós antre comillas istas dúas vellas pa-
remias, non indicadas diste xeito no orixinal. — 19: "Cas
moitas". — 20: "Istiñar", 'arraiar' 'erguer a chuvia'. — 44:
"padre". — 45: "esse me dan". — 56: "E Adán, non";
"custeu" no orixinal.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

Este texto é unha tradución do orixinal, que é un texto en galego. O orixinal está escrito en letra manuscrita e é bastante difícil de ler debido á escritura cursiva e á falta de espazos. A tradución que se presenta aquí é unha versión moderna e legible do texto orixinal, que trata de manter o máximo posible o significado e a estrutura do texto original.

IGNACIO RODRIGUEZ

(Derradeiro terzo do s. XVII. Primeiro do XVIII)

Non temos notizas da vida deste poeta, que se presentou cun romance galego ao segundo tema das *Mi-nervales*. Hai unha monxa do mesmo apelido, Dona Isabel Rodríguez, profesa en Allariz que mandou unha glosa ao tema coarto. Cicáis fosen parentes, animados mutuamente a partillar na liza poética compostelán. Ao falar da nosa terra e do centro dela, semella que o fai dende fora, lonxe de Sant-Iago.

Revela o autor a súa cultura clásica, incluso cunha acertada paráfrase horacián; pero tal erudición non empeitiza o desenrolo zugoso e limpo do pensamento, proba de que Ignacio Rodríguez era bó versificador. Non quedan probas de outras obras súas.

1

ROMANCE GALEGO

- ¡Ouh, meu varón eminente!
¡Ouh, raudal do meu Fonseca!
Da nosa terra gran padre;
gran fillo da nosa terra.
- 5 Camiñou dela correndo
á cumbre por eminencia,
donde, firmamento noble,
nos fixo ver as estrelas,
si por ben, máis non por mal,
- 10 cando posto sempre en vela
nos alumbróu lumioso
no candieiro da Igresia.
Aquí nacéu, e foi forza
no noso centro nacera,
- 15 que estrelas ¡adonde han de ir,
sinón ó Campo da Estrela?
Esto suposto, vexamos
quen máis obrigado queda,
si Fonseca á súa madre,
- 20 si ao seu fillo Compostela.
I, en canto ó primeiro, digo
que parece ser primeira

a madre Patria, porque
 coa Patria no hai contenda.
 25 Precrara cousa é morrer
 por ela e tamén en ela;
 logo porque están os fillos
 obrigados por tal deuda.
 Mais que, aunque el algún dereito
 30 abertamente tuvera,
 atravesándose a madre
 é moi ben que o fillo ceda.
 Fora desto, si lle é afeito,
 sempre tamañas finezas
 35 tamén hachóu, que é prodixo:
 unha gran correspondenza.
 E si non dígao a pompa,
 a maxestad, a grandeza
 que os fillos de ambos Xacobos
 40 fan en barrenar apresa,
 das suaves dulces augas
 con que ambrosías febeas
 polas venas de Aganipe
 pasan a encender as venas;
 45 desta sorte lle tributa
 ao fin memorias eternas.
 Agora vexan si a madre
 ten máis razón no que alega.
 Pero, no ostante, perdóne
 50 a Patria nesta materia,
 que ela doulle o nacemento
 i el doulle o ser con que alenta.
 Esta terra aparecéu
 árida na nosa esfera,
 55 e no mar pupúrio e roxo,
 sin estorbo, unha vereda;
 a púrpura deste fillo
 é o mar que fecunda e rega
 á madre árida e estéril,
 60 volvéndoa Primaveira.
 Prantoulle a Universidade,
 que é o pasmo da mesma ciencia;
 librouna con paso franco
 de rigurosas gavelas;
 65 fundóu Colexos insignes
 adonde ardentes centellas
 lucen, alumbrando ó mundo
 co ardor das súas letras.
 ¿Son aquestos fundamentos
 70 de máis alta consecuencia?
 ¿Pois por qué hemos de dudar
 que a Patria obrigada estexa?

- Ela sí que tuvo sorte
 e fortuna verdadeira,
 75 que el calquier terra obrigara,
 nacera donde nacera.
 E si por regla, o contrario
 din que patrón firme asenta,
 non hai regra sin eseción
 80 i el foi eseción da regra.

(1697)

8: no orixinal "fizo". — 33: "si llé". — 46: "Alfin".
 51: "Quela". — 72: "ca Patria".

XOHAN ANTONIO TORRADO

(Derradeiro terzo do s. XVII. Primeiro do XVIII)

Sábese pola reseña do libro das festas *Minervales* que era gramático, supomos que na propia Compostela. Tense dubidado se sería a mesma persoa que o outro poeta do seu apelido, cuio nome de pía se non conecía deica agora: o abade de Urdilde e Reitor de Fonseca, D. Martín Torrado, falecido en 1653. O que sí é doado e que fosen da mesma familia, pois ambos teñen un xenio poético parello.

Presentouse ao tema 7.º do certame; cuio cartel rezaba: «Pero ya que son los Cuervos tan amigos de remedar, y ser parecidos al Cisne, sin poderlo conseguir; al Cisne que más propiamente le remedare, consiguiendo por gracia, lo que el Cuervo tiene por naturaleza, haciendo asunto de gracejo su Poesía a cualquiera de los propuestos Asuntos. Se le dará al primero un corte de vestido de Tafetán doble, con su aforro de Tafetán de Granada. Al segundo un corte de Jubón de Raso, con su aforro de Tafetán. Al tercero una caja de Tabaco de plata blanca. Advirtiéndolo no será premiado el que propiamente fuere Cuervo, sino el que mas propiamente lo pareciese».

Torrado gañou o segundo premio ca súa parodia do tema segundo. Xohan Antonio Torrado é, posiblemente, o millor conecedor do galego antre cantos escribiron pra aquil concurso; o seu romance é lixeiro, fácil, cheo de axilidade e riqueza espresiva. Ben pode emparellarse, no esprito e nas maneiras, cas décimas do outro Torrado. Por voltas, os versos do romance dan unha coorida visión da Compostela de fins do XVII.

1

ROMANCE GALEGO

Fala o corvo, escoiten todos:
eu veño con asas negras
cortando os ventos de lonxe
para chegar a estas festas.
5 Hoxe Apolo me tornou
en brancas as negras péñas,
para cantar como o cisne

- as grandezas de Fonseca.
 Cantaréi como souper,
 10 pois vexo da miña aldea
 cisnes que parecen corvos,
 corvos que lles asomellan.
 Drias do rio, axudáme,
 que o Pegaso é mala besta
 15 e se me acerta dous couces,
 en mau día son poeta.
 Escollo o segundo asunto
 según o certamen resa:
 se el máis lle debe á cidade
 20 ou Fonseca debe a ela.
 Argomento desta sorte,
 comenzo desta maneira:
 ¿O home en sí, no está soxeito
 cando nace, á súa estrela?
 25 ¿Non foi fillo de veciño?
 ¿E súa nai, aquí non era?
 ¿Ela aquí non o paréu
 en boas pallas con limpeza?
 ¿Este lugar non foi berzo
 30 na súa idade máis tenra?
 ¿Non lle debéu a crianza,
 todo o seu ser e a sabenza?
 Logo, ben podo decer
 falando coa boca chea:
 35 máis lle debe el á cidade
 que a cidade ó gran Fonseca.
 Confeso, en canto ó primeiro;
 ende, nego a consecuencia:
 ¿El non libróu ós veciños
 40 de trabucos e canseiras?
 ¿Non fixo xa tres Colexos
 con tantas faixas bermellas,
 un deles para rapaces,
 para incrinalos ás letras?
 45 ¿Houbo cabaleiro algún
 que nacéu na faz da terra,
 que máis honrase ós galegos
 debaixo desas estrelas?
 Se non fora este fidalgo,
 50 esta cidade ¿quén era?
 Quitando a Igrexa e o Santo,
 fora peor que Caldelas.
 ¿Viñeran os estudantes?
 Craro está que non viñeran.
 55 ¿Qué había de ser dos xastres
 e tamén das taberneiras?
 ¿Donde se gasta e consome

- milleiros de carabelas,
 como cada día entran
 60 por esas Portas Faxadeiras?
 Estóu crendo, certamente,
 se non nacera Fonseca
 que houberan de andar roubando
 o pan e o millo nas eiras.
 65 Moitos que foron Doutores
 Cregos, Fámulos, Colegas,
 anduveran polo monte
 gardando cabras e ovellas.
 Moitos Letrados pasados,
 70 que ganaron gran moeda,
 habían de andar coa liña
 no mar pescando fanecas.
 O que tantos feitos fixo
 está no Ceu de cabeza;
 75 buscáme outro como el,
 ideo facer á devesa.
 Logo, ben probado levo,
 e o diría a miña besta,
 máis debedora é a cidade
 80 a Fonseca. que Fonseca.

(1697)

16: no orixinal, "en ma dia". — 51: "Igreje". — 58: "Ca-
 rabela", certa especie de canasto de bimbio. — 63: "Cou-
 beran dandar". — 71: "dandar". — 78: no orixinal, "dirá",
 cicáis erro de imprenda.

ANSELMO FEIXOO MONTENEGRO

(1679 - 1740 ?)

Nascéu na Granxa do Mato (Allariz), casa solarega dos Feixóo Montenegro, e foi baptizado o 30 de Abril de 1679. Era segundo hirmán do sabio bieito Fr. Benito Xerónimo, unha das meirandes grorias de Galiza.

«Como fidalgo notorio de sangue, asistiu con armas e cabalos ás campañas da Guerra de Sucesión nos anos 1701 e 1702, e consta que se encontrou na defensa da praza de Vigo contra os ingleses. Uns anos máis tarde, aparez residindo en Casdemiro, onde seguramente vivía xa dende o falecemento do seu pai, e alí continuaba en 1737. Casou con D.ª María Lorenzo, pero do matrimonio non quedou sucesión ningunha...» (ALFREDO A. CID RUMBAO, *La verdadera patria del Padre Feijóo y otras notas inéditas sobre su apellido y familia*, no *Bol. del Museo Arqueológico Provincial de Orense*, T. IV, año 1948, pp. 5-38).

Istas notizas de CID RUMBAO veñen acrarar un problema de atribución literaria, o das conecidas quintillas gallegas *Llanto de la flota, por una ninfa gallega* que se viñan considerando obra do P. Feijóo, dende que foron asocelladas por JUSTO ELISEO AREAL (*Poesías inéditas del P. Feijóo*, Tuy, 1901), aínda que xa o seu descubridor fixera notar: «É moi posibre que istas non pertezan a Feixóo: os intelixentes o dirán».

Non é que fose estrano que o P. Feixóo escribira en galego, tal coma, en realidade, o fixeron seus hirmáns; o que causaba estraneza era aquela viva visión do combate naval de Rande, aquela fonda amargura de quen parecía tivese presente nos ollos o dramatismo de tales xornadas. E, nefeito, isto foi o que sucedeu; os tres derradeiros versos ben o confirman: «Fe de todo agora dou, — que o príncipe me chamou — no máis que por ser testigo». O autor das quintillas é, pois, xa sen lugar a dúbidas, o hirmán segundo do P. Feixóo, que estivo presente na batalla de Rande, seguramente formando parte das forzas con que o Conde de Ribadavia acudiu por terra á defensa de Vigo e arredores. Don Anselmo mandaría os seus versos ao hirmán maior, pra que il los censurase, e antre os papés do P. Feixóo aparecerían logo o serían trasladados, en unión das composicións

casteláns do frade bieito, ao manuscrito que poseúu AREAL, *Ocios poéticos del Ilmo. Sr. D. F. Benito Jerónimo Feijóo, benedictino*.

Por certo que no ms. había aínda un *Curioso Romance en lengua gallega*, que non se pode confundir cas quintillas de Rande, e que AREAL non editou, desgraciadamente. Sería, con probabilidade, obra tamén do hirmán de Frei Benito; as nosas múltiples dilixencias pra topar de novo o ms. foron en valuto: nin no Museo de Pontevedra, a onde pasaron os fondos da *Sociedad Arqueológica*—á que AREAL matínaba deixarllo—, nin en mans dos familiares diste a quens consultamos, está. E Don Anselmo Feixóo non escribiu en galego naquila soia ocasión. O P. Mercedario Fr. GUMERSINDO PLACER púxonos na pista de outra composición galega do noso poeta, ao describir o rarísimo cancioeiro *Sagradas Flores del Parnaso, de la bien templada lyra de Apolo, que a la reverente catholica accion, de aver ido acompañando sus Magestades al SSmo. Sacramento, que iba a darse por Viatico á una Enferma, el día 28 de Noviembre de 1722, cantaron los mejores cisnes de España...* Madrid, Imprenta de Juan de Ariztia (1723). O P. Placer topou este curioso libro na Biblioteca Nacional e adicoulle unha certa notiza (*Ocho poetas gallegos del siglo XVIII cantan a la Eucaristia*, na rev. *Spes*, ano XX, n.º 222, Pontevedra Xuño de 1953).

«Indo o Rei Felipe V e súa consorte de paseo no coche real, acontecéu encontrárense cun sacerdote que levaba o Viático a unha enferma; daquela os Reis baixaron da carroza, mandaron ao sacerdote portador da Eucaristia que rubise a ela e os dous, ca súa comitiva, lle seguiron a pe deica a casa da enferma. A nobre aición dos Reis foi contada, comentada e poetizada, nos corrales, tertulias e mentideiros de Madride. Se hemos de aternos aos datos impresos, o mesmo día da anéidota ista foi levada á «Gazeta», na forma poética dunha quintilla, pra que fose glosada polos poetas; vela eiquí:

El acaso de este día
Y el ver los Reyes á pie,
Es sagrada simpatía,
Y en España antigua fee,
Y Catholica porfia.

«A voz da «Gazeta» e a súa invitación chegaron aos rincóns máis afastados de España, e o concurso tivo un éisito magníífico... Era unha das maneiras decadentes daquela época da poesía, e Xohán de Ariztia aproveitouna, logrando por conteira un negocio editorial» (P. PLACER *loc. cit.*, p. 4).

Alá foron, cando menos, oito poetas galegos, pero somentes dous deles concursaron na nosa fala: os irmáns Anselmo e Plácido Feixóo y Montenegro. Digamos, en fin, que o premio ofrescido era unha libreiría, e que o gañou D. Diego de Torres Villarroel.

Non nos foi cousa doada topar co libro de Aritzia. Non estaba no seu sitio, cando de primeiras o quixemos consultar na Biblioteca Nacional, e somentes grazas á paciente insistenza do noso fraterno amigo LUIS VIÑAS CORTEGOSO, atendido ca meirande dilixencia polo persoal daquel centro, foi topado máis adiante, en lugar que non correspondía coa sinatura.

É interesante a aportazón dos poetas galegos de Allariz e Xunqueira de Ambía, encol de cuio grupo chama xa atenzón o P. PLACER. Semella que había un poderoso foco de inteleitualidade nistas dúas vilas veciñas pola época que tratamos, xa que tamén nas *Mi-nervales* se fan presentes os poetas de Allariz.

Don Anselmo Feixóo escribe o galego por un pulo sentimental. Na ocasión triste de Rande, acode á lingua en que se criou, coma il dí, porque lle parece que o desafo é así máis fondo; no caso do Viático, porque a súa familia lle insta a que escriba en galego.

A batalla de Rande debéu impresionar vivamente ao cabaleiro-poeta, pois lle adica tamén dous xerográficos, o segundo dos cales ven ser coma unha introdución ás quintillas galegas, por cuia razón o poñemos ao comén delas.

Notemos, en fin, que no libro de Aritzia escribíense os apelidos de Don Anselmo, «Feico y Monte Negro», mentras os de seus irmán Plácido o están correitamente. Detémonos en aclarar todas estas circunstancias, porque a incorporazón que agora se fai dos nomes de ambos irmáns á nómina de poetas galegos, e a xustificación da verdadeira paternidade da poesía atribuída ao P. Feixóo, coidamos ben merecen algún vagar.

1

XEROGRÁFICO

Píntase una moza gallega rolliza, como suelen serlo, con la cabeza recostada sobre una mano, con este aforismo: «Dum caput dolet cetera membra dolent».

Aunque me ven tan ociosa
es achaque y no pereza:
la culpa, de esta cabeza
que no me deja hacer cosa.

PRANTO DA FROTA, POR UNHA NINFA GALEGA

QUINTILLAS

Pois que sempre algún malsín
 tacha a miña boa lei,
 déixenme chorar sin fin
 desgracias en que nacín
 5 na lingua en que me criéi.

Quérenme finxir culpada
 en que a frota se perdéu
 porque, con pena dobrada,
 ela ardía e eu tisonada,
 10 dúas perdas choréi eu.

O peito a dor me traspasa
 vendo a miña sorte dura,
 que unha vez que tan sin tasa
 véu riqueza á miña casa,
 15 véu por miña desventura.

Din que non quixen facer
 nada aos ingleses que entraron;
 eu ben quixen parecer,
 mais, ¿cómo podía vencer
 20 a quen non ver me deixaron?

Tuvéronme, ao velos vir,
 presa donde non podía
 nin pelexar nin fuxir.
 ¡Si me deixaran sair,
 25 Deus ten dito o qué sería!

Non sei quen, contra dereito,
 con senrazóns ben atroces
 me culpa; mais xa sospeito
 que aquel que ten peor preito
 30 é quen visto dá máis voces.

Todo o mundo me é testigo
 cánto choréi e sentín
 cando estaba presa en Vigo,
 vendo solto a o enemigo
 35 e verme encerrada a mín.

Choréi, a o ver a armada
 do inglés que había saído,
 vendo de xente malvada
 a miña terra pisada
 40 e a todo o ceu ofendido.

Choréi, a o ver pelexar
tanto francés de importancia,
que valía, a o meu ollar,
cada home por un par,
45 anque o Par fose de Francia.

Moitos que alí pereceron,
mellor que nós na contenda
quedaron, anque morreron;
eles a vida perderon,
50 nós a honra e a facenda.

Choréi, cando vin de fora
ganadas as baterías;
e aínda o bronce delas chora
vendo perder nunha hora
55 traballo de moitos días.

Choréi, cando vin forzada
a cadea, feita pezas;
ela era ben fabricada,
mais ha de ser ben dobrada
60 porta que garda riquezas.

Máis lágrimas derraméi
cando a frota se queimóu.
Miréi, mais nada miréi
porque o moito que choréi
65 ambos ollos me cegóu.

Miréi as naves arder,
vin volto en volcán o mar;
lume na auga encender,
homes no aire correr,
70 leños no fogo nadar...

Todo este dano causóu
nun momento o enemigo.
Fe de todo agora dóu,
que o Príncipe me chamóu
75 no máis que por ser testigo.

(1702)

As referenzas pormiúdas á batalla naval de Rande (23-24 de Outono, 1702) pódense consultar na obra de AVELINO RODRÍGUEZ ELÍAS, *La Escuadra de Plata* (Vigo, 1935), onde se reproducen esta composición máis outra castelán anónima encol da batalla.

1: Verquemos ao galego o tídou, en castelán no orixinal. Esta quintilla, máis outras dúas, están repetidas noutra páxina do ms.—21: no orixinal, "ilos ver", que supomos erro do copista por "velos vir".—28: "me culpan".—41:

na outra versión do mesmo ms., esta quintilla empeza: "Entonces vin pelexar - ós franceses de importancia". 45: "par". — 66: na outra versión "Toda a frota vin arder". — 74: refírese ao Príncipe de Barbançon, Capitán Xeral de Galiza, que acodiu á defensa de Vigo.

3

G L O S A

- ¿E vós non vedes a teima
en que déu a miña xente,
que hei de glosar de repente,
sin ter xeño nin freima?
- 5 Van a Madril, e á Reina,
éestas que en tal viduría
poden servir de auga fría,
e pra que diga o censor:
«Non pudo glosar pior
- 10 *el acaso de este día».*
- Eu nacín en tal mal sin,
que millor do que o digo,
será que non teño amigo
alá que volva por mín;
- 15 mais eiquí sólo é o meu fin
contemprar o que se ve
nos protectores da fe
que, anque no é admirazón,
alábbase a devoción
- 20 *y el ir los Reyes a pie.*
- Ora, pois vou camiñando,
sabe Deus que levo medo,
e por si acaso me quedo
non digan cómo nin cándo.
- 25 A trompicós vou andando,
que meterme na poesía
foi en min gran loucaría;
mais no caso que se exprica
eu penso que il mesmo indica
- 30 *es sagrada simpatía.*
- Non sei cómo sairéi
de esta dezma que me espera,
porque a mín me desaspera
ver que os vocabros que sei
- 35 todos acaban en ei,
os que alá acaban en e,
i anque hai Jesé e Josué
non quixen usar de historias

- pra pintar no Rei as grorias
 40 *y en España antigua fee.*
 ¡Oh, Monarcas espellados!
 ¡Oh, meu Rei e miña Reina!
 Ningún como vós se peina
 debaixo dos estrelados.
 45 Deus vos puxo coroados
 en España, porque vía
 que na terra non había
 quen pudese dar terror
 a mouros, con máis valor
 50 *y Catholica porfia.*

(1722)

1-4: no orixinal, sen interrogacións.—5: “eu a Rey-
 ma”, que será erro de imprenda.—9: as comillas non es-
 tán no orixinal.—11: iste v. lembra outros do “Pranto da
 frota”.—15: “mas”.—17: “fee”.—18: “né”.—23: “acau-
 so”.—26: “posseía”.—28: “causo”.—29: “peeso”.—38:
 “quisen”.—39: “a Grorias”.—41-42: sen admiracións no
 orixinal; “Monarchas”.—44: “De vaiso”.

As dezmas 2.ª e 3.ª lembran a fórmula de Lope de Ve-
 ga, no conecido soneto de Violante, e son reveladoras de
 que D. Anselmo Feixóo o tiña presente nos seus propios
 “apretos” líricos: “Ora, pois vou camiñando—sabe Deus
 que levo medo” = “Por el primer terceto voy entrando—y
 aun parece que entré con pie derecho”; “Non sei como
 sairéi—desta dezma que me espera” = “Yo pensé que
 no hallara consonante—y estoy en la mitad de otro cuar-
 teto...”

PLACIDO FEIXÓO MONTENEGRO

(1682-1749)

Nascéu tamén na Granxa do Mato, onde recibiu o baptismo o 7 de Xaneiro de 1682. Era o terceiro hirmán do P. Feixóo, primoxénito dos fillos lexítimos de D. Antonio Feixóo y Ulloa Montenegro e a súa muller doña María de Puga.

«Todo e inxeño e señorío dos Feixóo, refrexábase no carater de Plácido, que na trama das súas bulras e donaires non parecía facer moito honor ao seu nome de pía. Unha coestión que en xuntanza de outros mozos da súa idade tivo cos capeláns do Convento de Santa Crara, por seus inxeños en requebrar ás educandas, estivo a punto de lle custar un serio disgosto, pois un dos vigairos resultou cunha coitelada na cabeza; os alborotadores foron desterrados por sete anos a Monterrei, e sómentes unha homildosa súplica de perdón ao Papa e ao Rei puido salvarlle do confinamento» (CID RUMBAO, *loc. cit.*, pp. 29-30).

O autor citado transcrebe unha sembranza poética que fixo de D. Plácido doña Ana María Moscoso de Prado, outra poetisa de Allariz, en carta ao P. Feixóo:

«De un don Plácido Feijóo
soy tan amante vecina,
que si es tu hermano en la sangre,
lo es mío en la simpatía.

Advierto en su gran talento
tan alta su policía,
que a no haber nacido vos
se llevara las primicias.

De sus chistes y sus gracias,
seguramente podría
hacer otra Menagiana
a la vuestra parecida».

Casou dúas veces, e morreu o 28 de Maio de 1749 na súa vila natal.

O xeño literario dos Feixóos víñalles de caste, pois o pai era home moi letrado, de memoria pronta e felis, que admiraba ao seu propio fillo, o sabio bieito. Iste deixou un retrato de Don Antonio Feixóo Ulloa, que aduz CID RUMBAO, do que copiamos: «Oí decir a un condiscípulo suyo que siendo niño estudiaba tres-

cientos versos de Virgilio en una hora. La claridad y prontitud del discurso no eran inferiores a la tenacidad de la memoria. No gastó más tiempo en estudiar la gramática que un año, y puedo asegurar que no vi gramático más perfecto. Sucedió alguna vez, por apuesta, dictar cuatro cartas a un tiempo. Ya sé que quedaba muy inferior a Julio César el cual dictaba siete. Era facilísimo en la poesía. Vile varias veces dictar dos y tres hojas de muy hermosos versos, sin que el amanuense suspendiese la pluma ni un instante. Tenía sazoadísimos dichos». Se tal era o pai, nada estrana que os fillos saísen todos poetas. A grande lástima é que a obra de un e outros se perdera. Ben podemos considerar que a literatura galega contaría hoxe cunha obra importante dos Feixóos, con algo máis que rastros e sospeitas.

Don Plácido Feixóo presentou ao concurso do impresor Ariztia dúas glosas, unha en castelán e outra en galego. É interesante a coincidencia dos dous hirmáns en revelar que escriben en galego empurrados por instancias familiares. Revela isto que o culto á fala nativa estaba vivo naquíl fidalgo solar, coma o estaría en tantos outros de Galiza. Compre sinalar o feito polo interés histórico-social que encerra. Iste mesmo fenómeno adivíñase tamén nos epistolarios da época, nos que non é estrano topar xiros, referenzas, frases e aínda cartas enteiras en galego. Unha esculca demostrada niste campo, seguramente daría froitos insospetados.

Non embargantes as protestas do autor de non saber ben a fala—pois craro está que a formazón cultural a recibira en castelán—solpréndenos polos ben tallados versos, nun galego axeitado e puro, coma de quen decrara falar na *súa língoa*.

1

G L O S A

Escoiten, que falo eu
na miña lingua galega,
que anque teño a musa lega
e pra copras non nacéu,

5 unha nai que me paréu
i outra vella, miña tía,
deron connigo a porfía
sobre o galego falar
e nil me mandan glosar
10 *el acaso de este día.*

- Pero eu ben podo decir
que, anque nela me criéi,
aínda falar non a sei
nin aínda a sei escribir;
15 mais por non dar que sentir
á nai que en mí se revé,
gardando de fillo a fe
dixen: «eu poréi na glosa
unha acción tan relixiosa
20 *y el ver los Reyes a pie*».

- A Reina e o Rei saíron
polas calles de Madril;
¡gran dita foi dela e dí
cando ó sacerdote viron!
25 E, pois do coche saíron
dándolle á calle alegría,
en xuntarse a gallardia
do Rei do Ceo e da terra,
calquer que dixer non erra
30 *es sagrada simpatía*.

- Alegraivos, españós,
pois que tendes un Rei Santo
que pode servir de espanto
a todas as máis nazós;
35 ofreceille os curazós,
porque en todo o mundo é
sabido como A. B. C.
que na nosa cristiandade
hai ós Reis gran lialtade
40 *y en España antigua fec*.

- Alá meus versos che entrego,
e si acaso, Juan de Ariztia,
nun enxeño de Galicia
hachares cousa de apego,
45 a tí me escofo e me chego
pra principiar librería,
e aprinde da bizzarria
con que os Reis á enferma deron,
pois con amor o fixeron
50 *y Catholica porfia*.

(1722)

14: no orixinal, "Nin e inda". — 18: sen as comillas no orixinal. — 23: "de ela". — 39: "Reyes", resultando o v. longo; será erro de imprenda. — 42: "acauso". — 44: "achaures"; cicáís istas curiosas formas responden a un localismo dialectal, pois "causo, acauso, achaures" se dan nos dous poetas hirmáns. Ao astrevernos a correxilas, face-

XOSE NOGUEROL Y CAMBA

(Fins do s. XVII - Comenzos do XVIII)

Coidamos que a súa vida abranguería iste tempo, pois en 1708 tomou parte nun certame poético celebrado en Ourense, co gallo do nacemento do Príncipe Don Lois Xacobo.

Sería iste mesmo D. Xosé Nogueroi o capitular ourensán que, polo ano 1706, «tantas e tan acertadas disposicións daba» aos paisanos de Entrimo, Lobeira e Randín na guerra fronteiriza con Portugal (Cf. BENITO F. ALONSO, *Guerra hispano-lusitana*; Orense, 1893, pp. 88-90). Nos vv. 34-38 do seu romance alúdese craramente á loita aquila, e isto reforza o noso suposto encol da persoalidade do autor.

As composicións presentadas ao devandito certame foron recollidas noutro raro libro da imprenta compostelán: *El Clarín de la Fama y Cithara de Apolo. Con métricos rasgos a las Reales Fiestas, que en el felicísimo nacimiento de el Príncipe N. Señor D. Luis Jacobo Primero el Deseado executó la esclarecida y nobilísima, y muy leal Ciudad de Orense... en Santiago. En la Imprenta de Antonio de Aldemunde. Año de 1708.* (Pra iste e os demais cancioeiros galegos a que nos temos referido, cf. P. ATANASIO LÓPEZ, *La imprenta en Galicia durante los siglos XV-XVIII*. Madride, 1953).

Concurríu Xosé Nogueroi ao sétimo asunto cuns *Versos gallegos a Nuestra Señora de Reza, por avervos dado un Príncipe en nuestra Reyna y Señora María Gabriela, por un Autor no conocido, ni dado á luz por mano de D. Joseph Nogueroi, su misisimo primo hermano*. Por si non abondase a semi-oculta decrarazón da paternidade dos versos, que figura niste longo encabezamento, no *Vexamen de estira y afloxa*, incruso no mesmo libro, díse: ...«el Senr. D. Joseph Nogueroi y Camba, que con su Romance Gallego es Camba, y Campa, tiene excelente discurso y todo lo hace bien; pero el genio es fulminante y quando yo veo unos versos suyos, como aora, tomo el hyssopo, y conjuro las nubes, porque parece que truena» (op. cit., p. 214). Non embarcantes, LA IGLESIA (*El idioma Gallego*, I, pp. 219-21) publicou istes versos coma anónimos, e anónimos veñen correndo en manuales e antoloxías.

Compróbase, polo anaco copiado, que Noguerol era poeta de chispa festiva e que non debéu ser aquela a única ocasión en que demostróu en verso a súa vea.

O autor da reseña contida no libro debéu ser o famoso xesuíta P. Joseph Butrón y Múxica, pois así o manifesta D. Diego de Cossío nunhas *Décimas al Buen Lector y a la Fiesta y quien la pinta, que del uno y otro autor, por menor y por Mayor, los nombres en ellas mismas descubrirás por error*. De *El Clarín de la Fama* ocupóuse F. R. CORDERO CARRETE, quen supón era desconecido iste libro, no artigo *Tres rarísimos libros gallegos de gran interés bibliográfico fueron impresos en Santiago en 1697, 1708 y 1715* (*La Noche*, Sant-Iago, maio de 1948).

1

VERSOS GALEGOS

- Ilustrísimo señor,
hoxe a miña musa toda
sai á praza a publicar
as honras da nosa Aurora
5 de Reza, que é nosa imaxen
que en este pobo se adora,
por Patroa singular,
por alegre, por señora,
por galega, por paisana,
10 por ser de Ourense a alma toda.
Pero sepa su insolencia
que diz que toda esta obra
se ha de ver polo escribano
e o fiscal botarlle a copra;
15 eu apelo a súa merced
de sentencia tan odiosa,
que o escribano é meu contrario
e será a relación torta.
Que istes versos sexan meus
20 se ten por cousa notoria,
e se mos apunta mal
de poeta perdo a groria.
Do fiscal, Dios che me libre,
se acaso a maldita solta,
25 se con catro ollos me mira
cando pra matar dous sobran.
Confiado no agasallo
que a miña musa medrosa
espera topar en todos,
30 empezo. Vaia de loa.

- Virxen de Reza, sol puro,
que alumbrache a España toda
dándonos en Gabrieliña
un meniño, que en Europa
35 ha de asombrar ós rebeldes
e pisar as súas coroas,
que como ladrós, furtadas
tén, sin dalas a quen tocan;
ha de recobrar tamén
40 a Virxen bela e dar honra
á Fe de Noso Señor;
e aumentará con tal sona
que hasta o fin do mundo todo
chegue a súa fama heroica.
45 E despóis destas ventaxas,
e despóis destas vitorias,
veña ao noso grande Apóstol
beixar os pes, e de volta
veña a Ourense a vervos, Virxen,
50 veña a darvos gracias moitas
de todas estas mercedes
que en cifra van eiquí postas.
E desde agora convido
ós presentes pra outra obra
55 como esta, se é que vivimos.
Se non, quedaivos embora.

(1708)

2: No orixinal, "oy", por "hoxe". — 6: "Probo". — 25:
"cuatro". — 44: "Chege". — 54: "para".

FREI MARTIN SARMIENTO

(1695 - 1772)

Pedro Xosé García y Balboa, no craustro Frei Martín Sarmiento, o Gran Galego, nascéu en Villafranca do Bierzo, de pais pontevedreses, o 9 de Marzal de 1695.

O P. Sarmiento é o estudoso de Galiza, verdadeiro precursor da moderna investigazón histórico-literaria na nosa terra e fora dela. Namorado do seu chan, sabio, homildoso, bo, retraído do mundo, escribéu e traballou sen folgo, aínda que apenas publicou ren durante a súa vida. A meirande parte dos seus escritos aínda restan inéditos.

Bieito, coma o P. Feixóo, grande amigo, auxiliar e admirador seu, fixo unha defensa alcendida do *Teatro Crítico*, que co título de *Demonstración crítico-apologética* publicou no ano 1757. Pero onde se ergue xigantesca a persoalidade do P. Sarmiento é no campo das esculcas e investigaciós arredor da literatura, a filloxía, a arqueoloxía, o arte e a historia, preferentemente en voltas do pasado galego. É autor de un precioso *Onomástico* da nosa fala, e de lumiosos estudos encol dos costumes, xeografía, cultivos, historia natural e tradicións galegas, onde amosa o seu afervoado amor á terra, non lixado por tortas pasiós, pois era o P. Sarmiento home de sereo xuízo crítico.

Non tentamos, nista breve nota, facer tan siquer o apontamento máis lixeiro da súa vida e obra, que encherían centos de páxinas. A esgrevia figura do P. Sarmiento é dabondo conecida.

Dempóis de vivir a meirande parte da súa eisistenza alonxado da terra que tanto amaba, finóuse en Madrid, no convento de San Martiño, o 7 de Nadal de 1772.

Unha boa biografía do P. Sarmiento, non superada aínda, é a de ANTO LÍN LÓPEZ PELÁEZ, *El gran Gallego*, (A Cruña, Bib. Gallega, 1895).

Débese ao P. Sarmiento o felís descubrimento da famosa *Carta Prohemio* que dirixiu ao Condestable de Portugal o Marqués de Santillana. Por ista carta, foi o noso polígrafo o primeiro en conecer modernamente as serodias notizas que nela se conteñen sobre a escola lírica medieval galega. Vivía Sarmiento os tempos máis escuros que se teñen dado no devecer dos séculos pra

a nosa poesía; aquíl documento foi un lóstrego na súa crara intelixencia, que lle fixo intuir toda a gloria do noso pasado literario, que il pasou a recompor nas súas *Memorias para la historia de la poesía y poetas españoles* (Madride, 1775, dous tomos).

Non era poeta o P. Sarmiento, mais o alcendido amor ao chan deulle azos pra cantar. De unha tirada, coma falaba en prosa das virtús meiciñais da carqueixa ou descifraba unha inscripção román, fixo, baixo o nome de *O Poeta Marcos da Portela*, 1.201 coartetas, que tidou *Colección de muchas palabras, voces y frases gallegas que el año 1745 oí, lei y observé en Galicia; estando a divertirme en la villa de Pontevedra, en donde me he criado, y habiendo andado por varias partes del Reyno*.

Ben se advirte cäl era o degaro do P. Sarmiento: facer un exercicio léisico-poético do galego, procurando sulagarse na mol prasticidade da fala, na súa quente musicalidade, e, de camiño, recoller unha longa lista de verbas pra acompañar de un *Glosario*. Iste, por desgracia, non abrangue máis que as primeiras estrofas. *O Diálogo dos 24 rústicos*, con que tamén baptizou as súas copras, está inacabado asemade. Dos vintacatro que iñan tomar parte na parola, somentes unha media dúcia chegou a facelo, cando o autor erguéu a péna na estrofa 1.201, i o que se ten coidado ser a firma, *Antón de Domayo*, que está ao final, é somentes o anunzo da intervencón de un novo interlocutor, que non chegou a falar.

No tocante ao contido, a obra é unha boligante mistura de referenzas históricas, notas da vida local de Pontevedra, longas listas de cousas, ouxetos, aperos, advocación relixiosas, etc., entremedias dos relatos que catro nenos, empregados na capital de España, fan da morte e enterro de Felipe V e proqramazón de Fernando VI. Coma documento de primeira man, saído da péna fidel de quen viviu de perto os acontecementos, coidamos non terá parellas antre as crónicas rimadas que teñan xurdido na propia corte. O P. Sarmiento pinta un cadro animadísimo do loito no pazo real, do velatorio, honras fúnebres e enterro do Rei morto, así coma das festas polo Rei posto. As comitivas rexias, co seu boato e fanfarria, os concursos populares, a propia picaresca do caso, vive todo elo de novo na nosa maxinación aos ler istes versos direitos e sinxelos do P. Sarmiento.

O primeiro en dar a conecer o *Diálogo dos 24 rústicos* foi o poeta, ingratamente esquencido, XOHAN MANUEL PINTOS VILLAR (Pontevedra, 1859). Logo recolleuno

tamén ANTOLÍN LÓPEZ PELÁEZ, en apéndice ao libro *Las poesías de Feijóo...* (Lugo, 1899). De un exemprar manuscrito da propia man do autor, anúnzase inmediata edizón, baixo a intelixente guía do erudito prof. e arquiteiro XESÚS FERRO COUSELO.

Na imposibilidade de dar eiquí a obra enteira, escollemos algúns trechos. A composición debe datar do ano 1746, pois íste cítase nela como presente.

1

DIALOGO DOS 24 RUSTICOS

- No chan que en Morrazo
chaman os galegos
chan de Parafita,
que chega hasta o ceo;
5 que está no camiño
que vai ao Ribeiro,
dendes Pontevedra,
á vila do Reino;
a unha legoiña,
10 camiño dereito
—fai conta que sigues
o rumbo surlesto—
se sube en relanzo
por todo o vieiro,
15 sen muita fadiga
nen muito tormento.
Axiña se chega
ao chan que dixemos,
e máis é ben ancho
20 todo o seu terreo.
Alí corren lebres
e cazan coellos
os homes nas festas;
dempóis van vendelos.
25 De alí, daquel chan
tan alto en extremo,
se ve toda a vila
con seus arroseos.
Se ve o mar bravo,
30 se ve o mar quedo,
de Ons e de Tambo
as illas ao lexos;
se ven Portonovo
e xunto Sanxenxo;
35 Marín e Combarro,
Lourido e Campelo.
Se ven o Castrove

e máis Montecelo,
 tamén San Cibrán
 40 e máis o Castelo.
 Do Norte está posto
 o lindo convento
 dos frades de Lérez,
 que está nun outeiro,
 45 alí donde sempre
 van moitos romeiros
 ao San Benitiño,
 Santiño ben feito.

 Os ollos se fartan
 50 con tanto recreo
 de terra, de verde,
 de mar e de ceo.
 Alí, no chan dito,
 subindo ou decendo,
 55 a xente se para,
 relouca de velo.
 Se asenta no chan
 ou sobre un penedo
 e colle refolgo
 60 co vento mareiro.
 Alí as meniñas,
 as mozas, os nenos,
 as vellas, os mozos,
 os homes, os vellos,
 65 que veñan, que volten
 á vila, ao eido,
 almorzan, merendan,
 e failles proveito,
 frangullas de pan,
 70 migallas de queixo,
 castañas mamotas
 ou fruitas do tempo.

 Sentáronse todos
 no campiño seco,
 75 ollando ás de veces
 á vila en dereito.
 Alí merendaron
 grandes e pequenos;
 xuntaron merendas
 80 e todos comeron.
 Tampouco faltou
 para o cumprimento
 pantrigo da vila,
 viño do Ribeiro.
 85 A mín, que os ollaba

- e estaba mui preto,
 por farme mercede
 todos me dixeron:
 «—¡Ai!, Marcos, compadre,
 90 tomái un cortezo
 e botái dous tragos,
 que abondo aquí temos.
 Non fun porfiado,
 que estaba sedento;
 95 comín e bebín
 bastante, por certo,
 Despóis da merenda,
 eu quixen primeiro
 saber dos que viñan
 100 qué novas trouxeron.

 «—¡Ai, ai, noso Rei
 morréu nun momento!»,
 falaban, choraban,
 e todos a un tempo.
 105 Con estes ouvidos
 ouvín a un cego
 chorar na zanfona
 con son lastimeiro;
 choraba, cantaba:
 110 «—¡Xesús, Padre Eterno,
 qué presa corria
 a morte do Reino!»
 E vin que no brinco
 que tanguo o pequeno
 115 os ferros que saltan
 quedábanse quedos.
 ¿Non vistes no mato
 a ver que un xuvenco
 perdéu súa nai
 120 e dá muiitos berros?
 ¿Ouvistes o ruído
 que fai con os ventos
 o mar da Lanzada,
 cando está enqueto?
 125 ¿Vos lembra do estrondo
 que fai no inverno
 o trebón, con raios,
 centellas, lostregos?
 ¿E máis dos estoupos
 130 que as pezas de ferro
 estralan con fogo
 na ría de perto?
 Así, todos, todos,
 os sinos a centos

- 135 que están nas igrexas
e máis nos mosteiros;
campás e chocallos
grandes e pequenos,
fendían o aire,
140 queixábanse ao ceo.
Facían tal ruído,
estrondo e lamento,
que nos abouxaban,
sen hachar remedio.
.
- 145 É Príncipe bôo,
santiño e ben feito;
ten boas costumes
e bos pensamentos.
É mui virtuoso,
150 do seu pai enxemplo,
católico en todo
e xusto nos feitos.
Pois súa mollere...
deixémonos deso
155 por non querer máis
fartarse o desexo.
Filla de Don Xohán,
neta de Don Pedro,
imáxen da Nai
160 querida de Deos;
dona Barbuliña,
brinquiño en extremo,
rosa portuguesa
collida no ceo.
165 É muito devota
do gran Sacramento;
direivos un caso
que aínda está fresco:
día de Santa Ana,
170 a nai que creemos
da Virxen María,
a Madre de Deos,
alí, á tardiña,
baixando ao paseo
175 do río que chaman
Manzanares seco,
hachouse na rúa,
sen pensare nelo,
a Reina, mais cando
180 oíu que de preto
unha campaiña
soaba en concerto,
catóu que pasaba

- o gran Sacramento.
- 185 Un frade de Lárez,
prior do mosteiro
do santo San Marcos,
que é un dos anexos
da gran freiguesia
- 190 que alí San Bieito
ten en San Martiño,
mui rico convento,
por señas se chama,
que eu ben o coñezo,
- 195 Padre Frei Antonio,
bó frade, por certo;
este pai, levaba
e iba correndo
o Santo Viático,
- 200 último remedio,
a ún, que non sei
se enferma, se enfermo,
mais sei que o perigro
daba pouco tempo.
- 205 Entón nosa dona
decéuse a pe quedo
do seu carricoche,
e máis as de dentro.
Servindo ao Señore
- 210 da terra e do Ceo,
seguíuo a Reina
a pe e sen medo.
-
- 111 No día da festa
me déu privilexo
- 215 de andar polas rúas
solta e sen receo.
Mais, deume dous cartos,
;parece que os vexo!
Compréi na tafona
- 220 un pan fariñento;
eu tiña na ucha
un como mantelo
e uns zapatíños
que xa foran vellos;
- 225 vestínme, calceime,
mireime a un espello
e así garridiña
saín ao paseo.
Fúnme decontado
- 230 con ganas de velo
xunto do Retiro,
abaixo, no rego;

- o rego que corta
xunto Recoletos
235 o ancho camiño
de Alcalá dereito.
Da banda dalá
do mesmo regueiro,
240 alí, caladiña,
me sentéi comendo,
mentres que chegaba
o grande paseo
ou a cabalgada,
que xa viña presto.
.
245 ¿Vistes nunha estampa
que é do Sacramento
algúns anxeliños
que alí están facendo,
postos de xionllos,
250 as máns a dereito,
mesuras devotas
ao Santo Misterio?
¿E que arrededores
da Hostia do medio
255 hai moitas cariñas
con alas, e creo
que están por sinal
de nunca estar quedos,
e que sempre voan
260 en torno de Deos,
como a vorvoleta
que fai seus rodeos,
en torno do lume
voando e correndo?
265 De isto que hei pintado
dareivos enxemplo
na festa do Corpus
vivo e verdadeiro.
¿Non vistes as perlas,
270 meniños ben feitos,
serafíns de cara
con rico anderezo,
e que van erguidos
como cabaleiros
275 sobre das cabezas
de uns homes labercos?
¿Que na procesión
xamáis están quedos,
oras xa bailando,
280 oras xa correndo?
¿Que cando na praza

pousa o Sacramento
 lle fan mil medidas,
 andando en rodeo;
 285 medidas devotas,
 coquiños de nenos,
 mimiños dos anxos,
 meiguices do Ceo?

 290 Díxome meu dono
 que alá noutro tempo,
 xa ha máis de seis anos,
 que os homes galegos
 que en Madril vivían
 de paso ou de asento,
 295 cuidaran que todos
 con voto perpétuo
 sempre se axudasen
 xuntiños, sen medo,
 nunha cofradía
 300 ou nun reximento,
 ou que se fixese,
 con uns privilexos,
 a Congregazón
 dos Nobres Galegos.
 305 A primeira xunta
 que houbo sobre desto
 foi na quinta feira,
 a dez de Novembro
 do ano que andaba
 310 e iba correndo
 de corenta; xusto
 se lembraba o cego.
 Nela se xuntaron
 moitos cabaleiros
 315 e moitos señores,
 e frades, e cregos.
 Eran entre todos
 ben máis de dous centos,
 todos mui devotos,
 320 todos mui discretos.
 Alá se escolléu
 por Patrón señoiro
 da Congregazón
 dos Nobres Galegos
 325 ao noso Sant-Iago,
 Apostol de Deos,
 fillo do trebón
 e do Zebedeo,
 que é raio e centella
 330 contra os mouros pretos,

que os fende, que os rasa,
que os racha por medio;
e que é sol e lúa,
e luz e lostrego

335 para os españoles
máis para os galegos:
o noso Patrón,
santiño ben feito
da barba dourada,

340 que está no seu eido
sentado e vestido
cal fora romeiro,
con súa escraviña
e co seu chapeo.

.....
(1746)

28: "a vila" é Pontevedra. — 121 a 132: seméllanos que estes vv. inspiraron unha belida páxina de Pintos Villar, aquela con que encerta "A Gaita galega". — 169 a 212: O episodio eiqüí referido, tan parello do que motivou o libro de Ariztia, non pode menos de ser auténtico. — 135: "perlas" no orixinal, que repite a verba neste mesmo relato; en Redondela chámanse "penlas" a istas nenas da danza do Corpus. — 338-39: ¿Conecía o P. Sarmeinto as décimas de Torrado? É curiosa a coincidencia na esquemática pintura física do Apóstol cas mesmas verbas. ¿Ou era un tópicoo poético do tempo?

DIEGO ANTONIO CERNADAS Y CASTRO

CURA DE FRUIME

(1698 - 1777)

Nascéu o famoso Cura de Fruime en Sant-Iago no ano 1698. Estudóu no Colexio da Compañía de Xesús nos primeiros anos e seguiu a carreira eclesiástica. Fixo oposicións a curatos e correspondeulle o de Fruime, a tres legoas de Compostela, na ríspeta montana noiesá. Alí afincouse Cernadas pra toda a súa vida, preferindo a escuridade e a probeza aos outros postos eclesiásticos que, de habelo degoirado, tivese outido tanto polas súas dotes coma polo valimento dos moitos e nobres amigos que tivo. Encariñouse cas xentes sinxelas e homildes da súa freiguesía, pra quen chegóu a ser unha segunda providenza. «Ao mesmo paso exercitaba a caridade cos probes, de tal sorte que decía: o probe que chega á porta xa é merecente da xustiza da esmola. Xamáis pechóu a da súa casa, nin de día nin de noite, decindo que a todas horas debían topala aberta seus freigueses» (JOSÉ PARDIÑAS Y VILLALOBOS, *Breve compendio de los varones ilustres de Galicia...*, La Coruña, Bib. Gallega, 1887).

«Parez que era de aventallada estatura e de non despreciabre familia, anque dista derradeira calidade bulrouse con algún donairo. Non saliu xamáis de Galiza, vivéu no afastamento do seu curato, amóu o estudo e foi a providenza dos seus freigueses naquíl alonxado país; cicaves non carecese de chatas, maiormente a da vaidade, mais niso hai que perdoalle; pois poucos son os homes que fuxen de render o obrigado tributo ás fraquezas humáns» (M. MURGUÍA, *Diccionario de escritores gallegos*, Vigo, 1862; pp. 154-61).

Finouse o Cura de Fruime o 30 de Marzal de 1777, baixo o manto da Virxe dos Delores, que tanto amara.

Grande foi a sona, xa en vida, do Cura de Fruime; sona ben merecida, polo ton polémico dos seus escritos, en estilo vivo, gracioso, afiado, na defensa do bo nome de Galiza, da que Cernadas se erguéu coma abogado. Gostaba de xogar o vocabro e tamén caíu nos veniales pecados do gongorismo. «Non houbo escritor en Galiza que chegase a tanta nombradía e, non embargantes, aínda reconecéndolle inxenio, intenzón e incruso gracia, e hastra xulgándoo, en canto poeta, non tan despreciabre

coma se ten propalado—xa que non ha de mirárselle desprazado da súa época—é forza ademitir que se trata de un escritor prosaico, difuso, pesado» (COUCEIRO, *op. cit.*). Ista crítica cicáis non fose tan verdadeira se, en troques de conecer e vulgar a obra compreta, nos parássemos a analizarla parcialmente. Tal acontez, por exemplo, ca súa produción galega: non é Cernadas nin inferior nin superior ao resto dos poetas galegos do século XVIII; cicáis menos lírico, pero máis chispeante, sen cair nunca no chocalleiro que todos os outros. O seu aticismo é da millor caste galega, e, a máis diso, digámolo en verbas de Murguía, as súas obras foron «un berro de indinazón de Galiza, contra as inxustizas de que era vítima; por iso resoaron gratamente no corazón de todo bo galego».

O periodista compostelán Manuel Freire Castrillón, de péna axil e firente, endereitou dous longos romances, nun galego misturado de castelán, facendo moca dos adoitados petitorios de Cernadas pra honrar á Virxe dos De-lores: *El nuevo cosáreo de las Candelas. La Piliñgrina* (1787) o *Os Praceres. Segunda parte de La Piliñgrina* (1803), onde campa, asemade, o inxenio vizoso do seu autor, sendo de lamentar que o estragado da fala, a insufribre mistura, non autorice a considerar istas obras dentro do puramente galego.

Dempóis da morte do Cura de Fruime, os seus amigos reuniron as obras que leixara espalladas ou inéditas e publicáronnas co título *Obras en prosa y verso del Cura de Fruime D. Diego Antonio Cernadas y Castro*, en sete volumes (Madríde, J. Ibarra, 1778-1781).

Pero aínda ficaron fora algunhas poesías e outros traballos. Pódense contar, polo seu maior interés, algunhas composicións galegas, que foron recollidas por D. SALVADOR CABEZA DE LEÓN, de saudosa lembranza, de cuíos papeles, obrantes no Museo de Pontevedra, as copiamos e publícanse agora por primeira vez. Fique constanza da nosa gratitude ao Director e amigo Xosé FILGUEIRA VALVERDE por as facilidades que nos emprestou nista tarefa.

Non se tendo dado nunca á prensa as obras galegas todas de Cernadas, e sendo pouco asequibles ao público os sete volumes impresos por Ibarra, consideramos comenente publicar eiquí a totalidade das súas poesías en galego, prescindindo dos trechos dialogados, que forman parte das loas e entremeses, e de algunhas cantigas popularizantes, que figuran antremedias da súa mesta prosa.

RONCA DO RIO MIÑO

- Cando tanta festa fan,
 —; miña nai, cómo se roxe!—
 a esta nova fonte de hoxe
 ¿qué será de tí, Miñán?
 5 Tempos ven e tempos van;
 cae Miñán quen subéu onte;
 pónase ben alta a fonte,
 que non é, por máis que o pense,
 para beixarse en Ourense
 10 no ollo da miña ponte.

(1755)

(Obras, 2.ª ed. I, 315)

O encabezamento reza: "Suponiendo que se llama "Miñán" la fuente que a alguna distancia de Lugo es origen del Miño, se le oye a éste en su lengua patricia, hablando con la madre, la siguiente..."

2: o inciso que forma iste verso non figura espresado no orixinal, onde non se separa do precedente nin por unha coma, sendo eisí pouco doada a súa comprensión polo lector.

BEFA DO RIO DA CHANCA DESAIRADO DA
FONTE NOVA

- Vendo o posto alto, que atranca
 á fonte do Castiñeiro,
 sae a opoñerse un regueiro
 á carreira, dando á Chanca
 5 coa cobiza con que arranca,
 furóu volvéu e tornóu;
 mais, por máis que andóu e andóu,
 nada fixo coa súa aquela,
 que o Bispo votóu por ela
 10 e a fonte á praza levóu.

(1755)

(Obras, 2.ª ed., I, 316)

4: no orixinal, "á a Chanca".—10: "á a praza".

DESENGANO AO POZO DA PINGUELA

Si unha pingola querían
 de tí, pozo da Pinguela,

- os que ardían máis por ela
sempre en *valde* cha pedían:
5 postos *nas cordas* se oían,
porque unha gota lles deras;
mais agora en valde esperas,
non che queren a que tés
anque de valde lla des,
10 porque cha ten de Valderas.

(1755)

(Obras, 2.ª ed., I, 316)

Istas tres composicións, e outras varias en castelán,
adicióu Cernadas ás festas que se fixeron en Lugo, co gallo
da fonte que costeou o bispo Fr. Francisco Izquierdo.

4

EN LOUBOR DO ILUSTRISIMO SENOR GARRIDO,
BISPO DE CORDOBA, NATURAL DO LUGAR DE
BERDUSIDO, NO REINO DE GALIZA

*Copra galega vulgar das que naquíl idioma
se chaman cantigas.*

*Berdusido, Berdusido,
con todos teus arredores,
non te chames Berdusido,
chámate xardín de flores.*

G L O S A

- Berdusido, anque un lugar
fuche sempre de proveito,
hoxe con mellor dereito
te podes deso alabar.
5 Moito che ten que envexar
as terras deste partido,
pois un fillo tan querido
un ser tan novo che dá
que non parece que é xa
10 *Berdusido, Berdusido.*
¿Cánto outras terras que ves,
que dan bo trigo e bo millo,
darian por ter un fillo
Garrido como tí tes?
15 Escusas máis corrachés
e xoeles, para pores
raia entre as terras mellores,
porque ningunha hacharás
tan guapa como hoxe estás
20 *con todos teus arredores.*

Tendo, pois, por fillo un home
de tan gran merecemento
o seu nobre nacemento
basta para darche nome.
25 Xa ninguén na boca tome
que non és moi conecido
lugar, pois si o teu Garrido
fruxe do teu terrón é,
non hai razón para que
30 *non te chames Berdusido.*

Eu vexo que ese señor
é das virtús un tesouro,
é Garrido como un ouro,
é de Galicia unha flor;
35 ténlle ós probes moito amor,
é moi sabio antre os Doutores,
é un Bispo dos mellores;
e, pois no terruño teu
tal ramallete nacéu,
40 *chámate xardín de flores.*

(Obras, 2.ª ed., I, 322)

Verquemos ao galego os epígrafes, en cast. no orixinal.

1: Berdusido, coma dempois Garrido, en cursiva no orixinal. — 6: "de este". — 35: "tenle".

5

A D. MANUEL DE ARCOS, NATURAU DE GALIZA E VECIÑO DE MADRIL

Se pudera darche os tranchos
que eu sin dentes mamo acá,
meu Arcos, ben craro está
que che virían moi anchos.
5 Por alá compónse os panchos
de menestra, ensaladiña,
sorbetes e garapiña;
mais eu, posto en donde estóu,
por cánto hai alá non dóu
10 o rabo dunha sardiña.

(Obras, 2.ª ed., I, 331)

Un subtídoú di "Decima Gallega". Pomos en galego o tídoú.

1: Unha chamada á verba "tranchos" indica: "Es un pescado de que abundan los Puertos de Galicia, muy sabroso, y parecido en la figura, y tamaño, a la sardina".
3: "Arcos", en cursiva.

BRINDIS PAISANO, REMATE DOS DEMAIS

Eu non sei que hei de facer:

¿si Raxoi e Riomol son
galegos, por eso non
nos habemos de entender?

- 5 Eso, en verdá, no ha de ser;
na voz paisana un cariño
lles hei de facer: o viño
corra, e brindo de contado:
¡Viva o Señor afillado!
- 10 ¡Vitor ó Señor Padriño!

(1752)

(Obras, 2.ª ed., II, 42)

A ocasión diste brindis exprícase nun epígrafe: “Una Musa Montañesa, a quien desde el Septiembre le pegó un asma, que no la dexa resollar, sino que con la ocasión de algún brindis se le fomenta el numen, y acalore la vena, en fuerza de la pasión que tiene al Ilustrísimo Sr. Riomol, se pone mentalmente presente el día de su Consagración á la obípara (sic) mesa del Ilustrísimo Sr. Arzobispo de Santiago su Padrino, y acá desde el rincón de su Gruta va brindando en seco á los Ilustrísimos concurrentes, de esta forma”.

Poñemos en galego o tídou, ao que sigue outro, “Decima Gallega”. — 3: “gallegos”. — 9-10: as admiracións somentes están ao final dos vv.

7

[CANTIGAS DOS FREIGUESES AO CURA
DE FRUIME]

Miña Virxe dos Dolores,
¿o voso Cura quén é?
Unha rosa churumada
con unha retrama ó pé.

- 5 Miña Virxe dos Dolores
que de lonxe relumbráis,
ó Cura tendes alegre
mais ós seus freigueses máis.
- 10 Vívanos por moitos anos,
que aínda pode o noso Crego,

porque parece que aínda
os dentes non lle naceron.

(C. 1774)

(Obras, 2.ª ed., III, 305)

2, 7 e 10: "Cura, Crego", con maiúscula.

Forman parte istas cantigas de un longo romance en
castelán, adicado á Marquesa de Camarasa, felicitándolle
as Páscoas.

8

À MESMA [EXMA. SRA. MARQUESA DE CAMARA-
SA] EN LINGOA GALEGA

DÉCIMAS

Co desexo de acordarvos
que en Galiza o seu funduxe
ten a vosa nobre fruxe,
vou en galego a falarvos.

- 5 Desto non hai que estrañarvos,
antes ben, facendo gala
desta nación, estimala,
e, si porque moito dista,
non a conocés de vista,
10 conocédea pola fala.

O que no meu peito pasa
decervos quixera agora,
miña moi nobre siñora
Marquesa de Camarasa.

- 15 Mais si ha de ser pola tasa
do meu reconecemento,
non é posibre o que intento
pois para eso, a ben ser,
me facía falla ter
20 todo o voso entendemento.

Sí, miña siñora: o meu
é moi cativo e minguado,
conque non pode o coitado
dar máis do que ten de seu.

- 25 Por un ninguén me teño eu
posto na vosa presenza,
e non me estrevo en concencia
a falar, sendo un Xan-pan,
con unha siñora tan
80 Grande como Voselencia.

Grande sodes, e esto non
sollo polos herdamentos

- dos Cobos e dos Sarmentos,
que en tanta altura vos pon;
35 por unha e outra razón
a vós a Grandeza pasa
de Ricla e de Camarasa,
e anque ésta tan alto guinda,
vós sodes, señora, aínda
40 máis grande que a vosa casa.
- Esto é certo, porque vós,
por tan xenerosa e boa,
hoxe sodes a coroa
dos vosos nobres abós.
45 Por eles, sabemos nós,
tendes estados e rendas
con regalías tremendas,
mais todo esto é nimigalla,
que por moito e ben que valla
50 non chega coas vosas prendas.
- Mais destas, que son patentes,
non quero falar, por que
para vós o oílas é
coma rallarvos os dentes.
55 Xamáis tivéstedes mentes
de alabamentos por elas,
e anque percurades telas
de todos para o proveito,
sempre estades con despeito
60 por non poder escondelas.
- Mais non podés, porque o lume
por moito que se atafegue,
logo o venta quen se achegue
anque del non vexa fume.
65 Xa sei tendes o costume
de obrar ben con un profundo
segredo, mais neso fundo
que hai de vós novas máis cheas,
porque das vidas alleas
70 sempre fala moito o mundo.
- Eu, polo menos, de día
e de noite, si aquí Dios
me dese con quén, de vós
falando sempre estaría.
75 Desto non me fartaría
pois tería en eso groria;
mais tamén cousa é notoria
que si, por non poder máis,
a língoa cala, xamáis
80 está calada a mamoria.

- Esta decote decindo
 á orella me está: ¿qué fas?
 ¿Dónde señora hacharás
 de xenio máis nobre e lindo?
 85 Tí dela estás recibindo
 honras sin comparación,
 e anque todas grandes son,
 a que causa máis espanto
 é a de facerche canto
 90 no seu nobre corazón.
- ¿Con qué has de pagarlle, di.
 (si podese caber paga)
 o que, sendo quen é, faga
 conta de un tal coma ti?
 95 Eu respóndolle; é así,
 mais tamén así se ve
 a súa bondá, por que
 tanto favor e tan bo
 non mo fai por quen eu só,
 100 sinon por ser ela o que é.
- Desta maneira, entre min
 falo de vós á calada,
 e din nesta matinada
 dende que en ser voso din.
 105 Moitas veces presumín
 decérvolo, como agora,
 mais como sodes señora
 tan grande, non se estrevéu
 a musa, porque teméu
 110 a nota de faladora.
- Pero hoxe, máis advertida,
 conoce andóu ao revés,
 porque unha espresión cortés
 naide a ten por atrevida.
 115 Polo mesmo, arrepentida
 de haber calado, hoxe fala,
 pois anque para escusala
 non faltaría disculpa,
 sempre que é dudosa a culpa
 120 o mellor é confesala.
- Sírvase, pois, Voselencia
 de botarme a ausuluzón,
 pois en esta confesión
 descargo a miña concencia.
 125 Espero esta induluxencia
 que lle pido sin falacia,
 propondo con eficacia,

como (Dios diante) cudicio,
vivir no voso servicio
130 e morrer en vosa gracia.

(C. 1774)

(Obras, 2.ª ed., III, 314-18)

Traducimos a galego o tíduo. — 5: "De esto"; coma queira que hai vacilacións no orixinal antre istas formas e as contractas, unificámolas no senso derradeiro, seguindo o costume máis adoitado na época, sin deternos xa a facer a anotazón en cada caso. — 10: "po la", grafía corrente no galego escrito daquela, que tamén en todos os casos vimos acomodando ao modo hoxe usual; o mesmo nos casos "n'o", "n'a", etc. — 89: "canto", 'recuncho', 'sitio' ou 'acomodo'.

9

*Ai do allo, ai do allo,
ai do allo, ai da cebola;
ai do allo, ai do allo,
nunca che eu do allo fora.*

G L O S A

- Meu Antón, no que parolais
en copras mal cocifiadas,
facendo mil enversadas
mezclas allos con cebol^{as}.
- 5 Déixate de ideas tolas
que perdes tempo e traballo,
e non sexas mal vasallo,
pois eres do allo, Antón,
nin te piques, que si non
- 10 *ai do allo, ai do allo.*
- Non fagas copras mordentes,
que no teu frío gaspallo
ben conocemos o allo
sin que nos mostres os dentes.
- 15 Son moitos os ingredientes
de que se fai unha ola,
e anque na túa cachola
o allo porreta bote,
ben sabes que en calquer pote
- 20 *ai do allo, ai da cebola.*
- Nunca piques a ninguén
nin fies de mosca morta,
que calquer na súa horta
súa punta de allo ten.

- 25 Revolver caldos no é ben,
meu Antón, cara de almallo,
e sabe polo meu fallo
que para dar picazón,
donde se pensa que non
30 *ai do allo, ai do allo.*

Eu non che quero negar
que o ser Riobóo é bo,
e que en escoller abó
non me quixera Malvar.

- 35 Eu ben sei que o meu solar
non ten moita forma agora,
mais, en fin, chanzas afora,
no habendo, así como así,
de ser eu mellor que tí,
40 *nunca che eu do allo fora.*

(Obras, 2.ª ed., IV, 191-92)

Istas graciosas décimas foron dirixidas a D. Antonio de Riobóo e Seixas, autor de "La Barca mas prodigiosa", quen, en outros versos, tiña dito de Cernadas: "Un cura con resabios de gallego". Forman parte de un papel en prosa do Cura de Fruime, tidoado "Trinca tridente. Taeón, Malvar y D. Jayme". No mesmo papel figura a poesía que sigue.

No orixinal, allo e cebola están sempre con maiúscula. 25: "non he ben".

10

*Porrum, et Coepe nefas violare, et frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in hortis
Numina!*

(Juvenal, Sat. 15, vers. 9)

Morder ou andarse en chanzas
coa cebola ou co allo,
contá con eso, señores,
que é un pecado nefando.

- 5 ;Oh, santas xentes aquelas
en cuías hortas ou agros
lle nacen esas Deidades,
cómo andarán endiosados!

(Obras, 2.ª ed., IV, 193)

2: "c6 6".

[A UN CAPITAN PORTUGUES, APELIDADO CARBALLO, AO CAL COLLEU UN TOURO NAS FESTAS DE NOIA, E IL QUERIAO DESPOIS MERCAR PARA MATALO E VINGARSE]

- Meu Carballo, tú estás cego,
 porque, si ben o reparas,
 sin saber con qué bois aras,
 te zombas do boi galego.
- 5 Agora sabrás, borrego,
 adonde te aperta o callo
 pois, aínda sendo un almallo
 galego, como ao desgaire
 os dous garfos do pao de aire
- 10 soupo enxertar nun Carballo.
 Déixate o touro ferido
 e tí, por verte vengado,
 o querías ter comprado,
 cando el te tuvo vendido.
- 15 Disparate coñecido
 compralo, para o matar:
 eso era virche a costar
 dobre as túas fanforriñas,
 pois, cando pagas llas tiñas,
- 20 llas volvías a pagar.

(1752)

(Obras, 1.ª ed., V, 73)

15: no orixinal, "coñecido", pois o A. manifestaba que estes seus versos eran escritos en portugués (?).

12

[Á ACRAMAZON DE DON CARLOS III]

COPRAS GALEGAS

1

- Diz que xa ven por camiño
 o noso Rei, Dios o traia,
 porque, según nos din todos,
 é lindo como unha prata
- 5 *Talalala, talalela,
 talalila, talalala.*

TODOS

Foliada, foliada:
 resuenen aiegres

- 10 pandero y sonajas,
que las galleguitas,
entrando en la danza
al son sonético
de su tala lala,
al nuevo Rey quieren
15 cantarle la gala
y con fe sencilla
amantes le aclaman:
Viva el Rey de Galicia Don Carlos
y Dios lo defienda, Santiago y su espada.

2

- 20 Cando era aínda mociño,
contan que xa non pasaba
si non cos seus hispañoles.
¡Ben haia súa nai, ben haia!

3

- Cando se foi para Naples
no corazón nos levaba,
25 como que acó se crióu.
¡Tiñanos lei, miña alma!

4

- Diz que alá, de dous galegos
fixo grande confianza:
30 ¡e din que na nosa terra
non hai home que valla nada!

5

- A outro, que nun paseo
topóu, un posto lle daba;
engruñouse, e no acetóu:
35 ¡vállame a mona, Panarra!

6

Habiache de ser eu,
que sólo por verlle a cara
lle servira, sin levarlle
maravedil de soldada.

7

- 40 Súa nai—Diola bendiga—
lle dóu tan boa crianza,
que Reina de máis goberno
non a veu xa hai moito España.

8

- A muller do noso Rei
45 diz que é unha señora guapa;

si acá viñera, aínda había
de darnos para unha faixa.

9

Diz que xa ten oito fillos:
seis varóns, dúas infantas;
50 endebén, casi me folgo;
;aidapuxa, casi é farta!

10

Parécese á súa sogra
nesa fortuna tamaña,
que leva un carro de fillos
55 debaixo desa enramada.

11

¿E qué fillos? ;Santo Dios!
Un diz que é Duque de Parma,
outra, Reina portuguesa,
e outra, Duca Saboiana.

12

60 O outro é o señor Don Luis,
que aínda solteiriño se hacha.
;Ai, miña Virxe!, si eu fora
Reina con el me casaba.

13

Esta vai por despedida
65 e por fin da foliada;
levántese unha de vós
e diga en voz castillana:
Viva el Rey de Galicia Don Carlos
y ponga a su lado Santiago su espada.

(1759)

(Obras, 1.ª ed., V, 181-83)

O tídou orixinal reza: "Carta-Cuenta", o razón en suma de las festivas gozosas demostraciones, con que la muy Noble y muy Leal Ciudad de Santiago de Galicia celebró la solemne Aclamación de nuestro Rey y Señor Don Carlos III (que Dios prospere)". — 5: a seguir de cada cantiga repítase o retrouso da primeira, que no orixinal sómentes se indica, e do que eiquí prescindimos. — 22: "co os seus Españoles". — 25: "coración", cicáis intencioado vulgarismo do autor. — 28: "Gallegos". — 34: "n'acetou". — 51: sin admiración no orixinal. — 68-69: repiten todos istes dous versos.

A C A B A Z A

OFERTA GALEGA

- Véxome nesta ocasión,
 porque non lle encontro trazas
 cando adorno calabazas,
 metida en gran suspinsón.
- 5 Pode, en fin, suprir o Don
 da vosa cabaza sólo
 a miña cabeza sólo,
 moito que ela, Señor, ten
 de lixeira, e máis tamén
- 10 porque ten pouco meolo.
- Non vos causará estrañeza
 canto no caso propoño,
 pois no que falo non poño
 nada da miña cabeza.
- 15 Para cabaza no é peza,
 meu Señor, de compremento;
 ela ter non ten asento
 e para enchela vós ben,
 tamén vedes que ela ten
- 20 dentro moitísimo vento.
- Como vós non fagás ascos
 de pasala á vosa man,
 xa á miña cabeza irán
 quencéndolle ben os cascós.
- 25 Escuso acudir aos frascos,
 meu Señor, para quencelos,
 porque teño os meus recelos
 que o ar á cabeza dé
 porme en paraxe de que
- 30 leve agarrados uns pelos.

(1775)

(Inédito. Papeles Cabeza de León.
 Museo de Pontevedra).

É o apartado 22, derradeiro de unha longa composición en castelán, "Papel que me encargaron las Monjas de Villagarcía para zelebrar nazim^o de este año de 75". — 3: Cabeza de León leú, "canto adornos", que dificulta a comprensión do v. — 4: "metida", sic, porque debe falar unha nena do colexo. — 24: "os cascós", subraiado no orixinal. — 28: na lectura de C. de L., "que ò ar á cabeza eu é", que resulta fallo de senso; a nosa restituzón é mol hipotética.

[ESTANDO DOENTE DUN REUMATISMO NUN
BRAZO REGALOULLE UN PARROCO VECIÑO
SEU UNHA PERNA DE CARNEIRO]

DÉCIMA GALEGA

- De agradecer non me farto
os teus regalos, que has doito,
porque para min val moito
anque sexa sólo un carto.
- 5 Do carneiriño non parto,
como dín, con alma eterna,
porque a razón que o goberna
me aconsella neste emprazo,
xa que non podo do brazo,
- 10 que me aproveite da perna.
(Inédito. Papeles Cabeza de León.
Museo de Pontevedra).

O tídou, en castelán, que nós reducimos, non *semella*
orixinal de Cernadas. — 1: "no me".

[CON MOTIVO DUNHA VISITA PASTORAL]

- ¡Siñor!, si saber queredes
o que dín, no que a vós toca,
todos dín por unha boca
que un ánxele parecades.
- 5 Sólo con que a ver vos dedes,
a tristura se desterra;
con que toda a xente berra,
leda polo voso amor:
¡bendito sexa o Siñor,
- 10 que vos trouxo á nosa terra!
(Inédito. Papeles Cabeza de León.
Museo de Pontevedra).

O encabezamento, en castelán; Cabeza de León, *supón*
que o Bispo visitador era o Sr. Fondevila. — 8: C. de L.,
"le[valda do"; figurásenos que o erro da copia estivese
nas partículas "do", posta en troques de "polo".

MARIA FRANCISCA DE ISLA Y LOSADA

(1734 - 1808)

Nascéu en Compostela, onde foi baptizada o 5 de Outono de 1734. Era hirmansastra do sonado P. Isla, único froito do primeiro matrimonio do cabaleiro asturián D. Xosé Isla Pis de la Torre, casado de segundas con Dona María Rosa Losada y Osorio, da casa de San Lourenzo de Trives.

O P. Isla sintéu fonda admirazón pola súa hirmán, que dende moi nova déu mostras de un inxeño sorprendente. Nun tempo en que as mulleres vivían no xineceo dos atafegos caseiros, afastadas de toda inquiredanza cultural, Dona María Francisca foi exemplo de adicación teimosa e intelixente ás artes e ás letras. Pra comprender a onde chegaba o seu creto de muller asisada, abonda saber que o futuro mitrado compostelán Don Francisco Alexandro de Bocanegra, sendo Bispo de Guadix mandóu a Dona María Francisca de Isla o orixinal dos seus sermóns, pra que os revisase e corrixese.

Foi chamada a «Musa Compostelana» e a «Perla gallega», i é famoso o feito, certificado por un escribán, un alcalde e once testigos, de ter ditado doce cartas ao mesmo tempo, mentres seguía unha conversa cos presentes. É dicir, bastante máis que Xulio César e moito máis que o pai dos Feixóo.

Casóu polo ano 1754 con D. Nicolás Ayala, tesoreiro da Renda de Tabaco en Compostela. Non tivo fillos, ficando viuva en 1774.

Ela foi quen recolléu, ordeóu e editóu as obras do P. Isla, incluso o denso epistolario, no que é lástima non figurasen as letras cruzadas de parte a parte. Polas do célebre xesuíta, cheas de agarimo e respecto ao talento da hirmán, adiviñase o rexo estilo do pensamento dista. A ela débese, aínda que figure anónima, a biografía do P. Isla editada por Ibarra en 1803.

Dona María Francisca mandóu queimar todos os seus escritos pouco denantes de se finar. Por pequeno que o seu mérito fose, é indudable que as letras galegas teñen motivo pra se laiar dista perda, unha máis a engadir na longa ringleira das sabidas ou supostas. É

moi provábel que unha boa parte das súas poesías estivesen escritas en galego; aquelas poesías coloquiaes, íntimas, pra ela e pra os seus, que tan turdiamente nos escamoteóu a sorte, tanto no seu caso coma noutros.

O vigoroso narrador e esculcador intelixente do pasado galego CARLOS MARTÍNEZ BARBEITO tivo a fortuna de descubrir, antre os papeles do economista Cornide, que hoxe paran na Academia da Historia, a única poesía conservada de Dona María Francisca, e que seguramente se escapóu á queima porque andaría antre os manuscritos do Cura de Fruime, a quen lla dirixíu. MARTÍNEZ BARBEITO, nun xesto que agradecemos fondamente, puxo nas nosas mans o romance inédito, xunto co lumioso traballo no que da conta díl, denantes aínda de que vexan a lus, de costas a todo noxento e malsán pontillismo erudito, herba vizosa no noso chan.

«Ista poesía—dí M. BARBEITO—é un romance galego dirixido ao Cura de Fruime don Diego Antonio Cernadas de Castro y Ulloa. A amizade de Cernadas cos Islas era moi vella. De anosa a califica o propio P. Isla nas cartas que lle escribíu sobre se refusaban ou non os xesuítas o chamárense frades, e que están publicadas no tomo III das obras do cura de Fruime... A amizade diste con dona María Francisca de Isla conságrase en cinco romances e dúas series de décimas que se insertan no tomo IV..., ademáis das seguidillas ás que respondéu con outras dona María Francisca... *Filis* é o nome con que o cura distingue á «Musa Compostelana», á que requebra coásique coma un namorado».

No tocante ao mérito da poesía, engade o seu descubridor: «Non pode decirse, certamente, que resprandezan niste romance nin a inspirazón nin a eleganza... O romance é pedestre, coma cóasique todo o que se escribía daquela, e aínda máis se se empregaba o galego, fala que, pésia súa nobrísima tradición literaria, tiña pasado a ser instrumento rústico e familiar... En xeral corresponde a un galego que, aínda que non se libra de algúns castelanismos, é todo o enxebre que podía ser cando non había textos literarios á man, e era mester aprendelo do pobo falante».

Ben certo é que o tema humorístico do romance non se prestaba a outos enlevos poéticos; se ístes fallan, temos en troques unha mostra garrida de verbas escolleitas do falar cotián das xentes, que mostran, ca súa leda soltura, non sere o galego na pena de Dona María Francisca de Isla un froito ventureiro, senón ouxeto de adoitado exercicio.

Tomemos, en fin, un xuízo da poetisa, que nos brinda de esguello o numen do propio Cura de Fruíme:

«Si penitentes suspiros
clausulas en dulces versos;
si sentimientos piadosos
elevas en tus conceptos...»

Nós apreciamos no romance de Dona María Francisca, ao par da esguía faitura irónica, unha fonda e simpática carga humán.

1

[ROMANCE AO SEÑOR ABADE DE FRUÍME]

- ¡Ouh, meu crego!, ¿seique qués
que eu bote a lingua a pasear?
Cátao ben, e despóis non
che pese o que agora fas.
- 5 Se, contra toda concencia,
pensache de min tan mal,
e estóu queixosa, ¿por qué
non me has tí de aloumiñar?
¿Seique é porque aló non volva
- 10 a vervos de balandrán?
¡Aí da puxa, que a terriña
évos para cubizar!
Anque me trataches ben,
se a vesita non pagás
- 15 dou ao demo pe alá poño
nin me lembro de vós máis.
Que eu, anque ben vos quero
coma si fordes rapáz,
tamén vos esquenceréi
- 20 como dea en enteimar.
Dime algunha cousa doce,
como habés doito, e catá
que si así non o facedes
me escatimo, e velo hais.
- 25 Ben sabedes, ¡vaiche boa!,
como estas cousas se fan
e madia tendes, senon
eu heime de encabuxar.
Sospeito polo que vexo
- 30 non qués a miña amistá;
fas ben, mais escomasi
outra como ela no hachás.
Déixame estar a meu cabo
laiándome do meu mal,
- 35 ¡qué abofellas, farto teño,
gracias a Deus que mo da!

- Dóncheme tanto as sofraxes,
o peito e aínda máis,
que de día nin de noite
40 eu nunca podo acougar.
Teño moitos calafríos,
a quentura ben detrás;
receo si é o mal cativo.
;Dios che me arrede de tal!
- 45 Soimentes en Deus do Ceo
agarimo podo hachar,
pois, cuitadiña de min,
xa non teño pai nin nai.
Estouche feita un cadabre
50 e as bágoas dos ollos cán
a cantos me ven no leito,
;ai, miña Virxen da Paz!
Se desta non dou de costas
vos ofrezo de ir alá
- 55 (pois coas Dores relouco)
por si remedio me dáis.
Polo fío dunha roca
o estágamo se me vai,
e cortafeira coideiche
60 que acababa de finar.
Anque a prea non é grande,
sicasí o sacristán
disque a pestana do fígado
se lle iba alegrando xa.
- 65 O conto é, si enturra neso,
Deus me libre das súas más,
que, anque eu non queira, na coba
de chantarme éche capaz
Aí vai esa esmoliña;
- 70 para a Virxen a empregá
que che lla dou de boa mentes;
;canté, quén poidera máis!
Eu só unha probe viuda,
;malpocado de min, aí!
- 75 que esta remembranza só
me fai de cote chorar.
Nosa Señora ben sabe
o tamaño deste mal,
pois con ouvilo na igrexa
80 [ela ben] o sintéu xa.
Tamén vai ese tabaque,
meu velliño, pois fungás
que cada grao dél gorenta;
con eso as fremas sairán.
- 85 Virás acó, meu Dieguiño,
cando o tempo millorar,

- porque si escorrega a besta
e esbarroufas, ¡alá vai!
¡Ai, Xesús! ¡Miña xoíña!
- 90 Non falemos neste máis,
que dá grima só pensalo.
Deus vos garde bó e san.
Sant-Iago, febreiro, doce.
¡Ai, que non sei que me dá,
- 95 que me esfraquezo de todo
e non podo bafexar!

(c. 1775)

O título do ms. é: "Romance escrito pr. mi Sra. Doña María Franc^a de Isla y Losada al Sor. Abad de Fruime". 9-10: por estes vv. vése que D.ª María Francisca visitou a Cernadas na ríspeta terra de Fruime. — 18: na lectura de M. B., "fórades". — 32: "n'achás". — 56: M. B., "dores", que nos afrontamos a pór con maiúsculas, por coidar que é alusión á Virxe dos Dores, de Fruime, según se deduz do contesto "reloucar"; trataráse dun xogo de verbas. 80: hai unha falla no ms., que interpretamos entre claudatos. Supón axeitadamente M. B. que o romance datará do tempo que vai antre a viudedade da A. (1774) e a morte de Cernadas (1777).

XOSE ANDRES CORNIDE Y SAAVEDRA

(1734 - 1803)

Nascéu na Cruña o 25 de Abril de 1734.

Estudóu Humanidades en Compostela, pero parez que leixóu os estudos oficiais pra se adicar á libre pesquisa da ciencia económica e da verdade histórica, seguindo os pulos da súa forte vocazón e crara intelixencia. «No escuro e coásique infecundo século XVIII español, destacan coma tres lumiarias, tres insiñes fillos de Galiza: os PP. Sarmiento e Feixóo e D. Xosé Andrés Cornide. En certos aspectos de criterio e precisión, iste supera aos seus sabios coterráneos. Se se tivese publicado a inxente obra de Cornide, hoxe na meirande parte inédita, non somentes o seu nome sería máis do domiño común, senón que múltiples problemas de Galiza, especialmente no tarreo económico, houberan tido denantes de agora proieición nazonal, ao par que craras direitricas resolutivas. Pero Cornide foi un adiantado do seu tempo, un precursor que, coma tal, non alcanzó a conecer o froito dos seus desvelos». ([X. M.^o e E. ALVAREZ BLÁZQUEZ], *Galería de Gallegos Ilustres*. Serie I, Vigo, 1956, pp. 43-44).

Foi membro numerario e segredario perpetuo da Real Academia da Historia, o que lle obrigóu a residir en Madride dende 1789. Denantes, en Coruña en Sant-Iago, ocupara postos de prestixio e responsabilidade. Foi Comisario do Consulado e Rexidor na primeira distas cidades; fundador da Sociedade de Amigos do País de Sant-Iago e Lugo; Rexidor perpetuo de Compostela, etc., etc. Son famosos os seus traballos encol da pesca en Galiza. A lista das súas obras ocupa tres páxinas no *Diccionario*... de COUCEIRO FREIXOMIL.

Finouse en Madride o 22 de Febreiro de 1803.

MURGUÍA deunos a conecer a Cornide coma poeta da nosa fala (*Don José Cornide y sus versos en gallego*, *Bol. Ac. Gall.*, núms. 114-15, Febreiro e Marzal de 1917), por un manuscrito de man do autor, onde figuraban poesías galegas e casteláns súas «en xuntanza de outras de distinguidas persoalidades daquela época, cujos nomes, o mesmo que as súas composicións, permanecen aínda iñoradas do público».

Tres son as poesías galegas de Cornide; poemas de

circunstanzas, coma as décimas ás festas de Sada, onde choutan arreo graciosas espresións descritivas, e outra décima, en retroque a un tal Salgado, que ten toda a chispa epigramática dun bo escárneo.

Nota aparte merez o seu soneto *A Filida*, verdadeiro madrigal da máis abuída fonte lírica e, pra o noso gosto, a millor lograda composición galega do s. XVIII, na que os antólogos e historiadores da nosa literatura non teñen parado mentes, pois, que seipamos, non foi dada máis á prensa dempois de MURGUÍA, fai xa corenta anos. O soneto *A Filida* é unha peza senlleira, na lírica galega do tempo que vimos estudando, de poesía intimista, espontánea e sentida, de costas á oficiosidade ditirámica ou ao pretesto vanal. Demostra, por sí soia, que Cornide era verdadeiramente poeta. Resalta niste soneto a espresiva e musical aliterazón da *che*.

1

[DESCRIBE UNHA COMEDIA REPRESENTADA EN
SADA NO CUMPREANOS DO REI]

Ben pensarás que de Sada
che vou facer relación;
pois ten presente que non
che podó despricar nada,
5 porque aquela enmarañada
a máis da xente que tiña
era xente da Mariña
e non xente como queira,
que era xente da primeira,
10 e algunha túa e miña.

Que che estovo cousa boa
penso que xa cho contaron,
e dirían que empezaron
toda a festa cunha Loa.

15 Pois alí, de popa a proa,
éramos, según barrunto,
todos os daquel conxunto
que estábamos ollo alerta
coa boca tan aberta,
20 chuceiros por noso punto.

Antes que pase daquí
quero decirche de paso
o millor que, en todo caso,
houbo que alabar alí:

25 o millor, por Christo, sí,
é que XII, como é raío

da franqueza e non é paio,
á xente de bon vestido
deu un refresco cumprido,
30 tal o dé Deus ó meu saio.

Despóis de ben refrescados
(como digo do meu conto)
fómonos, a cal máis pronto,
35 uns aos outros arrimados;
entramos por uns taboados
que tiñan tantos mecheiros
que parecían luceiros,
alumbrando moitos, moito,
e entre eles tamén escoito
40 tocar uns poucos gaiteiros.

Logo que tal vin, quedéi
feito unha estatua dereito
e dixen eu: «Se me deito
aquí, quedo feito un Rei».
45 Ves aquí que a boa lei
de unha probe que alí vin
tuvo lástema de min,
e mandoume que sentado
podía estar, arrimado
50 a ela, ¡meu serafín!

Así posto desta sorte,
na capa repantingado,
cos seus xonllos apertado,
non che tiña medo á morte.
55 E dixen: «O Demo porte
quén desexa mellor canto;
deste modo no me espanto
que sea boa a comedia,
mais que sea noite e media
60 antes que deixe este canto».

Palabras non foron ditas,
cando os da Loa salíron;
decirche que non luciron
foran palabras malditas;
65 basta que fosen escritas
por Fruíme as que dixeron
catro que alí se puxeron,
no nome dos elementos,
a dar a Carlos contentos
70 os días que lle souperon.

Outro veu despóis tamén,
papel do Porto facendo,
que anque eu daquelo no entendo

parece que o fixo ben;
75 moitas gaitas de retén
tocaban de cando en cando,
e abofé que me iban dando
ben gusto cando tocaban,
80 porque tantos chirlos daban
como os paxaros voando.

Despois deste, comenzóu
unha comedia ou un Trasnó,
que non debéu de ser asno
o que tal enmarañóu;
85 o que alí se relatóu
non che é fácil de expricar,
sólo me podo acordar,
dando ó acordo un sudor,
que, *Afectos de odio e Amor*
90 entónces lle oín chamar.

De un tal Caldeirón dis que era,
oín a uns poucos señores
e máis que era das mellores
que o tal Caldeirón fixera;
95 que entre todas a escollera
o contador da Mestranza,
e, porque no era de chanza,
entre os pousos da comedia
dous entremeses lle media,
100 para acabar cunha danza.

Despóis do pouso primeiro
veu no primeiro entremés
un escribano e un xuez,
con seu papel e tenteiro.
105 Alí embargaron enteiro,
podo decir, o lugar,
pois chegaron a embargar
a igrexa co campanario,
hastra que un estrafalario
todo lles fixo borrar.

110 O outro entremés segundo
érase de un escolante,
pero tiñache un vergante
dun criado vagamundo;
115 éste, se era inmundo
e ben dado a Bercebú
digo que o digas tú,
pois, desde que as apousóu
a todas, tamén as dou
120 á Mestra acarón do cú.

Teño dito que da hestorea
máis grande non me relembro,
e de falar dela tembro
porque son bobo de Corea;
125 sólo, sí, fago mamoria
que os que, como eu, miraban
todos as venias lle daban
a todos e a cada un,
e eu do mesmo voto fun
130 porque todos me folgaban.

Esto posto por diante,
unha Cristerna de barro
que alí andaba no Carro
do Sol, ¡debe ser brillante!;
135 un Turín como un diamant:
tamén alí se mostróu,
e outro que auxilióu
a Cristerna, ben o fixo,
e o que máis mal alí dixo
140 medianamente quedóu.

A baila foi regular,
como todas soien ser,
mais despóis houbo que ver
ó tempo de se acabar;
145 se entonces viras saltar
un Domínguez no sobrado
dixeras: «¡Hola, cuidado
que este fandanguea ben!»
Pero despóis veu tamén
150 outro ben fandangueado.

Salimos por donde entramos
despóis de acabado todo;
sin trepar lama nin lodo
á porta de Xil chegamos,
155 e se non che nos quedamos
a culpa non che foi súa,
porque a toda canta trúa
salimos da Mestranza
él quería enchela panza
160 e máis dar noite de rúa.

Adiós, que por esta vez
máis non che podo decer
porque che están a caer
cáseque, cáseque as dez.
165 Ben sei que dirás: «Pardez,
que aínda esto era escusado».
Confésoche o meu pecado

e que tes moita razón;
por eso pido perdón
170 do pouco e mal cucinado.

(1761)

O tñdou orixinal reza: "Da quenta un Hidalgo de Polaina de aquellos mas rancios, y refinados Aldeanos aun apasionado de la Academia de Apolo, de lo qe. su rudeza pudo sacar a luz de una Comedia que los oficiales de la Contaduría de la Rl. Fábrica de Sada, representaron el día 20 de henero al cumpleaños de nro. Rey, y Sor. qe. Ds. ge. en las siges. Decimas". — 5: "enmaranhada" no orixinal. 10: "minha". — 14: "cuma"; Murguía xa chama a atención sobre estes lusismos na graffía. — 26: alude a D. Xohán XII Taboada, segundo xefe da fábrica e director da festa; "omé". Abondan moito as elisións deste tipo, que nós desfacemos sempre, agás nos casos adoitados, "daquel, desto, dunha", etc. — 33: "prompto". — 40: "us". — 45: "ves aquí", 'vel eiquí'. — 66: alude ao Cura de Fruime, D. Diego Cernadas. — 73: "n'entendo". — 84: "enmaranhou". — 89: sen subraiar no orixinal. — 90: "ll'oin". — 97: "n'era". — 125: "mamoria". — 134: "brillante". — 138: "Christerna". — 144: "sacabar". — 165: sen comillas no orixinal, que tampouco están nos casos denanteriores.

2

D É C I M A

Anque puxeche o pucheiro
para cocer no Parnaso,
foiche a carne do Pegaso
e estaba duro o calleiro.
5 A leña veu do palleiro
e púxocho chamuscado;
mais porque mal amañado
fose o teu presente asnal,
botáchelle pouco sal
10 e saíuche mal, Salgado.

(1761)

Según Murguía (loc. cit., pp. 166-67) iste Salgado atacou a Cornide polas décimas de Sada, o que obrigouno a se defender "con outras décimas e romances en galego e castelán".

SONETO, [A FILIDA]

¿Viche, Filida amada, ó paxariño
que, arando desos aires nas campañas,
descoidado se achanta polas liñas
que cauto cazador poz no camiño

5 ¿Viche qué forza fai para soltarse
e levar a bicada ós seus paxaros
(parte do corazón e fillos caros),
que deixara no niño ó remontarse?

Pois viche a quen che adora pola vida,
10 que, chantado no ichó de un imposibre,
cata aquí, cata alí si hacha saída
para fuxir, pudendo verse libre
e acurruxarse firme no teu seo,
en que chocara atento o seu desexo.

O tíduo do ms. dí: "Un Gallego con sus humos de Poeta que tambn. en Galicia tienen las Musas su Pindo, oreiando formar un ta-la-la-las con motivo de cierta imaginada ausencia, prorrumpio en el sigle. mal aliñado soneto. qe. pa. qe. diga sale ala vergüenza (delo qe. Ds. nos libre) le vistió con su sayo, Polainas, y Zirolas". — 1: "filida", "Pajariño". — 6: "aseus". — 7: "charos".

MANUEL PARDO DE ANDRADE

(1760 - 1832)

Nascéu en San Martín de Dorneda, concello de Oleiros (A Cruña) en 1760. Era señor de Fontán e Almeiras. Ingresóu aos quince anos nos Agustíños de Sant-Iago, e de alí pasóu a Salamanca. Foi a Roma pra pedir a secularización, pois a súa saúde quebrantábase moito no rigor da cella; sentíndole millor en Roma, proseguíu alí, durante tres anos, os seus estudos. Tornóu logo á Cruña, onde volvéu a enfermar, e conseguiu por fin ser secularizado, sendo nomeado párroco da freiguesia de San Xurxo, naquela capital. Alí fundóu en 1808 *El Diario de la Coruña*, o primeiro que houbo na cidade e o segundo de Galiza. Combatíu aos franceses, dos que tivo que fuxir en xaneiro de 1809, pero xa no mesmo ano dirixía alí o *Semanario Político, Histórico y Literario de La Coruña* (Agosto 1809 - Outono 1810). Máis tarde fundóu o *Boletín Patriótico* (Setembro 1811 - Nadal 1812) (Cf. EUGENIO CARRÉ ALDAO, *Periódicos de La Coruña*, no *Bol. Ac. Gall.*, T. I e II).

Foi Capelán do Exército durante once anos; escribiu moitos artigos na prensa de Madride co pseudónimo León de Parma, algunhas pezas dramáticas que se estreñaron na Cruña, poesías en castelán adicadas aos feitos de armas, etc. «Ca súa laboura periodística contribuíu moito a que Galiza se erguese contra os franceses e era á vez un entusiasta defensor das ideas liberais» (COUCEIRO, *Diccionario...*). Por istas ideas houbo de fuxir a Francia cando o restañrecimento absolutista de 1814. Alí vivéu emigrado deica o golpe liberal de 1820, e tornóu a Cruña pra dirixir o *Correo de la Diputación de la Coruña*. Co novo réxime absolutista de 1823, tornóu a París, onde morreu o 6 de Maio de 1832.

Non se sabe teña escrito en galego máis que os famosísimos *Rogos de un escolar galego á Virxe do Bo Acerto para que libre á terra da Inquisición*, que apareceron anónimos no 1813 e foron moi reproducidos na prensa liberal, facéndose tamén varias edicións soltas. (Cf. ANDRÉS MARTÍNEZ SALAZAR, ed. de *Los guerrilleros gallegos*, T. I., Coruña, 1892, e EUGENIO CARRÉ ALDAO, *Don Manuel Pardo de Andrade*, no *Bol. Ac. Gall.*, T. IX, páxinas 132-36 e 153-54).

O romance é floxo, mais, como di COUCEIRO, «as incidencias [a que deu lugar] ben xustifican non se pase por outo».

1

ROGOS DE UN ESCOLAR GALEGO A VIRXE DO
BO ACERTO PARA QUE LIBRE A TERRA DA
INQUISICION

Non omnis caro eadem caro, sed
alia caro nominum, alia volucrum,
alia piscium.

Paxaros, peixes e homes
de distinta casta son:
aqueles cómense asados,
pero, ¿os racionales? Non.

- 5 Miña Virxe, vós que sodes
Madre de consolación,
librádenos dos nubeiros
da maldita Inquisición;
da Inquisición, que de medo,
10 de espías e de visións
enchéu a terra, e de luto
cubréu a casa de Dios.
Librádenos, Virxe Santa,
pois que sempre o pecador
15 hachóu na vosa bondade,
Madre, amparo e protección.
Dádelle, pois, bon acerto
aos homes bos que xuntóu
a España, para formar
20 a súa lexislación.
Cristo morréu por salvarnos,
e mente como un ladrón
o tramoieiro que diga
que o voso Fillo a fundóu.
25 Dios fixo para os ruís
o Inferno, e o Ceo crióu
para os bos. Isto é verdade,
o demás unha invención.
O mundo en arrendamento
30 pola vida Dios nos dóu,
para gañar coas obras
a Gloria ou a perdición.
Os pecados desta vida
serán na outra, de Dios
35 castigados, pois Dios sólo
ten esa xurisdición.

- Para absolvernos das culpas
Cristo a San Pedro lla dóu,
non para poñer no espeto
- 40 ós homes, como capós.
Os Demos son os ministros
que o noso Dios destinou
para quentar as caldeiras
nas cavernas de Prutón.
- 45 Vaian, pois, a cocíñar
ao Inferno aqueles que son
tostadores, que alí poden
ter praza de marmitós.
Cristo na Cruz, ¡miña xoia!,
- 50 brinda e chama ao pecador
cos brazos abertos, mentres
o persigue a Inquisición.
Non é o home burel gordo,
que con tundilo é millor;
- 55 aos homes múdaos o tempo
e convénceos a razón.
É a lei de Xesucristo
lei de caridá e amor;
debemos aconsellarnos
- 60 mais non facernos traición.
Vivamos ben e teñamos
do próximo compasión,
que Dios é aquel que ilumina
e que move os corazóns.
- 65 A xente vive na lei
que heredou de seus abós;
o mouro a súa, e o galego
xuzga que a súa é millor.
Demos, pois, xa que nacemos
- 70 no seo da relixión
verdadeira, muitas gracias
a Cristo Noso Señor.
O hirexe tan sólo ofende
a Dios, a nosoutros non:
- 75 ¿por qué, logo, lle quitamos
a Dios a xurisdición?
¡Chamuscamos aos homes vivos
en este mundo! ¡Meu Dios!
¡Ai, qué xudiada! Non pode
- 80 inventarse outra peor.
Si os xudíos nos queimaran,
inda pase, porque Dios
mándanos que perdonemos
aos que nos fagan traición.
- 85 ¿Pero que nós os queimemos,
e iles a nosoutros non?

- Inda somos máis xudíos
 que os mesmos xudíos son.
 O voso Fillo bendito
 no que quixo e predicóu
 ensinounos o camiño
 da paz e da salvación;
 quer que todos nos amemos
 e imitemolo candor
 dos paxariños; non quer
 ruindades ni opresións.
 Aos xilgariños garridos
 as aves de outro color
 non lles fan mal; as rapiñas
 símbolo do Demo son.
 Os marrocos e os ingreses
 non teñen Inquisición,
 con ser hirexes e mouros,
 ¿e debemos tela nós?
 Alá sólo, entre indios bravos,
 xente que o sol da razón
 non alumóu todavía,
 quéimase por devoción;
 mais, según rezan os libros,
 os seus sacerdotes son
 us notorios tramoieiros
 e ladrós de profesión.
 A Igresia de Xesucristo
 é a casa de Salvación,
 non é templo de xentís
 nin é cova de ladrós.
 Purificádea, Señora,
 tocando no corazón
 dos españoles que cuidan
 da lei e da relixión.
 Volo rogo mui de veras,
 e, feita a miña oración,
 ao chamado Santo Oficio
 quitarlle a máscara vou.

(1813)

Noutras versión o tídou é: "Os rogos de un gallego establecido en Londres, dedicados ós seus paisanos para abririlles os ollos sobre certas iñorancias e o demais que vera o curioso leutor".—57: "Jesucristo"; nos demás casos o A. emprega a "x".—67: "Mouro... Gallego".—101: "Marrocos... Ingreses".—103: "Mouros".

ANTONIO BENITO FANDIÑO

(1770 ? - 1831 ?)

Nascéu en Compostela, según decrara nun epitafio humorístico que il mesmo se compuxo estando na cárcere no ano 1813: «Antonius Benedictus Fandiño, Compostellana civitate oriundus, et Santa Marina Alvijoi, jurisdictionis Messiae ejus provinciae, vicinus...» Por ista vecindade, MURGUÍA (*Diccionario de escritores...*) coidaba que tería nado en Albixoi.

Fandiño forma con Freire Castrillón e Pardo de Andrade, o triunvirato reitor do periodismo galego no primeiro coarto do século XIX; os tres teñen unha vida arxilada, azarosa, en permanente reviravolta, cos pes prontos á fuxida do desterro e os osos ameazados pola cadea. De todos os tres, ningún tan desgraciado coma Fandiño, que pasou preso a meirande parte dos seus anos maduros, indo a morrer no presidio do canal de Valladolid, onde sufría condena de traballos forzados.

Fillo de familia acomodada, fixo algúns estudos en Compostela, que abandonou, pra se adicar a campañas periodísticas de siño liberal nos xornales *El Sensato* e *Gaceta Marcial*, de Sant-Iago, onde, en 1822, fundou o bisemanario *El Heráclito Español y Demócrito Gallego*, que escribía enteiramente Fandiño. Era bisemanal e saíron cincoenta e tres números (Cf. PABLO PÉREZ COSTANTI, *Historia del periodismo santiagués*, Santiago, 1905; somentes saíron os primeiros seis cadernos).

Fandiño era escritor de grandes dotes, cun acusado senso da sátira e da bulra, pero fallo do domiño da medida, polo que foi vítima, si en parte das inxustizas humás, en parte tamén das suas propias arroutadas, porque ofendía ás xentes, cicáis con menos intención do mal, que coa que era xulgado. Il o decía: «Os que me non tratan coidan que son un home furioso e endiañado, sendo tan ao rivés, que podo vender calma ao máis pacenzudo... Parezo aloucado; ríome de pamplinas e son sumamentos despreocupado. As cadeas foron meus seminarios e as grandes aulas onde dependín a verdadeira filosofía» (Cf. COUCEIRO, op. cit.).

Fandiño publicou en vida unha manchea de panfletos políticos, de longos e enrevesados tíduos, pero leixou aínda moita obra inédita, que se terá perdido.

Estando na cárcere de Sant-Iago, polo ano 1812, escribiu o sainete *A Casamenteira*, que ficou inédito e foi impreso en Ourense por Xohán María de Pazos en 1841 e 1849. Tiñase a ista peza coma a primeira do teatro galego, mais o certo é que xa no século XVII foran escritos outros sainetes e entremeses na nosa fala, e recentemente foi publicado, cun certo estudo de FERMÍN BOUZA-BREY, o *Entremés dos labradores de Caldeias*, do Lic. Gabriel Feixóo de Araújo, que data do 1671 (Vigo, Ed. Monterrey, 1953).

O sainete de Fandiño é unha peza moi interesante en todos os aspectos, e así filolóxico coma histórico-literarios. Fandiño versificaba con grande soltura e acerto e tiña un caudal léxico superior ao da maioría dos que escribiron en galego neste longo tempo da nosa postración literaria. É de estimar que, se os atafegos políticos non embargasen de tal xeito a libre inspiración daquél home, hoxe contaríamos cun nome de primeira calidade na literatura galega dos comezos do XIX, capaz, incruzo, de ter promovido un certo adiando no rexurdir das nosas letras. Pero Fandiño, vítima das liortas ideolóxicas do seu tempo, levado e traguido polos vaivéns políticos, non tivo lecer nin pouso pra facer obra demorada, serea e creadora.

Dos seus escritos en prosa poderíase facer unha deliciosa antoloxía, onde a rexouba brinca e o pensamento se fai lume e faísca.

As poucas poesías de Fandiño que poidemos acadar son parte, sen dúbida, de unha obra máis ricaz, que somentes se podería conecer *in extenso*, consultando todas as coleccións compretas de xornaes galegos da época; o grave do caso é que distes xornaes non se conservan máis que series troncadas. Fandiño rende culto ás formas popularizantes, das que os poetas devanceiros estaban coma ausentes.

1

[PRANTO DA NAMORADA]

¡Ai, malvado, a quen eu quixen,
a quen meus ollos amaron!
O sono que me quitaron
é o que no día me afixe.

5 Grande tolaxada fixen
pero xa non ten remedio,
porque o amado causa tedio.
¡Dios mío, sobrana Virxen!

.

- 10 ;No hai consolo para min!
Sobre enganada fun tonta,
que pra o caso tanto monta.
;Chorarei o que antes rín!

(A Casamenteira, 1812)

2

ALBORADA

A SUBIR

- Caladiñamente,
chorando ou rindo,
vamos divertindo
o tempo, rapaces:
5 haxa guerra ou paces,
preitos e porfias,
mandos, tiranías,
demos e demonios...

A BAIXAR

- malos matrimonios,
10 xueces e escribanos,
tios e fulanos;
tabardillo e peste,
aqueilo, estoutro e este
traballen a quen
15 con pouco motivo
aquí nos puxo e ten...

(1812)

3

ALALÁLA

1

- Non che vai mal o faroleiro
para non mallar na trela;
regala a bolra a un gaiteiro
que ten máis dereito a ela.
5 Alalála, etc.

2

- Da muceta colorada
podes facer un chaleco,
que estará máis empreada
que non nos hombros, babeco.
10 Alalála, etc.

Se presumes que serviche
 ós amigos no teu ano,
 moi mal a conta entendiche,
 que estar estás no pantano.

15 *Alalála, etc.*

(1812)

M O I Ñ E I R A

Por moito que vos estirés,
 cando Dios quer
 por todos chove;
 e si non dígaio

5 o ano de nove,
 que andivéstedes
 de dous en tres...

Non valía peluca,
 nin valía bastón,

10 nin ter nena cuca,
 nin ser farolón;
 nin bolra nin grado,
 nin crego nin frade,
 simplista ou abade,

15 conde nin marqués;
 que en tempo apurado
 dereito é o rivés,
 e sólo é estimado
 valor e bos pes.

20 Si fas risa da Constitución,
 non sea o demo
 que che veña

unha cousa que non teña
 acaso compo-

25 sición...
 As Cortes o mandan,
 tí non obedeces;
 antes pronosticas
 lástimas no trece.

30 Mira, vaite a modo
 e conta con ela,
 que nunca che é bobo
 todo aquel que apela;
 e dígaio Pedro,

35 e cánteo Xan,
 que preito de intrigas
 malas tornas tran.

(1812)

EY QUE VAS. ARRIBA PARA PERVES

A "Alborada", o "Alalála" e a "Moiñeira" forman parte de unha serie de composición en galego e castelán, publicadas no "Diario Cívico-Patriótico" de Sant-Iago, no 26 de Nadal de 1812, co título de "Villancico que en la Noche-Buena del año de 1812 cantaron los presos de la cárcel pública de Santiago. — "Cada uno celebra las cosas a su modo. Son presos, y como tales, el demonio: gente descarada, y sin vergüenza. A turbio correr, se finge compasión, con aquello de: ¡pobrecitos! respiran por la herida".

5

CANTIGAS

Tanto teño dir e vir,
meniña, ó teu lugar,
tanto teño dir e vir
que dunha te hei de levar.

5 Non porque sempre trunfases,
maldito que me pós medo;
para un valente hai un guapo
e para un can hai un perro.

10 O acabar a ninguén,
sobre maldá é burrada;
sólo aventura quen ten,
que o outro leve Dios nada.

15 Asnos dir á nosa festa,
asnos, non has de faltar;
tocarásnos, cantarásnos,
sacarásnos a bailar.

(1814)

Istas cantigas de raigaña popular, que Fandiño terma de xeito paródico pra os seus fins, foron publicadas ao final de un papel en 4.º, de 8 pp., culo longo tídou es-traitamos: "A Dios rogando y con el mazo dando... "O traylo, traylo, verás como baylo. Sesión de Córtes soñada..." (Santiago, Of. de Juan María de Pazos, 1814).— Anotemos que Fandiño escribía sempre con acento circunfrefxo a vogal que seguía ó "x".

ANTONIO ARIAS TEIXEIRO

(1772. - Primeira metade do século XIX)

Foi nado, según coidamos, en Pontevedra no 1772. Partillou nas actividades políticas do absolutismo. Foi Rexidor de Pontevedra en 1809 e deputado na Xunta Central de Galiza pola provincia de Tui, dende 1813. No Val de Miñor, onde tiña a súa casa solarega, ocupou postos de responsabilidade na organización das alarmas de peisanos, contra os franceses. Foi un dos poucos que se salvou daquil terrible asasinato en masa na badia da Cruña, dos absolutistas que ían deportados a Canarias.

Fillo seu foi D. Xosé Arias Teixeira, ministro do Pretendente, home de curioso e vario saber, xurista, historiador, entomólogo, que viviu moitos anos exilado en Beaune, na Cote d'Or francesa.

Ante os papeles da familia Arias Teixeira, que por razóns de oficio chegaron ás nosas mans, topamos nós os dous sonetos galegos de Don Antonio, deica agora inéditos, formando parte de un pequeno mazo de poesías súas e de outros parentes. O apelido Arias Teixeira, pouco conecido no campo das letras, deu, non embargantes, homes de gran cultura, algúns deles con puntos de xenialidade.

A vea poética de Don Antonio era humorística; temos dil unha serie de décimas en castelán defendéndose contra uns amigos que o atacaban, tamén en verso, polo caro que vendía o seu viño, onde destaca o seu inxenio ricaz e solto, pesia ao pe forzado en que están escritas.

Istes sonetos que damos responden á mesma liña de agudeza satírica. É pena non conecer os nomes dos seus contrincantes, que moi probablemente escribiran tamén en galego. ¿Quén era ise Vizconde pontevedrés, que ao pasescer non tiña craro dereito ao tídou?

Ao noso entender, os sonetos con estrambote de Arias Teixeira deberon ter sido escritos entre os anos 1810 e 1812, en Pontevedra.

DESAFOGO DO «DUENDE» CONTRA DOUS INORANTES QUE QUIXERON CRITICAR SEUS VERSOS PUBLICAMENTE

SONETO 1.º

Estando Apolo un día no Parnaso
coas nove compañeiras en porfía,
pégalle a ventoleira e a manía
de botar a fuxir ó gran Pegaso.

- 5 Pasa polo Helicón con veloz paso,
e, chegando ó Hipocrene, vin que bebía;
mais, distraída a miña fantasía,
miro ó sitio e no está. ¡Gracioso caso!

- 10 Preséntase na Vila este cabalo,
víronno dous rapaces, meus veciños,
quixeron polo rabo aseguralo,
e soltoulles dous peidos nos focíños.
Cada un o seu conseguiu tragalo,
e desde entonces estes dous mocíños

- 15 compoñen algún verso máis que malo.

SONETO 2.º

Son dous mozos solteiros, polas trazas;
son dous asnos que andan sempre xuntos;
foron a Sant-Iago a buscar puntos
e viñeron cargados de cabazas.

- 20 A un chámalle o *Vizconde* equí as rapazas,
non diréi por qué causa ou por qué asunto;
mais do outro sei decir que o pai difunto
vendéu moitas letriñas e letrazas.

- 25 A eses facos pegoulles a manía
de morder os meus versos critiqueros;
dispreciábanos muito o outro día
diante de tres ou catro compañeiros,
e por tanto, con toda cortesía,
dou gracias aos dous *Facos Burrufeiros*,

- 30 decíndolles que o Trasco os desafia.

(Inéditos, C. 1810)

Traducimos a galego o tídou, en castelán no orixinal.—8:
“e non”. — As verbas subrañadas son do orixinal.

INDICE

Letras	7
I	
Os encontros cronológicos (1224-1291)	11
Madal e Namorado	24
Pere Coelheiro de Mendonça	26
Arnaldo de Toro	27
Pedro de Valdivia	28
García Ferrandez de Xarava	29
Pere Vales de Góveda	30
Afonso Alcares de Villamanada	31
Pedro de Quilana	31
Diego López de Mendonça	31
García de Pedras	31
Don Pedro, Infante de Portugal	32
García de Madua	32
Pedro de Santa Fe	32
Bastillo e Mestre de Armas	32
Agudo de Montoro	32
Mendo de Campo	32
Serra de Ilhena	32
Alvaro Gonçalves de Albuquerque	32
Diogo Mourão	32
II	
Cartas transmitidas e manuscritos perdidos	37
Béatiles XV e XVI	37
Cartas antigas de Béatiles XVI	38

Limiar	7
------------------	---

I

OS DERRADEIROS TROVADORES (1354-1491)	11
Macías o Namorado	23
Pero González de Mendoza	29
Arcidiago de Toro	31
Pedro de Valcárcel	38
Garci Ferrandes de Xerena	40
Pero Veles de Guevara	46
Alfonso Alvarez de Villasandino	48
Pedro de Quiñones	57
Iñigo López de Mendoza	61
García de Pedraza	64
Don Pedro, Infante de Portugal	66
García de Medina	68
Pedro de Santa Fe	70
<i>Bachiller e Maestro de Artes</i>	73
Antón de Montoro	76
Mendo de Campo	78
Suero de Ribera	79
Alvaro ¿Gonçales de Alcántara?	81
Gómez Manrique	83

II

CANTIGAS PARALELÍSTICAS E VILANCETES ANÓNIMOS	
(Séculos xv e xvi)	87
Cinco cantigas do Século xvii	103

III

OS VILANCICOS DE NADAL E REIS (Séculos XVII a XIX)	105
<i>Anónimo de Vilaviçosa</i>	114
Carlos Patiño	115
Fr. Francisco de Santiago	121
Gabriel Díaz	123
Fr. Xerónimo Gonçalves	125
Manuel Bravo de Velasco y Pantoja	127
<i>Vilancicos anónimos de Lisboa e Coimbra</i>	131
Marcos Parcero	153
<i>Anónimos composteláns</i>	159
Antonio María de Castro y Neira	163
Luis Corral Rodríguez	179
Xacinto Romualdo López	185
<i>Anónimo</i> (Comenzos do s. XIX)	187

IV

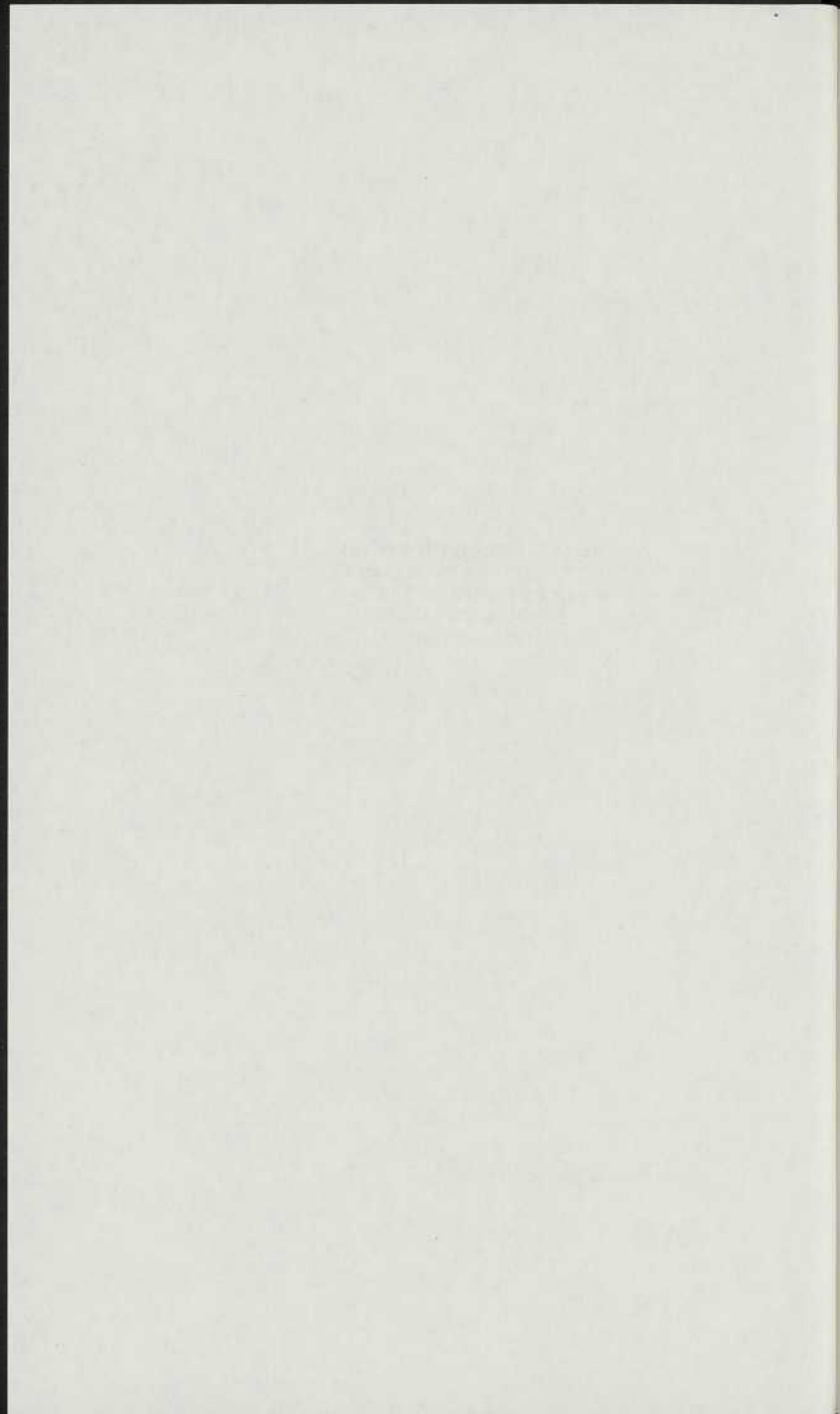
POESÍA ANÓNIMA DE CIRCUNSTANZAS (Séculos XV a XIX)	189
<i>Pranto da Frouseira</i>	193
<i>Cantiga a D. Felipe «el Hermoso»</i>	196
<i>Saqueo de Cangas polos turcos</i>	197
<i>Canto do Monte Medulio</i>	201
<i>Programa na guerra da Independencia</i>	203
<i>Décima á Constitución</i>	205
<i>Loubores do Cardeal Quevedo y Quintano</i>	206
<i>Aniversario constitucional</i>	208
<i>Letrilla dos labradores galegos aos Rexios desposorios</i>	209

V

OS POETAS ACADÉMICOS (Séculos XVI a XIX)	213
<i>Soneto de Monterrei</i>	218
Isabel de Castro e Andrade	220
Xohán Gómez Tonel	222
Pedro Vázquez de Neira	225
Martín Torrado	228
Os poetas das Festas Minervales	232
Xohán del Río y Otero	234
Francisco Antonio del Valle	237

Xohán Correa Mendoza y Sotomayor	240
Fr. Xosé Gil Taboada	243
Bernardo Vallo de Porras	246
Xosé Guerrero Lasso de la Vega	249
Fabián Pardiñas y Villardefrancos	252
Ignacio Rodríguez	256
Xohán Antonio Torrado	259
Anselmo Feixóo Montenegro	262
Plácido Feixóo Montenegro	269
Xosé Noguerol y Camba	273
Fr. Martín Sarmiento	276
Diego Antonio Cernadas y Castro	286
María Francisca de Isla y Losada	302
Xosé Andrés Cornide y Saavedra	307
Manuel Pardo de Andrade	314
Antonio Benito Fandiño	318
Antonio Arias Teixeira	323

REMATOUSE DE IMPRENTAR
ISTE LIBRO NOS TALLERES
FARO DE VIGO, O DIA 22
DO MES DE ABRIL
DO ANO 1959

ESCOLMA
DE
POESIA
GALEGA

II

Biblioteca

GALAXIA

9 788498 650976

EDITORIAL GALAXIA

ESCOLMA
DE
POESIA
GALEGA

I

Biblioteca

GALAXIA

ESCOLMA
DE
POESIA
GALEGA

II

Biblioteca

GALAXIA